UZORNA DJELA IZ HRVATSKE I SVJETSKE KNJIŽEVNOSTI
KNJIGA 6.

HRVATSKI PRIPOVJEDAČI

I.

MIRKO BOGOVIĆ — JANKO JURKOVIĆ
IVAN PERKOVAC — VILIM KORAJAC

PRIREDIO

DR. DAVID BOGDANOVIĆ

Odobreno po g. Min. Prosvete
S. N. br. 10286 od 16. IV. 1930.

TISAK I NAKLADA ST. KUGLI
KNJIŽARA KRALJ. SVEUČILIŠTA I JUGOSLAVEN. AKADEMIJE
ZAGREB, ILICA 30,

UZORNA DJELA IZ HRVATSKE I SVJETSKE KNJIŽEVNOSTI
KNJIGA 6.

HRVATSKI PRIPOVJEDAČI

I.

MIRKO BOGOVIĆ — JANKO JURKOVIĆ
IVAN PERKOVAC — VILIM KORAJAC

PRIREDIO

DR. DAVID BOGDANOVIĆ

TISAK I NAKLADA ST. KUGLI, ZAGREB, ILICA 30

SADRŽAJ.

UVOD.

HRVATSKI PRIPOVJEDAČI.

I.

Dok je za Ilirskoga preporoda bilo napretek svakakvih stihotvoraca, i dobrih i loših, prozaički pisci a navlastito pripovjedači mogli bi se na prste izbrojiti. Ali ne treba se tome čuditi! Većina naših ilirskih pisaca bili su rođeni kajkavci, koji nijesu s majčinim mlijekom usisali štokavski dijalekt, nego su ga morali tek učiti i to iz knjiga. Književni jezik učili su oni iz starih dubrovačkih i dalmatinskih pisaca, iz Kačićeve »pismarice« i narodnih pjesama, pa poslije i iz Babukićeve gramatike. I stihovi su im teško izlazili iz pera, a kako je tek moralo biti s prozom! Znamo, da su se njome veoma malo bavili stari Dalmatinci i Dubrovčani, pa i ono malo, veoma malo, što su napisali u nevezanom govoru, išlo je kao preko trnja i gloginja. A tek naši »Ilirci«! Obrazovani u latinskom, talijanskom i njemačkom jeziku naučili su se i misliti u tim jezicima, pa čudne li muke, kad su najednom morali svoje misli izricati na jeziku hrvatskom i još k tomu u dijalektu, kojemu nijesu bili navikli. Pa zar je onda čudo, da su mnogi pjesnici »Ilirci« ispjevali iznajprije pjesmu na njemačkom jeziku, pa je onda preveli na hrvatski. Istu pojavu nalazimo i kod nekih srpskih književnika, na pr. kod Branka Radičevića, koji je prvu pjesmu svoju također spjevao na njemačkom jeziku.

Kao prvi pripovjedač iz kola ilirskoga javlja nam se **Ivan Kukuljević - Sakcinski** (1816.—1889.). Ali prvu je

svoju pripovijetku napisao on god. 1835. na njemačkom jeziku. Natpis joj je: »Jelena oder das Bednja-Thal«, no već potonje godine prevodi je na hrvatski i daje joj ime: »Jelena ili Dolica pri Bednji.« Iza ove napisao je još pripovijetke: »Bugarin« (1837), »Marta Posadnica« (po ruskom piscu Karamzinu). Ali znade on zahvatiti i u suvremeni hrvatski život, pa u pripovijesti »Dva Slavena« crta burne prizore kortešacije prije god. 1848; obadvije stranke, ilirska i madžaronska, griješe pijankama, a uz takve prilike nije čudo, da je domovina postala nesrećna. Nekako u isto vrijeme s Kukuljevićem javlja se kao pripovjedač **Ljudevit Farkaš-Vukotinović** (1813.—1893.). U prvom svesku njegove knjige »Pjesme i pripovijetke« (1838) štampana je i prva pripovijest njegova »Srdar-paša«. Predmet joj je uzeo iz hrvatske prošlosti te opisuje u njoj oslobođenje Petrinje, koju je podsjedao čuveni turski vojvoda Srdar. Iz hrvatske su prošlosti i Vukotinovićeve pripovijesti: »Bela IV. u Iliriji«, »Franjo Talovac«, »Štitonoša«, »Novi vojvoda«. Vukotinović poetizira dakle hrvatsku pripovijest, i hrvatski su mu junaci dašto gotovo uvijek pobjednici! Kao treći pripovjedač iz »Ilirskoga preporoda« evo »Ilirkinje iz Karlovca« **Dragojle Jarnevićeve** (1812.—1875.). Ona se odriče građenja stihova i daje se svom dušom na novelistiku, gdje je imala više uspjeha. God. 1843. izdaje ona svoje »Domorodne povijesti« u 600 eksemplara, koje je u kratko vrijeme rasprodala. No premda je obećala još jedan svezak takovih pripoviedaka pisanih sasvim romantičkom manirom, nije ipak svoje obećanje izvršila. Ali zato marljivo radi u svjema tadašnjim beletrističkim časopisima i almanacima pa piše novele i pripovijetke: »Prevareni zaručnici« (1853), »Sudbina prijateljice« (1854), »Ljepota djevojka« (1850), »Plemić i seljak« (1860), »Dva pira« (1864), »Ljubav i prijateljstvo« (1865), »Ružin pupolj« (1867), »Strašna ženidba«, »Tamburaš« (1870). U

njima više nijesu onako romantični sujeti kao u »Domovinskim povijestima«, jer ona znade sada zagrabiti i u realan život. Što više u »Ljepoti djevojki« izbija oštro tendencija, jer ustaje protiv tadašnje hrvatske inteligencije, koja svoje kćeri šalje na odgoju u tuđinu, gdje izgube smisao i volju za pravi porodični život. Njezina »Dva pira« već prelaze okvir novele i postaju roman. Roman piše (»Udes ljudski«) i vrsni putopisac ilirski pjesnik **Antun Nemčić** (1813.—1849.), ali ga ne svršava, nego ostaje torzo.

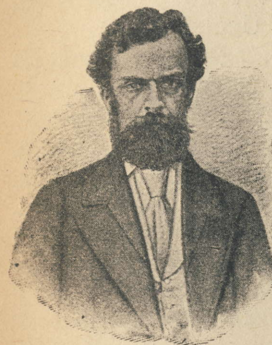
Poslije zanosnoga ilirskoga perioda naoblačilo se nebo na političkom obzorju i nastaje kruti apsolutizam (1850. do 1860.), koji su Habzburgovci nametnuli Hrvatima za nagradu, što su im pomogli spasti krunu i prijesto. Ali **Mirko Bogović** (1816.—1893.) ne baca koplja u trnje, nego i u tamnici radi. Ali o njemu ćemo poslije više. U isto vrijeme piše novele i povijesne pripovijetke i **Janko Tombor** (1825.—1911.). Prva mu je izišla god. 1852. a natpis joj je »Božjak Morovićki«. Iz moslimskoga su svijeta: »Hajdukova zaručnica«, »Ljubav na istoku« i »Kula na Dunavu.« Romantičan je sujet u pripovijetki »Noćna luč,« a »Odmetniku« je radnja uzeta iz rata Hrvata s Madžarima. Pa i »jezikoslovac« i prvak »zagrebačke škole« **Adolfo Veber-Tkalčević** (1825.—1888.) piše novele. Prvoj mu je noveli natpis: »Zagrepkinja«, a druga »Ljubavne zgode i nezgode Avelina Bakranina« iz bakarskoga je života. Kasnije su u »Vijencu« izišle još tri njegove izvorne pripovijesti: »Nadala Bakarka« (1870), »Paskva« (1874) i »Dobrotvor đački.« (1879). Pripovijetke piše i pjesnik »Krijesnica« **Ivan Trnski** (1819.—1910.), a najbolje mu je uspjela pripovijest za puk »Učitelj Dobrašin.«

Uto je i krutomu apsolutizmu došao kraj i na sve strane se počinje raditi i nastojati, da se više ne povrate oni crni dani. To nastojanje izbija i u lijepoj književnosti;

pisci kao da se odriču pređašnjih iluzija i počinju otvoreno gledati r e a l n o s t i u oči. Oni paze sada i na to, da im i jezik bude što čistiji i ljepši — mnogo ima zasluga za to i Fran Kurelac — u čemu prednjači Dubrovčanin **Mate Vodopić** (1816.—1893.), koji upravo krasnim jezikom crta život svojega Dubrovnika (»Marija povijest konavoska«, »Tužna Jele« »Na Doborskijem razvalinama«) i njegove slikovite okoline. Iz Požege šalje u narod **Miroslav Kraljević** svojega »Požeškoga đaka« (1863), no mnogo znatniji je novelistički rad **Mirka Bogovića, Ivana Perkovca, Janka Jurkovića** i **Vilima Korajca.** Jurković i Perković su, kako ćemo poslije vidjeti, već dobrano realisti, a Jurković i Korajac su uzato i naši prvi humoristi.

MIRKO BOGOVIĆ.

(1816.—1893.)

Rodio se u Varaždinu 2. februara god. 1816. Otac mu je Pavao bio vlastelinski providnik, a majka, druga očeva žena, bila je rodom Madžarica. Osnovnu je školu svršio u Križevcima, a gimnaziju je polazio u Varaždinu. Da bi se naučio madžarski, pošalje ga otac u Subotište (Szombately) u Ugarskoj u licej, gdje se sprijateljio s barunom Dragutinom Kušlanom. Filozofiju nastavi u Zagrebu, a god. 1833. stupi u vojsku. No već god. 1840. otpaše sablju, jer ga je privlačio narodni pokret. Ostavivši vojništvo najprije se dade na praktično mjerništvo, a po savjetu Nemčićevu ode u Križevce, da privatno nastavi nauke, i to pravoslovne. Preselivši se god. 1841. u Zagreb i svršivši ispite pristade odmah u kolo Iliraca. Za županijske je restauracije god. 1842. bio među prvima, koji su trgli sablje, oprli se protivnicima, što više golim ih sabljama gonili iz dvorišta saborskoga. Kad je god. 1843. otvoren sabor u Požunu, povede barun Kulmer sa sobom i Bogovića, da se izvježba u saborskim poslovima. Tu se upoznao s odličnim Slovacima Šturom i Hurbanom, te je jamačno iz razgovora s njima crpao jake po-

bude, da ustraje na putu slavenske uzajamnosti, kojoj su prvaci češki bili glavni propovjednici. Svršivši u Pešti advokatske pravničke ispite vrati se u domovinu kao odvjetnik god. 1844., a domala ga križevačka županija imenuje predsjednikom sudbenoga stola. God. 1845. odreče se Bogović službe. Kobnoga dana 29. jula dobi sabljom udarac po vratu, a tane ga pogodi u desnu ruku. Sedam je dana trebalo, dok je rane prebolio. U bolesti ga je vjerno polazio i njegovao pobratim mu Nemčić. Neko je vrijeme služio u Ugarskoj u Aradu, a god. 1848. postane aktuar u kralj. ugarskom inspektoratu na Rijeci. Ovdje je boravio od god. 1847.—1848., ali kad je zavladala Košutova vlada, odreče se on službe.

Vrativši se u Zagreb približi se banu Jelačiću, i kad je ban krenuo u boj protiv Madžara, imenuje Bogovića banskim i državnim povjerenikom u Varaždinu. God. 1854. bude suđen radi jedne pjesme Filipovićeve, koju je kao urednik uvrstao u »Neven«, na dvije godine tamnice, iz koje ga izbavi samo jedan srećan događaj u kraljevskoj porodici. Kad je god. 1860. Hrvatskoj povraćen ustav, zavede i Bogovića nova struja u vrtlog javnoga života, pa kad se poslije gluhih 13 godina 15. aprila 1861. opet sastao hrvatski sabor, nalazimo u njemu Bogovića kao zastupnika glavnoga grada Zagreba. On pristade uza stranku, koja je bila voljna ugovarati s Ugarskom, što mu je teško zamjerila narodna stranka, s kojom je on prije pristajao, a Preradović ga u sonetu svome Nemčiću nazivlje upravo izdajicom. God. 1867. postane Bogović velikim županom zagrebačkim, a god. 1871. savjetnikom hrvatskoga ministarstva u Budimpešti, gdje je ostao sve do god. 1873., kadno stupi u mir i povrati se u Zagreb, gdje je i umro 4. maja 1893. Sahranjen je u »ilirskoj« arkadi.

Kao i mnogi drugi Ilirci zapjevao je i Bogović najprije na njemačkom jeziku, a prevodio je i slovenske narodne

pjesme iz zbirke Vrazove na njemački jezik. Istom god. 1841. propjevao je Bogović na hrvatskom jeziku, a god. 1847. izdao je prvu zbirku svojih hrvatskih pjesama pod imenom »Smilje i kovilje«. Na Rijeci je god. 1848. objelodanio zbirku »Domovinski glasi«, god. 1861. prvi svezak anakreontskih pjesama »Vinjage«, kojih je u svemu izišlo četiri sveska, god. 1878. izdao je »Slike i prilike« i aforizme »Strelice«. Imamo od njega i tri drame: »Frankopan« (1856.), »Stjepan, kralj bosanski« (1858.) i »Matija Gubec, kralj seljački« (1859.). U tim dramama poetizira on našu narodnu prošlost, te u drami kao i u noveli hoće da poda narodu zrcalo njegove prošlosti i utjehu u tadašnjim teškim prilikama.

Ali znatan je i Bogovićev novelistički rad. On je zapravo za apsolutističkoga doba prvak naše novele. Svoje novele objelodanjivao je Bogović u časopisu »Nevenu«, kojemu je on bio glavni urednik god. 1852.—1858. Već prve godine iziđoše tri njegove novele: »Hajduk Gojko«, »Crnogorska osveta« i »Grad Gotalovac«. Poslije njih iziđoše još: »Vidov-dan na Lobor-gradu«, »Krvavi most u Zagrebu«, »Ubojstvo na Greben-gradu« i »Slava i ljubav«. Jedna je pripoviest »Šilo za ognjilo« zapravo humoreska iz suvremenoga provincijalnoga života, u kojoj se vidi trag Zshokeovoj maniri. Njegov »Hajduk Gojko«, »Ubojstvo na Greben-gradu« i »Krvavi most« iznose slike iz viteškoga doba hrvatskoga, »Crnogorska osveta« daje romantičku sliku iz narodnoga života, no najpopularnija mu je pripovijest bila »Slava i ljubav«. U njoj nam prikazuje doživljaje hrvatskoga vojnika za Napoleonova rata protiv Rusije i dodir njegov sa srodnim ruskim narodom. Dok ostale pripovijetke njegove ostaju na domaćem tlu, ova se odmiče u zemlju srodnoga plemena slavenskoga, te iz nje na romantički

način Waltera Scotta[1], koji je bio u ono doba junak i ljubimac evropskih čitalačkih krugova, prosijeva pjesnikova ljubav k slavenskoj uzajamnosti. Pripovijest »Slava i ljubav« odlikuje se i svojim vrelim patriotizmom, u njoj se ističu i slave narodne vrline, a kude zli poroci njegovi.

Znamenit je i njegov publicistički rad. Na obranu svojega naroda ustaje on u domaćim i stranim novinama, a god. 1861. izdao je vrlo zanimljivu brošuru u njemačkom jeziku »Politische Rückblicke in Bezug auf Kroatien«, koja se u malo dana sva rasprodala i odmah doživjela drugo izdanje.

Poslije god. 1878. ne javlja se više Bogović u hrvatskoj knjizi. U ostavini njegovoj našla su se tri prizora drame »Stari i mladi«, oveća zbirka narodnih poslovica i zagonetaka, bilješke za jednu njemačku brošuru i različnih književnih osnova, natpisa itd. Zabavljao se i »Grabancijašem đakom«, no od te filozofično-satirične pjesme sačuvali su nam se samo ulomci.

Bogovićeva »Pjesnička djela« izdala je »Matica Hrvatska« u tri knjige (I. 1893., II. 1894., III. 1895). U prvoj je knjizi štampana drama »Matija Gubec«, u drugoj pripovijesti, a u trećoj drama Frankopan i izabrane pjesme.

---

[1] Walter Scot (1771.— 1832.), znameniti engleski (škotski) romanopisac.

IVAN PERKOVAC.
(1826.—1871.)

Ivan Perkovac rodio se 23. maja 1826. u selu Harmici u zagrebačkom kotaru. Otac mu je bio ugarski Hrvat rodom iz Šopronja u željezničkoj županiji. Svršivši pučku školu pošalju ga roditelji u ugarsku Kanižu, gdje su tada poučavali pijaristi, i tu je imao prilike da dobro nauči madžarski. Svršivši u Kaniži šest gimnazijskih razreda stupi u zagrebačko biskupsko sjemenište, gdje je dvije godine učio filozofiju, a poslije toga se upiše u bogosloviju. Kad je god. 1848. buknuo rat između Hrvata i Madžara, ostavi on, budući da je sjemenište bilo raspušteno, kao bogoslovac treće godine bogosloviju i postane pisar u bojnom odsjeku tadašnjega banskoga vijeća, a kad je ovo raspušteno, nastavi Perkovac nauke u pravoslovnoj akademiji, a kasnije se upiše u sveučilište u Grazu. No stalnoga zanimanja nije on nikada imao niti je za tim išao, nego je do konca života živio od svojega pera. On je bio novinar, urednik političkih (»Pozora«, »Novoga Pozora«) i beletristističkih listova (»Nevena«, »Vijenca«), a god. 1866. i 1867. bio je zastupnik u hrvatskom saboru, u kojem se veoma isticao

radom svojim i govorima. Već u mladim je godinama zahvatio klicu sušice, pa je god. 1855. morao na liječenje u Gleichenberg. Tu se prilično oporavio, no god. 1871. pođe njegova bolest na gore te se skloni u Samobor, gdje je umro 16. aprila iste godine.

Kada su hrvatski rodoljubi god. 1869. pokrenuli »Vijenac«, postao mu je on od prvoga dana najmarljivijim suradnikom, a kasnije urednikom. Videći da će njegov narod samo onda moći napredovati, ako bude prosvijećen, a to će biti, ako se valjano uzgoji, počeo je pisati uzgojne članke, koje je naročito namijenio ženskinju. Njegovi uzgojni članci (»Estetska obrazovanost«, »Usput ob uzgoju«, »Nagoviještanja ob uzgoju«, »O zvanju i rodoljublju žena«, »Zabavište«, »Tegobe i zahtjevi pučkoga učiteljstva«) izlazili već u prvom tečaju »Vijenca«. A uvjeren, da kazalište nije samo za zabavu, nego da ima i odgojnu i prosvjetnu svrhu, napisao je u »Vijencu« i više članaka o kazalištu. No već za mladih dana počeo je Perkovac pisati pripovijesti: »Siromah čovjek«, »Na Badnjak«, »Tužna ovršba«, »Zapisci odvjetnika«, »Pogibeljna igra« i roman »Fantasta«. Sve mu njegove pripovijesti imaju izrazitu tendenciju. U pripovijetki »Šljivari« (»Vijenac« 1870.) obara se na neznanje i nevrijednost, koja hoće da dođe do dobroga položaja na osnovi plemenita roda i plemićskoga grba, a sva joj je zasluga, što prianja uza sustav. Ne ruga se tu pisac onima, koji su malo imućni — ta nisam nije imao ništa! — nego se obara na duševne slaboće, koje hoće da sjaje u ljudskom društvu. Najljepša i najsavršenija Perkovićeva pripovijest »Stankovačka učiteljica« (»Vijenac« 1871.), koja je zacijelo poslije potakla Šenou da napiše svoju novelu »Branka« (1880) i Đalskome dala pobudu za njegovu »Đurđicu Agićevu« (1889.). U njoj je kao i u pripovijetki »Župnikova sestra« (»Vijenac« 1869.) Perkovac pokazao, kako štuje učitelje kao široitelje prosvjete. U svojim je pripovijestima Perkovac skroz naskroz realist. Premda se ugledao u Turgenjeva, ipak nema u Perkovca onako bujne mašte kao u ruskoga pisca, ali mu je zato crtanje živo i oštro. Njegova su lica živi ljudi, a i prilike, koje prikazuje, gledamo neprestano u životu. I premda te prilike i pojave baš nijesu lijepe, pisac ih ipak prikazuje, ali ne iz zloradoga veselja, nego iz želje da se poprave.

Protiv onih, koji su se izrugavali našemu narodnom pokretu god. 1848., napisao je u »Vijencu« god. 1869. »Crtice iz bojnoga odsjeka«. U njima nam pisac crta oduševljenje narodno u borbi protiv tuđinstva, prikazuje narodnu požrtvovnost u završetku Ilirskoga pokreta za obranu domovine.

Perkovac je bio uzor - poštenjak i čelik - značaj, pa je i potpuno zaslužio onaj spomenik, koji mu je Preradović postavio u svojem pjesničkom panteonu »Milim pokojnikom«. Njegove »Pripovijesti« i »Crtice iz Bojnoga odsjeka« sa životopisom njegovim izdala je »Matica Hrvatska« 1905.

Dr. Ivan Zahar. Ivan Perkovac. Životopisne crtice. I. Perkovac: Pripovijesti. Iz bojnoga odsjeka. Izdala »Matica Hrvatska«. Zagreb 1905.

JANKO JURKOVIĆ.

(1827.—1889.)

Rodio se u Požegi 21. novembra 1827. Pučku je školu i gimnaziju svršio u svom rodnom mjestu. God 1842. pođe u filozofiju zagrebačku (danas 7. i 8. razred gimnazije), pa svršivši je uđe u zagrebačku bogosloviju. Svršivši bogoslovske nauke morao je još čitavu godinu čekati na ređenje. No najednom napusti svećenički stalež i počne učiti pravo u zagrebačkoj pravoslovnoj akademiji. Na početku aprila namjesti ga ban Jelačić za perovodnoga pomoćnika u županiji vukovarskoj. Da bi se mogao što više predati književnom radu, rado primi poziv ravnatelja Premrua, da primi potkraj decembra 1852. službu namjesnoga učitelja u zagrebačkoj gimnaziji. God 1853. ode Jurković u Beč, da se na tamošnjem sveučilištu pripravlja za ispit iz klasične filozofije. Dovršivši svoju naučnu pripravu bi god. 1855. imenovan za namjesnoga učitelja u osječkoj gimnaziji. Ovdje je službovao neprekidno pet godina radeći marljivo i na književnoj njivi, u čemu ga je izdašno podupirao narodni mecena biskup Strossmajer. Kad su god. 1860. naše političke prilike krenule na bolje,

bude Jurković premješten u zagrebačku gimnaziju. God. 1862. imenuje dvorski kancelar u Beču Ivan Mažuranić Jurkovića dvorskim perovođom, a god. 1865. bude imenovan drugim školskim nadzornikom za Hrvatsku i Slavoniju i savjetnikom kod namjesničkoga vijeća u Zagrebu. God. 1869. stavi ga ban Rauch u disponibilitet, dok mu god. 1874. nije ban Mažuranić vratio njegovo mjesto, a kad se smrću Živka Vukosavića bilo ispraznilo mjesto srednjoškolskoga nadzornika za Vojnu krajinu, vojno zapovjedništvo u Zagrebu povjeri Jurkoviću pedagoško-didaktički nadzor srednjih škola u Krajini. Jurković je umro kao savjetnik hrvatske zemaljske vlade 20. marta 1889.

Već bogoslovcem bavio se Jurković književnim radom. Budući da je bio, kako smo otolič čuli, premlad za ređenje, kad je god. 1848. svršio bogosloviju, te morao na nj čekati još čitavu godinu dana, upotrijebio je to vrijeme za književni rad i nauku. Još god. 1848. iziđe njegova pripovijetka »Janješce« po Kristofu Schmidtu, ali sasvim pokraćena i prerađena. U »Danici« je (1853.) izišla njegova poveća originalna pripovijest: »Nesuđeno — neoteto«, u »Nevenu« 1854. »Da s' ostala, što si«, a 1855. njegova čuvena humoristična pripovijest: »Ulomci iz kršovita života starovjerskoga pučkoga učitelja« po kasnijim izdanjima poznata pod imenom »Pavao Čuturić«. U »Katoličkom listu« god. 1854. izišla je crtica »Seoski župnik«, u kojoj opisuje prilike našega župnika na selu, koji se bori s nevoljom i oskudicom. Za »Neven« je god. 1855. napisao humorističnu pripovijest iz slavenskoga građanskog života »Ima i tomu lijeka«. God 1858. izdao je svoje izvorne pripovijetke za puk pod natpisom »Tri lipe«, koje su stekle veliku pohvalu novina. Na početku god. 1860. izađoše u »Narodnim novinama« njegove čuvene crtice napisate feuilletonskim načinom »Tuskulundijade«. Neka su lica u njima ponešto karikirano prika-

zana. U jednoj se crtici dosta jetko obara na nekoga »jezikoslovca« Pacel-Kurelčeve škole. U prvim trima brojevima beletrističkoga časopisa »Naše gore lista« objelodanjena je Jurkovićeva humoreska »Petakinja vina«, u kojoj se dobroćudnim humorom pripovijedaju zgode i nezgode starca župnika, koji se dao na putovanje, da nabavi vina za Svijećnicu, i pripovijetka »Silom hajduk«, koju je priopćio po usmenom kazivanju, a koja se odlikuje svojim pučkim jezikom i lijepim stilom. God. 1863. izišla je Jurkovićeva knjižica »Darinka i Milenko«, dvije poučne pripovijesti za mladež, od kojih je jedna izvorna, a druga prevedena s francuskoga. Čim je god. 1869. počeo izlaziti »Vijenac«, postao mu je Jurković marljivim suradnikom. U »Vijencu« je izišla iste godine njegova humoreska »Sudbina jarac ili Profesorova vlasulja«, koja kao da je remiscencija na Sterneova[1] »Tristrama Shandyja«, niz poučno-humorističkih crtica »Iz Addisona«, pa izvorna humoreska »Memoari stare grešlje«. Ideja za ovu drugu pripovijetku zarodila se Jurkoviću pri lektiri Addisonova članka »Adventures of a Shilling«. U nedobrovoljnoj dokolici, kad ga je ban Rauch stavio u disponibilitet, izdao je za »Vijenac« god. 1870. jednu od najboljih svojih pripovijedaka »Ratni memento starca Ivana«, a god. 1872. izišle su u »Vijencu« dvije pripovijetke njegove: »Razoreni ideal«, koja nas na nekim mjestima sjeća Shakespeareva »Hamleta«, i »Timotija Patkov«, koji je očito nastao pod dojmom Turgenjevljevih »Lovčevih zapisaka«. U drugom su svesku Jurkovićevih »Sabranih pripovijesti« (1881.) štampane dvije nove pripovijetke njegove: »Slučaj provodadžija«, koja nas svojim romantičnim motivom podsjeća na Hauffovu novelu »Die Bettlerin von Pont des Artes« i »Liječnik u stupici«. U

[1] L a v r e n s S t e r n e (1713.—1768.), znamenit engleski književnik. Najviše je izišao na glas svojom pripoviješću »Tristram Shandy«, koja se osobito odlikuje svojim humorom.

prvom svesku njegovih pripovijesti«, što ga je izdala »Matica Hrvatska«, štampana je i nova podulja, ali ugodna i prijatna pripovijest njegova: »Seoski mecenati«.

Kao pripovjedač Jurković je slabe invencije, motivi su mu rijetkokad originalni domišljaji, nego od veće česti reminiscencije iz vlastite obilne lektire, prema potrebi i prema ćudi autorovoj prekrojene i prerađene. Jurković je veoma mnogo čitao; djela, koja su ga osobito zanimala, ostavljala su duboke tragove u njegovu pamćenju. Kako se u mlađim godinama zanimao ponajviše klasičnom (latinskom i grčkom), njemačkom, francuskom i engleskom knjigom, prirodno je, da su utjecaji staroklasični i zapadno evropski u njegovu pripovjedačkom radu najjači; istom se u kasnije vrijeme opaža utjecaj ruske književnosti, koja je tek sebi stala utirati put u hrvatske čitalačke krugove. Ali ako u izboru motiva nije Jurković originalan, posve originalna mu je obično karakterizacija njegovih lica, osobito ako su mu simpatična. No ipak nije htio praviti puke fotografije, nego je građu pribranu iz života udešavao prema nekoj užoj ideji, za neku poučnu, plemenitu svrhu.

Jurković je i prvi naš humorist, i njegov »Pavao Čuturić« prvenac je humorističkih pripovijesti u našoj književnosti. S tom je slikom starovjerskoga pučkoga učitelja počeo Jurković niz humoristički obrađenih tipova iz našega domaćega života; u tom nizu se ističe seoski učitelj, malogradski trgovac, umirovljeni krajiški stražmeštar, starac ekonom itd. Ali od svih je tih Jurkovićevih pripovijedaka svakako najpopularnija, pa se još i danas najradije čita — »Pavao Čuturić«. Ako i jest taj humoristički prvenac Jurkovićev nastao pod dojmom lektire Jean Paulovih[2] pripovijedaka, te su možda nje-

[2] J e a n P a u l (Jean Paul Friedrich Richter, 1763.—1825.), znameniti njemački pisac humorističkih pripovijesti.

govi »Quintus Fixlein« i »Maria Wuz« uzori prema kojima su ocrtani i prikazani Pavao Čuturić i Damjan Varićak u »Seoskim mecenatima«, ipak nam je u njima prikazao Jurković tip nekadašnjih učitelja hrvatskih. Čuturić je prošao »svu školu«, iz koje su izlazili nekadašnji »školnici«. Učio je nešto škole, postao šegrt, a onda kalfa, pa kao takav upoznao se »sretnim slučajem« s jednim župnikom, koji ga učini svojim meštrom. Na isto je brdo tkan kao Jurkovićev Pavao Čuturić i učitelj u jednoj pošurici J. E. Tomića, kojoj je natpis »Na produžnom tečaju«. I tu je jasenjski učitelj Lacko školnik »stare vere«. Već trideset godina sjedi on na svom pedagoškom mjestu, i sve to vrijeme na zadovoljstvo svojih župljana. No najednom nađe jedan moderni inspektor, da Lackov rad u školi ne odgovara više duhu vremena, i on bude u Zagreb pozvan na »produžni tečaj«, da se u svojoj struci »usavrši«. Došavši u Zagreb zapleće se Lacko u čitav niz komičkih situacija. Ali premda je Čuturić tragikomični tip, ipak ga je Jurković s ljubavlju ocrtao kao drukčije dobroga čovjeka i patnika. Ljubav za toga patnika mnogo više izbija u njegovu junaku Dobriniću. Ovaj je patnik sušičav, i on to dobro znade, a znade i to, da mu je konac blizu. On to i ne taji, nego tješi svoje mile — ženu i jedinca sina — da tako mora biti. Cijelo mu biće odiše dobrotom i ljubavlju za sve, što je Bog stvorio; u cvrkutu ptičica sluša slavospjev Gospodu, u tetošenju stare rode nad svojim mladima gleda sebe kao oca i učitelja: »Ta je uranila — veli sjedeći jednoga jutra — u svome vrtiću — da sebi razblaži bolne grudi udisanjem čistoga zraka — uranila i djecu si valjda već nahranila, a sada ih nešto uči: jeda li slova poznavati ili već sricati? No kako li kljuca kljunom u glavu, ne će djeca da slušaju kao ni moja ...«

Jurković se ogledao i na dramatskom polju. God. 1862. izišla je njegova prva drama »Zatečenici«, igrokaz

u 4 čina, god. 1878. žalosna igra »Smiljana« u 4 čina s predigrom i vesela igra »Čarobna bilježnica« u 4 čina, god. 1879. historijski igrokaz u 5 čina »Posljednja noć« i vesela igra u 3 čina »Kumovanje«. U rukopisnoj ostavštini našle su se dvije njegove starije komedije: »Imenjaci« i »Izorani šaran« ili kako je poslije nazvana »Što žena može«.

Imamo od Jurkovića i nekoliko putopisa. U »Danici« je izišao njegov poveći »Ulomak putopisa iz Vukovara u Biograd«, gdje opširno opisuje Novi Sad i Beograd. U »Nevenu« je god. 1854. izišla putopisna crtica »Poklade u Slovačkoj 1854.«, u kojoj se opisuje jedan piščev izlet iz Beča u Slovačku. U drugom godištu »Naše gore lista« izišla je Jurkovićeva »Stogodišnjica Tekelijeva«, ulomak iz lijepih putopisnih crtica, koje su potpuno izišle u Pozorovu listku iste godine pod natpisom »Mikroskopične crtice putopisa od Zagreba do Novoga Sada«.

U stihovima je Jurković malo toga napisao. Iz toga rada pominjemo njegovu didaktičnu pjesmu iz god. 1863. »Jeka od Medvedgrada«, u kojoj prikazuje vrijednost škole rodoljublja i čestitosti, i »komičnu epopeju« u narodnim desetercima »Kako su se zavadili psi, mačke i miševi«. No obilat je i Jurkovićev prevodilački rad, a prevodio je s francuskoga, engleskoga i poljskoga jezika.

Po različnim časopisima razasuti su mnogobrojni članci njegovi, u kojima raspravlja različna pitanja iz područja religioznoga, moralnog, pedagogijskog i estetskog. Kad je osnovana god. 1867. »Jugoslavenska Akademija«, postane i on odmah njezinim članom. U »Radu« Akademijinu izišle su sve njegove radnje iz područja estetskoga: »O narodnom komusu« (5), »Ob estetskih pojmovih uzvišena« (12), »O ženskih karakterih u naših narodnih pjesmah«. (30), »O metafori našega jezika«.

Dok Jurković kao književnik ide u red hrvatskih pi-
ıca, koji su se razvili pod utjecajem zapadne, u prvom
ːdu njemačke književnosti, ali u stilu je on i načinu
ripovijedanja pošao svojim putem. U svojim radnjama
užio se on umjetničkim i ukusno izdjelanim čistim na-
odnim jezikom, stilom i frazeologijom. I tu je teoriju
ɔajao s praksom, kakav ima biti književni jezik i stil,
ı posve sačuva izvorne osobine krasnoga pučkoga je-
ka. On je primjerom svojega uzornoga, jasnoga i
astičnoga stila pokazivao, a ujedno je u tom i teorijsku
ɔutu poda raspravom svojom o metafori našega je-
ka (Rad 31). Kao temeljit poznavalac grčkih i rimskih
asika, pa francuskih uzornih stilista, koje je on uvelike
jenio, Jurković nije smatrao, da za književni jezik vri-
di sve ono i samo ono, što je puk stvorio, tako da bi
ıjiževni jezik bio puka ropska kopija pučkoga jezika,
ːgo je mislio, da književni jezik ima biti prema višim
ıševnim potrebama usavršen i razvijen pučki jezik.
ıično je njegovo mišljenje o načinu, kako treba da budu
esničke umotvorine osnovom umjetničkom pjesništvu.
tom govore njegove tri malo prije pomenute znan-
vene rasprave: o narodnom komusu, o uzvišenim i o
ːnskim karakterima u narodnim pjesmama. Na naro-
ıoj književnosti »na tih izvorih krepka života« neka gle-
ıju književnici »najprije uhvatiti zdravu žicu mišljenja
tvorila radu svomu, pa da tako formalno poučeni ono
ırodnje blago pretražuju, divne one sirovine da poput
ragulja umom svojim izbrusuju, bujne one zametke da
ıhom svojim oplođuju; stvarajućom snagom da iz njih
vode organizme različite vrste i različita razmjera
ɔčevši od majušnoga epigrama do veličanstvene tra-
ːdije ... Čega narodna pjesma nije rekla, to je ostavila
jesniku umjetniku udariv mu u žicu, s koje da sklada,
ostavio inače slobodu skladnje«. S takvim Jurkoviće-
im mišljenjem o pravoj snazi umjetnoga pjesništva

s pučkim i književnoga jezika s pučkim podudara se njegov realizam. On je prema prirodi svoga duha, a i prema estetskim načelima svojim, uzimao svoje umjetničke prikaze iz života, slikao ih po naravi, ali on nije ropski prepisivao životnu zbilju, nego je s umjetničkim ukusom izbirao i sastavljao najznačajnije crte njezine, da njima očituje neku višu ideju, neku plemenitu svrhu. A svemu je njegovu radu bila jedna ista svrha, da bude na korist domovini.

Rekli smo već, da je Jurković pomoću biskupa Strossmayera počeo izdavati svoja »Izabrana djela«. No izišao je od njih samo prvi svezak. Poslije je izdala njegova izabrana djela »Matica Hrvatska«. U zabavnoj je knjižici Matičinoj za god. 1878. izišao prvi svezak njegovih »Dramatskih djela«, a god. 1879. iziđe u istoj zbirci drugi svezak. Od »Sabranih pripovijesti« njegovih izdala je Matica dva sveska, prvi god. 1880. a drugi 1881.

Franjo Marković: Janko Jurković. Matica Hrvatska od godine 1842. do godine 1892. Spomen-knjiga. Napisali Tade Smičiklas i Franjo Marković. Zagreb 1892. str. 227. — 242. — Vladoje Dukat: O našim humoristima: Antunu Nemčiću, Janku Jurkoviću i Vilimu Korajcu. Rad »Jugoslavenske akademije« knj. 197. str. 187 — 232.

VILIM KORAJAC.

(1839.—1899.)

Rodio se Korajac u Kaptolu kraj Požege 27. maja 1839. Otac mu je bio vlastelinski činovnik. Početne je škole svršio u Kaptolu, Oriovcu i Novoj Gradiški, a nižu gimnaziju u Požegi, gdje je kod fratara svršio šest gimnazijskih razreda. Odlučivši se za svećenički stalež dođe god. 1856. u đakovačko sjemenište. Zaređen god 1862. za svećenika od biskupa Strossmayera postane uskoro profesor u biskupskom sjemeništu, gdje je služio 15 godina, a pored toga je bio ravnatelj i vjeroučitelj u đakovačkoj preparandiji. God. 1878. postane župnik u Zemunu, gdje je i umro 19. septembra 1899.

Književni rad Korajčev nije baš obilat. Pojavio se na književnom polju god. 1862. Prvencu je njegovu književnomu natpis: »Dvije čudne promenade ili Triput teže od najtežega« s dodatkom »Homeopatički ulomci iz petnaest dana i jedne noći prošlih mojih praznika« (»Naše gore list«, 1862). Teško je reći, u koju kategoriju zapravo pripada taj prvenac Korajčev, jer niti je pripovijetka niti pravi putopis, a podsjeća na jedno i na drugo. Prema

karakteru i tendenciji ide ta radnja Korajčeva među političke satire. Našemu pokoljenju je ona već prilično nerazumljiva zbog svojih aluzija na tadašnje političke prilike, koje su iznesene nejasno i mutno. Premda je ta radnja dosta slaba — sam ju je pisac nazvao »lošom radnjom«, no već u njoj nahodimo šareni bujni i manirirani stil njemačkih humorista, subjektivno prikazivanje, koje se to više ističe, što sam pisac tobože pripovijeda svoje doživljaje i sudjeluje kao aktivno lice u pripovijesnim zgodama, najzad čas prijatni, čas reski humor piščev. Drugo je djelo Korajčevo »Lov na sjedećke« (»Dragoljub«, 1867.). Natpis ima još dodatak: »Iz đačkog života«. Pripovijetka ova, ako se zbrka ta koječega i svačega može nazvati pripovijetkom, crta humorističkim tonom život nadripjesnika Stjepana Tikvanovića, a uperena je protiv tadašnjega vlastelinskoga šumara Vatroslava Račkoga (kojega zove Tikvanovićem), mlađega brata slavnoga Franje Račkoga, koji se u prvo doba stao razmahivati po našim časopisima. Da ga je Korajac dobro ocrtao, potvrdilo je kasnije političko držanje Vatroslava Račkoga protiv Strossmayera. Ta je pripovijetka uokvirena opisom pripovjedača — a to je sam pisac — prijatelja Vuka Strijelčevića, koji, jer je hrom na obje noge, lovi — sjedećke, ali ne lovi životinje, već lovi — ljude, i u pripovijedanju razlaže pisac, da »lov loviti« znači »opisivati život«. Kad oba prijatelja jednoga dana posjedaju da »love lov«, Strijelčević vadi zamotuljak hartije i otpočinje čitati biografiju Stjepana Tikvanovića »neznanoga na polju hrvatsko-srpske književnosti mobara-težaka i divnoga dobrovoljca-pjesnika ... «. Korajčev »Lov« mnogo podsjeća na crticu njemačkoga pisca E. T. A. Hoffmanna »Des Vetters Eckfenster«, a sam Hoffmannov »Vetter« kao da je bio model po kojemu je slavonski pisac zamislio svojega šaljivčinu Vida.

Prvo je sasvim beletrističko djelo Korajčevo »Šijaci«. (»Dragoljub« 1868.). Ovo djelo nema nikakve druge svrhe, već da zabavlja čitaoca. Premda sam autor »Šijake« zove »šaljivom pripovijetkom«, ipak je to samo niz sličica i epizoda, koje treba da osvjetljuju karakter »šijački«. Kao tipovi »šijački« prikazani su dobroćudni »djed« Mišo Kuburđić i »komšija« (susjed) mu Jozo Bogović. Mišo ima kćer Jelicu, Jozo sina Milka, oboje se vole, i roditelji su uglavili, da će se uzeti; no kako Mišo i Jozo zajedno trguju, a pritom se vazda zavađuju, to se i ono uglavljenje svaki čas prekida: čas se mladi smiju voljeti, čas ne smiju — dok najposlije Milko ipak dobije Jelicu. Ton je pripovijetke sasvijem šaljiv, rijetko sarkastičan, a ozbiljan istom u dva tri navrata. Način je pripovijedanja subjektivan, premda je to jedina od Korajčevih pripovijedaka, u koju ne ulazi sam autor.

Posljednja je za života piščeva štampana pripovijetka »Auvergnanski senatori« (»Vijenac«, 1877). Uz glavni natpis ima pripovijetka dodatak: »Topo-etno (i foto-grafska slika iz domaće povijesti«. No i ova je pripovijetka, kao donekle i pređašnja, zapravo samo zbornik anegdota, pričica i crtica, kojima se u jednu ruku crta filistarski život male varoši (Požege), a u drugu humoristički osvjetljava djelovanje »senatora« (gradskih zastupnika) u tom malom gradu naše domovine. »Auvergnanski senatori« podijeljeni su na trinaest glava, od kojih svaka ima drugi humoristički natpis: »Iz koje čitatelj još uvijek ne doznaje ništa ni o Auvergnanih ni o auvergnanskih senatorih, nego se upoznaje s obitelju Strijelovića, pa ujedno doznaje, da je i sam pisac Auvergnanskih senatora danas već pravi i živi Auvergnan«, a pripovijeda je glavom faktični junak njen mladi Strijelović, koji se poslije svršenih studija kao liječnik smjestio u autorovoj Auvergni. Strijelović je dašto sam autor, a time, što sam pripovijeda svoje zgode, opravdan je naskroz subjektivan ton pripovijetke. Požežane je tako uvrijedila ta pripovijest, da su listom stali vraćati »Vijenac« i prestali biti njegovi pretplatnici. Svojom tendencijom, a donekle i obradbom Korajčevi »Auvergnanski senatori« opominju na Wielandovu »Povijest Abderana« (»Geschichte der Abderiten«), te nema sumnje, da je taj najbolji roman njemačkoga humorista našemu piscu bio na pameti, kad je uzeo da piše svoje »Auvergnanske senatore«.

Jedna kraća humoreska s natpisom »Posljednji Varaždinac«, koja je ostala u rukopisu, štampana je u »Savremeniku« god. 1912.

Korajac je pisao i feuilletone, koji su izlazili u zagrebačkom »Pozoru«, i to redovno pod natpisom »Razgovori među četiri zida«. Autor se potpisivao svojim običajnim pseudonimom — »iljuška«. Ističemo njegov feuilleton pod natpisom »Čestitka birokraciji k novoj godini 1866. od Paje brijača i Grge sapunara«. To je valjada prva parodija Mažuranićeva epa »Smrt Smail-age Čengica«, ali Korajac ne parodira čitavo djelo, već samo 12—15 prvih stihova svakoga pjevanja; samo posljednje je pjevanje (»Kob«) potpuno parodirano. Svi su Korajčevi feuilletoni građeni na jedan kalup: forma je dijaloška, sadržaj politički, ponajviše polemičkoga karaktera. Ton je i način polemike njegove oštar i rezak; prijatnoga humora ima malo. Stalno je lice u tim dijalozima »brijač Pajo«, nosilac autorovih misli, ostala se lica mijenjaju.

I prevodiocem je bio Korajac. Preveo je Molièrova »L'avare« pod natpisom »Tvrdica«. Rukopis (prijevod nije štampan) čuva se u arkivu Jugoslavenske Akademije.

U svojim je radnjama Korajac vazda široke volje, uvijek na šalu spreman, dosjetljiv i objektivan. Po prirodi svojoj i ćudi on je pravi »causeur«: on pripovijeda,

kako bi pripovijedao u veselu društvu uz čašu vina, da se njegovi slušaoci zabave i nasmiju. Njegove su pripovijetke upravo skupina zabavnih epizoda, jedva zavisnih jedna od druge. Njegov vlastiti »ja« vazda je središte svega njegova pripovijedanja. On je mnogo čitao, osobito njemačke humoreske Wielanda, Heinea i Saphira, koji su mu bili glavni miljenici, pa je dobro proučio njihovu maniru. On piše čistim narodnim jezikom, koji je pored sviju tuđinskih natruna sačuvao narodni kolorit. Radnje njegove nijesu ni danas izgubile književnu vrijednost. Biografija Tikvanovićeva u »Lovu na sjedečke«, prožeta obilnim humorom, još i danas se ugodno čita, a ugodni humor »Šijaka« podoban je još i danas privlačiti čitaoca. Korajčeve »Šijake« preveo je na njemački Fridrik Krauss (Požežanin) pod natpisom: »Die Pfahlbauten«, Allgemeine National-Bibliothek, Nr. 192—193, C. Daberkow' s Verlag, Wien 1898.

»Društvo hrvatskih književnika« izdalo je izabrana djela Korajčeva pod natpisom: »Vilim Korajac, Humoristička djela« »Savremeni hrvatski pisci« knjiga 48. Zagreb 1918.).

V l a d o j e   D u k a t: O našijem humoristima: Antunu Nemčiću, Janku Jurkoviću i Vilimu Korajcu. Rad »Jugoslavenske akademije« knj. 197. str. 139 — 260. — Vilim Korajac. Savremeni hrvatski pisci, knj. 48. str. 189 — 196. Od uredništva. Str. 197.

MIRKO BOGOVIĆ:

SLAVA I LJUBAV

I.

Početkom burnoga našega stoljeća živjela je neka udovica sa sinom svojim Ivanom, mladićem od sedamnaest godina, u malenom i prijatnom, nu ponešto zaklonjenom seocu onkraj Kupe, nekoliko sati iza Severina ispod Julskih planina. Mala kula, gdje stanovahu, pa spomenuto seoce, to bi sve što preostade udovici po smrti miloga supruga, koji prije godine dana umrije tješeći ju, a sina svoga blagosivljajući i zaklinjući mlijekom materinjim: da uza sve protivštine svoga života uvijek nastoji biti poštenim čovjekom. Pokojnik — recimo da se zvao prezimenom Kuljanić — bijaše prije više godina sudac varmeđijski[1], te radi pravdoljublja, poštenja, a osobito radi čovečjega i uljudnoga postupanja sa prostim narodom od njega opće štovan. No baš ova rijetka sudačka prednost bila je uzrok, da se Kuljanić zamjerio mogućnijem plemstvu svoga kotara, koje imađaše pravo izabirati časnike varmeđijske, te stoga nekoliko godina prije smrti svoje izostade prilikom izbora časnika. To se doduše kosnu srca njegovoga, nu bistar um i čista savjest utješe ga skoro radi male te nesreće, koja se po ustavnom običaju mogla dogoditi svakomu, a kadšto baš najpoštenijem čovjeku. Od to doba povukao se Kuljanić na svoje malo dobro, i tu je živio u krugu mile obitelji svoje baveći se gospodarstvom, a što opet odgojivanjem jedinca svoga, štono ga je — budući sam dosta izobražen — poučavao u praktičnih znanostih, što ih sada

[1] varmeđijski, županijski.

vijek naš s punim pravom zahtijeva od svakoga mladoga čovjeka, koji hoće da štogod postigne na svijetu. Kuljanić je među ostalim brižljivo nastojao oko toga, da se nikakove predsude ne ukorijene u mlađahnom srcu sina njegovoga, pa zato ga je odgojivao kod kuće i po svojoj glavi ne slijedeći primjer ostalih svojih zemljaka, već udarivši u tom obziru neobičnom, pa i boljom stramputicom. Tako je mladi Ivan na radost roditelja svojih napredovao, te dan na dan sve to više razvijao se duševno i tjelesno.

Jedva pol sata od dobarca Kuljanićeva stanovao je na svom velikom dobarcu, te u lijepom dvorcu sa suprugom i malom svojom kćerkom Janicom bogati vlastelin Blagajić. On bijaše iskren i vjeran prijatelj Kuljanićev još od mladih ljeta, gdje oba kao saučenici na zagrebačkoj akademiji i kao drugovi jedne takozvane kamerade[2] u tamošnjem konviktu sklopiše nerazdruživi savez prijateljstva, štono ga ne prekinu vrijeme kao obično, već ga učvrsti sve to većma. Blagajić bijaše također vrlo vrijedan čovjek, samo što se odviše ponosio bogatstvom svojim, i što je stoga scijenio, da u tom ponajviše sastoji sreća čovječja. Izvantoga bijaše Blagajić žestoke naravi, te bi znao planuti kao živa vatra, kad mu štogod ne bi posve po ćudi. Supruga njegova i Kuljanićeva bijahu također prijateljice. Obadvije bijahu dobre i krotke duše, kojima bijaše suprug, djeca, kuća i kućište, pa s tim skopčano gospodarstvo cijeli krug života. Uz to je obje resila prava ćudorednost, te nisu marile, a stranom nisu ni znale za tuđe običaje, za novoukusne i skupe mode, za putovanja, izvanjske toplice, za plesove izvan kuće svoje, za koncerte, opere, ašikovanja[3], migraine[4], pa bogzna za što sve ne — što dandanas žalibože ženski

---

[2] kamerada, skup od više učenika u jednoj sobi. [3] ašikovanje, ljubakanje. [4] migrajne, vrsta glavobolje.

naš spol toliko zanima. Jezik hrvatski, kano materinji, bio im je u kući i izvan kuće miliji nego njemački ili francuski; riječju: bijahu prave Hrvatice po starom kalupu, što ih sada na uštrb narodnoga našega razvitka sve to više nestaje u domovini našoj.

Ove obitelji sastajahu se gotovo svaki drugi treći dan ili kod Blagaića ili pak kod Kuljanića. Muževi su tad obično pušeći duge svoje lule šetali gore dolje po sobi razgovarajući se o svom gospodarstvu. Nu kadikad se prepirali o znamenitim tadašnjim događajima političkim, prazneći uz to po koju čašu rujnoga vina. Gospođe se izatoga zabavljahu u svojoj sobi o predmetima, koji se tiču njih ponajbliže, naime o miloj svojoj dječici ili o kućnom gospodarstvu.

Kazasmo, da se Blagaić i Kuljanić o tadašnjih događajih političkih kadšto prepirahu, nu to će svatko dokučiti lako, kad primijetimo, da je Blagajić, kao čovjek žestoke i ponešto slavohlepne ćudi, u Napoleona smatrao neki uzor, dok je umjereniji i učeniji Kuljanić, inače ustavan muž od pete do glave, silovite težnje Napoleonove naprečac osuđivao. Nu ove prepirke nisu ni najmanji uštrb nanosile staromu prijateljstvu i slozi obaju prijatelja, dapače bile su tako rekav duševna začina njihovih seoskih zabava.

Dok su roditelji tako složno živjeli, naravno je, da im se i djeca združiše, dapače činilo se, da jedno bez drugoga ne može živjeti, tako se zaljubiše međusobno. Ivan bijaše za tri godine stariji od Janice, on je dakle kod raznih dječinskih igara bio učitelj i predvoditelj njezin. On se s njom natjeravao po vrtu, po prostranim livadama i obližnjim šumama. Kad bi Janica kadšto zaželjela osobito štogod, kao na pr. rijedak kakav cvijet, jagodu ispod gusta šikarja ili lijepo kakvo voće sa visokoga drveta, to joj sve Ivan pribavi makar više puta baš krvavim i ozlijeđenim rukama. I to bijahu prvi pojavi

međusobnoga i nevinoga dječinskoga nagnuća, koje sve to većma ojača, pošto djeca ponarastoše. Roditelji se radovahu toj ljubavi djece svoje videći, da nevino to nagnuće ćud djece u nekom obziru oplemenjuje, pošto ju odvraća od mnogih drugih dječinskih mana, kojima se rado povedu djeca živući ili posve nasamu ili pak u povećem društvu djece. Tako prođoše ljeta, te mladi Ivan navrši 16, a Janica 13 godina, kad al eto iznenada nemila smrt ugrabi oca Ivanova. Svaki čovjek, koji znade, što će reći sretni život obiteljski, taj će lasno dokučiti, kako je nesretni i nenadani taj slučaj strašno uzdrmao udovicu i sina joj.

Ivan, budući žestoke ćutljive naravi, a uz to ponešto i zanesene mašte, htio je isprva da zdvoji od teške žalosti za neizmjerno ljubljenim ocem svojim. Rascviljena mati Ivanova, kojoj je samoj trebalo utjehe, tješila je ipak na svaki mogući način miloga jedinca svoga.

Vrijeme izliječi sve rane, osobito u doba mladosti, te tako malo pomalo i Ivanu minu žestoka duševna bol, nu osobit slučaj poda naskoro novi odlični pravac čuvstvu njegovu. Bilo je od prilike dva mjeseca po smrti Kuljanićevoj, kad je Ivan došavši opet Blagaiću u pohode, šetao s Janicom po vrtu te s njom cvijeće brao i u kite savijao. Ugodna ta zabava odvraćala ga barem ponešto od tužnih misli, dočim ga malo rastrese. Janica, pošto vidi da se Ivan prilikom nevine ove zabave ponešto razvedrio, radovala se tomu, pa zato da ga zabavi na drugi opet način došavši s njim do velikoga i dubokoga ribnjaka, stade ga nagovarati, da se malko povezu u čamcu. Ivan ju posluša, odveže čamac o stup privezan, te oboje sjednu u nj. Ivan je vješto veslao, dok se Janica s drugim veslom tek poigravala. Tako prispiju do sredine ribnjaka, gdjeno se Janici iznenada veslo izmakne iz ruku. Ona se hitro sagne preko čamca, da opet ugrabi veslo, ali se nato uzljuljani čamac prevagne, i Janica s

vriskom pade u vodu. Ivan u isti mah baci veslo svoje, skoči za njom u vodu, i prije negoli Janica sasvim utone, uhvati ju, te kao vješt plivač s njom sretno pripliva k kraju, gdjeno ju za nekoliko časova uza se na travu položi. Janica se onesvijesti sasvim. Snježno blijedim blagim licem svojim, sklopljenim očima, raspuštenom mokrom kosom, bijelom odjećom, što joj se umokla sasvim priklopi k tijelu, bijaše Janica sasvim nalik spavaćoj kakvoj povodnoj vili, o kojima naš narod pripovijeda, da ih ima u rijekama i jezerima našim. Ivana nešto silno uzdrma, pošto pogleda pokraj sebe milo to djevojče, nu razabrav se skoči na noge, zatim digne, te u naručaju svom odnese milu svoju drugaricu u grad, gdje se s toga događaja odmah sve uzbunilo.

Kad pomislimo na to, da je Janica bila dijete bogatih roditelja, što ju neizmjerno ljubljahu, možemo si lako predstaviti, kako ih je dirnuo taj slučaj, koji bi mogao imati strašnih posljedica, da nije bilo Ivana i muževne njegove odvažnosti. Pošto Ivan pripovjedi, kako se sve dogodilo, stadoše ga plačući od milinja redom grliti i blagosiljati nesamo roditelji Janičini, već i majka njegova, štono se tom prilikom također desila u gradu. Janicu međutim smjestiše u krevet, gdje je odmah spopade ljuta groznica. Kočijaš morade brže bolje upregnuti konje te se u Karlovac odvesti po liječnika, koji, pošto prispije i vidje što je, odmah odredi, što bi potrebito, te ujedno ispovjedi, da će gospodičnu po svoj prilici još nekoliko puta spopasti groznica, ali i to da će proći, te će se za osam dana, ako ne prije, zastalno moći pridići. Pa zbilja, kao što liječnik reče, tako je bilo.

Dok je Janica bolovala, morade Ivan po naročitoj želji njezinoj ostati u gradu te uvijek uza nju biti, pače većom stranom morade ju on i dvoriti, što dakako Ivan veoma rado učini. Nu i roditelji Janičini rado pristanu na želju kćerke svoje znajući kako se njih dvoje miluje

i kako baš Ivanu imadu zahvaliti na tom, što im jedinicu spasi od očevidne smrti. — U ovo nekoliko dana dogodi se često, da Ivan nasamu ostade sa Jelicom, pa kad bi se znala probuditi iz teška sna te pogledati, vazda se obradova, čim opazi Ivana, kako brižljivo bdi sjedeć joj kraj uzglavlja. Tom prilikom Janica, svladana nekim osobitim čuvstvom, uze često ruku Ivanovu te ju stisne muče, našto Ivan vazda ručicu k sebi pritegne, te na nju pritisne plamena svoja usta, dok Janica porumeni i obori oči.

Krepka narav i brižljiva dvorba učine, da se Janica na opću radost zbilja za osam dana, kao što liječnik reče, zdrava pridigla. Ivan se opet vratio kući. Činilo se, kao da ga iznova obrvala neka žalost, baš kao iza smrti oca njegova, samo što ova potonja žalost bijaše skromna i tiha. Još se moglo i to opaziti, da Ivan tu svoju žalost i zatajuje, budući da je svakom prilikom nastojao, da se na silu ukaže onako veselim i bezbrižnim, kao što je znao biti prije. Da ga kako mine ta žalost, nastavljao je marljivo nauke svoje, a uz to je također revno podupirao majku u gospodarstvu, kadšto bi opet pošao sa starim španom[5] Markom Čordićem uzev sa sobom dva svoja dobra kopova sokola i vidru u obližnju goru, da tamo lovi lov. Ali badava! — ni to nije bilo kadro da ga rastrese. — Kad bi god nasamu bio, dogodi mu se često, da se nešto duboko zamislio i teško uzdisao. — Vedro mu lice mnogokrat zastre tajna tuga neka, našto se opet razvedri u jedan par i stane kao oduševljen nešto ispred sebe zboriti ili šaptati. Nu to bi uvijek trajalo samo kratko vrijeme, i pošto bi se razabrao, vratio bi se opet bilo k svojim knjigama, nadgledanju gospodarstva ili u šumu za tragom zvijeri. Još i to valja napomenuti, da je Ivan od neko doba sve to rjeđe polazio obitelj Blagajića, pa kad bi se god to dogodilo, bilo mu je vazda nekako teško na srcu, osobito ako se tom prilikom dogodi, da se šetao u vrtu sa Janicom, o kojoj se može reći, da se isto tako i ona od neko doba znatno promijenila. Začudo zbilja! — Oboje se ne šališe i ne natjeravaše po vrtu kao prije, već ponajviše muče usporedo hodahu ne znajući pravo, o čemu da govore i čim da se zabave. Oboje se čuđahu toj promjeni. Janica je doduše nastojala da bude onako vesela, kao što bijaše prije, pa stoga više puta započe pjevati koju lijepu narodnu pjesmu, ali joj ujedamput glas zape, a Ivan isto tako nije mogao da govori ili da se šali onako bezazleno sa Janicom, kao što se je prije šalio mnogokrat. Kad im se slučajno sukobili pogledi, porumenješe oboje, a kada bijahu nasamu, tad opet stanu čeznuti jedno za drugim. Ivanu se uz knjige i nauke više puta predstavi mila slika Janičina, te ga nije nikako htjela da mine, a Janica isto tako uz šivanje ili prelo — što u ono doba još ne bi sramotan posao za gospođe — često pomisli na Ivana, te joj se zaplete ili zakine konac, našto vazda potiho uzdahnu. — Ali što ću ovdje duljiti ono, što se prilikom ukratko poreći može? Jesi li, mili čitatelju, opazio kadgod, kako se u proljeće pupoljak ruže, obasut ranom rosom baš kao čistim biserom, stane razvijati, čim ga obasja prvi žarki trag sunašca ishodnoga? — Ako si vidio, a to ne treba da ti kažem drugo do jedino to, da se isto tako u nevinim i mlađahnim grudima Ivanu i Jelici prijašnje dječinsko nagnuće pretvori u ono gorko-slatko čuvstvo, što ga ljudi zovu prvim pojavom ljubavi, što u mlađahnom srcu u zgodan čas niče i procvati. — Obje majke nisu slutile ništa o tom, što se zbilo u srcu njihove djece, pa sve ako i opaziše neku promjenu u njih, a to ju smatrahu kao naravnu posljedicu dobi njihove, budući da je Ivan nedavno jur prevalio sedamnaestu, a Janica

[5] špan, manji činovnik kod vlastelinstva.

četrnaestu godinu, kadno obično u mladih ljudi prestaju dječinske igre i misli. Što se pak Blagaića tiče, on nije imao kada baviti se dušoslovnim kakovim razmatranjem, jer njega nedavno kao opće poznatoga štovatelja Napoleonova u onomu okružju imenovaše mairom (sucem), te je mnogo vremena izbivao od kuće svoje zabavljen poslovima novoga zvanja svoga.

Sve to, što pripovjedismo dosad, dogodi se do onoga časa, gdjeno se počinje naša pripovijest, bijaše pak u jesensko doba g. 1809.

Važna bi to godina! ... Tko da se je ne sjeća? ... Upravo tada odredi silni Napoleon carskim svojim dekretom od 14. listopada, da se unaprijed okružje Vilajsko, čitava Kranjska, Koruška, Istra, Rijeka, Trst, Primorje hrvatsko, Dalmacija sa svojimi otoci, zatim sva civilna i vojna Hrvatska sve do Save — te pokrajine da se imadu nazvati »ilirskimi državami«. — Ovim svojim dekretom očitova Napoleon volju svoju, da se naime na temelju stare povijesti spomenutih pokrajina osnuje nova i vele važna njihova budućnost.

II.

Jesen spomenute godine bijaše jur na izmaku, kad jednom Blagaić došavši s puta naglo u sobu stupi. To je bilo uveče, kad je udova Kuljanićeva sa sinom svojim Ivanom upravo u dvoru na pohodu bila.

»Dobar večer! ... Nosim vam dobre glase«, reče Blagaić pokazujuć nekakovo raspečaćeno pismo.

»Što je? ... Što je?« stanu u jedan par svi pitati.

»Kazat ću vam odmah«, reče Blagaić, sjedne na stolicu te pogledav Ivana prijazno i potreptav ga po ra-

menu nastavi: »Tiče se, da znaš upravo tebe, moj Ivane.«

»Mene?« upita ponešto uzdrman mladić.

»Ivana se tiče?« upita naglo i Janica, a radost joj sijevnu iz očiju. »A nuder mi kaži, mili tata, što je.«

»Ti znaš, Ivane«, prihvati Blagaić svečano pogladiv si polusijede brkove. »Ti znaš, da sam ocu tvome — Bog mu dao duši lako! — obećao na smrtnoj njegovoj postelji, da ću kao vjerni prijatelj njegov za te očinski skrbiti te oko toga nastojati, da se — kad bude doba tomu — posvetiš čestitomu kakovu zvanju, gdje ćeš moći vlastitom snagom, kao pošten čovjek, danas sutra dotjerati do toga, da te bude cijenio i štovao svatko.«

»Znam ja to,« reče proplanulim očima Ivan, što ga duboko dirnu uspomena miloga oca, »pa zato, ne zatežite, molim, već mi kažite, što mi donosite.«

»Prije negoli što ću ti priopćiti vijest, koju ti donosim, treba da mi očito kažeš, što ću te pitati ... Kaži mi, Ivane, bi li imao volje stupiti u vojsku velikoga cara?«

»Ha!« usklikne Ivan skočiv radosno na noge. »Vi na pol puta susretate moje želje, što ih tajno gojim u grudi jur od neko doba.«

Mati Ivanova i Janica na ove riječi problijede, a i gospođa se Blagaićeva uznemiri.

»Dobro, kad je tako«, prihvati opet Blagaić veselo. »Ja sam se tomu nadao unaprijed ... Slušajte me dakle ... Upravo sad dolazim iz Karlovca, gdje sam prekjučer glavom bio sa slavnim francuskim generalom Marmontom, te njemu preporučio našega Ivana kao mladića vrlo sposobnoga i vrlo izobraženoga, koji želi stupiti u vojsku carevu. Viteški general obeća mi, da će mi za koji dan moći kazati, što je odlučio u toj stvari. Nu na odgovor mu, hvala Bogu, nisam dugo čekao, budući da mi već jučer po svom pobočniku posla to pismo,

u kojem određuje, da se Ivan ima primiti u slavno poznati zavod La Fleche[6] zvani. Tu će se Ivan još neko vrijeme učiti vojničke znanosti, zatim pak, čim dobro svrši ispite, bit će uvršten kao oficir u francusku vojsku.«

Ne mogavši Ivan dulje odoljeti ćudi svojoj priskoči Blagaiću te ga stane strastveno grliti.

»Stani, Ivane, ta nemoj me tako silno grliti ... Boga mi, udavit ćeš me! ... Nu gle, baš mi je milo, što ti pogodih žicu ... Da, da: mislio sam već od neko doba na to, i eto sad mi za rukom pođe sretno ... Ti si vatren i odvažan mladić, a k tomu vedra glava, tebe dakle bez dvojbe sjajna budućnost čeka pod stjegovima slavodobitnoga orla francuskoga ... A sad mi kažite, žene, što ste tako onijemile te preda se gledate, kao da nam je Ivan osuđen na smrt?«

»A zar je to što bolje?« reče suznim okom majka Ivanova. »Ah jao, jedini sine moj, zar si ti kadar ostaviti majku svoju sada, gdje znaš, da nikoga na svijetu nema do tebe jedinoga, i gdje vidiš, da joj se sve to bliže pomiče starost, gotova nemoć!«

»Da, da«, prihvati drhtavim glasom Janica, »ne bi bilo lijepo, da to učiniš, Ivane ... Vjeruj mi, nama bi se svima nažao dalo.«

»Promisli se, sinko,« primijeti ganuto i gospođa Blagaićeva. »A ti, moj stari,« reče prema svomu suprugu, »nisi trebao da onako jurišem navališ na njega ... Promisli se dakle, Ivane, što radiš, da znaš, da je bolje promišljena nego učinjena.«

»Promišljeno je jur, pa i odlučeno,« odgovori oduševljeno i odvažno Ivan. »Tebe, mila moja majko, čuvat će Bog, koji vazda bdi nad pravednim i dobrim, pa uzato

[6] La Fleche, gradić u departm. Sarthe na Loiri. U njemu je znamenita vojnička škola (»Prytanée«), koja je osnovana god. 1764., a može u njoj stati 400 pitomaca.

će ti, ako bi potrebe bilo, jamačno u pomoć biti ovi plemeniti i vjerni prijatelji naše kuće.«

»Tako, tako, Ivane, to će i biti, tako mi duše!« poviče ganuto Blagaić.

»Što se pak mene tiče,« nastavi Ivan, »kažite sami, zar ne bi sramotno bilo sada, gdje se cijeli svijet miče i kreće oko jedne sjajne svijezde, oko Napoleona Velikoga, da ja, kao mlad čovjek, čučim u zapećku besposlen? ... Ne, ne, to ne može biti! — pa zato nemojte toga ni zahtijevati od mene. Sad je vijek radnje, vijek slave na oružju. ... Odvažna samo nebo štiti, štitit će dakle i mene, vjerujte! ... Moj otac doduše ne bijaše osobit štovatelj Napoleonov te je osuđivao sva njegova djela osim jedino code civile[7], nu ja, akoprem oca svoga neizmjerno ljubljah, u tom obziru ipak nikad se ne slagah s njime ... O kolikokrat slušah vas, gospodine Blagaiću, sav ushićen sa strane, kad pripovijedaste o junačkim djelima velikoga toga muža ... A sada da mislim drugačije? ... Podnipošto! Iskra, što je tad tinjala u grudima dječaku, buknu eto sada silnim plamenom. Nemoj dakle tugovati, mila majko, već se zastalno nadaj, da će ti se za koje vrijeme tvoj sin Ivan ovjenčan slavom opet vratiti.«

»Da vratit će se — može biti,« primijeti Ivanova majka žalosno, »da se zatim opet nanovo dijeli od mene.«

»Draga gospođo,« reče Blagaić, »nemojte tako! ... Ništa ne traje vijekom ... A zar nije cijeli naš život nalik velikoj gostoljubivoj kući, gdje se vraćaju jedni, dočim se drugi iz nje dijele. — Sastanak rastanak, to je opća sudbina ljudska.«

»A ja velim,« primijeti strasno Ivan pogledav vatreno sa strane Janicu, »da potražim drugdje u prostranom svijetu sreću, koja mi ovdje u dio pasti ne može.«

[7] Code de Francais ili »Code Napoléon«, francuski zakon, koji je objelodanjen nastojanjem cara Napoleona I. god. 1804.—1810.

»Jao, mili moj sine, evo vidim, da me ne ljubiš,« reče majka Ivanova krivo tumačeći riječi svoga sina, dočim proplače nadvladana čuvstvom tugę.

Ivan priskoči te stane grliti i tješiti majku, što je ostale nazočne dirnulo duboko. Sam Blagaić otre si dlanom oči, našto Ivan iza poduljega ćutanja duboko ganut progovori: »Umiri se, moja majko, jer nije hasne[8], a što biti mora, neka bude!... Što sam evo odlučio, od toga više ne odustajem, tako mi svete spomene miloga oca! ... Nemirnu ćud moju, zatim razne moje želje i težnje nadigrat će i umirit ponajprije bojni zvuci slave, što im se srce moje već unaprijed odzivlje radosno ... Veliki car prijatelj je naroda našega, štono dokazuju sve njegove dosadašnje naredbe. On cijeni i uvažava narod naš, osobito rad poznatog mu junaštva. I ja sam Hrvat, proslavit ću se dakle i ja, ako Bog da, pa će i mene zapasti od careve strane zaslužena čast i slava ... Živio Napoleon!«

»Živio!« poviče ushićeno Blagaić. »Tako valja, sinko, tako!... Nemoj slušati žene, već unutrašnji glas, što ti veli. Žene, istinabog dobro kadikad misle, ali im se gotovo sve misli stječu u njihovu čuvstvu, a muž treba da vazda sluša, što mu pamet kaže. Krug djelovanja ženskoga kuća je i kućište, muškoga pak — ako je tomu sposoban i ako hoće — čitav svijet ... Tako mi duše, Ivane, baš si me divno razigrao, bolje nego ikoji govornik u prijašnjih naših varmedijskih spravištih[9]... Ti si pravi sin prijatelja moga Kuljanića, pa zato čuj, što ti evo kažem«. To pošto reče, radosno se u krugu ogleda te nastavi: »Ja sam doduše kojekakove osnove gojio o mojoj Janici, koja će danas sutra naslijediti cijeli moj, hvala Bogu, dosta veliki imetak. Moja namjera bijaše, da ju dam za kojega boljega vlastelina hrvatskoga, jer neka govore ljudi što mu drago, — bogatstvo je ipak,

[8] hasna, korist. [9] spravište, skupština.

ako baš ne jedina, a to jamačno velika poluga sreće u tom svijetu. A mogu uzgredno i to reći, da već sada neki ljudi propitkuju za moju kćerku, akoprem je još premlada za udaju ... Nu ostavimo to, već ukratko hoću samo da to kažem, što se navlastito tebe, Ivane, tiče ... Ti si s Janicom tako rekav odrastao, ti si joj nedavno spasio život, jur kao djeca gledaste se rado pa valjda ni sada jedno na drugo mrzite. Dakle čuj, šta odlučih u taj svečani čas: ako mi se za četiri godine dana kao kapetan s krstom počasne legije[10] vratiš, dat ću ti Janicu, neka pođe za te ...«

Svi se na ove riječi radosno prenu. Janica, porumenjevši kao rumena ružica, obori glavu, a Ivan pomaman od radosti skoči k Blagaiću te poljubiv ga u ruku reče strasno: »Gospodine!... Oče! evo vam tvrde vjere, da ću se ili za četiri godine vratiti kao kapetan s krstom počasnim, ili — da će me kriti hladna zemljica, gdjeno će drugi krst naznačivati da sam, istina, pao, ali ipak do smrti svoje vjeran ostao ljubavi i slavi.« Pošto izusti ove riječi, otrči iz pretijesne sobe napolje, da mu odlane na friškom zraku i pod vedrim nebom.

III.

Nedjelja dana jedva minu, otkako bi u dvoru Blagaićevu odlučeno, da se Ivan posveti novomu zvanju svomu, i eto — ta se je odluka na njemu već utoliko zbila, da se već na put dao u Francusku. Ne treba nam ovdje podugo pripovijedati, kako se Ivan, prije negoli se na put dade, opraštao s milom majkom i cijelom obitelju Blagaićevom, štono ga ukupno proprati do Rijeke, otkud je imao poći s nekim brodom put Francuske. Ne treba

[10] krst počasne legije, (légion d' honneur), najviši i jedini red u Francuskoj, koji je osnovao konzul Napoleon Bonaparte 19. maja 1802.

vam kazivati, kako ga je plačući grlila, blagosiljala, a k tomu i zaklinjala majka, da joj često piše, kako mu je majku tješila gospođa Blagaićeva, kako mu je Janica suznim okom i blijedim licem za znak uspomene potajno podala zlatan prsten stisnuvši mu uzato muče, nu strasno ruku, zatim kako je napokon Blagaić Ivana i ostale hrabrio, akoprem je i sam bio ganut. Sve to potanko opisivati suvišno bi bilo, budući da se takova šta obično događa svagdje, gdjeno se rastaju ljudi, što ih skapča ljubav ili prijateljstvo.

Ivan je skoro i sretno prispio na određeno mjesto, u carski naime zavod La Fleche. Tu je odmah sa svom mogućom marljivošću nastojao oko toga, da se izobrazi prama novomu svom zvanju, što mu je zbilja u kratko vrijeme tako dobro za rukom pošlo, da se za prvenstvo natjecao sa najboljima pitomcima toga zavoda, te ga zbog toga jednoglasno stadoše hvaliti svi učitelji i poglavari njegovi. Svatko se čudio mladomu tomu Hrvatu, koji u kratko vrijeme preteče u znanju mnoge svoje drugove, koji mu to nipošto ne upisaše u grijeh, dapače ga štovahu svikolici. Nitko međutim nije slutio, da Ivana što drugo do pohlepe za vojničkom slavom potiče na toliku izvanrednu marljivost. Nikomu ni na kraj pameti ne bijaše, da ga ponajviše na to potiče ljubav. Da, ljubav, divna ta čaralica, koja umije čudotvornom svojom silom — ako je samo prava i čista — svagdje slična, dapače još veča čudesa stvarati.

Tako prođe god. 1810. Ivan je spomenute godine često kući pisao, a majka njegova i Blagaić odgovarali mu svaki put, pače na njegov godovni dan priklopila je i Janica listu majke njegove listić ovoga sadržaja:

»Mili moj Ivane! S najvećom radošću čujem svejednako samo dobrih glasova od tebe, što mi najbolje dokazuje, da me nisi zaboravio i da ti je uistinu stalo do

toga, da se ispuni tvoja, a — zašto da tajimo — i moja jedina želja. Bog uvijek sve štiti, koji napreduju uzdajući se u njega, te ih dovodi k cilju. Uzdaj se dakle i nadalje u pomoć njegovu i svoje sile, pa napreduj što više bude moguće, da dokučiš cilj, za kojim si pošao. To iz svega srca želi

tvoja Janica.«

Nije moguće opisati radost, što ju poćuti Ivan dobiv prvi taj listić od mile svoje Janice, koja ga je i onako kao uzorita kakova slika okružavala te poticala na sve to veću marljivost. Taj listić smatrao je Ivan kao veliku svetinju, te bi ga uvijek uz onaj mali prsten, što ga dobi od Janice, nosio na grudima svojim, kao neki što nose čudotvoran kakav amanet, da ih od zla brani. A uistinu imađaše, ne toliko taj listić i prsten, koliko sama ljubav Ivanova prema Janici, čudotvorne moći za njega, budući da ga je nesamo bodrila, da postojano ustraje i sve to bolje da napreduje na odabranoj stazi zvanja svoga, već mu je ta ljubav srce štitila od svake nečiste misli ili strasti. Zaista je divna moć prve i čiste ljubavi u mlađahnim grudima, jer ona nesamo što je najbolji štit proti navalama nečiste raskoši i pogibeljnoga lastovanja, kojima mladi ljudi mnokrat žrtvuju sreću i zdravlje svoje, već ona priliči anđelu čuvaru, koji vodi vjerne svoje kadšto istina strmom, uskom i trnjem posutom stazom, nu vodi ih ipak slavodobitno, jer ako i hoće da posrnu, a to im ona pruža čistu ruku svoju, te ih kao zlato ognjem očišćeno iz vira napasti slavno izvodi, a napokon daruje rajskim svojim darovima.

Početkom g. 1811. stigao je Ivanu od majke žalostan glas, da je naime umrla gospođa Blagaićeva iza kratke bolesti, te da Blagaić sa Janicom gorko oplakuje smrt plemenite gospođe, za kojom je dakako i majka Ivanova tugovala, budući da joj pokojna bijaše najbolja prijate-

ljica od mladosti pa sve do smrti svoje. I ovo je jur druga gorka rana bila, što ju je oćutio Ivan iza smrti oca svoga, pa zato, da tim prije nekako pregori tu bol, podvostruči marljivost svoju u naucima, te se time duhom primakne sjajnim onim dvjema zvjezdama, štono obasjavahu vidik budućnosti njegove, a te zvijezde bijahu slava i ljubav. — Ah, blažen ti je sanak mladosti, gdje nam se često čini, kao da će slava i ljubav nalik blizancima na noćnom svodu nebeskom vazda usporedo u životu našem ostati, uvijek vedro sjati, a nikad ne potavnjeti! — Ali drugo je ozbiljni život svakidašnji, drugo opet bujni onaj sanak, što ga često sniva neiskusna mladež, jer slava i ljubav rijetko kad do kraja usporedo ustraju, kadšto jedna ili druga između tih zvijezda iznenada potavni, a često baš i obadvije, te gusti mrak zastre samotnu stazu života našega, a rascviljeno srce naše tad plače nad razvalinama lijepih nekoć nada svojih. Jeda li se pak Ivanu ispunilo, čemu se nadao, to ćemo tek kasnije vidjeti.

Kad je čovjek zabavljen budi naukom, budi drugim kakvim poslom, vrlo hitro mu prolazi vrijeme; to je iskusio i naš Ivan.

I tako nastane god. 1812. — Silni Napoleon spremao se mjeseca travnja iste godine proti Ruskoj. Poglavarstvo zavoda La Fleche dobi nalog od cara, da pitomci odmah podnesu vanredni ispit, pa da se najsposobniji između njih odmah uvrste kao časnici u vojsku. Kao što car zapovjedi, tako je i bilo. Ispiti svi biše u nazočnosti carevoj, te odličniji pitomci budu odmah imenovani časnicima. Ivan Kuljanić sa još četiri druga svoja odlikovao se osobito za toga ispita, te zato bude napose pohvaljen; dapače car sam, komu se dopao lijep i odvažan mladić, a k tomu znanstveno izobražen Ivan, pristupiv naglo k njemu, potrepta ga po ramenu, te pogledav ga vatrenim svojim očima upita ga ukratko, da li može

bit želi stupiti u topništvo »artillerie volante« zvano, što ga je ustrojio sam car, i što bi radi svoje vještine dovoljno na glasu. Ivan, uzdrman i ushićen od te carske milosti, radosno privoli, te odmah drugi dan krasile su ga jur zlatne naramice topničkoga lajtnanda. Da je tijem na osobit način odlikovan Ivan, to je nesamo on sam uviđao, već to uviđahu i njegovi dosadašnji poglavari i drugovi, koji se srdačno tomu radovahu.

Ivan je zatim — koncem travnja — molio, da smije s dopustom na tri nedjelje dana poći kući, da posjeti majku, što mu poglavarstvo dozvoli, s tom ipak primjedbom, da se odmah, pošto rok dopusta isteče, bilo gdje bilo, pridruži arrière-gardi[11] velike francuske armade, koja je već za koji dan imala krenuti put Njemačke. Ivan je putovao kopnom do Marsilje, a odanle morem do grada Rijeke. Nu akoprem je brzo putovao, a to mu se ipak činilo, kao da putuje lagano kao puž. Pa sve da je u ono doba bilo željeznica i parobroda, sigurno bi mu se i to putovanje činilo odviše sporo, budući da hitrina ni ovih iznašašća novijega vremena ne bi bila kadra letjeti poput krilatih njegovih želja i misli. Nu to čeznuće Ivanovo bijaše sasvim naravno, jer dvije i po godine dana prođoše, otkako nije vidio majku svoju, Janicu, Blagaića, grob svoga oca, prijatno seoce i svu ostalu okolicu miloga zavičaja svoga tamo iza Julskih planina. On si je cijelim gotovo putem predstavljao, kako će se tamo svi uzradovati videći ga iznenada u svom krugu, pa još kao lajtnanda glasovitoga topništva, i to po naročitoj volji carevoj. — Pošto je Ivan morem prispio do Rijeke, najmi tamo odmah kola, pa hajd naprijed prekrasnim Lujzinim drumom put doma svoga!

Ivan je na kolima zamišljen sjedio i sveđ samo preda se gledao, te tako nije ni svrnuo okom na pusto i kame-

[11] arrière-garde, zadnja straža, pozadnica.

nom obasuto Grobničko polje, štono se blizu Rijeke nalijevo uz spomenuti drum nalazi. On se nije ni obazro kod Jelenja, da vidi odanle još jednom modro zeleno more u žlijebu Kvarnerskom. Isto tako nije opazio divlju romantičnost naravi kod visoke planine Osoj zvane, štono sa 3000 stopa nadvisuje površje morsko. Sve to, za svakoga drugoga putnika toliko zanimivo, nije tada ni najmanje dirnulo Ivana, jer njegove misli težile su sveđ naprijed prevaljujući gore i doline. Kočijaš, potpomognut vinom iz čuturice Ivanove, pogodio mu je misli, te je stoga tjerao čile konje svoje, čim opazi, da mu je jur iza leđa Osoj planina, otkale se glavni drum ponajviše nizbrdice vije. Tako još za dana dođoše putnici sve bliže onamo, gdje bi rodno mjesto Ivanovo.

Upravo je sunce zadnjima svojim tracima pozlaćivalo toranj crkve, što se pomaljao iz gustoga gaja na podnožju gore. Pošto Ivan opazi taj toranj, obuzeše ga razna čuvstva ... A kako ne bi? — Ta to je toranj one crkve, gdje bi nekoć kršten on i Janica. Tik uz crkvu ovu nalazi se groblje, gdje počiva njemu otac, a Janici majka. Pa zato Ivan ovdje, gdje put vodi s glavnoga druma u seoce, ne mogavši više odoljeti navali različitih čuvstava skoči s kola te pješke podje hitro naprijed, dočim su ga kola slijedila.

Uopće se opaziti moglo, da je narav opet progledala iza teška sna zimskog. Zrak bijaše napojen mirisom raznoga cvijeća. Putem, kojim je Ivan žurno naprijed stupao, cvale su mirisne ljubice a nuz mali potočić, štono se tamo pod brijegom romoneć vije kroz grmlje i malinom obraslo kamenje, ponikoše hiljadama modre potočnice. Stari hrasti otajstveno šuštiše mladim lišćem svojim. Žutokljuni kos cvrkutajuć iz grma prhne te preko puta u gustu šumu poleti, dok pitomija zeba na hrastovoj grani iznad Ivana ostane sjedeći i pojući bezbrižno

pjesmu svoju. U obližnjoj šumi zaguče grlica dozivljući druga si u gnijezdo jur priugotovljeno, a ponešto dalje prama selu čulo se, kako prijatno klopoće mlin. Sve to neobično dirnu Ivana, jer sve bijaše kakogod i prije. Ništa se nije promijenilo, a uz to bijaše sve nekako svečano, baš kao da je miloga svog znanca čekalo ljupkim proljetnim pozdravom. Došavši pobliže dvoru, popašti se Ivan te pođe naglo iz obora prema dvoru, gdjeno ga prvi sretoše vjerni njegovi kopovi sokol i vidra, koji opazivši Ivana odmah k njemu priskaču, te radosno lajući i repom mašući stadoše skakati oko njega i ruke mu lizati. Čuvši lavež pasa dotura se, noseći iz kokošinjaka jaja u košari, stara i jednooka majerica Dora[12], da vidi, što je.

»Isuse i Marijo!« poviče starica upoznavši Ivana te hoteći sklopiti ruke zaboravi na košaru, koja joj u onaj par izmakne i — hrsk! — zajedno s jajima padne na zemlju. Sokol i vidra stadoše odmah — valjda iz samoga veselja — bjeljanke i žutanjke istrtih jaja polizavati.

»A što je do vraga, zar je Dora poludjela?« poviče, bahnuv pomamno na vrata iz dvora stari špan Marko Ćordić, nu pošto i on opazi i spozna Ivana veselo priskoči. »Ha, mladi naš gospodin!« poviče starac hoteći Ivanu srdačno kao nekoć podati ruku, nu vidjevši na njemu oficirsku uniformu ukoči se po soldački, uzme desnom rukom lulu iz usta, a lijevom dotaknuv se svoje crven-kape, kao da salutira, ozbiljno reče: »Oprostite, gospodine lajtmane!« —

»Daj mi ruku, Marko!« reče ganut Ivan gledajuć dosad muče, što se susljedice u kratki čas oko njega zbilo: »Daj mi ruku, dobri starče!« opetova pruživ Marku desnicu.

[12] m a j e r i c a, žena u nekoj službi na većem plemićskom dobru.

»Molim, gospodine lajtmane ... I ja sam bio vojnik. ... Pa još k tomu kaplar ... Ja znam, što će reći subordinacija.«[13] Odgovori Marko svejednako još nepomično pred Ivanom stojeći.

»Pusti sad to na stranu, pa mi ruku daj«, reče Ivan. »Zar ne čuješ, što ti velim?« Nato Marko videći, da i tu subordinacija treba, poda radosno žilavu svoju ruku Ivanu, koju on srdačno stisne te zatim odmah skočiv u dvor upita: »A gdje je mila moja majka?«

»Nema je kod kuće, gospodine lajt — «

»Pusti, molim te, lajtmana«, primijeti Ivan prijatno, »pa me zovi, kao što si me zvao prije ... A gdje je moja majka?«

»Milostiva gospoja nalazi se danas od jutra tamo u dvoru gospodina Blagaića.«

»Ha, kod Blagaića?« poviče radosno Ivan.

»Da tamo je, gospodine — Ivane, te će se valjda skoro vratiti kući, budući da je već zašlo sunce.«

»Ja ću sam ići po nju,« prihvati Ivan živahno.

»Ala će se tamo veseliti svi, navlastito milostiva naša gospođa i — « no tu nekako zape riječ Marku; valjda se u isti par opet sjeti subordinacije.

»Idem dakle«, reče smiješeći se Ivan, »a tebi, Marko, preporučam kočijaša svoga, što eno upravo otvara ljesu. Dobro me je vozio, pa bih rado, da bude dobro podvoren on i njegovi konji.«

»U našem dvoru bijaše dosada dobro primljen svatko, tko bi goder došao, ne će dakle ni po njega krivo biti,« reče Marko s nekim ponosom, dočim se Ivan jur na put dao prema obližnjemu dvoru Blagaićevu.

»Vi me, Marko, uvijek korite stoga, što sam ćorava,« reče, pošto Ivan ode, pristupivši opet majerica Dora, »a ja ipak prva ugledah mladog našeg gospodina.«

[13] subordinacija, poslušnost.

»Ta da, i slijepa se kokoš namjeri na zrno,« odgovori porugljivo Marko te time presiječe dalji razgovor s govorljivom babom, a zatim ode u kuhinju po ugljen, da si opet zapali lulu.

Ivan je međutim žurno naprijed stupao prema dvoru Blagaićevu, te došav skoro onamo prikuči se brzo i tiho te uniđe u dvor, da ga nije opazio nitko. Skoro zatim preskoči kamene stube te dođe do vrata palače[14], gdje je znao, da se u to doba obično sakuplja cijela obitelj. Tu malko stane te prisluškujuć začuje, kako u sobi Blagaić naglas čita novine. — Srce Ivanu silno zakuca u grudih, tako silno, da je mislio, pući će mu od radosti i milinja. Pošto se malko razabrao, zakuca na vratima.

»Unutra!« poviče Blagaić ponešto zle volje stoga, što ga je to kucanje smetalo u čitanju milih mu novina, no izatoga Ivan jur otvori vrata te stupi u sobu.

»Ivane! ... Sinko! ... Hej, Ivane! ... « vrisnu i viknu radosno u jedan glas Janica, Ivanova majka i Blagaić baciv novine i naočale svoje na stol.

Svi priskočiše milomu prihodniku. Majka ga stane plačući od milinja grliti. Blagaić mu srdačno poda i stisne ruku, samo Janica — nalik slici sramežljive gorske vile — ostade stojeći za ocem u nježnoj djevičanskoj zabuni. Jedan samo zamjeniti žarki pogled u Ivana i Janice bijaše tom prilikom jedini tih, nu njima tim razumljiviji pozdrav duša njihovih.

»A gle, što to vidim!« poviče Blagaić, koji se u toj radosnoj zabuni prvi razabrao. »Gle ti njega ... Oficir, pa još kod topništva, i sve to prije reda ... Hej, momče, kako to?«

»A zašto mi nisi javio, sinko, da ćeš doći?« upita ga u isti čas majka.

[14] palača, najveća soba u starim plemićskim kućama, gdje se gosti dočekuju.

»Sve ću vam redom kazati, dok se, majko, razaberem,« odgovori Ivan drhtavim glasom.

»Sjedni amo do mene,« reče mu majka namjestivši ga odmah uza se držeći mu ruku objema rukama i gledajući ga suznim i blagim okom materinim.

»Nuder, Janice — a što si se tako zagledala u Ivana, kao da ga dosad ni vidjela nisi? — nuder zovni slugu, da nam donese večeru malo prije nego obično, jer putnik treba da se okrijepi.« Janica na riječi svoga oca porumeni, zatim hitro izađe iz sobe.

Uz večeru, koja bude skoro zatim donesena, stane Ivan pripovijedati, šta i kako je bilo u La Flechu, što međutim ovdje, budući nam jur poznato, ne ćemo opetovati. Ne treba dapače ni to spomenuti, kako je Blagaića, poznatoga obožavatelja Napoleona, ushitilo, kad je Ivan stao pripovijedati, kako ga je car pohvalio i kao časnika uvrstio u topništvo. Svaki čas bi Blagaić uletio u riječ Ivanu, pitajući ga budi ovo budi ono o caru, svom uzoru.

»Gle, Ivane,« reče sav ushićen Blagaić, pošto Ivan prestade pripovijedati, »ti si odmah s početka natkrilio nadu našu, budući da si se znatno primakao k cilju ... Tako valja, Ivane, to mi je drago! ... A ja, da znaš, što sam god rekao prije dvije godine dana, toga ni danas ne poričem ... Razumiješ li me?«

»Razumijem,« odgovori radosno Ivan pogledav Janicu i poljubiv Blagaića u ruku.

Poslije večere oprostio se Ivan i majka mu od Blagaića i Janice obećavši im da će sutra zastalno opet doći.

Jasna mjesečina proljetne noći sprovađala je Ivana i majku njegovu kući, gdje se opet oba nasamu razgovarahu do kasno doba noći. Među ostalim pripovijedala je tom prilikom majka Ivanu, da je Blagaić, otkako mu umrije mila supruga, više puta tužan i zamišljen i da ga takovom prigodom jedino može razveseliti glas kakav o caru Napoleonu, kao što to bijaše i prošle večeri, gdje ga izvantoga i dolazak Ivanov razveseli.

Sutradan, kako bi dogovoreno, ode opet Ivan s majkom k milim svojim susjedima.

Blagaić, da proslavi kako valja dolazak Ivanov, budućega zeta svoga, pozva nekoliko prijatelja iz susjedstva na ručak, gdjeno se dakako po staroj hrvatskoj navadi dobro jelo, pilo, nazdravljalo, a uzato i pjevalo gotovo do večera.

Svi pozvani gosti bijahu dobre volje, samo u jednoga moglo se opaziti, da mu prijateljska gozba nije sasvim po ćudi, a to bijaše Luka Krivudić, bogat vlastelin iz obližnje okolice, koji je od neko doba često polazio Blagaića.

Krivudić bijaše poznat u cijeloj okolici kao strastan, naprasit i osvetoljubiv čovjek. Uzato bijaše ponosit te bi prezirao svakoga, koji ne bijaše bogat ili ugledan, Prosti narod mrzio je na njega stoga, što je prije negoli Napoleon osvoji ovu stranu naše domovine, do zla boga gulio i tlačio ubogi narod; plemstvo pak mrzilo je na njega radi nesnosne oholosti i naprasitosti njegove, te mu se zato svatko rado uklanjao s puta. Svi su znali, da je Krivudić naletnica, te se bojahu svađe s njime zametnuti, i to valjda zbog toga, što se potajno o Krivudiću govorilo, da je čovjek dvoličan i tajni agent, no čiji? — Da li austrijanski ili francuski, to se nije moglo saznati. S toga uzroka čuvao ga se svatko, bio privržen Francuzima ili Austrijancima. — U ostalom bijaše Krivudić čovjek srednje dobi, te akoprem se o njem nije moglo reći, da je ružan, to bijaše ipak u toga čovjeka takovo lice, da je moralo svakoga, koji ga vidi, neugodno dirnuti. Blagaiću istinabog, s početka ne bijaše baš sasvim

povoljno, što je k njemu dolazio taj čovjek, nu malo pomalo privikne se tomu, budući da se Krivudić kod njega vazda uljudno i čedno ponašao, a izvantoga bijaše bogat vlastelin, što je, kako znamo, već samo po sebi mnogo važilo u Blagaića. Nije dakle čudo, što je Krivudića pošteni starac pozvao i na to veselje misleći, da će mu time ugoditi. Nu, kao što rekosmo, Krivudić se nešto namrgodio, — nu zašto? — to nije znao nitko, pa baš se nije nitko ni brinuo za to, već je svak nastojao, da bude tim veseliji u društvu ostalih dobrih prijatelja.

Poslije ručka razgovarahu se još neko vrijeme gospoda pijući kafu i pušeći lulu duvana, zatim pak oprostivši se redom od vrijednoga domaćina i sadašnje mlade domaćice, lijepe Janice, posjedoše u svoja kola, te svak ode svojoj kući. Jedan između prvih, što odoše, bijaše Krivudić. Za oproštaja nije Ivana ni pogledao, a od Janice oprostio se posve hladno.

Pošto svi gosti odoše, ostade Blagaić sam sa majkom Ivanovom u dvorani, jer Ivan i Janica već prije prilikom bučnoga odlaska gostiju upotrijebiše zgodnu priliku te odoše zajedno u vrt. — Podugo mučeći jedno uz drugo šetahu, kad ali najednom oboje stanu pod starom sjenatom lipom.

»Sjećaš li se, Janice?« progovori najprije Ivan, »kako smo tu još kao djeca vijence pleli našim roditeljima.«

»Kako da se ne sjećam,« odgovori ljupkim glasom Janica, »ta ovdje baš na toj klupi — sjedila sam jednoć, kad si mi sav okrvavljen donio u gnijezdu dvije mlade grlice, štono sam ih već otprije zaželjela; a ti si mi ih tada pribavio, akoprem s očevidnom pogibelju života svoga, jer tad si — sjećaš li se još? — pokliznuo tamo s one pećine, gdje bijaše u grmu gnijezdo, pa si ozlijedio glavu i ruku.«

»Kako da se ne sjećam!« odgovori Ivan. »O živo se sjećam blaženoga tog časa, upravo kao da se sve prije

nekoliko trenutaka zbilo ... Ta ti si mi tad u onom potočiću, što nuz vrt taj teče, glavu i ruku studenom vodom oprala te maramom svojom ovila ... Da zbilja, kaži mi Janice, živu li još one dvije grlice?«

»Živu dakako, te se ljube,« odgovori djevojka potiho te obori glavu.

» A ljubiš li ti mene, dušo moja?« upita Ivan Janicu, dočim ju ogrli i na svoje grudi pritegne.

»Što me pitaš, Ivane, kad znaš,« reče šapćući Janica, ali joj daljna riječ zape u grlu, jer magnetičkom nekom silom pritegnuta primakoše se jur usta Ivanova k njezinim koraljnim usnam ... Prvi blaženi i čisti cjelov združi duše zaljubljenika — zauvijek ... Trak sunašca zapadnoga obasja u onaj čas žarom svojim lijepi taj par, kao da ga hoće posvetiti i zasvjedočiti mu savez mlađahne ljubavi.

»Djeco, ta gdje ste zaboga?... Svuda vas tražim,« poviče Blagaić blizu zagrljenih. Ivan i Janica skočiše na noge te u isti par jur pred njih stupi Blagaić noseći u ruci novine.

»Evo nas,« reče ohrabriv se najprije Ivan, »mi odavle gledamo sunce, kako lijepo zahodi.«

»Da, da, znam ja to,« prihvati smiješeći i grozeći se prstom Blagaić, »nu meni se sve čini, da je vama istom sada zahodilo sunce ... Nu neka, pustimo to sada!« Zatim starac nastavi ozbiljnije. »Ali sad čujte, što novine pišu. Tiče se to i tebe, moj Ivane.«

»Mene?« upita Ivan. »A kako to?«

»Slušaj, pa ćeš odmah znati kako,« reče Blagaić, natakne svoje naočale i stane svečano čitati: »Nj. Veličanstvo car Napoleon uputit će se jur početkom mjeseca svibnja t. g. u Draždane, gdjeno će ga lijepo dočekati svi vladari, što spadaju k savezu renskome, da se poklone velikomu caru« ... A sad slušaj, što među ostalim

dolje niže veli: »Svi časnici i prostaci francuske vojske, što se sad s dopustom nalaze kod kuće, imadu se, ne gledeći na podijeljeni im rok dopusta, najdulje do 12. svibnja kod svojih zborova sakupiti ... Jesi li čuo, Ivane?« »Jesam potpunoma«, odgovori ponešto tronut Ivan, ali razabrav se hitro nastavi: »Sad nije drugačije, te ću i ja morati prije otići, nego li što sam mislio«. To čim reče, pogleda Janicu, koja malko problijedi.

»Tako jeste,« reče Blagaić, »još tri dana po prilici moći ćeš boraviti u našem krugu, nu dulje ne, ako želiš za vremena doći k svomu zboru.«

»Što mora biti, neka bude!« prihvati Ivan, dočim mu vatra sijevnu iz očiju. »Slava me zove, a kad zadovoljim njezin poziv, vratiti ću se opet, ako Bog da, u vaš mili krug, da kiti lovora, što ju steći moram, pridružim nježni vijenac ružmarina ... Možebiti da ću se vratiti skoro, jer s Rusijom bit ćemo, kako mislim, gotovi u kratko vrijeme.«

»Da Bog da!« upane Blagaić, »nu ja cijenim, da će biti ponešto mučan posao s Rusijom, premda nimalo ne dvojim o tom, da će i nju slavni Napoleon pobijediti. Ta o tom sumnjati bila bi grehota; ali mučno će biti svakojako, jerbo je Rusija nepristupna zemlja svakomu tuđinu ... Nu najposlije će i ona«, nastavi oduševljeno, »sa svojim neizmjernim poljanama, obasutim snijegom, sa svojom starom svetom Moskvom i s novim sjajnim Petrogradom morati Napoleonu se pokloniti, kao što mu se jur pokloniše prastari spomenici možnih Faraona, visoke naime piramide sred vrućih i pjeskovitih ravnina Nila, kao što mu se nadalje pokloniše vrletne talijanske planine, što ih do jedinoga Hanibala nitko nije prelazio... Napokon ništa nije nemoguće! — Pa zato se stalno nadam, da će on i silnu Rusiju pokoriti slavodobitnim svojim oružjem.«

Još bi bio nadalje Blagaić u zvijezde kovao Napoleona, da ne pristupi majka Kuljanićeva, s kojom zatim svi odu natrag u dvore, gdje se do večeri prijateljski razgovarahu o svačemu. — U takovih prijateljskih razgovorih vlada nepokvareni slavensko-patrijahalni duh. Svak, komu je god naš seoski život poznat, znat će, da slični razgovori u prijateljskom krugu čine veoma ugodnim seoski naš život. Bog bi dao, da nam se tečajem vremena i taj narodni običaj ne izgubi, kao što se izgubilo jur mnogo toga, što sad jedva po imenu znamo.

Nesretnu ili tužnu čovjeku polagano prolazi vrijeme, te se čas za časom vuče kao crne magle vjetrom tjerane, ali najposlije ipak prolaze. Ali što da rečemo o sretnom čovjeku?... Njemu vrijeme nema mjerila, jer dan za danom tako hitro prolazi, kao da ga nose suncem obasjana krila tihe lastavice. Upravo tako hitro prođoše i ona tri dana, što je Ivan još imao probaviti u krugu najmilijih mu ljudi na svijetu. Pošto pak ova tri dana prođoše, dijelio se Ivan od svojih. Bijaše tu opet plača i uzdisaja dosta, jerbo je sad uz Ivanovu majku i Janica očito suze ronila. No Ivan se najposlije ipak razabrao i trgnuv se iz milih naručaja na kola skočio i povikao: »Kočijašu, tjeraj!« — To pošto izusti, već konji s kolima poletješe drumom. »Zbogom, Ivane!... Zbogom!« čuo je još uz štropot kola za sobom, dok se za koji čas i ti mili glasovi ne utišaše. Siromah Ivan ne htjede ni obazreti se, da si time ne oteža rastanak. Srce mu je kucalo silno, te mu se činilo, kao da je rascijepljeno na dvoje: jedna pola vukla ga je silno natrag tamo, gdje mu se odazivala ljubav, a druga pola tjerala ga je sveudilj naprijed onamo, gdje ga očekivala slava.

Putujuć neprestano prispio je Ivan u određeno vrijeme k zboru maršala Neya, s kojim je skoro zatim krenuo put sjevera.

IV.

Dok se opet sastanemo s Ivanom na polju bojnom u sjeveru evropejskom, treba da ukratko napomenemo historijske događaje godine 1812., koji nesamo što su u savezu s našom pripovijetkom, već su i znameniti za svakoga Slavena. Napomenut ćemo ih tako, kao što su poznati i kao što ih napominju i opisuju suvremeni ljetopisi.

Pošto je Napoleon došao u Draždane i tamo u društvu mnogih vlasti svojoj podčinjenih vladara probavio deset dana pođe s ogromnom svojom vojskom put sjevera. Vojska careva sastojala se iz smjese raznih naroda. Bilo je tu preko pol miliona vojnika, do hiljadu topova i preko dvadeset hiljada ratnih kola sa džebanom[15] i ostalim vojničkim spravama. Lijevo krilo silne te vojske pod zapovjedništvom maršala Macdonalda protezalo se do Istočnoga mora (Ostsee), a desno pod zapovjedništvom Reynerovim utaborilo se ispred rijeke Bug zvane, i to upravo naproti južnome krilu ruske vojske. Glavni odjel vojske predvodio je glavom car Napoleon, pa pošto je s njime mjeseca lipnja prebrodio rijeku Njemen, dođe s vojskom u nekadašnji glavni grad litavski Vilna zvani.

Dolazak Francuza probudi opet u Poljaka nadu, da će s francuskom pomoći iz razvalina svojih opet uskrsnuti stara Poljska. U toj nadi Poljake još većma ohrabri poznati proglas Napoleonov, gdje se taj rat proti Rusima nazivlje »drugim ratom poljskim.« Pa zato odmah onaj dan, kad je Napoleon došao u Vilnu, sakupljeni u Varšavi sabor poljski proglasi uskrsnuće Poljske, te među ostalim zaključi da se ima ustrojiti glavni savez ili tako zvana general-konfederacija. Nema pera, koje bi kadro bilo

[15] džebana, ono što treba u boju i ratu, kao prah, olovo taneta pa i hrana.

opisati silno oduševljenje i veselje živahnih i domoljubnih Poljaka, koji su smatrali Napoleona za novoga Mesiju naroda poljskoga. Pa zbilja, da je Napoleonu u ono vrijeme bilo do toga stalo, da se cijeli narod poljski digne na oružje proti Rusima, to bi se zaista dogodilo, nu Napoleon ne bijaše nikad prijatelj općega ustanka ili narodnoga pokreta, pa zato poljskim poklisarima reče: da on namjere njihove ne može iz obzira prema Austriji odobriti i podupirati. Poljaci Napoleonu ne bijahu ništa drugo do oruđe dobro došlo, što ga on lukavo upotrijebi u svoje sebične svrhe. Stoga i nije čudo, što su zaslijepljeni Poljaci nesamo pod Ponjatovskim[16] hrabro vojevali proti Rusima, već što je i cijeli narod poljski svakom prilikom znatno podupirao Francuze proti Rusima, te tako u svem i svigdje na ruku bio svomu tobožnjem spasitelju.

Oko sredine mjeseca srpnja krenula je svakolika francuska vojska uz strašnu kišu i oluju iz Vilne prama Vitebsku[17].

Napoleonova namjera bijaše, da osvoji Moskvu, »to srce ruskoga carstva,« kao što bi običavao reći; nu on nije ni izdaleka pomislio na to, da će Rusi uz narodni položaj i podneblje svoje dobiti silnoga saveznika, kojemu on ne će odoljeti; ali tako je i bilo. Drumovi bijahu svuda u najgorem stanju, što je dakako znatno otegoćivalo savez vojske. Izvantoga bijaše mučno u pustoj neprijateljskoj zemlji pribaviti potrebitu hranu za toliku vojsku. Mnoge vojnike francuske stoga spopadne bolest, te su morali zaostati u bolnicama. Tadašnji zapovjednici ruske vojske Barclay de Tolly i Bagration — inače tuđinci — ustručavahu se zametnuti boj s Napoleonom

[16] Ponjatovski (knez Josip Anton P. 1762.—1812.), znamenit vojskovođa poljski, iznajprije u službi austrijskoj, poslije pod Napoleonom Velikim u francuskoj službi.

[17] Vitebsk. (Witebsk), glavni grad istoimene gubernije u zapadnoj Rusiji.

već ga vabljahu sve to dalje u pustu zemlju. Kod Smolenska sraziše se prvi put neprijateljske vojske, i to bi dne 17. kolovoza 1812. Nu pošto obje vojske čitav gotovo dan biše krvav boj, nije se pravo znalo, koja je stranka nadjačala. Smolensk je tom prilikom gotovo sav izgorio, a ruska vojska povukla se prema Moskvi. Poslije prvog tog sraženja sa Rusima sazva Napoleon bojno vijeće. Većina iskusnih francuskih generala svjetova tom prilikom cara, da se okani daljnjega rata, nu Napoleon — vazda svoje glave — odluči baš protivno, te ostade pri svojem: da će naime osvojiti Moskvu, gdjeno će zimovati, te ujedno cara ruskoga Aleksandra prisiliti na to, da ga moli za mir uz uvjete, koje će mu naime diktirati Napoleon. Prema tomu zaključku prevali francuska vojska Dnjepar. — U ruskoj vojsci i u narodu stao se tom prilikom pojavljivati opće nezadovoljstvo poradi oklijevanja gore spomenutih tuđih vojvoda. Da se tomu doskoči i da se ohrabri cijeli narod, naimenova car Aleksandar u dobar čas po se i po kraljevinu svoju slavno poznatoga Kutuzova vrhovnim zapovjednikom cijele ruske vojske. Kutuzov bijaše čovjek razborit, dobar vojnik, opće štovan, te pravi pravcati Rus dušom i tijelom. Pošto on primi vrhovno vodstvo, pretvori se odmah dosadašnji rat ruske vojske u rat općenarodni. Svuda, kud bi goder prolazila francuska vojska, uzmicaše pred njim stanovništvo pojedinih mjesta, sela i gradova, upaliv i uništiv prije odlaska svoga sve, što bi goder neprijatelju od kakve koristi moglo biti.

Kutuzovu bijaše stalo ponajviše do toga, da stare svete Moskve ne zauzmu Francuzi, pa zato stane s vojskom kod Borodina te odluči ovdje ponajprije da pokuša bojnu sreću. — I boj se tamo zametnu dne 7. rujna; boj zaista krvav i strašan, kojemu u novijoj povijesti ravna nema. Strašno gruvanje topova, praskanje pušaka, a uzato hrabreći glasovi zapovjednika jedne i druge stran-

ke; »Vpered za mnoj!« (Naprijed za mnom!) i »En avant!« (Naprijed!) pa zatim juriš i udar budi pješaka budi konjanika, sve to razlijegalo se strahovitim urnebesom nadaleko, dok kroz gustu maglu od praha puščanoga, koji prikri svu bojnu poljanu, ruski i francuski barjaci provirivahu kao jedra raskrštenih brodova, što ih rade progutati bijesni i silni valovi uzburkana mora. Stari još i sada gdjegdje živi vojnici pripovijedahu, da se kod Borodina zemlja pod njima tresla od strašnoga boja, a sunce da se sakrilo za oblake, otkale bi se kadšto ukazalo nalik krvavoj kruglji. Takav bijaše boj kod Borodina! — Nu kocka najposlije i tu pade, te Francuzi mejdan održaše, akoprem ih je ta slava skupo stajala, budući da ih je sila božja tom prilikom zaglavila.

U boju kod Borodina osvjetlao si je junaštvom svojim najvećma lice francuski maršal Ney, koji od cara svoga zato i dobi naslov kneza od Moskve. Izim Neya odlikovaše se također i mnogi drugi, kojih imena, mislim, da ne će toliko zanimati čitatelja, koliko će mu valjda drago biti, kad mu kažemo, da na taj dan i našega Ivana Kuljanića zapade lijep, nu krvavo zasluženi dio slave. — Ivan je naime na lijevom krilu vojske odmah, kako se započeo boj, preuzeo zapovjedništvo nad baterijom, budući da mu je kapetan odmah pao. Tom je dakle baterijom Ivan u odlučan čas s najvećom hladnokrvnošću obližnju jednu bateriju rusku demontirao. Nu to još ne bijaše dosta, već je skoro zatim jedan odvažan odjel ruskoga konjaništva jurišem navalio na tri posljednje ponešto od drugih udaljene baterije francuske, među kojima bijaše i Ivanova, tad jedino primjer junačke njegove odvažnosti spasi ove baterije. Sa sabljom u ruci dočeka Ivan neprijatelja ... Konj pod njim mrtav pade, nu on ne hajući za to na noge skoči, spopade u isti mah — akoprem i sam jur ranjen — uzde konja nekoga ruskoga oficira, koji je upravo pao, te uzjahav na nj prosrne nanovo na dušmanina hrabreć

svoje tobdžije, našto dušmani popustiše uzde i trkimice dadoše leđa. Maršal Ney bijaše nedaleko glavom svjedok toga junaštva, te zato pošto boj minu, u svom izvješću među najboljim junacima, što se odlikovahu pod njegovom zapoviješću, dično napomenu lajtmana Ivana Kuljanića.

U Napoleona bijaše hvalevrijedna navada, da je svaki zločin odmah kaznio, nu isto tako znao bi zasluge, osobito bojne, smjesta sjajno nagraditi. — Odmah drugi dan poslije boja izdade car zapovijed vojsci, gdje joj najprije zahvali za stečenu slavu u ime naroda francuskoga, zatim pak, nabrajajuć poimence najhrabrije među hrabrima, odlikova ih carski. Među ostalima bude u toj zapovijedi također napomenut Ivan Kuljanić, te nesamo uzvišen na čast kapetana, već i imenovan vitezom reda počasne legije.

Silno zakuca srce Ivanu, a oči mu se divno zakrijesiše, kad mu je patent[18] kapetanstva i zasluženi dar donio ordonanc-oficir[19] maršala Neya pod šator, gdjeno je među ostalima bolan ležao s rane, koje dopade od ruske sablje na glavi. Rana ne bijaše doduše pogibeljna, nu Ivana zato ipak spopade obična vrućica, te mu se tom prilikom pričinjalo, kao da uz njega stoji mila Janica zavijajući mu ranu, dok je majka nad njim suze ronila, a Blagaić radosno prevraćao krstić počasne legije.

Zdrava narav Ivanova učini, da se skoro utoliko oporavi, da je mogao slijediti francusku vojsku put Moskve, gdjeno bez svakoga otpora dne 14. rujna uniđoše Francuzi, opojeni tobož svojim slavodobićem. Ali se u zao čas veseliše, jer se brzo njihova radost pretvori u žalost, bijedu i užas, pošto naime po naredbi carskoga namjesnika Rostopčina stara sveta Moskva sa svih strana

---

[18] patent, dekret, odluka. [19] ordonanc-oficir, časnik koji donosi naredbe.

stade gorjeti. Strašni požar, potpirivan slučajno još i vjetrom, pretvori u kratko vrijeme cijeli gotovo grad u prah i pepeo. Sam stan ruskih careva — stari Kremlj — gdjeno je Napoleon mislio zimovati, postade tom prilikom žrtvom nepobjedivoga plama. Vrijedno je da navedemo ovdje divne riječi neumrloga ruskoga pjesnika Puškina, koji o tom požaru među ostalim poje ovako:

»Napramo ždal« Napoleon,
Poslědnim sčastjem upojonnyj
Moskvy kolěno preklonjonnoj
S ključami staraga Kremlja.
Nět, ne pošla Moskva moja
K nemu s povinnoj golovoju.
Ne prazdnik, ne prijomnyj dar,
Ona gotovila požar
Neterpělivomu geroju!
Otsěle, v domu pogružon,
Gljaděl, na groznyj plamenj on«. [20]

Istinske zaista i važne riječi! — riječi, koje nuzgredno gdjekojemu čitatelju našem mogu i to posvjedočiti, što ruski spisitelj K. Polevoj veli: da je naime »ruski jezik sposoban za izraz tankih misli«.

Prilikom požara grada Moskve pogibe sila božja francuskih vojnika, ne slušajući bo časnike svoje množina — navaljivali su u goruće kuće, da tamo pljačkaju, zateče ih smrt u plamenu i dimu, ili u potaji od ruske ruke.

Iz svega toga vidjelo se, da je namjera Rusa uništiti Francuze na svaki mogući način. To bi bio mogao uvi-

---

[20] Uzalud je čekao Napoleon, opojen posljednjom srećom (t. j. pobjedom kod Borodina), Moskvu, da ponizno dođe s ključima staroga Kremlja. Ne, nije pošla Moskva moja k njemu s pokornom glavom. Na svečanost ne u ime dočeka dar, već je ona pripravljala požar nestrpljivome junaku! Odsele u misli zaduben gledao je na grozni plamen.

djeti i Napoleon, nu on toga ne uvidje, već se uzdade i nadalje u bojnu sreću te ostade iza strašnoga tog požara još potpuno trideset i četiri dana u Moskvi nadajući se svejednako, da će ga ipak car ruski moliti za mir. To oklijevanje Napoleonovo bijaše međutim sasvim po ćudi zapovjedniku ruske vojske Kutuzovu, koji je baš želio, da Francuzi dotle ostanu u Rusiji, dok nastupi stroga zima. Pa tako je i bilo, jer tek koncem listopada krenu francuska vojska opet natrag.

Neprijateljske vojske sraziše se opet kod sela Malo-Jaroslavec zvana, i tu se opet zametnula strašna bitka, gdje ostade puno više Francuza negoli Rusa. Poslije te bitke krenuše Francuzi put Smolenska. Mjeseca studenoga nastade grozna zima. Zaludu bi bilo, da tko pokuša opisati sve nevolje i bijede, što ih dosele morade pretrpjeti prije tako zvana velika armada francuska, od koje tad jedva sedmi dio preostade. Štogod zima, glad, slaboća i bolest ne uništi, to pokosi mač i olovo rusko, osobito pak strahovita koplja Kozaka, koji su Francuze na uzmaku uzastopce slijedili te ih uvijek uznemirivali. Strašno bijaše pogledati smrznute ili ubijene francuske vojnike, što ležahu na hiljade uz drumove i kojekuda po stepama ruskim. Kud je goder prolazila francuska vojska, bilo je gotovo sve pokrito mrtvim tjelesima ljudi, zatim porazbacanim oružjem i ostalom bojnom spravom.

Kutuzov, da još većma razdraži i navrka narod proti Francuzima, okrivi ih u svom proglasu, što ga u ono vrijeme izdade na ruski narod, da su oni upalili Moskvu. Stoga stade i prosti narod ruski Francuze na svaki mogući način progoniti, dok ih je Kutuzov s vojskom neprestano slijedio te olovom i željezom sveđ nove krvave žrtve doprinosio na žrtvenik domovine svoje. Slavodobitni prije Francuzi sad ne bijahu drugo no jadni bjegunci u neznanoj tuđoj zemlji, gdje proti njima ustade

nesamo razdražen narod, već i narav sama silom svojih živalja.

Kud bi goder prolazili Francuzi, rugao bi im se narod ruski dižući im naočigled slavoluke u slavu i čast svoga cara i Kutuzova. Svuda se slavila služba Božja, gdje se kao kobni glas usuda orila pjesan: »Blagosloven Gospod, što pohodi i pribavi izbavljenje ljudima svojim ... Kako je slavan naš Gospod u Sionu!«

Oko 15. studenoga dodje, gonjena neprestano strašnom vijavicom i neprijateljem, tužna francuska vojska u Smolensk, pa pošto tu ne nađe očekivana oružja, odjeće i hrane, nastavi put svoj dalje. Neobična junačka djela maršala Davouta, Murata, Oudinota, Vietora i najhrabrijega među hrabrimi naime Neya ne imađahu drugoga uspjeha do jedino taj, da se još za neko doba odgodila očevidna propast Francuza. Vojska francuska, akoprem oslabljena, utaborila se ipak još jedamput blizu Krasnoga sela, gdje se s Rusima hrabro potukla prokrčivši si time put do rijeke Berezine.

Mi ovdje ne ćemo da opisujemo užasni te čitatelju po svoj prilici poznati prijelaz preko Berezine. Groza čovjeka nehotice hvata, kad čita ili kad čuje o toj prigodi zadnjih ostanaka jadne francuske vojske. Pustimo dakle na stranu strašnu sliku bojne nevolje, kojano će se sigurno spominjati i bez nas, dok bude svijeta i vijeka, te se vratimo k Ivanu Kuljaniću, štono ga izgubismo s vida, da pripovjedimo o povećih događajih.

Ivan je, kako znamo, pošto ozdravi, pošao prama Moskvi. Poslije požara toga grada vraćao se i on pod zapovjedništvom hrabrog Neya sa arrière-gardom francuskom, koja se ponajviše bavila odbijanjem neprijatelja, koji su slijedom slijedili i vazda navaljivali. Ivan je tom prilikom prisustvovao svakoj gore spomenutoj bici, pače i glasovitom onom prijelazu preko smrtonosnoga Dnjepra, što ga je maršal Ney sa svojim zborom preva-

lio suzbiv junačke Ruse, koji su stražili spomenutu rijeku. Tu je svigdje Ivan bio glavom, te pretrpjev sve tegobe bojne nekako sretno prošao, nu u spomenutoj bitci kod Krasnoga sela pogodi ga nesrećom zrno iz puške, našto se s konja sruši upravo kraj druma, gdje i osta ležeć onesviješten među ostalima, što su pali ovdje mrtvi, a što ranjeni do smrti, ili pak oboreni i umoreni od gladi, bolesti i teške nevolje.

U općem metežu bojnom, u silnoj toj bijedi ne bijaše vremena, pa valjda ni volje, da se tko brine za koga, bio on časnik ili prostak. Sveza vojnička tako zvanoga esprit de corpsa[21] bijaše gotovo sasvim razuzlana. Jedan mrtvac ili ranjenik više ili manje, na to se nije pazilo tamo, gdje jednih i drugih bijaše na hiljade. U takovoj prilici svatko gleda, da kakogod spasi samoga sebe.

Više sati prođe, otkako Ivan pade. Bojne vike, a s njome prijatelja isto tako kao i neprijatelja nestade. Pusta tišina prikri široko polje, gdjeno jatomice vrane i gavrani graktajući oblijetahu pale junake. Graktavim vranama odazivahu se zavijajući gladni vuci njušeći zdaleka krvavu gozbu.

Danak bijaše već na izmaku, te se jur sumrak poče hvatati. Sve bijaše tiho i pusto kao na veliku kakovu groblju. Sitan snijeg poče padati. Ujedamput začuo se neki tutanj najprije izdaleka, zatim pak sve to bliže, te se najposlije mogla razabrati neka skladna lupa: tup tup, tup tup, tup tup ... To bijaše kas konja upregnutih u lake saonice, u kojima je sjedio neki ruski boljar, ogrnut vučjim ćurkom. Kočijaš njegov tjerao je konje sve većma, samo da još za sumraka prispiju u boljarevo selo, štono bijaše još dva sata daleko. Goso i kočijaš ne govorahu ni riječi videći putem lijevo i desno mrtva tjelesa ponešto jur posuta tankom i bijelom koprenom snijega, koji je padao. Groza poče hvatati obojicu, pa dočim se kočijaš svaki čas krstio, da ga ponešto prođe strah, ogrnuo je i boljar ćurak svoj čvršće te namakao kunu — kapu na oči, da ne vidi užasnoga toga prizora.

Slučajno baš u onaj čas popusti nekakav remen na desnom konju. Kočijaš pritegne uzde, sustavi konje, te — akoprem nerado — ipak siđe sa saona, da remen opet zakvači. Nu jedva što svrši taj posao, kadli on i goso njegov začuju, kako blizu njih netko zavapi: »Bože, smiluj mi se!« U isti par opaze, kako neki ranjeni francuski časnik nastoji da se pridigne iz jame pokraj druma. Kočijaš se sav zgrozi od straha, te se opet stane krstiti, dok boljar, ne razmišljajuć dugo, sa saona skoči te milosrđem nadvladan priskoči k ranjeniku.

Boljar nije onda mislio na to, da mu je ranjenik neprijatelj domovine, već videć pred sobom jedino nesretna čovjeka, komu pomoći treba, digne ga te namjesti uza se na saonama, gdje iznemogla nanovo časnika ogrne širokim svojim ćurkom. Nemojmo ovdje potanko istraživati, da li možebit boljara na samaritanski taj čin ljubavi ne potaknuše srodni zvuci, što ih izusti nesretni časnik, dosta je to, što bijednika spasi od očevidne smrti te time u bitnosti stvari učini dužnosti čovječjoj. Tko bi stao sve na svijetu potanko rasuđivati te prorešetati svekolike uzroke ljudskih tako zvanih velikih ili plemenitih čina, taj bi se najposlije uvjerio, da mu posve malo čista zrnja iza takovog rešetanja preostaje, dapače dotjerao bi u svojoj kritici do toga, da bi morao osuditi mnogo, što je ipak u velikoj cijeni. U nas ljudi nema potpunoga savršenstva, niti će ga ikada biti, pa baš zato nemojmo ga ni zahtijevati, već treba da se zadovoljimo time, kad vidimo, da se tko malo pomalo primiče ograničenomu onomu savršenstvu, što ga svaki čovjek može postići, komu je stalo do toga, da razvije prirođena dobra svojstva. Dok sastojimo od mesa i od kosti, zaista

[21] esprit de corps, duh vojske (Korpsgeist).

anđeli ne možemo biti, već samo dobri i plemeniti, a kadšto — akoprem rijetko — i mudri ljudi. Tko tvrdi, da možemo biti što više, taj je luđak ili licumjerni farizej, no bio jedno ili drugo, svakako mu se uklanjaj ... Daleko mu kuća.

Nakon dva sata prispije sa ranjenikom pred svoj dvor boljar, komu bijaše ime i prezime Feodor Petrović Kurganov. Obližnje selo i dvor boljarev bijaše jur obastro gusti mrak i šutnja, kad psi — čuvši saone — zalaju, našto odmah hitre sluge sa lučju pohitiše gospodaru svom ususret, a lijepa mlada supruga njegova išeta pred njega.

»Zdravstvuj Marja!... Kakovo poživaješ?« upita boljar suprugu još sa saonah.

»Po dobru, po zdorovu«, odgovori upitana umiljatim glasom pristupivši k saonama, ali se ponešto uplaši, pošto opazi, kako joj suprug iz ćurka svoga polagano razvija ranjenoga časnika francuskoga. Na znak gospodara svoga odnesoše poslušne sluge onesviještena sveđ još časnika u gornji kat dvora, gdje bi odmah sve priređeno za bolesnika. Kurganov međutim kočijašu svom zapovjedi, da odmah krene na put obližnjeg Krasnog sela po liječnika Hlestakova, slugam pak pod prijetnjom najstrože kaštige[22] zabrani, da komu štogod kažu o nenadanom tom gostu. Sluge iz dva razloga poslušaše, prvo: što se zbilja bojahu kaštige, a drugo: što gospodara svoga radi dobrote i pravednosti njegove visoko cijenjahu te kao oca štovahu.

Znam, da gdjekoji čitatelj nagađa, dočim je drugi valjda jur pogodio, da ranjeni taj časnik ne bijaše nitko drugi već Ivan Kuljanić ... Da, on je to bio, te sav ukočen tad u krevetu ležao i teško disao.

---

[22] kaštiga, kazan.

»Kak že eto slučilos?« upita tiho Marja supruga svoga stojeći zajedno s njime uz krevet, gdje je Ivan ležao. Drhtavi glas i suzne oči mlade ove gospoje bijahu svjedoci, da ona to ne pita iz nezrele kakve znaličnosti, već iz iskrena sažaljenja, jerbo sa lijepim njezinim tijelom bijaše spojena dobra, čista i krotka duša. — Kurganov ukratko pripovjedi miloj svojoj ženki, kako se slučajno namjerio na ranjenika, nu pripovijedao je i on tiho, da ne probudi bolesnika, koji je — obasjan ponešto svijećom — plemenitim mu blijedim licem sve to većma poticao na iskreno sažaljenje Kurganova i milu mu suprugu.

Nakon poldrugoga sata prispije liječnik Hlestakov, inače prijatelj Kurganova, pa pošto je razvidio, oprao i zavio ranu ispod desnoga ramena Ivanova, izjavi, da tu nema nikakve pogibli, samo ako se s bolesnikom bude postupalo onako, kao što bude on to određivao, što dakako svečano i radosno obećaše Kurganov i Marja.

Tek drugi dan iza teška i nesnosna sna od potpunih dvanaest sati osvijestio se Ivan ponešto. — On nije znao, gdje se nalazi i što se s njim od jučerašnjega dana dogodilo, dok mu pristupivši Kurganov ukratko ne ispovjedi sve, što se s njim zbilo. Ivan mu nato muče stisne ruku za znak zahvalnosti; zatim pak, jedva okusiv malo jela i pila, opet iznemogne, te ga spopade ljuta groznica. Rana, koje dopade kod Borodina, i što ju još sasvim ne prebolje, zatim bojne tegobe, što ih je prepatio od ono doba, sve je to mnogo doprinijelo k tomu, da se Ivan, akoprem inače mlad i zdrav čovjek, ipak malo pomalo oporavljao.

Kurganov i Marja dvorahu ga međutim neprestano kao rođenoga brata.

Za tri nedjelje dana oporavi se Ivan jedva toliko, da se mogao pridići u krevetu i pisati miloj svojoj majci, pa i Janici, te javiti im, gdje i kako se nalazi. Željno je Ivan izgledao odgovara, ali mjesec dana prođe, a odgovor ne

prispije ni od majke ni od Janice. Zatim je opet pisao, i to nesamo majci i Janici, već i Blagaiću, ali badava, jer i drugi mjesec prođe te odgovora opet ne bi ni od jedne strane.

Jur nastade treći mjesec. Ivan je već sasvim ozdravio te odlučio da pođe kući. Neka tajna slutnja nukala ga neprestano, da se što prije vrati u svoj zavičaj. Bilo mu je upravo tako, kao da cijela sreća života njegova zavisi o tom. Ali opet Ivanu bijaše teško, kad je pomislio na to, da će skoro ostaviti krug novih svojih prijatelja, koji su mu jako omiljeli. Bilo mu je kod njih kao da je među svojima više stotina vrsta udaljenim rođacima i zemljacima, a to ponajviše stoga, što kod tih njegovih novih prijatelja vladao onaj isti prostodušni, srdačni i patrijahalni duh kao i u domovini njegovoj. Izvantoga nalazio je tamo istu gostoljubivost, iste gotovo običaje, a još k tomu srodni ruski jezik, što ga u kratko vrijeme jur sasvim dobro naučio, ne mogav se ujedno dosta načuditi krepkoći ujedno i blagozvučnosti toga jezika, što ga odsele do materinjeg svoga najvećma zaljubi. Sve to otegoćivalo je Ivanu odlazak, nu što je hasne[23], mora se ipak najposlije dijeliti ovdje, da onamo pođe, gdje ga skapčahu svetije i starije sveze.

Dan odlaska Ivanova prispije. Bijaše to 28. mjeseca veljače godine 1813. Kurganov dozove jednoga između svojih podanika, inače vjerna, pouzdana a uz to i veoma lukava mužika (seljaka), koji je imao odvesti Ivana do preko granice rusko-poljske. Mužik dođe, i Kurganov mu potiho povjeri, što je i kako s Ivanom, te mužiku svečano naloži, da mu prijatelja sretno dovede do određenoga mjesta. Mužik na sve odgovori kimanjem glave, što je značilo, da je razumio gospodara svoga i da će biti tako, kao što on želi. Mužik zatim ode, ali se skoro

[23] h a s n a, korist.

vrati sa svojima saonami i sa hitra čila dva konja donoseći još ktomu čitavu odjeću ruskoga mužika za Ivana, da naime odjeven njome svuda tim sigurnije može proći. Sam Kurganov ne dosjeti se tomu, te zato pohvaliv dosjetljivoga mužika reče smiješeći se prema Ivanu: »Ne darom est progovorka: cygana naduet žid, žida obmanet ruski mužik, a už ruskago to mužika sam čert ne provedet.[24] — Sreća i Bog, što je mužiku na um palo pretvoriti Ivana u svog druga, jer da se Ivan u ono doba na put dao u odjeći francuskoga časnika, jamačno bi ga bio gdjegod ubio prosti i sveđ još proti Francuzima razjaren narod ruski.

Kao da se rođena braća jedno od drugoga dijele, tako se opraštahu Kurganov, Marja i Hlestakov s Ivanom.

»Zdravstvuj! ... Zdravstvuj!« bijahu posljednje riječi koje si mašući rukama još izdaleka dovikivahu prijatelji, dok najposlije Ivana — pretvorena u ruskoga mužika — nestane iza bližnjega luga.

V.

A što je bivalo iza toga daleko od Rusije, tamo na jugu slavenskom? — Što je bivalo s majkom Ivanovom, sa Blagaićem i njegovom ljubeznom kćerkom, otkako se posljednji put s njima rastadosmo?

Evo, što se dogodilo. Otkako se Ivan udaljio od njih, opet se ponovi u dvoru Blagaićevu, a i u dvoru majke njegove obični seoski život, samo što od ono doba zavlada neka tišina u tom prije živahnom seoskom životu. Blagaić i Janica sastajahu se s majkom Ivanovom češće nego prije, pa tom prilikom vazda spominjahu udaljenoga Ivana. I družina njegova razgovarala bi se mnogokrat o

[24] Ne veli se zabadava: ciganina će prevariti žid, žida će nasamariti ruski seljak, a ruskoga seljaka ne će ni sam đavo prevariti.

Ivanu, koga je svatko ljubio i štovao. Starom Marku naoblačilo bi se gotovo svaki put čelo, kad bi goder o Ivanu govor, te je tavno ispred sebe gledao, pa i mrmljao nešto ili pak posve ćutio. Činilo se, kao da mu ti govori dosađuju, akoprem je svatko znao, da Marko pazi Ivana kao oči u glavi. No uzrok tomu ne bijaše drugi van taj, što ga Ivan nije poveo na vojsku, kako je to starac želio. Pa je to Marka peklo, jer otkada vidi Ivana kao oficira, malo da ne poludi od radosti, a kad je Ivan posljednji put otišao, htio je Marko na svaki način da prati mladoga svoga gospodina, da s njime pod stare svoje dane nanovo dijeli pogibli bojne, starcu još i sada mile. — E šta ćemo kud će suza nego na oko!

Tako jednom poslije ručka u družinskoj sobi Marko opet stade psovati majericu Doru veleći joj, da je ćorava žena, a krnj lonac gotova šteta. To zapeče Doru, te se ojunači i ona, pa prkosno pred ostalom družinom Marku odgovori: »A što me opet psujete?... Zar sam ja kriva, što vas nije poveo sa sobom mladi gospodin?... Ta hvalite Bogu, što on toga ne učini, jer vi i onako više niste ni za kakav boj.«

»Šuti, bako,« reče ljutit Marko, »prigledaj, što ti rade pilići i tuke, a za mene se ti ne brini. U mene još svejednako kuca junačko srce. Bio sam soldat, a ktomu još kapral, to treba da znaš, pa zato se ne plašim boja.«

»Da, da«, primijeti opet Dora ohrabrena podsmijevanjem ostale družine, »hoće puške, ali nije kremena«.

Na ove riječi stane se sva družina rezgotom[25] smijati, a Marko plane kao živa vatra. »Šuti«, ciknu starac, pa se čuvaj puške čađavice[26] ... Vrazi te odnijeli!... Idi na svoj posao!«

---

[25] rezgota, smijeh u sav glas. [26] puška čađavica čađava puška.

»Ala ste dosjetljivi kao šipak — « reče opet Dora, nu riječ joj zape, te hitro izmakne na vrata, jer opazi, kako se Marko jur latio drvene kihače[27] sa stola.

»Dokle trajalo, dotle lajalo, a kad nestalo, onda prestalo«, prihvati Marko, zatim ustane te ode u kuhinju, pa pošto si zapali lulu, otide prigledati gospodarstvu.

Slični polusmiješni prizori ponavljahu se često u dvorovih Kuljanićevih, dok u ostalom ovdje i kod Blagaića, kao što jur rekosmo, zavladala neka tišina, što ju u ljetno doba oživljavahu pjesme ladarice[28] i žetilice, zatim rog ili žveglica pastira[29], koji se vraća sa stadom, u zimno pak doba pjesme prelja u družinskoj sobi.

Za neko vrijeme, pošto Ivan ode u boj, počeo je opet Krivudić dolaziti u dvore Blagaićeve. S početka istinabog dolazio je rjeđe, nu malo pomalo sve to češće, a za mjesec dana od prilike dolazio bi gotovo svaki dan. Kad bi goder došao, znao bi kojekakove novosti pripovijedati Blagaiću, a izvantoga donosio bi Janici svaki put kakav mali dar, bud rijedak cvijet ili kakovo osobito lijepo voće, budi pitomu vjevericu, par kanarskih ptica ili što slično, samo da joj se time kakogod omili. Janica je doduše iz uljudnosti primala svekolike te darove, ali ih je uvijek primala s tajnom nekom mržnjom, te bi sigurno svaki put najradije bila darovatelju smjesta vratila dar, da se nije bojala, da će ga time uvrijediti, a ujedno ražaliti oca svoga, koji se sve to većma sklonim pokazivao Krivudiću, što ga osim Janice ni Ivanova majka ne mogaše trpjeti.

Blagaić u početku zime poče nešto bolovati, a ktomu dopirahu putem novina i do njega sve to gori glasovi iz

---

[27] kihača, kijača, batina u koje je na gornjem kraju čvor.
[28] ladarica, djevojka koja lada. Djevojke (u Hrvatskoj oko Karlovca) kršćanske idu po selima uoči Đurđeva dne, a u varoši na Đurđevdan ujutro od kuće do kuće i pjevaju.
[29] žveglica, neka vrsta svirale.

Rusije, što je također mnogo doprinijelo k tomu, da je starac — i onako boležljiv — dan na dan bivao sve to zlovoljniji. Skoro je došlo do toga, da starcu gotovo nitko nije ugodio do jedinoga Krivudića, koji proračunanim nastojanjem starca sasvim zaokupi te predobi na svoju ruku. Janica je opazila, da joj otac od neko doba ne će da spominje Ivana, o kojem se prije tolikokrat rado s njom razgovarao. To isto opazi i majka Ivanova, te joj se izvantoga činilo, kao da je Blagaić prema njoj nešto ohladnio, pa stoga bi bila rjeđe polazila dvorove Blagaića, da joj nije do Janice, koja ju stade živim Bogom zaklinjati, da je ne ostavi same uz boležljivoga oca i nesnosnoga Krivudića, koji jedino na čitavom svijetu omrznu toj djevojci krotke i golubinje ćudi.

Poslije požara grada Moskve raznijeli su se svuda žalosni glasovi o vojsci francuskoj. Na Blagaića djelovahu, kako jur rekosmo, ove vijesti baš zlo i naopako, jer zla volja i bolest pogoršavahu se u njega znatno od to doba. Janica i mati Ivanova plakahu mnogokrat zajedno poradi toga tješeći se međusobno, akoprem ih kadšto spopanuše strahovite misli. A kako ne bi, kad o Ivanu ne čuše ni riječi! — Od nikuda ne bi glasa, da li je živ ili mrtav. U tom očajavanju bili bi ih sigurno utješili listovi, što ih, kako znamo, Ivan pisao iz Rusije, ali o tim listovima žalibože ne bijaše nigdje traga. Krivudić je tom prilikom također gospođe tješio na svaki mogući način i to tako srdačno i umiljato, da nitko na to ni zdaleka ne pomisli, da bi to moglo biti pretvaranje.

Jednom u podne — bijaše upravo koncem mjeseca siječnja god. 1813. — dođe Krivudić iz Karlovca te donese odanle nekakav list, koji je došao poštom do Karlovca a glasio na Blagaića. Janica i majka Ivanova bijahu tom prilikom upravo kod bolesnika. Starac, kako je ležao u krevetu, primi od Krivudića list, ali mu ga domala vrati. »Molim vas, moj Krivudiću,« reče bolesnik, »oči su mi

oslabile, čitajte vi!« Krivudić uze i raspečati list, pa pošto u nj poviri, strese se, kao da se prepao, zatim muče opet preda list Blagaiću naznačiv mu prstom dva tri retka u listu. Blagaić natakne naočale te stane čitati potiho, ali jedva što pročita naznačene retke, pade mu pismo iz ruku. Starac se strese, zatim suznim okom pogleda majku Ivanovu i Janicu, te ne rekav ni riječi teško uzdahne.

Krivudić je stajao sa strane, kao da se tobože nešto zamislio, ali ispod gustih obrva vrebao je regbi mačjim očima na ostale.

»Za Boga, što je?... Što je, kažite nam!« upitaše u jedan glas Krivudića gospođa Kuljanićka i Janica, što ih spopade slutnja strahovita.

»Ah nemojte me pitati,« odgovori Krivudić izvadiv iz džepa maramu te obori glavu.

»Kažite, ako Boga znate,« uze opet Krivudića pitati majka Ivanova, »kažite, nije li možebit o mojem sinu štogod?... Zašto šutite svejednako?... Je li barem živ?«

»On je,« reče muklo Krivudić taruć si maramom suzne tobože oči »on je, da znate ... kad već znati svakako želite ... da, on je u bitci kod Krasnoga-sela slavno kao junak borivši se smrtno ranjen pao i skoro za tim preminuo.«

Janica i majka Ivanova zavrisnu. — Janica uzdrhta kao šiba na vodi, zatim se onesviještena majka Ivanova na obližnju stolicu spusti. Blagaić si rukama zastre blijedo suho lice. Krivudić međutim još jedamput sve redom pogleda, zatim zažmiri lukavo i stisnuv usnice ode tiho iz sobe.

Duga i strašna stanka nastala u sobi. Janica se osvijesti najprije te uzevši zatim onesviještenu majku Ivanovu za ruku ode s njom u svoju sobu, gdje oboje stanu

plakati gorko. Plač taj olakša im ponešto tešku bol, što im je osjećalo srce s nenadane i strahovite vijesti.

Već otprije bijaše u oba dvora miran i tih život, nu otkako spomenuta vijest stigne o smrti Ivanovoj, zavlada tu tišina grobna. Narodne pjesme, što ih prije većput bilo čuti u tim dvorovima, ne oriše se više. Sva družina žalila je miloga i dobroga mladog gospodina. I stari Marko promijeni se znatno, jer nesamo što se s majericom Dorom sasvim pomirio te presta od to doba zadirkivati u nju, već otkako je starac razumio, da je mladi gospodin poginuo, znao bi mjesto da ide prigledavati težacima, sa sokolom i vidrom otići u goru, tamo da tobože lov lovi. Mnogokrat ga ne bijaše do u kasno doba kući, a kad bi došao, donio bi svaki put — praznu torbu. Još i to uzgredno o Marku napomenuti valja, da se sasvim okanio običnih soldačkih psovaka i kletava, zatim da je počeo češće polaziti službu Božju, što prije ne učini izvan na Božić ili Uskrs.

Krivudić bijaše između svih jedini, koji se potajno radovao dobrom uspjehu paklenih svojih spletaka, jer da je taj čovjek strasno ljubio Janicu, a uzato i za tim težio, da dobije s rukom Janičinom danas sutra i njezin imutak, to je valjda čitatelj unaprijed pogodio isto tako kao i to, da je Krivudić — pošto Ivan ode u Rusiju — zastalno odlučio, da na svaki način u odsutnosti Ivanovoj postigne cilj svoj bilo to dobrim ili zlim načinom. Stoga je listove, što ih Ivan pisao kući, primao s pošte, te pošto bi ih pročitao, uništio. Zatim je iskrivljenim pismom napisao list, tobože u ime Kurganova, poznatoga mu iz listova Ivanovih, te predao ga, kako znamo, staromu Blagaiću. Od to doba lisičio je još više nego prije oko Blagaića, dočim je Janicu pod izlikom najiskrenijega prijatelja tješio na svaki mogući način. Znao je taj čovjek dobro, da na njega jur otprije mrzi Janica, pa je stoga odlučio poći osobitom stramputicom. On je naime sam često Janici

spominjao Ivana, hvalio ga te žalio većput suznim očima. Tim načinom namjeravao je steći najprije povjerenje, zatim pako sve malo pomalo i prijateljstvo Janičino, što mu uistinu i za rukom pođe, jer je bezazlena djevojka mislila, da je Krivudić zbilja prijatelj njezin i Ivanov. Stoga znala je višeput koriti sama sebe, što je krivo sudila o tom čovjeku. Ali čudnovato! akoprem dobro plemenito srce Janičino Krivudića nije više osuđivalo, to ga je neka tajna slutnja njezina ipak svejednako korila s licumjerstva i zloće. — Dok je Janica jade svoje priopćivala majci Ivanovoj te s njom plakala, činilo se, kao da je Krivudić s Blagaićem nešto priredio i dogovorio, što je jednomu i drugomu po volji biti moralo, budući da se to slutiti moglo iz njihovoga međusobnoga prijateljevanja.

Bilo je upravo na rođen dan Blagaićev. Čerka njegova dođe te mu po s tarom običaju čestita. Tom prilikom očitova joj starac jedinu želju svoju bez okolišanja. Želja ta bijaše, da Janica pođe za Krivudića, koji ju je u njega jur zaprosio. Janica na očitovanje oca svoga u prvi mah onijemi, jer ju uzdrmaše razna čuvstva, nu pošto ju stari i bolesni otac drhtavim glasom stade moliti, da mu prije smrti ispuni jedinu tu želju, odluči Janica, svladana čuvstvom djetinje ljubavi, žrtvovati se želji oca svoga. I tako bi ustanovljen rok vjenčanja na Josipovo, to jest na 19. ožujka, na godovni naime dan Blagaićev.

Krivudić je poskočio od radosti čuvši od Blagaića, da je privoljela Janica, a Blagaiću bijaše to također milo, i to ponajviše stoga, što se — kako reče — dovoljno uvjerio o čestitomu značaju budućega zeta svoga.

Pošten nu kratkovid i boležljiv starac nije o tom ni najmanje dvojio, da će Janica sretna biti s tim mužem, koji ju tako vjerno ljubi, pa koji je uzato također bogat. O ljubavi pak kćeri svoje prama Ivanu mislio je starac,

*

da će se s vremenom utaložiti, a to stim više, što Ivana, kako je mislio, više na tom svijetu nema, pa stoga se zacijelo nadao, da će Janica s vremenom zaljubiti muža, komu je sada kao zaručniku svome jur nagnuta prijateljski. Tomu se i Krivudić nadao, samo što ga često u toj nadi spopade strah, čim se sjeti, da bi se ipak prije reda opet mogao vratiti Ivan. I to bijaše ponajviše uzrok, što je nastojao tako silno oko Blagaića, da se pospješi vjenčanje. »Pa ako i dođe« — šanu jednom muklo ispred sebe Krivudić — »bit će mu prekasno, jer će Janica dotle biti jur moja supruga, a ja ću tad već znati krepko na put stati svakomu slučaju, koji bi mogao kakogod smetati moj kućni mir.«

Udova Kuljanićeva živjela je poslije žalosne vijesti o smrti ljubljenoga svoga jedinca na svom malenom dvoru kao u kakvom samostanu. Ona nije nikud išla, a nju također nije nitko polazio osim jedine Janice. Mila ta djevojka bijaše žalosnoj gospođi jedini tješitelj anđeo u samoći njezinoj, jer svaki gotovo dan znala bi doći k majci dragoga svoga Ivana tješeći sebe i nju time, što bi znala pripovijedati nesamo o nekadašnjih djetinjih igrah svojih s Ivanom, već i o razvitku ljubavi svoje prama njemu, koju će ljubav — kao što vazda primijeti — do smrti svoje njegovati u srcu svome kao sveti plam.

Međutim približavao se dan vjenčanja. Janica bivala je sveđ nemirnija i žalosnija. Bijaše joj, kao da će se vjenčanjem tim dijeliti zauvijek od sreće života svoga. Pa umjesto da nastoji kakogod zaboraviti Ivana, mislila je gotovo neprestano na njega, te plačući čeznula i uviđala, da joj sve njezine želje i suze ništa ne hasne[30]. Ona se Krivudiću nanovo poče uklanjati, budući da ga je nehotice smatrala za razoritelja mlade sreće svoje.

---

[30] h a s n i t i, koristiti.

Vrijeme brzo prolazi, kad se čovjek boji zla kakova, te tako nabrzo prođe i ono malo vremena, što je imalo proći do ustanovljenoga dana vjenčanja.

Uoči kobnoga toga dana prene se Janica od teškoga sna ... Na istoku jedva poče rudjeti zora, nad kojom se blistala Danica u potpunoj svojoj svjetlosti. Pijetli u dvoru i u selu ispod dvora pozdravljahu kukurikanjem svanuće novoga dana proljetnoga, dočim je u ostalom još svuda vladao blagi onaj pokoj jutarnji, što ga ne može pero da opiše. Janica se brže bolje obuče te ode sama uskom i poznatom stazicom prama groblju, da posjeti grob mile majke svoje, pa da se tamo zadnji put kao djevojka isplače, te majci u grobu da se potuži na svoju tugu i žalost ... Polagano je stupala naprijed. Teške misli zaokupiše joj dušu. Lice njezino, prije rumeno kao proljetna ružica, bijaše sada blijedo kao ljier, a oči, prije jasne dvije zvijezde, bijahu sada potamnjele s mnogoga bdjenja i plača ... Mili Bože, kakova je to sada razlika između sad i nekad! ... To ne bijaše vesela Janica, što je znala skačući i pjesme pojući putem proći, već to bijaše živa slika žalosti, što su je sad pratile suze i uzdasi.

Pošto Janica prispije k groblju, nađe tamo širom otvorena vrata. Unišavši zatim u groblje opazi nedaleko od groba majke svoje nekog čovjeka, ovita dugačkom vojničkom kabanicom, kako je klečeći pokraj jednoga groba glavu naslonio na jedan križ. Činilo se Janici, da ga čuje, kako teško uzdiše. Ona se u prvi mah malko uplaši te plaho pristupi bliže misleći, da to ne može biti opak čovjek, koji mrtve štuje i ljubi. Pošto se dakle malko približila, nađe se u čudu opazivši, da je to grob pokojnoga Kuljanića, gdje nepoznati taj čovjek sveđ još nepomično kleči moleći se po svoj prilici Bogu ... Nešto joj poče silno stezati grudi ... Ona stupi žurno naprijed ... Oprava joj zašušti, a nepoznati čovjek čuvši nekoga za sobom obazre se iznenada.

»Janice!...« »Ivane!..« zakliknuše u jedan par dva glasa, našto se Janica onesvijesti te kao mrtva na tle sruši ... Ivan priskoči, digne i obuhvati dragu svoju te ju opet, kao prije nekoliko godina, stane pritiskati na silno uzdrmane grudi svoje.

Za nekoliko časova osvijesti se Janica te pogledavši nađe se u naručaju Ivana svoga.

»Zar si ti to zbilja, moj Ivane, a ne duh tvoj?« upita ga umiljatim slabim glasom Janica, dok joj Ivan stane ljubiti mile oči i ohladnjela usta.

»Evo, ja sam, dušom i tijelom tvoj Ivan!«

»A kako je to moguće?« upita ga opet Janica primivši ga za obje ruke. »Ta nama je pisano, da si ti mrtav pao kod Krasnoga-sela u Ruskoj!«

»Da, tamo sam pao, ali ne mrtav, već samo ranjen, te sam zatim opet s pomoću Božjom i jednoga prijatelja uskrsnuo.«

Na opetovano pitanje Janičino kako se to dogodilo, stane joj Ivan ukratko pripovijedati sve, što je čitatelju poznato, kako se s njime dogodi, pa konačno primijeti, kako ga je mužik plemenitoga Kurganova sretno doveo do granice Poljske, gdje je Ivan svukao ruho mužika ruskoga te se opet preobukao u prijašnje svoje haljine, pa zatim prošao Poljsku i Njemačku te bez ikakvih zapreka sretno došao u Hrvatsku. »Jučer uvečer«, nastavi Ivan, »dođoh u Karlovac, te ne mogav se ustrpjeti krenuh noću poštom odanle ... Baš sam malo prije ovamo prispio, i budući da u majčinu dvoru još svi spavaju, zato sam, ne hoteći nikoga buditi, krenuo ovamo, da grob miloga oca svoga posjetim, dok se probude.

»A zašto nam nisi ništa pisao?« upita Ivana Janica suznim očima.

»Pa pisao sam dva puta ... Zar niste primili moje listove?«

»Nismo ni jednoga do onoga, što ga onomadne pisa neki Kurganov mom ocu, gdje mu javlja smrt tvoju.«

»Šta! ... Kurganov? ... Pa on je, veliš, pisao tvomu ocu?« upita Ivan našav se u najvećem čudu. »A tko je donio taj list?«

»Krivudić.«

»Ha Krivudić!« ciknu Ivan. »Ta to je očevidna đavolska varka!... Krivudić dakle?... A kaži mi, zašto on to učini?«

Na ove riječi Janica uzdrhta. Mrena joj pade s očiju, i ona se svemu dosjeti. »Hvala Bogu« reče zatim, pošto se poumiri, »što si sad došao — jer sutra bi jur bilo prekasno.« Sad i Janica stade ukratko pripovijedati Ivanu, kako ju je Krivudić isprosio u oca i kako je već sutra imala poći za njega.

Ivan se sprva sav ukoči čuvši što je i kako je, zatim pak plane i gnjevno poviče: »To će mi taj čovjek krvavo platiti!«

»Nemoj tako, moj Ivane!« upade glasom punim blagosti Janica. »Nemoj na tom mirnom i svetom mjestu misliti na osvetu, već ostavi to višnjemu sucu iznad oblaka, koji zna najbolje, kako da ovjenča pravdu, kako li da kazni nepravdu ... Ti si sad opet ovdje ... Sve će dobro biti! ... Eto, jur ishodi sunce«, nastavi umiljato »hajdemo sad najprije zajedno k tvojoj miloj majci, a zatim k dobrom ocu mome ... Mili Bože, ala će se oboje radovati ... Hajdemo, hajdemo!«

Ivan zatim Janicu uze za ruku te s njom ode, kako bi rečeno, najprije k majci svojoj, a poslije s njom zajedno k staromu Blagaiću.

Kako se Ivanova majka i stari Blagaić uzradovaše videći opet Ivana, to moramo samo ukratko da napomenemo, jer takov prizor, gdjeno čuvstva više djeluju negoli riječi, nije moći opisati dosta živo. Dosta će biti, ako kažemo, kako je Ivanova majka u jedan par plakala i

smijala se od milinja, dočim je ujedno blagoslivljala, grlila i cjelivala jedinca svoga, pa kako ga je Blagaić, tronut od veselja tako srdačno primio, kao da mu je rođeni sin. Vrijedni starac digao se u krevetu te Ivana privukao k sebi i ogrlio sa suznim okom. Zatim mora Ivan do njega sjesti i opširno pripovijedati sve svoje zgode i nezgode. Janica je stajala s majkom Ivanovom sa strane držeći ruku staričinu u svojim rukama. Radost blaženih obasja svim nazočnim lica, i svi duboko ganuti podigoše oči gore, kad Ivan ispripovjedi, kako bi čudnovato izbavljen od očevidne smrti.

Pošto je zatim Blagaić razumio zlobnu osnovu Krivudićevu, zovne slugu te mu zapovjedi, da Krivudiću, ako dođe, bez okolišanja kaže, neka se nosi otale. — »Ti si,« nastavi starac prema Ivanu, »zadaću svoju riješio slavno, budući da si se vratio — kao što bi ugovoreno među nami — kao kapetan i vitez počasne legije. Ja dakle ne poričem, što sam rekao i obrekao ... Evo ti,« reče napokon, dočim mu riječi zapinjahu od ganuća: »Evo ti, Ivane, najmilije i najveće blago moje.« To čim reče, uze ruku Ivanovu i Janičinu te ih sklopi. »Tako,« nastavi, »a sutra, ako Bog da, bit će svadba djeco,« svakojako.«

Jedva starac te riječi izusti, kadli zamnije štropot nekoga jesca[31], koji žurno dojaha u dvorište. Jezdac taj bijaše Krivudić, koji je u onaj mah već sjahao s konja te jur naumio, da ide gore u grad, kadli sluga pred njega izišavši javi mu nalog gospodara svoga, našto Krivudić za čas protrne i problijedi, nu razabrav se hitro uz strašnu kletvu i grožnju opet uzjaše vranca svoga te krene kući, kao da ga bura goni. Seljaci, što su tom prilikom susretali Krivudića, zgroziše se nad strahovitim licem

[31] j e z d a c, jahač.

njegovim, pa im se činilo, kao da nečastivi kakav duh po bijelom danu na crnom zmaju jaše đavolu u svatove.

Mati Ivanova vratila se skoro kući, da izvrši neke poslove, Ivan pak ostade cijeli dan kod Blagaića i kod mile svoje Janice, i tek kasno uvečer vrati se sam kući.

Drugi dan dakle — upravo na Josipovo — vjenčan bi Ivan s Janicom. Ivan bijaše po naročitoj želji Blagaićevoj vjenčan u sjajnoj svojoj uniformi, naravno sa krstom počasne legije na hrabrih i poštenih grudih. Poradi bolesti Blagaićeve ne bi svadba po starohrvatskom običaju slavljena s običnom bukom i vikom, već natiho; nu zato bijaše ta svečanost tim srdačnija, jer ono malo gostiju, što se tom zgodom sakupilo, bijahu sami izabrani prijatelji kuće Blagaićeve i Kuljanićeve.

Stari Blagaić, akoprem bolestan i slab, prisustvovao je ipak svečanosti, pa poslije i gozbi. On bijaše neobično blijed, te se često nešto zamislio. Upitan od Ivana, da li mu je možebit mučno, odgovori: »Nije, sinko, već me jedna misao uznemiruje. Ja se nehotice sjećam Krivudića, o kojem sada zacijelo znam, da je zloban i opak čovjek, pa se zato bojim, da će nam se strašno osvetiti.«

»Taj ne će nikomu više nauditi moći!« reče stupiv u sobu Marko čuvši posljednje riječi Blagaićeve. »Pogledajte samo, milostiva gospodo, na prozor onamo prama drumu, pa ćete vidjeti nešto osobito.«

Na ove riječi svi izim Blagaića skoče sa svojih stolica te potrče k prozorima, gdje imađahu zbilja, šta vidjeti!

»A, je li moguće?« poviče ponajprije Ivan. »Ta ono je Krivudić, štono ga sa još jednim čovjekom straža prati drumom put Karlovca.«

»Da, da zaista! ... Jest Boga mi, ono je Krivudić! ... A kako to? ... Što se s njim zbilo? ... Što je, kazuj nam, Marko!« uzeše u jedan glas više glasova pitati. — Marko uviđajući važnost svoju ukoči se po vojnički, kao da će

raportirati[32], te stane pripovijedati: kako se jučer poslijepodne u šumi onkraj puta za grmom namjestio, da lisicu dočeka, što je kopovi sokol i vidra potjeraše, al kad tamo, opazi na obližnjem raskrižju Krivudića sa nekakvim lopovom — inače dezertircem[33]. »I tu sam čuo,« nastavi Marko ozbiljno, »gdje je Krivudić toga dezertirca upućivao, kako treba da mladoga našega gosp—, da rečem viteškoga gospodina kapetana Kuljanića, kad se bude uvečer vraćao kući, pred samotnim i starim onim dubom na kraju općinske šume dočeka i — ubije.«

Svi se izim Ivana na ovu vijest zgroze, a Blagaić još većma problijediv potiho reče: »Evo slutnje moje!«

»Kazuj dalje, Marko!« reče posve hladnokrvno Ivan.

»Hoću, gospodine kapetane, nastavi sveđ još soldački ukočen starac: »Vidio sam zatim, kako je Krivudić onoga lopova sa nekoliko zlatnih dukata zakapario, a još deset puta toliko mu obećao, ako izvrši posao, kako valja. Zatim se ta dvojica rastadoše, a ja na vrat na nos bjež do obližnje straže sigurnosti, gdje gospodinu komandantu otkrih to kovarstvo. Jučer odmah poslije sunčanoga zapada odveo sam potiho stražu na određeno mjesto, kamo za pol sata onaj dezertirac zbilja i dođe — i to čvrsto pijan. Straža ga uhvati, a on odmah sve ispripovjedi, te tako danas njega s Krivudićem prate pred sud u Karlovac, gdje će siguno oba zlo proći.« Jedva Marko izusti posljednje riječi, već Ivan k njemu pristupi te srdačno ogrli starca, koga taj javni dokaz srdačnog nagnuća Ivanova neobično gane i smuti, pa zato stade plesti i tomu se protiviti. »Molim, gospodine kapetane,« reče zapinjuć riječima, »subordinacija ... Ta to bijaše moja prokleta dužnost ... Molim, ta ja sam bio samo kaplar.«

---

[32] raportirati, reći prijavu, poruku, izvještaj. [33] dezertirac, vojnički biegunac.

»Ali si čovjek,« reče Ivan zakrčiv starcu riječ, »koga ispod proste haljine resi vjerno, pošteno i odvažno srce hrvatsko, a to, Boga mi, upravo toliko vrijedi, ako ne više, koliko svaka čast i odlikovanje.«

Svi gosti bijahu ganuti, a staromu Marku polete niz obraz dvije goleme suze, te se u sijedih i dugačkih njegovih brčinah izgube.

I tako se ipak sretno svrši svadba Ivana Kuljanića sa dražesnom Janicom. Nov život, pun neizrečene slasti i blaženstva, nastade za novovjenčane. Nu kao što to obično biva u životu čovječjem, da naime udes u pun kalež sreće čovječje rado miješa po koju gorku kaplju, tako je i tu bilo, jer za mjesec dana poslije svadbe umrije Blagaić u naručaju mile djece svoje.

Ivan je skoro zatim zbog zadobivenih rana svojih molio za dopust, što mu ga s najvećom pohvalom podade vojno poglavarstvo. Od to doba bavio se gospodarstvom na združenih svojih imanjih.

Majka Ivanova doživjela je dvoje unučadi, jedno muško, a drugo žensko. Muškom bijaše ime Fedor, a ženskome Marja, budući da se tako zvahu kumovi djece: Kurganov naime i supruga mu, s kojima Ivan sveđ ostade u prijateljskom pismenom savezu.

A što bi sa starim Markom? — Nije šala, on je avancirao te od špana postao dvorski[34]. Taj vrijedni starac veselio se je unaprijed, kako će za koju godinu s malim Fedorom u lov ići, akoprem mu se uvijek — kad bi god govorio o tom — stara Dora rugala proričući mu, da će on, dok Fedor poraste, umjesto puške dva štapa trebati i na njih se vući.

---

[34] dvorski, vlastelinski činovnik.

Akoprem je Ivan bio ponešto udaljen od doticaja sa silno uskolebanim tada svijetom, to su ga ipak svi događaji tadašnji veoma zanimali, pa stoga nije nikakovo čudo, što ga je, kao bivšega francuskoga oficira, strašno dirnulo, kad je god. 1815. u novinah čitao tužnu vijest o Napoleonu, što ga kao sužnja dne 18. listopada odvedoše na samotni i kršni otok svete Jelene, da ondje sred pučine morske ukrote onoga, koji prije gospodova cijelim svijetom. Ivana spomenuta vijest silno uzdrma i ražalosti, te zato podere novine i baci u kut. »Dakle to je najposlije dočekao slavni Napoleon!« reče tad poluglasno i gnjevno razgovarajući sam sa sobom. »To je dakle dočekao taj veliki muž, komu bijaše pretijesan cijeli svijet? ... O slavo! sad tek vidim da si tašta i ništetna, kad se iznevjeri tomu izvanrednomu čovjeku na tako strašan način.«

»Tako je, mili Ivane, primijeti Janica, koja izatoga sa čedom u naručaju straga potiho pristupi i miloga svog muža poljubi u potavnjelo čelo. — »Slava, osobito takva, tašta je, jer priliči žarkoj munji, koja, čim sine, jur trijeskom udari, te žarom svojim sve upropasti što joj god na put stane. Ja sam slaba žena, te ne razumijem visokih odviše mudrih stvari, ali zato ipak cijenim, da je o Napoleonu, kojega si ti i otac moj uvijek hvalio i u zvijezde kovao, ipak ono potpuna istina, što je više puta znao reći tvoj pokojni i pametni otac, kad bi se s mojim prepirao o Napoleonu.«

»Da, da, sjećam se!« upadne Ivan. »Mili moj otac znao bi reći: da bi bio Napoleon mogao postati u pravom smislu riječi velikim čovjekom, dapače novim reformatorom svijeta, kad bi drukčije shvatio zadaću svoju. Ali ovako postade samo velikim silnikom gradeći na ropstvu ostalih ljudi veličinu taštu svoju slavu, koja će ga upropastiti prije ili poslije.«

»Pa zar nije pravo kazao tvoj pokojni otac? ... Zar nije tako? ... Vjeruj mi, mili Ivane,« nastavi ganuta Janica, »da nije bilo naše ljubavi, združene sa vjernošću, ne znam, bismo li nas dvoje mogli uz drugu kakvu slavu biti tako sretni, kao što smo sada.«

»Pravo imaš, srce moje,« primijeti Ivan, »slava, kako evo vidimo, presta, ali nam zato preosta ljubav!« Na ove riječi opet se razvedri Ivan te poljubi krasnu svoju ženku i malu Marju u naručaju njezinu.

IVAN PERKOVAC:

STANKOVAČKA UČITELJICA.

U životu se dogodi često štogod, što nikad nitko ljepše izmisliti ne će; a koji pripovijetke smišljavaju i muče se dosta, da stvore sliku i priliku životu. Evo dakle ovih pisama, kakova jesu; tko zna, nisu li istinita?

U Stankovcu, 27. rujna 18**.

Draga moja Klarice!

Sva sreća, što nisi s nama pošla! Je li ti Regica štogod pripovijedala o našem putovanju? Nisam ni sama mislila, da ćemo onako teško proći! Ti znaš, da umijem srce ukrotiti, — kada treba. Smijala sam se do posljednjega časa, gdjeno mi je ono valjalo poći od kuće, al kad me je moja draga majčica k srcu pritisnula, pa me na rastanku još izljubila: puklo je i u meni srce. Da mi je onaj čas rekla: »ne idi mi, kćeri, nikuda; ta kamo ćeš?« — ja bih smjesta bila kod kuće ostala. Al ti znaš najbolje, koliko se je ona sirota mučila, koliko je noći probdjela, koliko li je od svojih usta trgala, samo da se ja mogu učiti, da nađem svoj kruh i da mi ne dijele tuđe milosne ruke, — kad nje ne bude! Ti si ju vidjela, kako se je sva sjala od radosti, kad sam ono dobila dekret, da sam učiteljica stankovačka; kako je zatim polijetala oko susjeda i prijateljica, da im se pohvali. Ja prva od svih svojih družica, koja sam se uhljebila, kolika to gizda za nju, kako joj je srce raslo! A sada sve to da propadne! To joj nije bilo ni nakraj pameti. Puklo ono

jadno srce, ne puklo: ići se mora. Prekrstila me je dakle tri puta i pustila u ime Božje.

Kako smo u našoj »ekvipaži« Zagrebom prošle, možeš si i sama pomisliti. Klotilda je prevukla preko lica debelu koprenu, da je svijet ne pozna. Vidjela sam i onako tužna, gdje je prokšenici Regici titrao smijeh na ustima s taštine naše kićenice. Klotilda i Slavica sjedjele su uz mene, a Regica nasuprot, da ju vidimo sve tri, ne bi li nas laglje na smijeh natjerala.

Bio je prekrasan jesenski, ili, da pravo reknem, ljetnji dan; svud sve samo veselje: i narav se smije i ljudi se raduju; zašto da mi plačemo! Sjedeći Regica licem prama Zagrebu nabrajala nam je, što se još od njega vidi: kakav zvonik, koja li poveća kuća. Morala sam se smijati domišljatosti te svoje mićenice, kad bi, na primjer, rekla onako iznebuha[1]: »Gle, Klotildice, kako se lijepo vide Jelačićeve kuće na Zdvercih; ondje u trećoj kući iza njih sjedi sada neki kapetan pred zrcalom pa si suče lijepe brčiće.« Mada bi Klotilda i prigrizla usne više od ljutitosti negoli od pritajene radosti, Regica je odmah produljila. Uzdahnuvši duboko reče tobože žalobnim glasom: »Slavice, oh, Bože moj, danas je ondje gore državni ispit; borme će se netko gore okliznuti; nije ništa učio, otkad si ti na praznike došla.« A onda završi malom prodikom o vrlo običnom predmetu: »Šta bi bilo, da nas tko čuje!«

Šaleći se ovako, jedva što nam se Zagreb iz vidika izgubio, a mi već čavrljamo jače nego vrapci u grmlju uz put, i tako sve uz put sve do večera. Tko bi ti sve to opisao! A nije ni vrijedno, kad se ti baš rada ne smiješ. Jedna dosjetka Regičina bila bi ipak i tebi izmamila bar posmiješak. Klotilda se stala ozbiljno mrgoditi na

---

[1] iznebuha, iznenada.

silnu prašinu, koja nas je sve već zasula i za oči grizla, a Regica će joj? »Jelde, dušo, da je »poudre de rize« — ti se ne bi toliko srdila?«

Oko sedme ure podvečer prispjesmo Stankovcu nadomak. Na kraju mjesta uočismo razapete ciganske šatore; Klotilda uzvinu gizdavi svoj nosić nad tim »trgovištem«, u kojem cigani stanuju. A kad ciganska čeljad pred nas izletjela, nabacit će mi Regica: »Eno, eno, draga, prvih učenica za te.« — »Neka, neka,« odgovorim joj, da ju poklopim, »civilizirat ćemo i njih, kad smo tebe.« Srećom se to Regici nije nažao dalo, a kad mi malo dalje odmakli, eno pred nama stazom čovjeka, odmiče, jedva ga naši umorni konji sustižu. — »Ta tko! — Bog zna?« — zapitat će opet prva Regica. »Ta tko!« — prihvati Klotilda. — »Bit će zanatlija iz trgovišta.« Uvezemo se uz brdeljak, a onaj čovjek stupa čvrsto i mirno, ni brige ga nije, tko se uza nj vozi. Regica nam prišapnu: »Mislite li, da će nas pozdraviti? Viď ti njega, ne će!« Ona mu kimne glavom, pretvarajući se siroticom, koja pozdravlja svakoga odličnoga čovjeka. Ali naš se nesuđenik nasmjehne prezirno i odmakne. Nagađale smo i ovamo i onamo, tko bi to mogao biti; Regica primijetila, da ona ruka, koja mu je bila zataknuta u džep od kaputa, nije prava, već samo rukav. Sudeć ga po tom i po čvrstu hodu nagađamo, da će biti penzionirani kakav časnik.

Utom nas eto i u mjestu, ne usuđujem ti se pravo reći, kako bih morala, — u selu. Naš kočijaš, kao da hoće da nas pokaže svijetu, pusti konje korakom.

I bilo nas je što vidjeti! Puna kola ženske čeljadi, prtljage u izobilju; dabogme moja mi je majka svašta spremila kao za udaju: i rubenine, i jastuke, i blazina i pokrivala, a sve je to bilo straga na kolima povezano i sijenom zatrpano; a odozgo još utvrđena i krljetka s kanarincem, što mi ga je Slavica poklonila. Pomisli si k

tomu nekoliko škatulja, nekoliko svežanja i suncobrana, pa se ne ćeš čuditi, što je prvi dječarac, kojega sretosmo, doviknuo si majci: — Eno, eno komedijašica! — smijuć se uz to i žmigajuć lukavo očima, kao da će reći: — Vidjet ću ja komediju, ako Bog da! — Kako smo se vozile dugom i širokom ulicom, otvarao se prozor za prozorom, a gotovo na svakom po jedna ženska, ovdje baka treskoleći glavom, ondje djevojka ili snaša kažući prstom na nas. Koji su putem išli, popostajavili bi, da nas motre. Činilo nam se, da je sve selo neobično živo. Na pijaci pred gostionicom razgovaralo se po klupama nekoliko vojničkih časnika, raspasanih, raspučanih, što gologlavih, što kapa u zatiljak turenih. Opaziv nas i našu prtljagu stadoše se hihotati i u rebra gurati. Malo dalje eno i našega neznanika: ukočiv se povratio ruke, upr'o se natraške o štap, a dao van po vojničku prsa i uzvinuo glavu. Pogleda nas i pođe dalje.

Kad mi dospjele do crkve, ustane kočijaš, pa nas zapita: »A kamo ćemo sad?« — »Ravno pred učionicu.« — »Kad bih ja samo znao, gdje je ta vaša učionica!« otpara on nekako zlovoljno, kao da se u Stankovcu može zabluditi. — »Tä naći će se,« — prihvatimo mi u jedan glas. — »Ne će bez pitanja.« I ne mareć za našu očevidnu nestrpljivost, gdje stojimo na pijaci, sađe s kola, da propita za tobožnju učionicu. Morale smo slušati ovaj kratki razgovor: »Kume, gdje je ta vaša škola?« — »A šta bi vi ondje?« — »Dovezao sam evo školnikovice, pa ne znam, kamo s njima.« — Uz to bi pokazao na naša kola. Klotildi se je do zla boga krivo činilo, što taj čovjek samo onako leđa k nama okrenutih kaže na nas palcem preko ramena. Ni Regici nije u ovaj čas bilo smijeha; umorila se je valjda vazdanjim čavrljanjem.

Napokon pođemo dalje i dođemo do lijepe velike zgrade, kojoj je na čelu napisano: »Stankovačka učiona.«

Uniđemo. U taj par prijeđe preko dvorišta ženska, ni stara ni mlada, a za njom dvoje djece: djevojčica od kakovih 8—9 godina i dječarac, mlađi za dvije tri godine: oboje zamusano. Ne mareći za nas ona ženska nimalo zazivala je kokoši na sijed; istom kad je i naš kočijaš unišao, da si kolima otvori ulična vrata, izdere se na nj: »A šta ćete vi tu?« — »Koga ću bijesa! Zar ne vidite, da sam dovezao školnikovicu?« — Ovaj ne sasvim uljudni odgovor poprati ona porugljivim usklicima: »Dä, školnikovicu! Ta sam zasada ja. Moj muž nema valjda dvije žene!« Nije bilo druge, već da brže bolje kraj učinim nemiloj prepirci; zato se predstavim gospođi supruzi gospodina učitelja. Ti me znaš! Kako nisam odviše velika, ovakovom se prilikom ispravim i ponarastem za pô glave. Reknem joj dakle dosta ponosito: »Oprostite, što vam smetamo u vašem poslu. Ja sam stankovačka učiteljica djevojaka. Došla sam pozdraviti vašega gospodina supruga. Mislila sam, da će mi on biti na ruku glede moga stana.« — »Moga muža nema kod kuće,« — prihvati ona predašnjim glasom, a onda nastavi nekako znalično: »Jesu li ovo sve same učiteljice?« — »Nisu još, al će biti,« — odrežem joj ukratko. »Bile ne bile, kod mene ne imate gdje prenoćiti.« — Uz ovu posljednju ljubežljivost nije bilo druge, van da se kupimo. Slavica je bila sjela na kućni prag, dok smo mi vodile ovaj razgovor, a Klotilda se uz nju prislonila podavši se svojim mislima. Regica ih uzdrma i pokupi: »Hajde, djeco, tu nam nema stana.

Domislimo se brzo da pođemo k župniku. Klotilda i Slavica ne bi bila išla s nama ni za što na svijetu; a Regica im rekne: »I pravo je; ostanite vi pred kućom; ako nas dvije nastane, pozvat ćemo i vas«. Uniđemo odlučno. Na hodniku nas htjela ustaviti vremešna ženska, al mi se ne dale smesti pa kucale na vratima. U prvoj sobi stol prostrt za dvije osobe; družica mi prišapne:

»Čuješ, kod toga stola za nas nema mjesta.« Uniđemo u drugu sobu. Oh, draga moja Klarice! Da znaš, kako mi je ovdje dušu pritisnulo! Ili što sam već bila zastrašena, ili što sam hodala po poslu, kojemu još ne bijah sviknula: u toj me sobi spopala čudna tjeskoba; bila je sumračna i kao da je utonula u neveselu tišinu, zaduha u njoj, ne možeš reći da je neugodna, niti znaš, po čem zaudara, al je nekako nemila, neobična. I sad još, gdje ti ovo pišem, poškropila bih si rubac »eau de Cologne-om[2]«, da sam ikada trebala te inače suvišne stvari. Na kraju divana sjedio je star gospodin, ruku na trbuhu sklopljenih, nismo ga u prvi mah ni opazile; izvadio burmuticu, da će cmrknuti, a mi sasvim krotko: »Hvaljen Isus!« Kad nam je dozvao suhoparno: »Tko ste vi?« — mašim se u džep, da izvadim svoj dekret. Vidjela sam, kako je međutim Regica sobu pregledavala, da nam kašnje zna kazati, kako ovdje izgleda. Ponudim pismo velečasnomu gospodinu i stanem mu kazivati, da se zovem Marta Božićeva i da sam imenovana učiteljicom stankovačkom, kao što je on o tom bez sumnje obaviješten. On metne pismo preda se na stol. — »Da, draga moja«, — reče mi, premišljavajuć časak — »danas je već kasno (bilo je malo preko sedme ure), sad se ne vidi više čitati, a ja idem naskoro k večeri. Dođite sutra; il ne treba, ja ću već kazati mjesnomu sucu, neka oglasi ljudima, da će sa novom školskom godinom započeti i djevojačka učiona; reći ću to i kapelanu, da zabilježi, pa u nedjelju obznani u crkvi. Ima za to još vremena. Zbogom!«

Naklonimo se i otiđemo. Ona ženska, koju sretosmo unišavši k župniku, poprati nas mrkim pogledom, a kad smo izašle, čule smo razgovijetno, gdje je viknula sluzi, da zatvori vrata, jer da se podvečer zna doklatiti kakvagod čeljad. Naše družice čekale nas pred kućom nestr-

[2] eau de Cologne, mirisava kolonjska voda.

pljivo. Brzo im kazasmo, što je i kako, i brzo odlučismo, da idemo tražiti stan u gostionu, — bilo, što bilo. »Jedna će nam soba biti svima dosta,« — uzme razlagati Regica — »pa ako ne bude u njoj postelje, mi ćemo si po podu razastrijeti posteljinu; ima je, hvala Bogu, na kolima dosta. To će i biti veselo.« Brzo joj presjela radost: dođosmo u gostionu, a iznutra provali rogoboran smijeh, vika i cika — raskalašenost. Klotilda i Slavica htjele su odmah pobjeći, srećom naiđosmo na gospodaricu. Kazasmo joj, tko smo, i zaiskasmo sobu, gdje bi mogle prespati. Nije se imala ničemu domišljati, već nam odmah reče, da od toga ne može biti ništa, jer da je sva kuća puna vojničkih časnika i njihovih poslužnika, koji obilaze zemljom po nekakvoj mjeračini. Uputi nas međutim, da idemo k mjesnomu sucu g. Šavoriću, da je i ondje krčma, pa da će nas primiti na stan; ponudi nam još svoju kćerku, da nam pokaže kuću sučevu. I sama Klotilda morala se je smijati, kako je Regica putem zaokupila našu malu provađacicu tapkajući, dragajući i hvaleći ju na svaku ruku, da nam bude zagovornicom.

Obično do tri puta Bog pomaže, al ovdje nam je istom na četvrtom mjestu sreća poslužila. Prvoga nađemo suca. Nosio je iz pivnice dvije boce vina. Reknem mu, da sam nova učiteljica u Stankovcu, a on odmah turi bocu u ruke svomu sinu, koji se je tu našao, da vidi, tko je došao. Pitao me je svašta: kako će biti s učionom, da moram sve s njim urediti, jer da je na njem sva briga za učione; ta tko bi se i brinuo, da njega nije! Međutim je Regica bila sa svojom mićenicom u kuhinji kod gospodarice. Izađu odanle sasvim vesele. Regica rekne »gospođi sutkinji,« da sam ja ta nova učiteljica, koja će poučavati njezinu kćerku. Bilo je to zdravo, jedro dijete, ponešto plaho, privila se materi uz krilo, kad je čula, da se o njoj govori. Onu provođačicu iz gostione otpravi Regica poručujuć pozdrave njezinoj majci. Nastanili su nas u sobi,

gdje je na veliku radost Klotildinu i Slavičinu bio i divan te su mogle otpočinuti, a kad su otpočinule, zaiskale su i vode i štogod treba za toaletu. Uzalud im se rugasmo, što se kite sad u noć, pa za koga! »Ne možemo ovakove k večeri; dosta se danas naužismo sramote; da se bar malko odužimo sad, gdje možemo.« Ovakvim odgovorima odbijale su one svaki naš prigovor. Uto nas je Regica izvijestila, što se u kuhinji radi: da se vari, peče i kuha uveliko; doćuknula je i to, kako je gospodarica sluškinji prišapnula: »Daj, daj! Bit će gladne; možebiti nisu sirote vazdan ništa jele.« Obilazila je ona i ostalu svu kuću; pregledavala sve kutove, popitkivala na sve strane: kakovi su ovdje ljudi i kako se med njima živi; kakova su gospoda i koji poglavari? Moram ti ju pohvaliti! Nije ona to radila iz puste znaličnosti; budući mi vjerna prijateljica htjela je proniknuti sve okolnosti, u kojima ću živjeti, da se znam unaprijed ravnati. Suvišna gotovo brižljivost, jer se napokon ipak najvolim onako vladati, kako se meni čini, da valja. One su dvije naše družice mislile na se i kako će iz ovoga gnijezda — njihove su riječi — otprhnuti što prije u Zagreb. Samo se je moja Regica zanosila pameću u budućnost stankovačkoga života. Ne treba ti se, draga Klarice, odviše bojati; ne će biti tako zlo!

Poiskala sam i ja svoga suca, sjela do njega na klupu u velikoj sobi, gdje su za jednim stolom sjedila dva tri li gosta — domaći ljudi, a na drugom se je ovećem stolu prostiralo očevidno za nas. Sučevi su gosti gledali s početka po meni, a onda si ozbiljnim licem prišapnuli: »To je nova učiteljica; kazao mi je Šavorić.« Kad je unišao sin gospodarev, pokazao mi ga je otac rekav natihanu: »To mi je sin; moj jedinac. Htio sam ga školati za advokata, al mi treba i kod kuće; imam dobrano gospodarstva: oranica, livada, a ponajviše vinograda; ne mogu sam svuda dospjeti, neka radi valjalko, ima komu. Nema mu

nego dvanaest godina; ponarastao je dečko. Ne zamjerite mi, — a koliko je vama? ... « — Obavijestim ga, prije negoli je dopitao: »Devetnaest ih.« »Gle, ne bih rekao« — prihvati opet on kao na očinsku, a onda ipak nisam znala: da li me je držao za mlađu ili za stariju. Uz brata si dolazila je u sobu po nekoliko puta i ona kćerka sučeva, koju smo već vidjele; prvi i drugi put stupila bi samo preko praga, a onda opet izmaknula; istom po treći i četvrti put usudila bi se i u sobu unići. Kad ju je otac dozvao k sebi, mogla sam ju i ja prigrliti; nije mi se baš otimala. »Nu, Barčice, veseliš li se školi?« Ona kimnu glavom — dakako sramežljivo. »Da«, — nastavi joj otac — »sprema se djevojka uveliko, kako će biti prva među svojim družicama: premata vazdan knjige, ne znaš se kud od nje djeti.« Onda se okrene k meni, pa završi onim ljubežljivim i ozbiljnim glasom, kojim običajemo pomilovati nevježu: »Tä ne razumije ona ništa o tom; a što će vam, molim vas, dijete od sedam godina!« — »Pa gdje su joj te knjige?« — zapitat ću ja napolak znalično. — Sudac zapovjedi sinu, da ih donese iz komore. — »Nisu to knjige za Barčicu; ta iz njih sam učio ja čak u latinskim školama,« — ispričao se Janko. »Ništa zato, knjige su još cijele, valja ih štediti.« Razabrav brzo na čem sam, reknem gospodinu sucu: »Ne trudite se; za Barčicu bit će u prvi mah dovoljna i tablica; kašnje ćemo lako udesiti ono ostalo.«

Dok mi ovako razgovarali o »važnom« predmetu, dođe u sobu domaćica, crvena u licu i znojna, uvrnula rukave, a ruke si otirala o pregaču; za njom sluškinja s prevelikom zdjelom, a iz te zdjele dizala se tolika para, da je sirota djevojka morala uzvijati glavu, da je ne popari. Na Regicu nije trebalo da čekamo; ona je dapače brže bolje pošla i po »gospodične«, — ako su gotove. Zamalo eto nas oko stola. Janko je samo još čaše imao pometati na stol, a tu nas je dvorio upravo biranim na-

činom: hvatajuć čašu među palac i kažiprst spustio bi ju pred svaku nas, da se ništa ni čulo nije. Kad je svršio, sio je uz oca nakraj stola.

Za večerom bilo obilno razgovora i još više nutkanja. Domaćica bi pratila svaku zdjelu, da nas ponudi, dok se ne doreda i posljednja. Čuli smo čak u sobu, kako ono maslo u ponjvi cvrči i prašti; Regica je znala, što se to prži. A napokon je sjela i dobra domaćica uz nas, pa sad istom da nudi i nutka. Nismo se nimalo nećkali, a prokšenka Regica namignula mi je nekolikoput, kako se domaćica posmješkuje na nas, čita joj se na licu: Da vam Bog blagoslovi! Natrpali nas i preko potrebe. Kad je potkraj večere sudac dremuckao, otprati nas domaćica u našu sobu, gdje nađosmo sve lijepo namješteno. Nazove nam ona laku noć i ponudi, da spavamo, dok nas bude volja.

Sad smo istom bile pravo vesele. Znaš nas! Klotildu i Slavicu mazile i dragale smo ja i Regica, da im kao naknadimo, što su od nas i radi nas pretrpjele. Minula je davno ponoć, a mi još ne spavasmo.

Kad smo drugoga dana ustajale i redile se, čulo se je, gdje nam kočijaš hoda pred vratima propitkujuć nestrpljivo za nas. Sudac ga mirio: »Pustite ih, neka spavaju, ta kakva je sila!« A kad se on stao tužiti, da putem ne će imati čim konje hraniti, jer da je sve sijeno pohranio, tješio ga je i hrabrio: »Nismo valjda toliki siromasi, da vam ne bismo mogli na put dati šačicu krme. Sjednite vi ovamo; dat ću vam vina, a majka donijet će vam odmah i ručak.«

Napokon izađemo, a domaćica nas odmah ponudi vrelom bijelom kavom — nikad je bolje ne pismo. Kočijaš ne htjede već nikako dulje čekati, zato se moje družice spreme na put. Oproste se lijepo i s domaćicom i s kćerkom joj, a Regica popita i za Janka, da se i

s njim oprosti. »Otišao on zorom u vinograd,« — obavijesti nas njegov otac.

Da nam bude laglji rastanak, pođem, da si prijateljice ispratim do na kraj sela uzevši sa sobom Barčicu, da me na povratku razgovara. Ni od matere se nisam teže dijelila! Pale mi sve tri oko vrata; Klotildica i Slavica natiho plakale, al Regica, kako je prije sve u šalu izvraćala, sada nije mogla odoljeti srcu: stenjala je časak, a onda jecala poput djeteta. Izljubimo se još jednom i rastanemo.

Na povratku bilo mi je milo voditi Barčicu za ruku, bar sam ćutila, da nisam sama. Dok sam kući došla, bila je ona naša spavaća soba pospremljena. Tu me domaćica poište, ponudi ljubezno, da ostanem ovdje, dok si drugi stan ne nađem.

Još prije objeda zametnula sam s domaćicom razgovor o mojoj učioni. Saznala sam, da nije ništa uređeno. On mi predloži, da najprije držimo popis školske djece, da će zato odmah sutra dan pozvati preda se sve roditelje, župnik da će poslati kapelana s krsnom knjigom, a ja da ću pisati. Nije mi do toga stalo bilo, dok nisam znala, kamo ću s tom djecom. U dječačku učionu da nije dao učitelj, premda bi ondje bilo prostora. »Tko će se radi toga svađati«? — reče mi sudac. — »Ima u moga kuma tik uz pijacu velika soba u dvorištu; nije Bog zna kakova, dosada su u nju krumpir spremali, al može se očistiti i prirediti. Razvidjet ću to poslijepodne.« — Ovo baš nisu bili veseli glasovi, kad sam tu, sad nije druge, već da gledam, kako će se škola sastaviti.

Zasada mi je ipak najpreča briga bila, da sebe nastanim. Potrajalo nekoliko dana, pa se je i to uredilo. O mojem novom stanu pisat ću ti drugi put; i onako se ovo pismo odviše otegnulo. Znam, da sam ti svašta načrčkala, što te možda i ne zanima; ti bi valjda htjela, da ti

pišem, kako mi je na srcu, kako li pri duši. Ta koliko je vremena, što sam se od tebe rastala! Tu još ne može biti velike promjene. Ono nešto neprilika na mom dolasku lako sam pregorjela. Da mi je moja premila majčica uza me, nikad ljepše. Pisala sam joj; znam, da će se odmila rasplakati. Otiđi k njoj, pa mi ju ogrli i izljubi; reci joj, da sam to ja, a tvoji cjelovi da su moji. Pričini joj se bar za časak kćerkom! Moli ju, da mi piše što prije, a ni tebe da nisam više opominjala. Pozdravi još onu i prokšenu i razmaženu i kićenu i svakakvu čeljad, moje drage družice. Zbogom. Dovijeka tvoja Marta.

U Stankovcu, 15. studenoga 18**.

Draga moja Klarice!

Pošto sam evo napisala dan i mjesec svomu pismu, vidim tek, koliko je vremena prošlo od posljednjega mi lista. Tvoj sam listić davno primila. Ono je uistinu listić, sitan i nježan, kakva je sva moja Klarica. Srčem iz njega slasti samo kradomice; čitala sâm ga dakako po više puta, al nisam ga uživala, nisam mu se mogla podati svom dušom, da se uza nj na krilima mašte k vama prenesem i da po nekoliko ura bar u duhu s vama probavim. Ovo mjesec dana bila sam sva samo učiteljica i ništa drugo. Majci sam pisala i po drugi put — onako trkimice, da bar zna za me, a da se ne stara Regica i sva naša družba, neka čita, što tebi pišem; svim je vama namijenjeno.

Tebi je ono moje prvo pismo bilo milo i drago, kako se ni nadala nisam. Dušice, sve, al baš sve da ti pišem? Usitno i tanko, sve, što zamislim, sve, što poćutim, svaki korak i svaki čin? Gleđ ti nje! Tako se nismo pogodile. A moje tajne? ... Ne boj se, nemam ih; a da ih imam, pred tobom bi ih drage volje razastrla; dala bih ti, da

pogledaš u svaki kutić moga srca ... Jest, da se to može, kad smo ovako rastavljene! Dakle, piši. Drage volje, al gdje bih ja dospjela toliko pisati; pa umijem li, da se stvori na hartiji živa slika, kojoj bi ti mogla u oči zaviriti, da joj proniknеš svu dušu? Kad smo zajedno, pa se pogledamo, znamo sve, što smo onaj čas pomislile; kad ono Regica samo malko usta nakrivi, kao da je napisala potpunu kritiku. Pismom se to ne može. A onda mi ne piše ni ruka dosta brzo; pero zapinje o hartiju, a kad bi se riječi imale s njega samo onako sipati, teći, bujati, da ih misao ne preteče, posuši se u njem crnilo. Odu misli, a navrzu se druge, dok i one ne otprhnu u svemir, iz kojega valjda i potječu. Kamo sreće, da znamo bar natuknuti, što mislimo i što ćutimo, a da nas razumiju oni, kojima govorimo! Uz jednu ovakvu riječ nanižu se često cijeli doživljaji; jednim jeditim znakom izrekne se kadšto sud, kojemu bi trebalo velikih rasprava, da ga hoćeš razložiti i utvrditi.

Čitajući tvoje pismo domislila sam se šali, da ću ti naslikati svoju sliku, kako hodam po Stankovcu s knjigom u ruci bilježeći i crtajući sve, što gdje zagledam i zamislim. Ti bi se jamačno nasmijala. Al da to uistinu učinim — dakako, samo za šalu — što bi mi Stankovčani rekli? Poludjela je! I onako još nisam ovdje nikomu u volju ušla. Jedina mi je zasada prijateljica Šavorićka, ona sudinja, kod koje smo prospale prve noći. Dobra je duša; smatra me sirotom, koju treba pomilovati, a kadšto i nahraniti. Bit će ponešto i radi toga, što joj je dijete sasvim uza me prionulo. Kako sam u njih našla prvo utočište, kod njih i nekoliko dana stanovala: drži dijete, da sam njezina, a druga djeca da me ne smiju »svojom« nazivati. Koliko ljubavi, toliko i sebičnosti!

Da ti pravo reknem, nisam se ovdje nikomu još ni kazala; nemam kad. A hoćeš li pogoditi, kako ovdašnji svijet ipak sudi o meni! Kao da je zrakom prozujalo:

nova je učiteljica ćanuta[3]. Vi ćete se tomu grohotom nasmijati, a i ja se smijem. U Stankovcu nije bilo učiteljice, otkad svijet stoji; Bog zna dakle, kakav sud su si ljudi o njoj stvorili! A gdje sada nije onakova, mora da je tomu nešto krivo. Tko da bude, van učiteljica! A napokon bi i moglo biti. Stanujem dosta daleko od svoje učione, pa se kadšto žurim onamo, da me djeca ne čekaju. Vide to ljudi; opazila sam, gdje popostaju, kad me ovako žurnu sretnu; al ja slabo marim. A onda znate i vi u Zagrebu davno moj grijeh, da mi kosa nije Bog zna kako uglađena. Ne bojte se, bit će i to, tek da se tkogod nađe, pa to zaželi, zaište. Morao bi dakako vrijedan biti, da mu učinim po volji ... Kad to Klotilda uščita, reći će bez sumnje: »Znala sam ja,« pomislit će na udaju i ona mudrijašica. — Bez zamjere, gospodično Klotildice, zasada još nije pomislila! Poznavala sam čovjeka zanatliju, ženio se, pa je sasvim ozbiljno tražio od zaručnice si, da se vjenčaju prije zime, jer da mu je zimi ora[4] raditi, pa da se nema kad ženiti; a poslije, tko zna, što se može dogoditi! — Nemam ni ja kad na udaju pomišljati, a natucnula sam o njoj, da vas podražim.

Da znaš, u kakvu su me učionu poslali! Pisala sam ti u pređašnjem pismu, da je sudac Šavorić istom onda najmio sobu za učionu, kad sam ja ovamo došla. Al kakva je to soba bila! I sama sam pomagala nekoliko dana, dok smo ju očistili i uredili. Ono je bila pametna misao, gdje mi je moj kum Dragurić, kad sam svršila ispite, dao na dar i za nagradu lijep eksemplar slika za zornu obuku; sad mi istom pristaju u moju učionu. U prvi mah nismo imali ni klupa, ni stolova — nismo imali baš ničega. Da ne bude dobričine Šavorića, odoh ja kući. Valja mu samo reći, da o njem visi sav posao, pa da njega nema, da se ne bi imao tko brinuti za općinu itd. — učinit će ti sve.

———————

[3] ć a n u t, ćaknut, suludast. [4] o r a, vrijeme.

Ima ovdje i županijski sudac; njegovo je načelo: tko treba učionu, nek se brine za nju, meni je ne treba. Za kotarskoga pristava čula sam gdje veli, da se samo sudstvom bavi, jer da sudac ne zna ni zapeti u zakone, nije ga dakle ni briga za školske trice. Kakav mi je poglavar »velečasni gospodin župnik,« — to i onako znaš. Učini dakle sve sama, i učinila sam, al dosta mučno, nije prošlo bez zazora i zamjere. Odličnjaka ima svagdje, pa i na selu. Poslale mi nekoje gospođe (trgovčeva, ljekarnikova, komisareva) maljušnu djecu od tri četiri li godine. Dovele ih sluškinje, a kad sam pitala, što ću s njima, reknu mi, da su milostiva gospođa poslali Miciku, Silvinu, Herminu, da se uče sjediti u školi. K tomu bi djevojke od svoga dodavale: »Istina je, otkad se je pročulo za novu učionu, nema mira od te djece: hoće svom silom da idu u školu, hvala Bogu!« — Zablenule se, kad sam im rekla, da počekaju malko, a onda za svaku napisala učtiv listić, neka milostiva gospođa oprosti, što se njezinoj želji ne može zadovoljiti, jer da je protivna i zakonom zemaljskim i načelom uzgojnim. Sluškinje me sasvim zabezeknuto gledale, kad sam im listove predala, a uz njih i djecu, da ju vode kući. Korila me moja Šavorićka, što se ovako bez potrebe zamjeravam svijetu; da bi mi dobro došlo, kad bi mi n. pr. trgovac poslao kave na dar, a liječnik besplatno davao lijekove; da toga ne će biti, kad te djevojčice ponarastu, jer da će ih onda poslati u grad itd. — Tko bi se na to obazirao! Još sam se jače zamjerila, kad sam djecu u učioni poredala bez obzira na lijepe odjeće, kako je gdje kojemu mjesta bilo. Al tu mi pomogoše i sama djeca, jer su se za malo vremena sviknula jedno drugomu, da nije bilo nigdje ni traga budi kakvoj razlici izmedju kićene djevojčice i kakve siromašne. Nekoliko sam ih sirotica i sama pribrala, a u učioni bilo je stoga vazda veliko veselje.

Sjećaš li se, kakve smo misli preplitale o učiteljstvu za naših nauka; kakve smo si lijepe slike stvarale o općini, o krasnoj zgradi usred perivoja, o visokih zračnih i svijetlih joj sobah, o zgodno udešenom pokućstvu školskom! Ti si se još i prepirala sa Slavicom, kakve boje da budu klupe; dokazivala si, kako je potrebno, da su jasne, n. pr. žućkaste ili sivkaste radi ćudi djetinje, koja ne podnosi tamno i škuro[5]. A Klotilda se je vazda Bogu molila, da joj škola bude puna same lijepe i spretne djece. Da je vas koja došla mjesto mene u Stankovac, smijala bi se toj tankoćudnosti. Primaknut ćemo se s vremenom i idealima; zasada se moramo zadovoljiti, ako nam sreća posluži, te se namjerimo na djecu dobroćudnu, uvelike nepokvarenu. U našoj su vlasti njihove duše, gdje nam obrazovanju ne smetaju roditelji i drugi ljudi.

Ne čudi se, zlato moje, što ti evo s nekakve visine govorim; ta viša sam od svih vas upravo za onoliko, za koliko se za šest nedjelja ponarasti može, jer toliko sam vremena u praksi. Ali od svega iskustva ipak više vrijedi ljubav, koju ćutiš prama svojim učenicama; a da tu potakneš i uspiriš, ne treba ti nego pomisliti, koliko ti je blago povjereno, da ga čuvaš njeguješ i dograđuješ. Takovo su blago i siromašna djeca i djeca nelijepa. Evo sjedi pred tobom djevojčica blijeda, čedna i skučena, kći siromašnih roditelja, a sestra petero braće, ne ima na njoj ništa lijepa, al te ipak milo gleda, pazi na svaku ti riječ i na svaki mig: kako ćeš joj uskratiti, što drugima dijeliš obilnom rukom!

Bojim se napokon, da ću ti se ipak odviše pohvaliti svojim kratkim iskustvom; bilo što mu drago: to mi vjeruj na svaki način, da te ne mogu ne ljubiti djeca, koja se uvjere ili poćute, da ti njih ozbiljno ljubiš. Malo što se nisam radi toga posvadila s našim gospodinom kapelanom. Htjelo mu se, da ga sva djeca u ruku poljube, kad dođe u školu. Molila sam ga, da toga ne ište, jer da je to vrlo nezgodan običaj, a da nije potrebit; rekoh, da ga djeca mogu i drukčije lijepo pozdraviti. Dopustio je napokon, da ne mora nitko ljubiti, tko ne će; al koja su djeca izašla preda nj, tima je uskratio ruku, a koja nisu došla, tu je bud kako pokarao. Naravna je stvar, da se je stoga u djeci porodilo bojažljivo i nemilo prama njemu čuvstvo. Mjesto da potraži tomu pojavu pravi uzrok, stao je mene kriviti i nabacivati mi nešto o nekakvoj novoj metodi. Dakako da sam ja toga mladoga gospodina ponešto operušala, al se od onoga vremena mrči na me, te smo se i ovih dana zakvačili radi biblijskoga nauka.

[5] škuro, mračno.

Otegnut će se i ovo pismo, kao ono prvo, ako ti budem pripovijedala o svim svojim i tuđim pedagogijskim mukama. Dođi ti rađe sama u Stankovac, pa da gledaš na svoje oči. Što mi to stresaš glavom, mazo materina? Jelte, da je ludo iskati od gradske djevojke, neka ide zimi na selo, kad ondje nema zabava? Pogodit ćemo se mi za proljeće, ako Bog da. Ona »moja trojica« doći će s tobom, o tom sam uvjerena. Pozdravi ih srdačno, dapače reci im, neka si pozdrave čitaju same. Još jednu malu novicu! Bila sam ove jeseni u berbi kod Švarićevih: častili su me uvelike, a Janko, sin sučev, bio mi je na svaku uslugu. Desio se tu i kotarski pristav, o kojem sam ti već spomenula; nije se mogao dosta načuditi kako se mogu »sa seljakom« onoliko šaliti i zabavljati. Ala gospodina! Kaži Regici, da sam saznala, kako se zove onaj jednoruk, koji nas je tako prezirno pogledavao, kad smo se ono dovezli u Stankovac: ono je papetan Granoša. Nije li zvonko ime?

Cjelivam te po sto puta, al me ne mami dulje na razgovor, jer evo ne ću noćas gotovo ni spavati — sve radi tebe. Laku noć!

K majčici mi pođi na svaki način, poljubi joj ruku nebrojeno puta. Dobro mi je, zdrava sam. Zbogom! Tvoja

Marta.

U Stankovcu, 26. prosinca 18**.

Draga moja Klarice!

I opet ti nisam pisala, ima tomu preko mjesec dana. Da znaš, radi čega! Odat ću ti tajnu, kad već tajna nije. Bila sam se nadala, da ću na Badnjak svanuti u Zagrebu. Lijepo li sam bila namislila i još ljepše osnovala, kako ću se iznenada stvoriti pred dragom si majčicom, da ju onako ugodno zatečenu ogrlim i da je se naljubim. I k tebi sam se htjela prikrasti, da ti stisnem oči, hoćeš li pogoditi, tko je? Nikad, nikad, nazivala ti imena, koliko ti drago, moga ne pogodi! — Sad me je gotovo stid, gdje se mogu ovako zanijeti u djetinjske sne; a ipak se pomalo i srdim, što su mi se osnove razbile o praznoj kesi. Uistinu bogata sam ti — začudo. Tebi smijem odati, da svaki put na kraju mjeseca brojim po 10—20 novčića. Da si to majčici kažem, rascvilila bih ju bez potrebe. Voljela sam dakle pregorjeti veliku radost, samo da ju ne sjetim njezine i moje oskudice. Kad nije bilo druge, utekla sam se hartiji, povjerila joj svoje misli i želje, zadahnula ju gorućom ljubavlju i otpremila na poštu, neka putuje sretno, da na Badnjak padne pred moju majčicu; u njenom je toplom krilu oživjelo mrtvo slovo, progovorilo je mjesto mene i isporučilo slatke cjelove.

A sad me evo, da se i tebi odužim. Nemaš se tužiti: pripovijedam ti vjerno o svom životu.

Na Badnjak sam bila nakanila ostati kod kuće. Sva sreća, drva imam, pa mi je sobica topla i ugodna. Da ju vidiš, kako je lijepa! Ne boj se, nema u mene ženijalnoga nereda; i tebi, spretnoj i urednoj u svem i svačem, bila

bi ona s voljom. Malim mojim prozorima, znam, da bi se nasmjehnula, al bi napokon i njima priviknula.

Nakanu moju za Badnjak pobrkala je Šavorićka. Kad me do podne nije bilo k njoj, poslala je po me Barčicu, a toj se maloj zabavici nisam mogla oteti. Zvala me je, da joj dođem »božić« gledati. Janko je zataknuo veliku jelovu granu o strop, a sada je spremao za nju nakit: pozlaćene jabuke, orahe i lješnjake, svakakve šarene vjenčiće i golubove (sv. duhove). Pomagala sam mu drage volje na veliku radost svoje učenice ispravljajući one vjenčiće i golubiće, da budu što ljepši.

Dobričina Šavorić vršio je narodne običaje upravo patrijarkalnom ozbiljnošću. Bez slame pod stolnjakom nema mu Badnjaka; a onda je sam na stol donio zdjelicu meda i nov lončić, u kojem je bilo nekolicno od svake vrsti hrane, koja ovdje rađa. Ono drugo obavile su ženske, samo je on nastavio još veliku voštanicu, pa ju zapalio, kad je prvo jelo na stol donešeno; uz to je zapjevao božićnu pjesmu: »Narodio se kralj nebeski«. Dakako da sam i ja uz pjesmu pristala, a onda je Janko sve to življe pjevao; činilo mi se, da mu je osobito drago uza me pjevati.

Šavorićka mi se je kao ispričavala, što se u njih ti običaji još strogo drže, da je to ponajviše djeci za volju, kojoj ne možeš veselja kvariti, a ja sam ipak opazila, da i ona radosnim licem motri sve, što tobože samo djecu veseli. Premda je u nas građana sve to manje tih običaja, ili su ih tuđi izmijenili, to znaj, draga Klarice, da sam ovaj put i ja živo poćutila slast njihovu. A kako i ne bih u zajednici ove prostodušne i dobroćudne obitelji! Šavoriću se je našlo poslije večere posebno društvo, s kojim je dočekivao ponoćnicu, a ja sam izvodila s Jankom i s Barčicom svakakve igre. Ispovijedam ti, da ću jedva kada imati poslušnijega učenika od toga Janka;

a kako je zahvalan i učtiv, pratio me je kući i prtio preda mnom bijeli snijeg velikom brižljivošću i pomnjom.

Pozvali me Šavorićevi i za Božić i za drugi dan Božića, a ja prihvatila. Ne bih se htjela tuđiti od nijedne obitelji stankovačke; al se je nekako slučilo, ne znam ni sama kako, te sam vazda samo kod moje »sudinje« i nigdje drugdje. Može biti, da mi ne valja posao radi djece; primijetila sam već, gdje se u jednoj pojavlja iskrena žalost, što im roditelji tobože nisu bogati, da me mogu pozivati i častiti; a iz druge provirkuje neka nenavist proti mojoj Barčici, jer se ona i odviše hvali mojim prijateljstvom. Sve se spremam, da tomu kraj učinim, neka ne bude ni povoda krivu govorkanju; al hoću li uzmoći?

Znala sam i dosada, da je učiteljima često veća muka s roditeljima, negoli sa samom djecom; al sada znam o tom gotvo i previše. Kadšto je i slučaj čudan vjetrogonja pa nanese na jednu hrpu prerazlične stvari, te se teško i domišljaš, kako su se one našle na okupu.

Da ti o tom nešto pripovijedam! Imam ti učenicu, dobru i milu djevojčicu; sviknula mi je vrlo brzo, te se ne da od mene; al glave je, sirotica, odviše tupe, broj i račun teško dokučuje. Zasada učim djecu računati bez brojaka, pustim potezima, ili na samim običnim stvarima. Tumačeći onomadne svojoj sirotici, što je broj, metnula sam pred nju čačkalo: »Vidiš, ovo ti je jedno čačkalo, a od čegagod je samo jedno, ono se zove jedinica«. U neke nekakvice prešli smo od jednoga na dva te smo plitkim umom moje učenice sretno preplivali preko toga računskoga grebena. Kad sam drugoga trećega li dana svoju »vještakinju« opet preda se uzela, ne zna jadna ni zapeti. Bila mi je djevojčica snuždena, stanem ju dakle ispitivati i ovamo i onamo, dok mi ne prišapne, da će mi nešto u potaji kazati. Odmaknemo se na stranu, da druga djeca i ne opaze; a ona zavlačeći i tepajući istisne, da joj se

nažao dalo, što je njezin otac rekao, da sam ja nekakva smušena ženska, koju bi trebalo otjerati. Utješila sam ju, da je ono otac njezin samo u šali rekao. Kašnje sam saznala, kako je bilo. Kad je moja računarka poslije onoga računanja sa čačkalima došla kući, a njezinu je ocu (činovnik je vlasteoski) palo čačkalo iz ruke, rekne mu ona: »Tato, tato, pala ti je na tle jedinica.« Toga on dakako nije mogao razumjeti, al kako dijete ne može da prestane zabavljati, išlo se je tražiti, kakva je to jedinica, pa se je našlo, da je čačkalo. Ne znajući moj čovjek ništa o našem načinu, a misleći valjda da smo čačkalo zbilja prozvali jedinicom, opsuje me onako i nesmotreno i ružno. A pripovijedao ti je on to i svomu kumu, našemu učitelju, koji mora da je nekakav starovjerski školnik — dosada ga samo po licu poznam — jer mu je povlađivao ono ludo zamjeravanje. Gdje ću ja sirotica naći zaklona od takvih prigovora, pa od tako mudrih ljudi! A ima tih mojih grijeha još i više.

Kad ti već pripovijedam svoje učiteljske nezgode, čuj samo još ovu. Ne znam, da li pravo radim, al mislim, da ne ću odviše pogriješiti, gdje se ispitujući ćud djetinju domišljam, kakva sam i sama bila za djetinjstva, što mi je godilo u učioni, što li me mamilo na nauk, a što opet odbijalo od njega. U mene valjda još nema dovoljno iskustva, zato mi samo moje djetinjstvo mora da bude primjerom i naukom. Tako ti se između ostaloga sjećam (ta nije, hvala Bogu, tako davno!), kolika nam je svaki put bila radost, kad nam je dobra učiteljica navijestila, da ćemo čuti pripovijetku, — budemo li dobre. Tko nam zna u volju ući, naravna je stvar, njega i ljubimo; a koga ljubimo, toga i slušamo.

Evo ovako sam ti se domislila, da će pripovijetke biti lijepo mito za moje učenice. Ima ih dakako, koji vele, da ne valja djecu ni mititi, ni maziti, već da treba odmah s prvoga kraja nastojati, kako će bez ikakva obzira na

nagradu vršiti svoje dužnosti. Vrijedi to, možebiti, za veću djecu, ili za odrasle i zrele učenike, koji dokučuju korist nauke, ili koji mogu prosuditi zle posljedice nemarnosti, lijenosti i nevaljanštine, — al ne vrijedi nikako za malu djecu, koje nemaš čim primamiti bez mita. Budući pak da znam, da toj dječurliji osim pripovijedaka gode i pjesme, pa gdje ne pjevaju sama, da im je drago, ako učiteljica koju zapjeva uz odmor, to ih i pjesmom mitim.

Da nema nerazumnih roditelja, a uz njih i zlobnih ljudi, dosada još ne bih bila imala razloga pokajati se, što ovako radim. Ta vidim, hvala Bogu, kako se taj moj sitniš ispravi i namjesti, kako li napne uši, kad mu reknem: »Sad slušajte, djeco, pripovijedat ću vam pripovijest.« A kad počmem: »Bio nekad kralj, imao tri sina i dvije kćeri« — i miša bih čula, da sobom pretrči. Stanu li slutiti, da će se u pripovijesti nešto dogoditi, od čega groza hvata, sjede pred tobom, kao da su od kamena istesana. Kad se napokon pripovijetka primakne kraju, te se vidi, da će se sve dobro svršiti, zakrijese im se oči, a lice im sine radošću i blaženstvom.

Al ne nuka me na pripovijedanje samo ova radost djetinja; ima s njega i druge koristi. Ako djeca dokučuju pripovijetke, pamte ih vrlo lako, a onda mogu biti potporom ostaloj obuci.

O tom ne znadu žalibože mnogi roditelji upravo ništa, pa budući da ne poznaju ni ćudi djetinje, ne dokučuju, s čega im ono nestašno veselje i obijest, kojom dodijavaju mrkogledima. A onda ti još ovakvi ljudi ogovaraju učitelje, da besposlicom vrijeme trate, a da ne nastoje o korisnoj nauci! Meni ti prigovori ne će nikad posvema dodijati, a tebi ih pripovijedam, da znaš, što tvoja Marta radi, kako li živi. Varaš se, ako misliš, da život u Stankovcu nije baš nimalo zanimljiv! razumiješ li me?

Danas sam se našla kod Šavorićke s kotarskim pristavom i s kapetanom Granušom, pa ću ti o tom sastanku pripovijedati drugi put. Sada da si mi zdrava i vesela, poljubi mi majčicu, pozdravi prijateljice, pa mi piši čim prije i čim više. Dovijeka tvoja

Marta.

U Stankovcu, 6. siječnja 18**

Draga moja Klarice!

Danas je opet praznik, imam ti kad pisati. A nisam se ni od tebe uzalud nadala listiću; dobila sam ga, jedva je moj odavle prošao.

A što ti meni ovo javljaš! U prvi sam mah mislila, da se šališ, kao što se ja znam šaliti s Klotildom; al čim ti više čitam pismo, tim manje sumnjam, da je zbilja istina. Klotilda je zaručnica! Hvala Bogu, sad da se samo još ti udomiš i Slavica da se sretno uda, ja i Regica ostat ćemo — usidjelice. Ništa zato, imamo i srca za to! Al ako me bude odviše dražila, znaj, da vas mogu još i zateći lijepom, glatkom ceduljicom: »Marta Božićeva i ... javljaju, da su zaručeni.« — Misliš li, da se šalim? Tko zna!

Da ti pripovijedam, što sam ti obećala. Drugi dan Božića bila sam, kako znaš, kod svoje Šavorićke. Preklapale smo o koječem — uz nju priviknut ću i ja tomu plemenitom poslu — kad ono poslije podne bane među nas g. kotarski pristav. — Dobro mi došao, pomislim odmah, toliko te spominjem u svojim pismima, da te bar poznam. Nisam mogla s manjega učiniti, van mu gospodski pozdrav uljudno prihvatiti; a može biti da sam mu ljupko odzdravila, — ja ne znam. U Šavorićke nije običaj, da ti »predstavi« gosta, a naš ja pristav valjda priviknuo i najtanjim društvenim obredima. Kao da je časak čekao,

a onda mi rekne uz naklon po izbor: »Josip Javorić, pristav kotarskoga suda.« Ja mu brže bolje odvratim: »Marta Božićeva, učiteljica stankovačka.« Našto opet on: »Bio sam već tako sretan te sam vas vidio u berbi kod našega čestitoga gospodara Šavorića.« — Bojiš li se, draga Klarice, da je ovaj naš razgovor pošao utrenikom ili dapače probijenim putem? Neka ti ne bude dosadno, pripovijedat ću ti ga doslovce. — Odvratim dakle gospodinu pristavu ponešto hladno: »Sjećam se.« — »Da«, uzdahne on, »ne mogu se pohvaliti da sam stekao vašu milost ili bar probudio vašu pozornost«. A ja opet ukratko: »To bi, čini mi se, isuvišno bilo.« Našto će on nehajno: »Ta meni i nije bilo do ničega, van da se s vama malko pozabavim.« A onda nastavi zanoseći na učenjačku: »Da znate, imam previše posla, valja mi rješavati vrlo zamršene parnice i prepredati same tančine pravoslovne. Grozno je, kolika to hrpa pisama preda mnom leži! Ako i ne radim ništa van to, umorim se ipak kadšto i ovim radom. Ima doduše za me zabave dosta, ta sviknuo sam knjizi; al se gdješto poželi i laglja zabava.« Da sam ga pozorno i napeto slušala, to vidiš i sama, jer ti evo njegov govor pripovijedam prilično riječ po riječ; uza sve to trgnula sam se i nehotice, kad je ono rekao, da mu se hoće »laglje zabave«. Kao da nije ništa; nastavi on smiješeć se slatkasto: »Al ste onaj put Šavorićeva Janka odabrali, da vas zabavlja. Dokučujem. Tko je u gradu proveo sav svoj vijek, poželi i slasti seoskoga života. Za idilu pak ne treba samo cvatućih livada, zelenih i tamnih lugova i biser-potočića, hoće joj se i bezazlenih ljudi, koji će skakati preko dolina i brdina provlačeći se kroz šikare, popinjati se na trešnje, kruške i jabuke« ... Kad je ove posljednje riječi izrekao otežuć glasom, pukao je u meni smijeh; znala sam, da šiba na učtivost siromaha Janka, koji bi se u onoj berbi popeo bio meni za volju na svako stablo,

da mi ugodi voćem, koje sam slučajno pohvalila. Na moj smijeh trznuo se sad pristav, a ja pomislim: »Čekaj ti, sad nä zabavit ćeš se sa mnom, kako si ono u jeseni bio poželio.« Počnem dakle ovako: »Da znate, gospodine, onakova je učtivost svake hvale vrijedna, te ne zazire nama za volju od posla inače prosta, a kadšto, može biti, i smiješna; o njem znamo mi ženske, pa bile ma samo seoske učiteljice, da će za nas i veliku žrtvu učiniti; u takova muškarca možemo se uzdati. Budite uvjereni, da je krepost muškaračka velike cijene i u samom gradu.« Kad me je na te riječi zabezeknuto pogledao, upitam ga gušeći u sebi smijeh: »Jelte, gospodine Javoriću, vi živite već odavna na selu?« A onda dodam brže bolje, da si ohrabrim čovjeka, jer bi inače prestao razgovor: »Uza sve to, ili možda upravo radi toga uvjerena sam potpuno, da vas nikad nijedna žena ne bi uzalud molila za vašu vitešku pomoć.« Ispravio se moj pristav i već je zaustio, da će odgovoriti, kad ono netko pokuca na vratima. »Slobodno!« — vikne Šavorička. Obazremo se svi; eto ti Granoše. Došavši naglo u sobu popostane malko, a onda nas sve zajedno pozdravi nagnuv glavu tek toliko, da se je poznalo. Munulo mu je nešto preko lica, ne znaš, da li je ponos, da li prezir, a inače kao da je od čelika saliveno. Prva je istrčala pred njega Barčica i uzela mu iz ruke šešir i palicu, a domaćica ga stane pozdravljati i pitajući i ljubezno koreći, kako je to, da se je i on jednom nje sjetio, da ga nije bilo u njih Bog zna otkada, da se je »stari« već pobojao, nismo li se čimgod zamjerili gospodinu kapetanu. Uto eto i Šavorića radosna i vesela lica. Granoša ga preteče: »Čestit vam bio Božić!« Ponude ga da sjedne na divan. (G. pristav stajao je dosada preda mnom držeć sveudilj rukavice na rukama.) Granoša prihvati mirno: »Samo časak,« a onda rekne Šavoriću: »U vas su, moj suče, pune ruke posla; dabome, uza sve ostalo sad vam je na

brizi i nova škola.« Sjedne na kraj divana, pa pritegne k sebi Barčicu. »Kako ti, mazo materina? Nije šala, učiš knjigu uvelike.« Mislila sam, da će sad, gdje je knjigu spomenuo, i mene pogledati. Ne će mene, a još manje pristava. Dotle je Šavorićka donijela kolača na stol, a Janko dvije boce vina. Posjedali starci uz Granošu, a kako je Šavorićka razgovorna, imao je što čuti, pa mu nije trebalo ništa ni govoriti. Popio čašu vina na dušak, a onda ni kapi više. Ponudili i moga pristava, al on ositnio i mahnuo rukom — ne može tobože. Kao da se je sad odužio društvu, sjedne k stolu napram Granoši; uprijev se podlakticom o stol, te mu je ruka pala preko ploče stolne, pa prekrstiv noge okrenuo se licem k meni. Zapita me na pô usta: »Šta vi ono rekoste malo prije? — »Bila sam počela govoriti o vitezovima,« — odgovorim glasno. On će pak tiše negoli prvi put: »Htjedoste li mene kušati?« — »Toga ne treba, o vama sam uvjerena«, reknem otežući, ali opet sasvim glasno. Stane on sad baš i šaputati: »Hvala vam na povjerenju; ja i ne želim drugo, van da mi se pridesi prilika, gdje bih vam činom mogao zasvjedočiti svoju neograničenu privrženost.« A onda završi nešto življe: »Za vas sam spreman na svaku žrtvu!« Nisam mu mogla ništa odgovoriti, jer sam opazila, gdje je Granoša trenuo očima, kao da je čuo štogod znamenita. Htjelo mi se je znati, što to znači, pa sam se zamislila. Pristav se prikuči još bliže k meni, a ja se maljucno maknem. »Čini se,« nastavi on tihano, »da u vas nikad vjere steći ne ću. A ono ipak znajte, da me je očaralo svekoliko vaše biće, vaš stas, vaš« ... »Nemojte, gospodine,« presiječem mu riječ, »mogao bi vas tkogod čuti.« »Pa neka«, preuzme on sad glasnije, »ne mogu si odoljeti čuvstvu. Čekam samo zgodu, kako vam rekoh, gdje bih smio svijetu pokazati, da sam spreman učiniti za vas sve, što od mene zaištete.« — »Zbilja! A da vam reknem: popnite se na drvo, eno na skraj-

njoj joj grani prelijepe kruške, baš sam ju poželjela! Biste li se vi usudili? Ne biste li se bojali, da ćete poderati svoju lijepu odjeću ili da ćete si ogrepsti nježne prstiće? A što bih ja sirotica, da se na vrhu stabla sjetite svojih zamršenih parnica i onih pravoslovnih tančina, da vam se zavrti u mozgu, pa da padnete na tla! Ne, ne! Toliku žrtvu od vas tražiti ne bi bilo pravo!« ... Munulo je opet nešto preko lica kapetanova, poskoknuli mu brkovi, kao da se pod njima smijeh krije. Bila sam se poveselila, da će se i on umiješati u naš razgovor. Tašte mi radosti! Pomolio se na vratima g. kapelan; kad to vidje Granoša, pridigne se naglo pa uzme šešir i palicu: »Ja odoh! Susjedo, zbogom! Suče, da ste mi zdravo!« A nas ostale pozdravi samo onako popriježko.

Za kapelanom bilo još prihodnika, a ja sam uz Šavorićku otišla u drugu sobu, da ju pitam, zašto je Granoša onako naglo izmaknuo. Odgovori mi samo napolak: »Da znate, nisu mu baš s voljom oni ondje,« i pokaže rukom preko puta na župnikov stan, a onda još doda nekako lukavo: »Ne mari vam on!«

Bilo se je već smrknulo, zato se spremim kući. Vidio to pristav pa mi ponudio, da će me ispratiti. Odbila sam mu šalom: »Po ovakovoj zimi zna se dogoditi, da vuci navale čak u selo; čula sam o tom groznih stvari. Neka ide Janko sa mnom; za njega znam, da će me obraniti, ako bi zbilja nabasali u napast.« Poklonim mu se i otiđem. Vidjela sam, gdje Šavorićka kima glavom: »Ala ste vi!« ...

Evo ti, draga moja Klarice, cijele pripovijetke o taštom pristavu. Drugi put može biti i više. Poljubi mi majčicu, reci joj, da sam sveudilj zdrava i vesela; pozdravljam srdačno i tebe i ostale svoje družice.

Tvoja Marta.

U Stankovcu, 20. veljače 18**

Draga moja Klarice!

Ne pišeš mi ništa! Dapače ne piše mi nitko ništa, a ja sam se nadala, da će vam s voljom biti moja pripovijest o pristavu Javoriću; nagađala sam svakojako vaše opaske i primjedbe i radovala se unaprijed, kako ću se smijati umnim vam domišljajima. Nemate vi kad misliti na svoju siromašnu drugu u Stankovcu! Klotilda ima pune ruke posla sa svojom opremom, Regica se sprema na put, jer da je pozvana u Slavoniju za guvernantu; a ti i Slavica mislite samo na ples i zabavu. Ta kako i ne bi! Ta poklade su, a vi ste mlade djevojke, pa se još niste odrekle one jedine i najglavnije, prve i posljednje želje i nade djevojačke: da se udate; a hoćete li da se udate, morate na ples, naravna je stvar, jer je ples i t. d. Vidiš li, kako ti pravilno umijem! Dä, djevojka, ples i udaja — to su tri najpravilnije stvari na svem svijetu.

Ovo, ti je, moja draga, od same zlobe. Zašto mi nisi pisala! Pa misliš li, da ćemo mi u Stankovcu proći bez plesa? Ne ćemo. Priređuje ga gospodin pristav u velikoj gostioni. Sastat će se ondje sve, što u Stankovcu ima gospodskoga. Pitat ćeš me po svoj prilici, hoću li i ja onamo? To ovisi o tom, spadam li u gospoštinu. Za sad inate se ovdje gospode, koja će biti najljepša na svijetu. Gospođa ljekarnikova imat će svilenu ružičastu odjeću, koja je već dopremljena iz Zagreba; gđa. trgovčeva, da ju natkrili, pometat će na se sav svoj zlatni nakit, a vele, da toga ima puno.

Ja sam se međutim već danas puno bolje zabavljala, nego što bih se ikad mogla na plesu. Bila sam popodne kod Šavoričke, pa je došao onamo i Granoša; srećom nije bilo ni pristava, ni kapelana, da pobjegne od njih. Barčica nam dade povod prepirci, o kojoj ti moram te moram pisati. Stane djevojčica pripovijedati, da je čula

od gostioničareve kćeri, da će na ovaj ples u gostioni doći i maškare. Granoša kao da toga ni čuo nije, a ja reknem djetetu: »Što se ti to za to brineš! tä ti ne znaš, što je ples!« A Granoša će sa strane: »Ne zna, dä! Ta valjda je i ona ženskoga spola.«

Ne ćeš tako, pomislim u sebi, pa priberem i sakupim ono nešto svoje ženske rječitosti, da toga porugljivoga i mrkoga kapetana malko umekšam. Zapitam ga dakle: »Molim vas, gospodine, što htjedoste tim reći?« — »Ništa,« — odgovori on vrlo naglo s očevidnom namjerom, da se riješi mojih pitanja. A ja prihvatim brže bolje mudračkim glasom: »Ne vjerujem, da bi razborit muškarac htio reći nešto, što nije ništa.« Nisam promašila nišana, jer mi je g. kapetan odgovorio dosta resko: »Tako baš nije! Razumijeva se samo sobom: htjedoh reći, ništa zla.« Pomislim si nanovo: ne ćeš ni ovako, pa ga zapitam uljudnim, gotovo nježnim glasom: »A mislite li vi, gospodine, da se o ženskima ne može reći ništa boljega, ni slavnijega, van da su već od djetinjstva pomamljene za plesom i krabuljom?« Htio se moj čovjek oteti i ovomu pitanju, pa kao da se namrgodio, a ono mu je ipak kroz one škure oči ispod gustih obrva sinuo tračak milote. Zapita me napokon malone umiljato: »Pa držite li vi moju izreku za uvredu ženskoga dostojanstva?« Odgovorim mu: »Ne držim, ako vaš sud nije bezuvjetan; jer vi valjda znate, da nema pravila bez izuzetka.« Pogleda me postrance, a onda mi rekne: »Okanite se, molim vas te školske mudrosti o pravilu s izuzecima i bez izuzetaka. Toj doskočici domislili su se ljudi, koji nisu umjeli stvoriti valjanih pravila, a bili su nalik krojačima, koji ne znadu sašiti haljine, da je ne popravljaju dva, tri puta.«

Priznajem ti, draga Klarice, da sam se smela od te prispodobe o učenjacima i krojačima, osjećala sam da-

kako da nije istinita, al je ipak nisam znala na brzu ruku suzbiti. Okrenem dakle na drugu stranu pa zapitam svoga protivnika kao uvrijeđena: »A zašto se vi rugate našoj mudrosti? — »Vašoj?« odvrati on u čudu. — »Da našoj.« prihvatim nešto žešće, »jer je ona školska mudrost bila namijenjena učiteljici, a ja cijenim i štujem učiteljstvo kao svete stvari.«

Misliš li, drago moje, da sam ga zabunila ovom zanesenošću? Ni brige ga nije! Nakloni mi se ponosno, a uz to reče čudnom hladnoćom: »Čast vam!« Nije li to imalo značiti: čast tebi, ja ne marim za tvoje trice? Toga pak nisam mogla pregorjeti; napnem dakle žice još na više: »Bit će, gospodine, da vi prezirete zvanje, kojemu se ja posvetih svom dušom. Kako vam drago! Al to znajte i vi i svi, koji su s vama u Stankovcu jednoga mnijenja, da mi ništa na svijetu ne može pokvariti dobre volje, kojom se latih svoga posla. Bilo što mu drago, ja ću ustrajati na svom putu; pa ako dobri Bog dadne, da poživimo nekoliko godina, osjećat ćemo posljedice napora, koji se sada nevještacima mogu činiti smiješni, pretjerani i smušeni, ili kakvi vas volja.« Potresao mi se glas od žestine ponešto srdit. Nastavim ponosito: »Ništa zato, neka nam se svijet ruga, znamo, hvala Bogu, kako je sviknuo nagrađivati dobra djela!« A onda završim tiše i mirnije: »Ne treba da se ičim hvalim, jer će mi utjehom biti slatko uvjerenje, da sam zadovoljila svojim dužnostima. Onu koricu hljeba, kojom me hrani stankovačka općina, zaslužit ću krvavo.«

Kako se sada držao Granoša, ne znam ti kazati; pomutile mu se oči, pa nisam vidjela ničega. Znam, da smo istom iza maloga odmora produljili razgovor. Započeo ga nanovo Granoša: »A tko vam reče, mlada učiteljice, da se žestite, srdite i u plač udarate, tek da se spomene vaša učiona? Umirite se, neka prođe nekoliko godina, a onda da se razgovaramo.« Prihvatim mu naglo: »To

i ja želim. Vremena nam treba. Najprije da istrijebimo predsude, a onda da probudimo u svijetu volju za nauk i prosvjetu. Kad stankovački općinari budu uvjereni, da učiona nije suvišna igračka već da je prijeka potreba, da je blagoslov s neba, bit će oni učitelju u prilog, nastojat će o uzgoju svoje djece. Da će to biti, — o tom sam uvjerena! Kad na taj način počnu djelovati učione, kad se nauk njihov prenese u život, pretvori u narodu u krv i mozag, — slavit će se u Stankovcu veliko slavlje. Tada će sve drukčije biti, nego što je danas: kuće će biti naredne, a stanovi će se stvoriti udobni, polja će nabujati svakim plodom, ljudi će biti trijezni, radini, marljivi, imućni i svijesni, žene čiste, spretne i razborite. Velim vam, bit će napretka u svem i svačem: od zemlje do neba.« Kolikogod sam se zanijela, Granoša mi ipak rekne hladnokrvno: »To je lijepa slika. Al znate li vi, da se slike nalaze samo po knjigama i po zidovima u bogatim kućama, a u životu da ih ne ima?« — »Mudro me suzbijate, al ja vam velim, da je svaku sliku glava zamislila, a čvrsta volja i umjetna ruka u život privela.« Kako sam ovo rekla, stisnem šake i pružim ruke od sebe, da pokažem snagu svoju, a moj me kapetan izmjeri pogledom, pa mi rekne, kao da me žali: »Slabe su te vaše mišice!« U isti mah uzme svoj šešir i vikne Šavorićki u drugu sobu: »Susjedo, ja odoh. Zbogom!« Meni se malko pokloni.

Klarice, što veliš na taj razgovor? Jesam li se dobro ponijela? Ti me znaš; rugala si se više puta i meni i Regici, kako li oštro promatramo ljude, s kojima se razgovaramo. Bile smo rade pogodit im s lica i s očiju, kakva je čija duša, a s vladanja i ponašanja, kakva im je ćud. Ovaj put minula me volja na to paziti. Poprijeko sudeć bit će kapetnu Granoši kakovih četrdeset godina, može biti ni toliko; držanjem, hodom, pozdravom pusti je vojnik, il da bolje reknem — pravi junak; kad ovakov pred

tobom stoji, nemaš kad ni vidjeti, da je jednoruk; lice je u njega ozbiljno, mišice i živci mora da su mu čvrsti, jer će mu rijetko kad odati čuvstvo; na prvi mah rekla bih o njem, da je ljudomrz i porugljive ćudi. Bog zna! Ponosit je na svaki način.

Kad je otišao, izašla je k meni Šavorićka, da me pita, što sam onoliko razgovarala s kapetanom. Reknem joj, da je bio govor o školama, a ona će pohvaliti Granošu: »Mudra je to glavica!« Htjelo mi se je i više znati, upitam ju dakle: »A otkad je on u Stankovcu?« Odgovori mi, da se je ovamo naselio iza posljednjega talijanskoga rata, u kojem mu je tane smrskalo ruku. »Šteta ga,« doda požaljivo, »šta će ovakav krnjo? Služiti više ne može; dabogme, za vojnika nije! Da se može bar oženiti, imao bi dobru dvorbu i red u kući; al tko će, molim vas, kljakavca? Sve ovako stara ne bih ga uzela; da ga vidim onakova odsječene ruke — hu! Istina je, poštena je duša, premda čudak čovjek. Isprva još se je i družio sa svijetom, al napokon mu se je sasvim otuđio. Suca mrzi; kadgod ga vidi, promrmlja nekakvu psovku; pristava drži ludim gizdelinom; a kad bi imao susretnuti one ondje — Šavorićka pokaže opet preko puta — onda obađe ulicu ili se vrati natrag, zato se obično i šeće po polju. Mi smo mu još nekako s voljom: veli, da se ne pretvaramo i da ne hinimo. Za gospođe stankovačke ne mari nimalo; one da nisu nikada ni vidjele pravoga gospodstva, a da se gizdaju, mislio bi bogzna što su. Naselio se ovamo, da će se gospodarstvom baviti; lijepa je dakako prilika, pa je uzeo imanje u zakup. A gdje će vam vojnik biti gospodar! S jedne je strane htio imati red u svem, upravo na vojničku. Hoćeš, da! S druge je strane plaćao i hranio družinu i težake kao nitko drugi; nema koristi s takova gospodarstva! Govorili su, da je bio nakan kupiti ono imanje za svoje, al da su mu dozlogrdili težaci i sluge, pa da je pustio sve skupa. Zagonetan vam je nekako, tko

bi ga znao! Ne troši ništa, mislilo bi se nema ni dva groša u žepu; a kad je udijeliti komu, tko je nevin stradao, sipa pune pregršti, kao da je negdje naišao na zakopano blago. A i govori svijet svašta o njem; sve je dakako pusta bajka. Ne vjeruje taj u vraga, al da se ipak gdje namjeri na nj, mrsko bi ga izlemao!« Moja je Šavorićka sad prešla na bajke o vragu i zakopanom blagu, a ja sam joj izmakla od same želje, da ti sve ovo brže bolje napišem. — Jesi li zadovoljna?

Molim te, javi mi, što je s mojom majčicom; nije mi odgovorila na dva moja pisma. Da nije bolesna! Ljubim joj ruke, a tebe pozdravljam srdačno. Tvoja i ne tvoja pravdašica Marta.

U Stankovcu, 30. svibnja 18**

Draga moja Klarice!

Ovako dugo još nisi čekala na pismo od mene! Ono ne mogu brojiti za pisma, što sam ti kadšto umotala u majčin list.

Bojala sam se, da će mi oboljeti premila majčica, al se ubojala nisam. Hvala ti, zlato moje, što si ju ljubezno njegovala, što si se brinula za nju i meni o svem vjerno pisala. A da znaš, bojim se još i sada, da mi se majka ne će nikad sasvim oporaviti; takova joj je bolest, da će pobolijevati svake jeseni i svakoga proljeća. Nije ni čudo od prevelikoga napora i od premnogih briga! Kamo sreća, da mogu uz nju biti svega si vijeka il da se ona može preseliti k meni! Lijepo li bih ju dvorila i nastojala o njezinu zadovoljstvu i miru, a i zrak na selu mnogo bi joj pomogao. Žalibože ne mogu sada ni misliti na to; zaslužbe ne bi ona ovdje našla nikakove, jer što komu treba, sam si načini; a moja je plaća premalena. Pa kamo sreće, da bar znam, kako ću ovdje proći? Sve se bojim ne će dobro proći.

Tebi, mila moja, mogu povjeriti sve svoje tajne, a pred ostalim svijetom krijem ih bojažljivo. Ne pomišljaj danas na šalu! Htjela sam ti dakako pisati odmah iza poklada, kako sam provela mesopust, da nisam bila na plesu u velikoj gostioni i t. d., bila bih ti gdješto priopćila i o pristavu Jurkoviću; al sad je svemu tomu minula ora, niti je u mene volja za to. Može biti da mi se drugi put pridesi prilika.

A sad da mi srcu odlane! Kako sam si majčici za njezine bolesti pošiljala veći dio svoje plaće, oskudijevala sam na svačem; već mi se je poznalo i na odijelu i na obući. K Šavorićki hodila sam samo u pohode; jer da me uvijek časti, nisam mogla dulje podnijeti što radi djece, što radi mene same. Dok ti ne treba, nek te ljudi pozivaju; al čim osjetiš, potreba ti je, bole te takovi pozivi. Molili su me osim toga nekoji roditelji, da im djecu uzmem na inštrukciju. Meni je vazda bila mrska ta »privatna marljivost« učiteljska. Napokon bih ipak i tu mrzost bila pregorjela, al kad sam došla među svoju djecu pa pogledala u oči onim siroticama, koje ne bi mogle instrukcije platiti: minula me je volja, da dijelim nauk po bogatstvu i po siromaštvu; ta mene općina plaća za sve jednako. Da ih vidiš, kako me svekolike milo gledaju, kako li paze na svaku moju riječ, koli pohlepno srču nauk s mojih usta i kako se natječu, da mi ugode, — uvjerila bi se, da ne mogu zanemariti nijedne.

Bilo mi je ovoga proljeća čemerno srce, da ne može gore, al budući da sam djeci sve zime obećavala, da ćemo hodati na šetnju u polje, čim nastanu ljepši dani, nisam im nikad odbila molbe, kadgod je moguće bilo, da joj se zadovolji. Lude li tad radosti u te djece! Razigra ih dakako proljetni dan, ugodna sunčana toplina i prijazno zajedinstvo, a onda još i ja pristanem uz njihovu igru: kakva gizda i koliko veselje! Ne smij se, Klarice! Ako imam koji grošić u žepu, navratimo se izvan Stankovca

u koju seljačku kuću, pa si kupimo mlijeka i kruha. Kako je to slasno mojoj družini!

Pa misliš li, da je bar to moglo proći bez zamjere? Vide nas kadšto mrkogledi ljudi, djeca su živa, a ja med djecom: da čuješ onda čudnih prigovora! Nema u te učiteljice ozbiljnosti, nema dostojanstva; sva joj je briga samo igra i zabava — smušena je! ... Da znadu, kao što ti znaš, kolika mi je muka ovoga proljeća tištila srce, ne bi mi uz djecu zamjerali veselu ćud!

Po nesreći svojoj još sam se odala učenicama svojim, da ljubim cvijeće, a sada ti ne prođe dan, da mi ne donesu po nekoliko kitica, a gdjekoja donese mi samo pojedine cvjetiće. Dragi su mi ti darovi, al više puta moram ih primiti ljubežljivo i preko volje i svaki se put lijepo zahvaliti. Kad mi koje dijete donese veliku kitu, pa da se ne pokažem vesela, bilo bi žalosno, jer si je jamačno mislilo: tomu daru mora se učiteljica poveseliti; a koje mi dijete ne donese kitu, već samo mali cvijetak, a ja da ga ne prihvatim milo i drago, žalostilo bi se, što mu tobože ne cijenim malena dara, kao što cijenim onaj veći od druge djece.

Zbude si i to, da se ta dječurlija uz odmor od same dragosti na me popne, pa mi svu glavu nakiti cvijećem. A zašto ne bi, kad me ljube! Zar ne čine tako i s majčicom svojom, ako ih, to jest, ljubi ta njihova majčica? Dakako, da ja to cvijeće nevidom skidam sa sebe; al kadšto se ipak dogodi, da mi ostane u kosi koji taj cvijetak, a može biti i više njih. Kad se onda ovako, pa još i punih ruku cvijeća vraćam kući, praćena mnogom djecom, čujem šaputanje: »Ćanuta je!« Jesam li dobre volje — a to sam uvijek, samo nek mi je majka zdrava — smijem se srdačno ludim primjedbama; ako li mi srce izjeda gorki jad, kao donedavna, postajem još jadnija, pa čim sam banula u svoju sobu, proplačem kao ljuta godina.

Na ovim svojim šetnjama srela sam po nekoliko puta kapetana Granošu; pozdravio me je svaki put prijazno preko svoga običaja; kao da mu je milo bilo, gdje me je vidio uz onoliku djecu.

Zadovolji se, drago moje, s ovim kratkim pismom; jer štogod ti danas pisala, sve će tužno biti. Majčici sam pisala napose i pritajila, koliko sam mogla, svoje jade, da je ne žalostim bez potrebe. Javljam ti to, da se znaš ravnati. Pozdravljam te srdačno. Tvoja tebi vazda vjerna

Marta.

U Stankovcu, 30. srpnja 18**.

Draga moja Klarice!

Jučer je bio moj god; čestitali mi Stankovčani, nikad ljepše! Čudne li ironije u tom životu! Ti misliš, svršila se je godina, radila si, koliko si ikad mogla, bit će ljudi pravedni, pa će ti priznati trud; a kad tamo, čuješ sa svih strana ogovor, svaka ti se riječ i svaki korak tumači krivo i naopako, a napokon navale na te i ukorom. Tješim se, što se bolje mogu; a ti, kad dočitaš ovo pismo, škrinut ćeš možda zubima. Nemoj! Mogla bi si skrhati koji zubić, — pa bi mene krivila.

Da te ne zaplašim glavnom stvari, pripovijedat ću ti najprije, što babe govore u Stankovcu. Neka ti ne bude dosadno.

U malenu mjestancu poznadu se svi ljudi u glavu pa ne podnose, da se itko taji od njih; teško si ga onomu, tko se krije od te općenite znaličnosti! Što se ne može nikako saznati, ono se izmisli, a što se pravo ne sazna, ono se primisli. Ne brini se, da saznaš, što se o tebi govori, — brinu se drugi za to.

Došla je ovih dana k Šavorićki župnikova gospodarica, pa joj se napripovijedala do mile volje. Kazala mi je moja prijateljica sve do najsitnije malenkosti. Govorila je ona vrla ženska ovako po prilici: »Dobar večer susjedo! Ne vidjeh vas odavno, a kako ću, kad ne idem nikud nikamo! To sam danas bila kod učiteljeve žene, pa sam se i k vama navratila, da vidim, što mi radite. Ta ne znam, jeste li još na životu, kad vas nema nikad više k meni. Dabogme, ne dospijevate. Imate posla pune ruke, kao i ja, a onda vas zna pozabaviti nova učiteljica. Često je ona u vas! Mlado je to čeljade, pa bit će da je razgovorno. Ako ćemo pravo, nije baš ni mlada. Vesele je ćudi — tako sam načula, pa stoga kao da je mlada. Ta šta će sirota! Nakukala se valjda dosta, dok je u nas našla komadić hljeba, a sad je oživjela, pa se prokši. Minut će ju i to! Bilo bi dabogme bolje, da se je malko uspregnula za prvi mah. Zazorno je ljudima, gdje im učiteljica nije dosta ozbiljna. Ne valja to radi djece, jer toj dječurliji treba straha dati. Da znate i sama sam se prečudila, kako je ono prošle jeseni s još nekakvom ženskom došla k nama — malo ne u noći. Gdje sam si ja mogla misliti, da je to učiteljica! A sad mi je pripovijedala žena učiteljeva, da su one večeri i k njoj došle njih četiri. Tražile su učitelja, htjele su ondje prenoćiti, što li? Bilo je onda s dolaskom tih ženskih graje po svem Stankovcu. Bože moj, nismo sviknuli takovoj čeljadi! Zatim je ta učiteljica odmah udarila ljudima uz nos. To dakako ne valja. Umiljato janje dvije majke sisa, a naša učiteljica kao da nije ni malo ponizna. Uvrijedila je u prvi mah i ovoga i onoga, gdje im djecu ne htjede uzeti u školu. Tužili se ljudi gospodinu župniku; al vi znate, kakav je: pušta odviše drugima na volju. A onda se nije pokazala baš ni jednoj gospođi, da se malko preporuči. Svijet bi rado znati: što si, otkud si, da vide izbliza, kakova si? Vele, da ona od gospode toliko ne zazire. Pripovijeda se mnogo

toga, kako joj se udvorava gospodin pristav; čula sam, da se razgovaraju na ulici, pa da se učiteljica više puta u vas glas smije — hoće valjda da mu u volju uđe. A gdje bi ona sirotica mogla na to pomišljati, da će ju uzeti onakav gospodin, kojemu su i u gradu djevojke na izbor, i te kakve! Boga vam, susjedo, je li istina, da je i vaš Janko nekako pomamljen za njom, da jedva čeka, gdje bi joj mogao biti na uslugu? Ta nije! Rekla sam ja: Što će ona vašemu sinu? Mlađi je od nje za pet šest godina. Još je nerazborit, pa se mazi oko nje. Dakako, ako ćemo pravo ne valja ni to; moglo bi do zbilje doći, al tomu ćete vi već na kraj stati. Da vam istinu reknem, meni je najzazornije, što se od te ženske ne tuđi ni onaj mrki kapetan, koji ne mari ni za koga pod Bogom — van što zna doći k Šavoriću na čašu vina — a kad prolazi mimo našega dvora, šene glavom na drugu stranu, kao da ga je s ovoga kraja štogod opurilo. Ono vam je nekakav sotonjak, pravi neznabožac. Što može djevojka od njega naučiti, zašto se s njim razgovara? Al tko zna! Nacuknula sam nešto, bit će naopako. Tužio je netko učiteljicu u Zagreb ... prepire se s kapelanom ... Gdje će ona mudrija biti i od njega? ... I učitelj mi je kazao, da je gotovo ostario uz učiteljstvo, al da za to čudo od nauka još nije čuo, kojim ta učiteljica djecu zabavlja. Ta šta ja znam, što ona radi u učioni! Vele, da ima uza se kao klupčicu, pa da tu namješta djecu, da pripovijedaju pripovijesti, što su ih od nje čule. Bog mi prosti, ta to je prava pravcata komedija! Ne mogu zamjeriti gospodinu učitelju, što nije htio svoga djeteta onamo dati. — Al što je mene briga za tuđi posao; imam svoga dosta« . .

Jelde, draga Klarice, hvala Bogu, što je ta baba napokon prestala pripovijedati? Zaboljela bi te glava, da moraš toga još i više čitati, kao što je mene zaboljela, kad sam morala do kraja slušati ponavljanje Šavorićkino.

Slutiš li, što se je nadalje zbilo? Da ti najprije kažem, o kakovoj je ono prepirci s kapelanom nagovieštala župnikova gospodarica! Već sam ti spomenula u jednom pismu, da sam se s njim zakvačila radi biblijskoga nauka. Kako sam si ono u početku uredila učionu samom pomoću Šavorićevom, te se je činilo, da mi ne će nitko ni pomagati ni smetati u mojoj obuci: mislila sam, da ne ću pogriješiti, ako u školi nastavim vjerozakonski uzgoj, kako ga dobre majke kod kuće započinju. Glavnim sam si pravilom odredila, da ne mučim malene djece nedokučivim pojmovima, već da nastojim u njih uzdržati prije svega meku ćud djetinju, koja je sama sobom sklona na nabožnost. Mislila sam, da ću to postići malim ćudorednim pripoviestima, u kojima viša promisao odlučuje sudbinom ljudi, te se dobri nagrađuju, a zli kazne, i u kojima se ponajviše za tim ide, da djeca osjete milostivo čuvstvo. Uz to sam dakako i na to pomišljala, da im pamet ne pretrpam suvišnim »gradivom«.

Okrenulo je drukčije, kad se je iza nekoliko nedjelja gosp. kapelan pomolio u mojoj učioni.

Premda si ti »ispitana učiteljica«, jedva bi tebe gradsku djevojku zanimalo, da ti pripovijedam, kako je moj »poglavar« puno drukčije mislio o tim stvarima, negoli ja sirotica. Da ti samo kažem, što mi je najprije zamjerio. Usudila sam se žalibože za svoju obranu pozvati se na Sveto pismo, u kojem učeni vjerovjesnik veli: »Mlijekom pojih vas, a ne jelom, jer još ne mogoste,« a on mi reče, da se u to nemam pačati, jer da toga kao ženska i onako ne razumijem. Drugi put mi je izbjeglo, da je on, što ja tvrdim, prama zahtjevima pedagogije; a on me je ukorio s drzovitosti, što tobože mislim, da sam se dokučila do visine ove uzvišene znanosti. Najgore sam prošla, kad sam mu jednom primijetila, da se u biblijskoj povijesti staroga zavjeta pripovijeda o užasnim zločinima, o bratomorstvu i o umorstvu i ubojstvu, zatim o vješanju

probadanju, kamenovanju i t. d., a da djeca dokučuju samo svoje grijehe, kad je naime koje prozor razbilo, ili majčici otelo u potaji komadić šećera ...

I opet mi se je navrzla misao, ne ću li ti dodijati ovakvim pripovijedanjem. Pomišljam na to, moglo bi ti ovo pismo u ruke dopasti, kad si se vratila kući iz šetnje, il kakove ine zabave, gdje se je govorilo o plesu, o koncertu, ili o kojoj drugoj zanimljivoj stvari: što bi ti onda s njim! Oprosti mi, od mojih doživljaja ne sagradio nikad nitko romana! Ta seoska sam učiteljica.

Al da se primaknemo kraju! Razumijeva se samo sobom, da sam, ne gubeći svoga uvjerenja radila, koliko sam mogla, po naputku g. kapelana. Dočekali smo ovako svršetak godine, ispiti su obavljeni po običaju ukratko, da se gospodi ne dosadi.

Dan dva zatim dođe k meni zvonar, da me zove gospodin župnik. Otiđem onamo. Bilo je poslije podne. Ista ona sumračna soba, kojoj su kapke pritvorili, ista ona nemila zaduha u njoj kao i prvi put, kad sam se prijavila župniku i ravnatelju svomu, samo je danas nešto življe u njoj negoli onda; al mene je ipak pritisnula neka sjeta i tjeskoba. Na vratima sam srela gospodaricu, nosila je napolje boce i čaše, u kojima su se vidjevali ostaci vina; ovaj put pogledala me je zvedljivo, a nije mrko kao kod onoga prvoga sukoba. Župnik je opet počivao na kraju divana, ruku na trbuhu sklopljenih kao i prvi put. Na stolcu, nešto malko odmaknutu od stola, sjedio je učitelj. To ti je čovjek plećat, malih sivih očiju i kratka nosa, kao da mu je odsječen od rtića do usnica; a to su stvari, koje mi nisu nikad s voljom bile. Sa župnikove strane stajao je kapelan u »halji«; opaziv me gdje dolazim, prekrstio je ruke, uzmaknuo dva tri koraka i prislonio se k prozoru.

Poklonim se i hoću da zaustim: »Što zapovijedate sa mnom?«, al župnik mi mahne rukom, da počekam. Otiđe k pisaćemu stolu, uzme odanle pismo, a onda sjedne i progovori: »Imam vam javiti, moja draga, da poglavarstvo nije zadovoljno s vama, kako ono postupate s djecom, a ističe vam se naročito, da se glede vjeronauka ne držite opstojećih propisa. Da vam ne moram čitati svega pisma, evo vam ga, čitajte sama.« Protrnula sam, a niz lice kanule su mi dvije krupne suze. Pomutilo mi se pred očima, čitala sam, al zato nisam ni iz pisma više razabrala, nego što sam već i onako znala. Uza to govorio mi je učitelj: »Tako vam je, kad jaje hoće da bude pametnije od kokoši. Utuvili ste si u glavu Bog zna kakove misli, koje za praktični život ništa ne vrijede. Učite vi djecu čitati, pisati i nešto računati; radite onako, kako se je i doonda radilo, dok se za vas nije znalo; nastojte zatim o pletivu, pa kašnje može biti i o švelu. Slušajte starijega i mene iskusna učitelja, pa ćete dobro proći.«

Nije pravo još ni dogovorio, a ja se, vrativši župniku pismo, okrenula na drugu stanu, da ga ne vidim; tu sam zagledala kapelana, kako u mene pilji zlobnim očima. Poklonila sam se i otišla šutke.

Nisam se navratila ni k Šavorićki, već sam odmah pošla kući. Koliko sam tu suza istočila, — ne treba da ti kažem. Minulo je, Bog zna, koje doba noći, dok sam usnula, a onda svu noć snivala najstrašnije sne. Drugoga dana premetala sam u pameti stotinu misli, što da činim; odlučila nisam ništa, jer sam s jedne teškoće zapadala u drugu. Da se utješim, nakanila sam ti sve ovo pisati, da se bar izjadam. Odlanulo mi je ponešto, a što će kašnje biti, — to sam Bog zna.

Sjetila sam se u ovoj svojoj tuzi više puta, koliko sam osnova zasnovala, otkad sam ovdje; palo mi je na um, kako sam vas u jednom pismu pozivala, da mi proljećem dođete u pohode, a onda opet, kakvu sam u potaji nadu gojila, da će ispred praznika doći k meni i moja slatka

majčica, pa da ću se s njom kući odvesti. Otišlo je sve netragom!

Ne znam, bi li naskoro posjetila i samu Šavoričku, da nije po mene poslala svoju Barčicu. Saznala je sve, što se je sa mnom zbilo. Kazala mi je za veliko svoje čudo, kako je Janko od tih glasova sav uzrujan, pa da nešto bunca o lupanju. »Ne će on — doda prijeteći — dok sam ja živa.« Onda mi je pripovijedala o pristavu, da je dva tri puta k njoj dolazio i za me propitkivao, a zatim da je nešto govorio, kako bi me on mogao riješiti tih napasti, samo da hoću da zaištem pomoći od njega. Napokon mi reče, da ju je i Granoša pitao: »Što je s tom učiteljicom?« A kad mu je kazala, što je, da me je požalio: »Šteta djevojke!« pak dodao: »Valjda ne će otići odavle?«

A sad zbogom, slatka moja prijateljice. Ne kazuj ničega! Uvijek tvoja

Marta.

U Stankovcu, 20. kolovoza 18**.

Draga moja Klarice!

Imam ti što pisati! Al najprije ti hvala na milom listiću i na ljubeznoj utjehi. Kakva sam da sam, osjećajući tugu kao svatko drugi, gode mi prijateljske riječi. Ako se inače i znamo braniti mirnom savješću, treba nam u nevolji ipak potpore, a proti nepravdi ne pomaže nam ništa toliko, koliko priznanje drugih ljudi, da smo zadovoljili svojim dužnostima. Da znaš, nije mi ovaj put ni pristav Javorić dosadio svojom učtivošću! Sastala sam se s njim iza onoga kobnoga poziva pred gospodina župnika; kao da me je drukčije pozdravio negoli je dosada običavao, prozborio mi je, rekla bih, žalobnim glasom, pokudio moje neprijatelje i utješio me, da će sve to nabolje

okrenuti, tek da se ne uzdam odviše u samu svoju snagu. Zahvalila sam mu se i iskreno i uljudno.

Mene međutim neprestano mori želja, da se povratim k vama. Samo da mi se je s vama sastati, ogrliti vas i izljubiti, — brzo bih zaboravila stankovačke jade!

Uza sve to bila sam nakanila, da ovdje ostanem još neko vrijeme. Nagovarala me Šavorička, da ne idem od njih, jer da njezina Barčica ne može bez mene biti. Obećala mi je, da će sakupiti desetak djevojčica, da ih uz njezinu kćerku poučavam. »Ne ćete se mučiti uzalud« — reče mi dobrostivo, da me predobije na svoju stranu. A zatim bi svaki put još dodala: »Ne treba vama kroz praznike trošiti ništa; ta znate, da ste nam vazda dobro došli. Plaću možete si prištediti za zimu, duga je, pa ako zubima ne ujede, a ona repom ošine.« — Pristala sam za mjesec dana; ti znaš: s čega ponajviše! Tješila sam se, da ne činim nikom krivice, pa sam se radovala, da ću si prištediti lijepu svoticu, a k tomu još uzeti od Šavorića plaću za mjesec rujan. Ovako bih bila imala dosta novaca, da se malko nakitim, nek mi se majčica ima kim gizdati, kad joj se povratim, a ni vi gradske gospodične da se ne stidite djevojke sa sela. Al prije svega — ta pogodit ćeš, na što sam smjerala!... Da majčici donesem koju polakšicu, da joj nabavim, na čem oskudijeva — da ju razveselim, da si srcu ugodim. Oh, raskošna li čuvstva!

Al hoćeš, da! Čuj, koja nas je nesreća zadesila! Na Veliku Gospojinu otišao svijet na proštenje k svetoj Mariji pod gorom, uru hoda odavle; otišao onamo i stari Šavorić; ja sam ostala kod Šavoričke, a nije se ni Janko maknuo iz doma. Poslije objeda sjedosmo u hlad iza kuće, a djeca uz nas; najednom klikne Šavorička: »Šta je ono, za Boga?« Pogledamo, kud je rukom pokazala. Na donjem kraju Stankovca podigao se stup od dima,

crn i grozovit, a onda se razastr'o poput oblaka. Jedva viknusmo: »Vatra je!« plane crvenkast plamen ližuć po zraku, kao da traži žrtvu, koju će proždrijeti. »A joj!« — jecne sirota Šavorićka i zadrhta na svem tijelu; klonule joj ruke i noge, teško se održala da ne padne. Barčica se stisnula uza me gledajući u majku bojažljivo. Janko je sav strepio od užasa i nestrpljivosti. »Idem gledati« — povikne — »moram da vidim, što je.« — »Ne idi!« — vrisnu mu mati — »poginut ću od straha«. — Sluškinje istrčale pred kuću, a sluge stajale prekrštenih ruku na dvorištu zijajući onamo, gdje gori. Selom se razlijegao mukli jauk, nadglašivao ga samo općinski bubnjar, koji je danas srećom kod kuće ostao. Srsi su me prošli, kad sam čula taj tutanj bubnja, isprekidan otegnutim udarcima, a zatim i zvono, najprije malo, a onda veliko, kako je tužno zamnjelo udarajuć i lupajuć u stranu. Šavorićka je lamajući rukama hodala iz sobe u sobu; Barica je svaki čas prodirala u strašljivi plač; a Janko je nemirno trčao ovamo i onamo, da vidi, prijeti li nama pogibelj. Uto se začuo s dvorišta gromki glas: »Što zijate tu? Na posao!« A odmah zatim banuo je k nama kapetan Granoša, pokupio sluškinje i turio im u ruke kablove, da nose vodu u badnje; Janku je naložio, da na tavanu pritvori kapke, da ostane gore i da se tako namjesti, kako će najbolje vidjeti, hoće li iskre ili ugarci na ovu stranu frcati; ako bi kući pogibelj zaprijetila, neka sazove sluge i neka pošalje po nj. Narediv sve ovo zapovijedio je slugama, da namoče, štogod imadu biljaca, da namjeste ljestve i da se popnu na krovove gospodarskih zgrada, a sluškinje da im nose vodu, kojom će škropiti i krov i po krovu razastrti bilice. Doviknuv još i nama: »Ne bojte se ništa!« izađe lomnim korakom pa pođe prema garištu.

Međutim je k Šavorićki došao kum njezin i kuma s gornjega kraja Stankovca, kojima zasada još nije pri-

jetila nikakva pogibelj. Dobri ovi i pošteni ljudi pospremili su joj pisma, novce, srebrninu i rubeninu u pivnicu, gdje su sve te stvari pod nepregornim svodom sjegurne bile i od vatre i od lupeža. Ovako se je ona sirota ponešto umirila i Barčicu svoju k sebi prigrnula, a ja ne mogavši dulje odoljeti strahu, izašla sam na pijacu, da vidim, što tu biva, hoće li sve propasti il će se išta spasiti? Stojeći na pijaci razabirala sam samo toliko, da već poviše kuća gori, al kojim se pravcem požar širi, toga nisam mogla vidjeti. Pošla sam dakle dalje, te sam nekako dospjela na brežuljak ispod crkve, a nad župnikovim stanom. Odavle sam vidjela sasvim točno svu ulicu, kojom je požar bjesnio, jer se je dim provlačio na protivnu stranu, a kuće bile poda mnom nešto niže dolje. Muškaraca je bilo kod požara jedva trideset, a ni ti ne bi bili znali, što da rade, da ne bude bilo Granoše. Razdijelio ih je na hrpe; jedne je sam vodio u kuće, koje su vatrom planule bile, pa je vadio iz njih malu djecu, a onda je tu djecu i bake dao otpremiti u gornji kraj sela; zatim je na svaku stranu ulice poslao nekoliko momaka, koji su blago istjerali napolje. Dok je ovo bivalo, prikupilo se je nešto više svijeta; poslao je dakle poviše ljudi, da dovezu štrcaljku, pa kad je dovezena, natjerao je na nju bravara i odredio, tko će vodu prinašati, a tko pomagati kod same štrcaljke. Slušali su ga svi i pokoravali mu se, kao da je kakav čarobnjak. Nisam ni opazila, otkud se je iznenada stvorilo desetak ljudi sa sjekirama i kopljačama u rukama, a pred njima Granoša s podignutom batinom. Pošli su prama župnomu dvoru, uz koji je bio na donjoj strani plot i nekakva koljebica, kao da je za rakijaša; druga je kuća ispod nje već plamom plamtjela. Granoša mahne batinom, ljudi stanu cijepati plot i podsijecati koljebu.

Uto se je uvezao u župnikovo dvorište g. kotarski sudac dolazeći s proštenja; župnik izađe pred njega pa

mu pokaže rukom, što se ono radi s njegovim plotom i njegovom koljebom. Otiđe on dolje pa stane vikati, da se odustane od toga posla. Premda sam bila dosta blizu, nisam ipak mogla razabrati od vike, što se još dalje govorilo; vidjela sam, kako je Granoša mahnuo batinom prama sucu, kao da mu hoće reći: »Odlazi!« a onda je opet mahnuo na drugu stranu: »Rušite!« Nije potrajalo nekoliko časaka, a koljeba se strovalila i plot porušio. Dozvalo se još više ljudi, koji su ruševinu odgrnuli i pročistili široku čistinu između župnikova dvora i garišta. Sad je ovamo dovezena i štrcaljka, a uz to je došlo opet poviše ljudi, koji su svi radili po zapovijedi Granošinoj i ovdje vatru ugušili.

Sad sam istom opazila, da je izgorio krov na dječačkoj učioni i da joj vatra suklja kroz prozore. Gledajući ovako od čuda dolje u ulicu ugledala sam Janka, kako skokom juri prema donjoj strani, gdje je vatra nanovo planula. Šavorićevi sluge doveli su konje, upregli ih pod štrcaljku, a onda uzagrapce pošli za Jankom. Pošao je za njima i Granoša sa svojima vrlim pomagačima. Razastr'o se nad ulicom gusti dim, te nisam mogla pravo razabrati, gdje ono gori. Otišla sam dakle k Šavorićki, da vidim, što ondje rade. Pogibelji s ove strane već nije bilo nikakove. Putem sam srela pristava; stajao je na pijaci pa gledao kroz očalin u donju ulicu; nisam ništa čula, van što mi je doviknuo: »To je strašno! Zaista užasno!« Došavši kući bila sam pokarana, što me je onako iznenada nestalo i što se nisam tako dugo vratila. Bojali su se za me, da mi se nije što dogodilo. Šavorićka je ležala na divanu povezane glave i pitala neprestano, kud je Janko odjurio i čemu je konje izveo. Šavorić se je već vratio bio s proštenja, obilazio je oko svoje »stare«, a meni namigivao, da šutim i da ne kazujem ničega. Nisam ga razumjela i zato sam šutjela drage volje.

Nije minulo ni četvrt ure, vratio se jedan sluga Šavorićev noseć kojekakvu prtljagu: žensko odijelo, knjige, pisma i još svakakvi sitniš. Zapitamo ga, što je to, al on ne odgovori ništa, već baci na stol, što je donio. Pogledam i vidim, da su to sve same moje stvari. U prvi sam mah pomislila, da su mi robu od pukoga straha pobacali na ulicu, a taj sluga da ju je pobrao i donio; al kad tamo, vratio se je i Janko s drugim slugom, pa su mi dovezli sve moje stvari do najmanjega komadića. Sad već nisam trebala pitati, saznala sam sve i bez toga. Janko je s tavana opazio, da u mojem susjedstvu gori, poletio je dakle brže bolje onamo, da spasi, što se spasiti može; a može biti je mislio, da sam i ja u svom stanu! Meni to nije bilo ni nakraj pameti; jer kako je vatra odmah u prvi mah potegnula samo jednom stranom ulice, i to odozdo gore, nisam se bojala, da će zahvatiti i drugu stranu i doprijeti čak do donjega kraja, gdje sam ja stanovala. Janko se je još žario od vrućine i napora, pa premda je sav raščupan bio, svijetlile su mu se oči od zadovoljstva, što mu je za rukom pošlo ugrabiti vatri plijen, koji je valjda dragocjenim smatrao, a ja za nj slabo marila uz onoliku nesreću drugih ljudi. »A kakov si mi to?« — zapita ga napokom mati. — »Kakve su ti čizme?« — »Nije ništa, draga mamice, zaprljane su od praha i pepela.« Ovo rekne, pa iziđe. Međutim sam ja čula, kako se je sluga pred vratima razgovarao sa sluškinjom: »Vragometno se je ponio taj naš mladi gospodin! Matija je ostao kod konja, a ja sam morao s njim poći. Kuća, u kojoj stanuje gospodična, već je gorjela.«

Čuvši ovo naćulila sam uši, a sluga nastavi pripovijedati: »Hajd samo za mnom!« povikne mi žestoko a onda navali on prvi. Vrata od sobe bila su zatvorena, al on prisloni leđa, — pa hrsk! Bacio je sa stola na postelju, što je ikad mogao zagrabiti knjiga i pisama. »Nosi sad!« Ja sam pograbio sve zajedno s postelinjom, pa

van. Međutim je on bacao stvari na prozor, a pokućstvo, koje onuda nije moglo, izvukao je na vrata i meni davao, da ga dalje nosim. A onda je još jedamput unišao, da potraži, ima li još što. Sâm ga je bijes nosio! Plamen je već uhvatio hodnik; kako je sva ta ropotarija drvena, rušile su se goruće grede. Kamo sreće, da je mogao skočiti kroz prozor; al ti su prozori za mačke, a nisu za ljude. Došao je dotle i onaj kljakavi kapetan i podao mi mokri biljac, da ga bacim preko Janka. Dok sam se ja smišljao, raskinuo je on vrata, prekrstio ruke preko usta i nosa te skočio napolje. Plamen ga je svega oblaznuo, a mi brže bolje bacili na nj biljac. I ja sam se malko osmudio; al naš mladi gospodin, bojim se, da se je baš živo opržio; čizme su mu pregorjele, a i na rukama ima mjehura.«

Kada sam sve ovo dočula, izašla sam, da potražim svoga ognjana. Našavši ga reknem mu: »Što vi to uradiste, moj Janko? — Nije vrijedno bilo; međutim hvala vam, dragi prijatelju!« — Činilo mi se, da mu je suza zatreptjela u oku. Ganuta od srčanosti mladićeve stisnem mu ruku, al on trzne ustima: »Što vam je, za Boga! Zar vas boli ruka?« — »Nije ništa« — odgovori on djetinjom dobroćudnošću — »malo sam se opržio. Ne kazujte mami ništa; bit će dobro za koji dan.«

Kad sam se povratila k Šavorićki, našla sam kod nje Granošu. Šavorić je dotle otišao bio na garište, a ona je sirotica jadikovala nad nesrećom, koja je snašla Stankovac; čula se je zbilja svaki čas s ulice grozovito naricanje ljudi, što su se vraćali s proštenja. »Nema od toga koristi, moja draga susjedo« — reći će Granoša — »sad valja gledati, kako će se sirotinji pomoći.« A onda nastavi šaptom: »Ako imam toliko vjere u Šavorića, neka dâ ljudem hrane na moj račun, kolikogod ima. On je sudac, neka dijeli med svijet, kako bude mislio, da je

pravedno; za me tu ne treba znati.« Za časak rekne odlučno: »A sad idem.« — »Kuda ćete, kapetane?« — zaustavljala ga Šavorićka. »Idem gledati, da li ljudi čine, što sam naredio« — odgovori Granoša zabrinuto. — »Valja paziti, da noću ne plane vatra nanovo. Svijet je nerazborit, a poglavari ne mare za nj; plahi su od vatre. Nek ih voda nosi!« Šavorićka mu se je preporučila kao našemu čuvaru, a on se dignuo, pa stao pred mene: »No, plašite li se?« Kad sam mu odgovorila, čega ću se plašiti, kad nemam ničega, zapita me, jesu li donesene sve moje stvari, i doda šaljivo preko svoga običaja: »Bojim se, da smo vam poremetili red u vaših knjigah i pismih. Al to ćete vi urediti kroz praznike! A onda do godine?« Na ovo polovično pitanje nisam mu znala ništa odgovoriti, pa nije ni trebalo, jer je odmah zatim izmaknuo iz sobe.

Ostali smo napokon sami, razredili smo se po kući, kako smo znali, a spavali nismo i onako gotovo nimalo. Ja sam ostala uz Šavorićku, a tu smo noću više puta čule jecanje Jankovo, koji je s ocem spavao do nas u drugoj sobi. »Čujete li? Što je tomu djetetu? Ili sniva ružan san ili ga što boli!« — »Bit će da je uzrujan«, — odgovorim tobože nehajno, da utješim svoju prijateljicu.

Dočekali smo tako jutro, a Šavorićka je odmah pošla k Janku da ga vidi. Čudno li sam se prestrašila čuvši ju gdje je viknula: »A joj, sine moj, što je tebi?« Poletim onamo, pa se brzo uvjerim, da Janko ima groznicu od rana. Međutim je došao i Granoša (vidjela sam, gdje je smotak papira turio Šavoriću u ruke); pogledao je Janka, pa nas utješio, da nema pogibelji, jer da su prljotine samo na rukama i na jednoj nozi. Pošalju ipak po liječnika, a taj odredi, što je trebalo. Janko je morao ostati u postelji, a dvorile smo ga izmjenice ja i majka mu. Molio me je, siromah, svaki čas, da mu pripovijedam, kao što u školi običajem. Reknem mu po nekoliko

puta: »Ta vi niste malo dijete! Gdje su za vas moje pripovijesti!« — Al on ne bi prestao moliti; učinila sam mu dakle po volji i pripovijedala, što sam ikad znala. Kad sam mu se napokon stala ispričavati, da ne znam više, reče mi: »Jelte, do godine znat ćete ih još i ljepših!« — Odgovorim mu: »Tko zna, moj Janko, hoćemo li se vidjeti do godine!« — »Kako ne ćemo?« — prihvati on tolikim čudom, da se nisam usudila ni spomenuti više svoga nedolaska.

Za koji dan pridignut će se Janko, a ja sam tad riješena svoje dužnosti. Nije mi nemila, ne boj se; al ti znaš kud me srce zanosi! Svijet je ovdje zabrinut i nujan; o mojem poučavanju nema sada ni govora. Otići mi je odavle; a ono ipak zazirem od toga bojeći se kukavštine, gdje bježim od ljudi, koji su teško stradali. Bilo što bilo, ja vas moram vidjeti, zato ti je ovo zasada posljednje pismo iz Stankovca. Govorila sam već Šavoriću o svojem odlasku, a on mi je dao svu plaću za praznike i još me lijepo nagradio, što sam mu kćerku poučavala ovo nekoliko nedjelja; odbit mu nisam smjela.

Draga moja Klarice! Da znaš, kako mi je pri srcu, gdje se spremam domu svomu, u krilo svoje slatke majčice! A mučno mi je i odavle otići. Uza sve gorke uspomene, uza svu žalost i tugu, koja se sada ovdje udomila, kao da će mi upravo u Stankovcu svanuti ljepši i sjajniji dani! — Prosto ti bilo, drago moje, smij se i rugaj mi se, koliko te volja. Čudna sam ti uistinu: sad vesela i nehajna, a sad opet sanjalica! Sve će to drukčije biti, dok se samo stvorim uza te. Cjelujem vas sve od srca. Tvoja

Marta.

U Stankovcu, 15. listopada 18**

Draga moja Klarice!

»Piši mi namah« — bile su ti na rastanku posljednje riječi. Tko rađe od mene, da nastavim s tobom bar u duhu prijazno drugovanje, kojim si mi ovih praznika ugađala poput premile sestrice. Da znaš, kakav mi je put bio ovamo! Prošle godine obijesna radost i djetinjsko veselje u društvu dragih prijateljica, a ove godine nujna samoća i briga o budućnosti. Prispjela sam ovamo još zavida, pa sam prošla garištem: dojmilo me se to i čudno i žalosno. Kao da je svijet izumro na ovoj strani, — sve je pusto i turobno, tek što vidiš, ovdje ondje, čovjeka, gdje tromim korakom hoda po razvalinama svoje nekadašnje kuće promišljavajuć i računajuć, kako će si sagraditi novi stan. Tišti mu dušu očevidno teška bol, — ne slažu mu se računi.

Kod Šavorićke su se iskreno radovali s moga dolaska, ponajviše dakako Barčica i Janko. Uza sve to odgovarao mi je Šavorić sasvim nakratko, kadgod sam htjela zametnuti s njim razgovor o mojoj učioni; bio je onoga dana sav zaokupljen velikim brigama i mnogim poslom, jer je vas dan žitak dijelio među pogorelce i o tom račun vodio.

Da sam se za prvi mah nastanila kod svoje stare prijateljice, — razumijeva se gotovo samo sobom. Pripovijedala mi je vrlo mnogo, osobito o kapetanu Granoši, kojega se nije mogla dosta nahvaliti radi velike mu brige za siromašne pogorelce. Onomadne da se je upleo čak u komisiju, koja je iz Zagreba došla bila, da razvidi štetu i da nastoji o pomoći; tom prilikom da se je ljuto zavadio s gospodinom sucem, a i župniku da je nabacio nemili prigovor, da ima ljudi, koji o puku živu, ali za puk nimalo ne mare. »Ne znam ni sama pravo« — reče mi Šavorićka doslovce — »što taj čovjek namjerava s na-

šim svijetom. Nisu vam naši ljudi za te nekakve novotarije. Granoša bi htio, da si pogorelci zajedno grade vapnenicu, da u zajednici peku i opeku, i da si sami nabave željezninu, koje im treba. Računa vam te računa neprestano, za koliko će sve jeftinije biti, bude li se radilo ovim načinom. Svijet dakako ne bi mario, da što laglje prođe; zato su ljudi u prvi mah i privoljeli na sve njegove prijedloge, a on im obećao, da će im nabaviti novaca, kolikogod budu trebali; taj dug će se samo pomalo otplaćivati. Kad je napokon valjalo sastaviti pismo, bilo je protivštine i s ove i s one strane. Najprije je gospodinu sucu bilo zazorno, što mu se »soldatina« miješa u poslove; a zatim je, čini mi se, ponajviše trgovac bunio ljude proti kapetanu govoreć im sve to glasnije, da će ih skupo stati nove kuće, jer da će novce uzeti uz velike kamate, pa ako ih ne plate na uru, da će im kuće namah na bubanj. Napokon počeli su se groziti i gospoštijski činovnici, da ne će dati ljudima ni truna drva, pa baš ni za kakve novce, ako budu prpošni i ako se ne okane svojih posebnih vapnenica i ciglana. Granoša malo što nije plakao ovdje preda mnom, gdje ne može da uputi svijet, kako bi po nj bolje bilo. Janko mi je pripovijedao, da mu je pokazivao kod sebe različne osnove za lijepe i pristale kuće, koje bi se mogle bile sagraditi pod njegovim nadzorom, te bi bile i cjenije i udobnije od dosadašnjih. — »A što bih se ja mučila bogzna kakvim osnovama, kad ih svijet ne će te ne će!«

Nisam mogla odoljeti srcu, da joj ne reknem, kako je dična ovakova namjera, pa da je velika šteta, što u Stankovcu nisu sva gospoda ćudi kapetanove. »Šteta, doista«, — dodat će Šavorićka — »al vam svijet ne mari ni za ono, što već ima, a kamoli da misli na kakve poboljšice.«

Ove posljednje primjedbe nisam razumjela; tumačila ju Šavorićka i ovamo i onamo, dok mi napokon ne

rekne izrijekom, da od djevojačke učione u Stankovcu nema više ništa; spao na općinu prevelik teret, pa će teškom mukom smagati trošak i za dječačku učionu, a smjestili ju začas onamo, gdje je lane bila djevojačka učiona.

Morala je Šavorićka opaziti, da sam se od te vijesti ponešto uskolebala, jer mi je kao za utjelu stala govoriti, koliko se je siromah Šavorić mučio, da me bilo kako namjesti, al da mu nije pošlo za rukom.

Kad sam još i na tu utjehu šutjela, uhvati me moja prijateljica za ruku, pa mi stane govoriti milo i drago, što se ikad može: »Šta ste se zabrinuli? Ako hoćete da u Stankovcu ostanete, u nas vam ima mjesta dosta. Učite mi Barčicu, pa vas nije briga za ništa.«

Ova je ponuda potaknula u meni misao, da na svoju ruku sastavim djevojačku učionu. Nadala sam se naći dovoljno djece, koju ću poučavati uz malu nagradu; kazala sam svoju nakanu Šavorićki, a ona opet Šavoriću i tako se je za nju naskoro pročulo po svem Stankovcu. Našao mi se je brzo priličan stan, a Šavorić mi je pozajmio pokućstvo općinske učione. Minulo je samo nekoliko dana, i eto mene opet učiteljice. Djeca su mi bila dobroćudna, kao i prije, a ja vesela i svojim poslom zabavljena povazdan.

Mučila me je samo jedna misao, bila sam uvjerena, da ovim načinom ne ću moći ništa spremiti za svoju dragu majčicu. Zima će navaliti, a ona možda opet oboljeti! — Pritisnuta ovom bojazni stajala sam nekoga dana na prozoru i ne mareći za koga gledala preda se. Na jednom začujem pozdrav: »Dobar dan, susjedo, što mi radite?« Prečudila sam se opazivši kapetana Granošu. Prihvatila sam mu pozdrav i pitanje, pa odgovorila, da se odmaram, jer su mi djeca netom iz škole izašla. A on će samo ukratko: »Slabo će vam se naplatiti trud!« — i odmah prođe dalje.

Za dva tri li dana sastala sam se s njim kod Šavoričke te se je među nama zametnuo razgovor, koji je vrijedan, da ti ga svega napišem. Došao Granoša onamo po svom običaju naglo i odlučno, a ja odmah pred njega: »Kapetane! Zašto vi ono rekoste ovih dana, da će mi se slabo naplatiti trud?« — »Pa zar nije tako!« — odgovori on posmjehnuv se prijazno. — »I jest i nije. Tko svagdje traži nagradu za svoj trud u gotovu novcu, taj se nije imao posvetiti učiteljstvu; tko pak ide za višom svrhom, tomu će se u učioni naplatit trud kao nigdje.« — »Polako, moja draga« — prihvatit će opet Granoša — »ovako se ne pogodismo ni dovijeka. Vi se podižete u maglovite visine, gdje vas dokučiti ne mogu. Govorimo jasno. Ne pitam vas, hoćete li u novcu dobiti dovoljnu nagradu za svoj trud, već vas pitam, je li vrijedno, hoće li biti od koristi za duhovni napredak naroda, gdje se unatoč svoj općini i proti volji samih roditelja bavite obukom i uzgojem tuđe djece? ... Da vam pravo reknem, meni se čini da se uzalud mučite. Svijet ne će i ne treba vašega rada. Obuzeo vam je taj puk drijemež, zagreznuo je u nehajstvo, a nema ga tko podignuti. Rekoh vam, vaše su mišice preslabe za taj ogromni posao. Ima ih jačih, dok se je otimati za nagradu, dok je grabiti užitak. Al što rade, koji su se zavjerili preporodu naroda, koji se tim svojim zvanjem diče i hvale na sva usta? ... Dangube, drijemlju, a kadšto se i koče bud svojim plemićstvom i poglavarstvom, bud svojom poveljom svetosti i svake vrline.«

Raspaljen ovim govorom sustao je Granoša, kao da se nečemu domišlja, a ja ga uz ovu zgodu brže bolje zapitam: »Kad puku ne može nitko pomoći, tko nema za to posebne vlasti i posebna zvanja, zašto se vi, kapetane, ovo nekoliko nedjelja ničim i ne bavite van lijepim osnovama na korist Stankovčana?« — Odgovori mi gorko: »Doista, krasnim uspjehom!« A ja mu prihvatim: »To je

svejedno. Rekoste mi, da je puk zagreznuo u nehajstvo, pa da se i ne da podignuti iz njega; kako ste se dakle mogli nadati uspjehu, gdje ste mu pomoći htjeli? Ovo je ili nepobitni dokaz proti vašemu oštroumlju ili je sjajno svjedočanstvo vašemu srcu« ... »Oh, molim vas« — presiječe mi govor — »nemojmo o srcu!« Al ja opet prihvatim kao za inat: »Uzalud se otimljete, kapetane, vi ne znate govoriti van od srca.« — »Možda se varate« — odvrati mi muklo, a ja nastavim: »Žalila bih od svega srca!« — Mahne mi rukom i rekne: »Nemate za čim žaliti.«

Budući se očevidno u nešto zamislio, nisam se usudila zanovijetati mu i nadalje. Istom začas pridigne glavu kao da će progovoriti, al ne progovori ni jedne. Počet ću zato ja : »Ne zamjerite mi, kapetane, pitat ću vas nešto. Dopustite, da govorim iskreno. Nekako ste mi otajstveni. Tko vas vidi, rekao bi na prvi mah, da ste zamrzili na svijet, dapače da prezirete ljude poprijeko; al kad tamo, kao da je protivno istina. Vidjela sam vas kod onomadnoga požara, a čula sam i to, što ste kašnje radili! Zazorna vam je gospoština, a milujete sirotinju. Mržnje svoje ne krijete, a milostivo čuvstvo hoćete da zatajite. S čega je to? Vi ste nečim ogorčeni?«

Prestala sam nadajući se odgovoru; al moj kapetan kao da nije voljan odgovarati. Moradoh sama nastaviti: »Neka vam se ne daje nažao moja molba: Molim vas, razjasnite mi to protuslovlje.« — Mjesto da odgovara, zapita me u čudu: »A jesam li vam obrekao?« — »Niste, kapetane; to ovisi o vašoj dobroj volji.« — Kazala sam mu to tako, da se već nisam bojala, odbit će mi.

Prihvati dakle: »Nije stalo do moje dobre volje, al mi je muka, da vam pripovijedam žalost svoju. Neka vam bude i to. Jer da znate, štujem vas iskreno. Ne ćete valjda reći, da tajim i da krijem radost svoju, gdje vi-

dim, da od srca prianjate uz svoje zvanje, da niste težakinja, koja dužnosti svoje vrši samo plaći za volju. Gledam ja to odavno! — Al nije meni, da vas hvalim. Velim vam ovo, da znate, zašto se odazivljem vašoj želji. — Čujte dakle, al ne mislite, da ću vam pripovijedati bogzna koje zanimljive zgode i nezgode svoje.«

»Kako me je majka rodila za vojnika, sviknuo sam lako krvavu zanatu. Služeć u krajini pоćutio sam ipak više puta, kolika nam je krivica, što nas drugi narodi pretiču u svakom napretku. Domišljao sam se često i na vojničkoj službi, kako bi se to prevrnuti moglo. A kad sam se o tom domnijevao sa drugovi i prijatelji, sjetili bi se brzo, da nam se valja okaniti opasna posla. Ako sam kadšto i pometnuo ovakve misli, al ih zaboravio nisam nikada. Glavna mi je dakako briga bila, kao svakomu vojniku, da poskočim u časti. I lijepo mi je sreća poslužila. Mogao sam se nadati, da ću po vremenu postati velikim poglavarom u krajini, a onda da se zna i čuje, kako svoj svojemu voli. Lijepih li sam slika smislio o toj prevelikoj sreći! A kako i ne bih, kad sam se s dviju strana imao nadati velikomu naslijeđu, koje me kašnje i zapalo.«

»Pa da budem sam bio, možebiti ni polak tih sanjarija u mene. Al zapet će i oko kakve kukavice o ljepotu djevojke, kamoli da nije zapelo i moje oko. Brzo se to zbude. Šta da vam o tom pripovijedam! Bila djevojka krasna, kao što su i druge, al uzato milokrvna i umna, a nadasve moja — tobože dušom i tijelom. Zavjerismo se vječnom ljubavi, prisegosmo na sto puta. Nema nam zapreke sreći i blaženstvu, tek da kapetanom postanem. Bila je takva volja u moga strica, starca ponešto ćutljiva, kojemu se nisam smio zamjeriti« . . .

»Postao ja i kapetanom, al u isti čas stigne nam zapovijed za Italiju. Na rastanku ponovim s dragom za-

vjeru i prisegu, a još se s njom i zaručio. Hoće djevojka da se rastopi od suza; uvjeravaše me, da će me ljubiti i živa i mrtva do posljednjega svoga časa. Odoh u rat bez bojazni radujući se unaprijed sretnu povratku. Dolazila mi na ratište pisma od zaručnice; pisala mi svaki put, da joj javim iskreno, dopadnem li rana, jer da će unatoč svakoj prepovijedi[6] poletjeti k meni, da me dvori i njeguje. Prošao sam sretno sve do posljednje bitke. Tu se vrag perio, a tane talijansko smrskalo moju lijevu ruku. Nije bilo druge, morali su je odsjeći, da mi život spase. Domišljao sam se golemoj tuzi svoje siromašne zaručnice, pa sam molio prijatelja, u kojega je bilo pismo kao u mene, da joj piše i da joj javi, kako sam zdrav zdravcat. Na kraju lista još smo dodali, da se odsada nema nadati pismu od mene, jer da pogibelji više nema, a u nas da su pune ruke posla, budući da nam je vojska razbijena. Potrajalo neko vrijeme, ja sam ozdravio, s ostalom vojskom ovako sakat kući pošao. Što ću kriti muku svoju? Ta dika je moja, gdje sam ostao bez ruke, zašto da ne budem i bez ruke! Znam, krivo sam uradio! Kad me je moja draga ovakova zagledala, srušila se je od nesvijesti. Oporavila se dakako, a ja ju molio i zaklinjao, da mi oprosti, što nisam pomišljao na njezin užas. Oprostila mi je, a ja pošao u toplice. Ozdravio sam sasvim i međutim prenaredio haljine, da ne hvata više nikoga groza od mene. Gledao me svatko, poznao krnju, al i žalio rad muke i rad budućnosti; samo mi se zaručnica moja nije mogla nikako priviknuti. Spopala ju svaki put drhtavica, kad bih se je ikako dotaknuo. Napokon se je tako odbila od mene, da me nije htjela više ni pogledati. Odreknem se te ljubavi i ženidbe, svoje tobožnje sreće i blaženstva. Znate, kako mi je bilo!«

---

[6] prepovijed, zabrana.

»Umro mi je u to doba stric: imajući dakle novaca u izobilju i preko svake potrebe dao sam se na putovanje. Prolazeći tuđim zemljama vidio sam u svačem ogromne napretke prama našemu nazatku; a kako nisam mogao sviknuti tuđim običajima i tuđim ljudima, poželio sam zavičaja. Vratio sam se kući s čvrstom nakanom, da ću svojim novcem i svojim iskustvom biti dobrotvor svomu narodu. Uvjerio sam se brzo, da takovu zadatku u krajini nema ni zgode, ni prilike. Malo što nisam zlo prošao. Davajući siromašnijim krajišnicima od svoga suviška, da si porez plate i soli kupe, htjedoše me proglasiti buntovnikom, koji sam već otprije poznat sa svojih pogibeljnih načela. Rekoše mi, da su moja dobra djela samo izlika, pod kojom mamim svjetinu na svoju ruku, — a bogzna, zašto. Nije dakle bilo druge, van da bježim iz zavičaja. Naselio sam se ovdje misleći, da mi je i ovo domovina; al tu sam svemu svijetu bio tuđinac, kao da sam se iz Turske doselio ovamo. Bio sam nakanio kupiti imanje, da gospodarim na njem za izgled[7] omanjim gospodarima. Kušao sam najprije zakupom. Naopako! Poglavari nehajni, nigdje reda ni zakona; susjedi zavidni i zlobni; seljaci nemarni, a kadšto i poškodni. Gdje se je za me marilo, bilo je od puke značnosti. Ne čuješ drugoga pitanja, van: tko je i što je! Kušao sam nekoliko puta, ne bih li mogao biti na korist svojim susjedima. Uzalud! Iza onomadnjega požara mislio sam, svijet treba pomoći, sad će ju prihvatiti. Ne dadu, koji živu od tuđe nesreće« ...

Ovdje je Granoša prestao pripovijedati, samo me je još zapitao: »Jesam li vam dovoljno protumačio ono tobožnje protuslovlje, koje ste na meni našli?« A onda je završio: »Varate se, ako mislite, da sam ogorčen, ili da

[7] izgled, primjer.

mrzim ikoga, tko nije zaslužio. Obično ne marim ni za koga. Ta tko mari za me? A i ne treba!«

»Nemojte tako, kapetane!« — prihvatit ću sada ja, »Tko vas pozna, mari za vas, o tom sam uvjerena.« Odazvao mi se je samo dvjema riječima: »Mislite li?« a onda je uzeo škrljak pa ispao iz sobe.

Jelde, draga Klarice, čudna čovjeka! Neka ti se ne daje nažao, što ti već po drugi put dosađujem ovolikim pismom o čovjeku, kojega ne poznaš. Srdio bi se jamačno, kad bi ovdje čitao, da je na svaki način zanimljiv, a i plemenit čovjek. Otvrdnuo je dakako ponešto, al kako i ne bi uz onolike protivštine, kojima je svijet nagrađivao njegove dobre nakane. Zasad neka bude međutim i o njem dosta.

Molim te lijepo, ne kazuj majčici o mojoj novoj učioni. Odviše bi se je kosnulo. Pisat ću naskoro njoj samoj. Što čuješ od naših prijateljica? Kako je Regici? Klotilda je, znam, presretna, a po svoj prilici i Slavica. Pozdravlja te srdačno tvoja

Marta.

U Stankovcu, 25. listopada 18**.

Draga moja Klarice!

Čitaj, pa se čudi! Samo dva dana iza moga posljednjega pisma bane u moju sobu — pogodi tko? Kapetan Granoša! Bilo je nedjeljom prijepodne. Začudila sam se i sama, gdje on ovako iznenada dolazi k meni. Donio je svitak papira. Počne mi govoriti bez okolišanja: »Draga susjedo! Evo vam nečega, nadam se bit će vam s voljom. Donio sam vam to sâm, jer se bojim, da će momu poslu trebati tumača.« I razmota odmah papir: »Ovo vam je osnova nove djevojačke učione u Stankovcu. Razi zemlje

je stan za učiteljicu i njezinu pomoćnicu. U prvom su spratu tri velike sobe za učione. Evo ovuda bile bi skaline, a ovo je poseban ulaz za djecu. Kuća bi se imala sagraditi na takovu prostoru, da bude sama za sebe; pred njom i uz nju moglo bi se nasaditi nešto stabalja za hlad, a tko bude htio, može nasaditi i cvijeća. Vidite li, ovdje bi moglo biti igralište za djecu; kad poraste stabalje i grmlje, bit će sasvim zaklonjena od svijeta. Kakva vam se čini ta osnova?«

Što sam mu znala reći van: »Prekrasna je!« Nadao se je on očevidno duljemu odgovoru, zato nastavim brže bolje: »Ovu ste vi osnovu po svoj prilici načinili odmah iza požara uz one ostale osnove, po kojima ste htjeli da Stankovčani grade svoje kuće. Šteta, što ne ima nikakve prilike, da će ju općina prihvatiti pa izvesti.« — »Briga mene za općinu!« — odvrati mi Granoša nekim nehajnim ponosom. Reći ću dakle i ja isto tako: »Ne bih ni ja marila za nju i za njezinu odluku, da od same osnove može biti ikakve koristi.« — »Što vi držite do mene?« — upitat će me sada moj kapetan, kao da sam ga uvrijedila. Zatim nastavi: »Smatrate li me djetetom ili budalom kao ostali Stankovčani?« — Jedva sam tegnula primijetiti: »Bože sačuvaj!« a on mi već razlagao svoju nakanu: »Ovu sam osnovu osnovao ovoga ljeta. Činio vam se je ma kako mrk, ponosit ili čak porugljiv, — vaše sam nastojanje motrio vazda pozornim okom — i prijaznim čuvstvom. Uvjerio sam se, da vi svoju djecu ljubite od svega srca, da svom dušom prianjate uz svoje zvanje, da ste kao rođeni za učiteljicu. Ovo po prilici kazao sam vam i nedavno, činio sam to u razgovoru, pobijao neke vaše izreke, činio sam to zato, da se još jače uvjerim o vašoj postojanosti. Oprostite mi, imam razloga, te ne vjerujem svačega na prvi mah. Uz vaše ljetošnje vladanje ne treba mi više nika-

kva dokaza o vašoj stalnosti. Sumnjati o vama ne ću nikada, al se zato ipak bojim, da uz općeniti nemar za pučku korist bez pomoći i potpore ne ćete odoljeti svim poteškoćama, koje još mogu navaliti na vas. U to ime načinio sam ovu osnovu« — reče i lupi šakom po onom papiru — »pa ako vi ushtjednete, sagradit ću Stankovčanima školu na svoj trošak. Nemojte se ništa ni čuditi, ni pitati. Velju vam, sagradit ću ja, ako je vaša volja.«

Granoša je prestao govoriti, a čini mi se, da ne bi ni smogao bio više riječi. Uzdrhtao mu je glas, vas se je uskolebao. A da znaš, draga Klarice, kako je meni pri duši bilo! Zar da ti baš sve pripovijedam; ne slutiš li ništa?

Za onim razlaganjem slijedilo je nježno očitovanje. Tko bi to ikada rekao bio o onom mrkom kapetanu? Pa da ga čuješ, kakav ti je laskavac! Koliko je ljepote na meni našao! Pravi ti je zanesenjak. Sav se je pretvorio za tinji čas. Ne zna se dosta nahvaliti mojih modrih očiju, bistra mi pogleda, plave kose, jasna i zvonka glasa, zatim iskrene ćudi, oštroumlja i t. d. Da ti sve izbrojim, morala bih se i pred tobom postiditi.

Znaš i sama, da smo se od toga vremena već više puta pouzdano razgovarali; da smo prorešetali svaki moj i njegov korak od prvoga mi dolaska u Stankovac, pa sve do dana današnjega. Pamti svaku riječ, koju sam s njim progovorila; sjeća se vrlo dobro, kako sam ono prošle godine na drugi dan Božića poklapala pristava Jurkovića; prigovara mi, da sam Janka i odviše mazila, pa da će biti neprilike s mladićem, jer da jače prianja uza me, nego što i slutiti mogu.

Čemu se još nije domislio! Reče mi, da ga je zazeblo pri srcu, kad me prvi put ugledao; da mu je sinula pred očima slika prve njegove drage, da nije znao onaj

čas: bi li me ljubio, bi li me mrzio. Tom me je prilikom zapitao vrlo zabrinutim glasom, ne ću li se nikada zgroziti od jednorukoga čovjeka. Da ga utješim, prislonila sam se glavom na srce mu: »Čuješ li, kako žestoko bije za me? Ovo je moje blago.« — »Sad bih želio« — reče mi — »kao nikad prije, da imam dvije ruke, pa da te grlim po volji.«

Bojim se, dodijat ću ti ovim pripovijedanjem, — ako nisi zaljubljena.

Samo još nekoliko riječi. Bila sam one nedjelje poslijepodne kod Šavorićke. Na moje veliko čudo već joj je Granoša povjerio bio našu tajnu. Po nesreći došao onamo i pristav Jurković, ulagivao mi se kao za okladu, laskao mi je i pripovijedao svakakve ljepote, napokon i uvjeravao, da je sve to puka istina. Čula ga moja prijateljica i podražila ga, što se nije požurio, da je sada već prekasno. Zablenuo se moj čovjek, pa kad si nije znao drukčije pomoći, pohvalio nam se, da mu nude službu u Zagrebu, a da će on onamo i otići, jer da mu je već dodijalo u Stankovcu.

I Janko je morao saznati za našu tajnu, jer je sav smeten, ne govori s nikim ništa i ne razumije ničega, što mu se veli. Mati mi njegova kaže, da će ga nekud otpraviti po poslu, — da se razabere.

Dvoje se ovdje iskreno raduje mojoj udaji: stari Šavorić, jer da ću se sirota udomiti, i Barčica, jer misli, da će nova i lijepa učiona za koji dan niknuti iz zemlje. Šavorićka mi neprestano ističe vrline Granošine, kao da mi utjehe treba.

Majčici sam svojoj napose pisala; molila sam ju za privolu i blagoslov. Ne će mi ga uskratiti. Sretne li mene, kad ju budem mogla dvoriti i njegovati!

Pitao me je Granoša kao u šali, ne će li mi sada dodijati učiteljevanje. Usuprot, sad će me istom pravo veseliti. Osnova nove škole mora se dakako promijeniti radi našega stana.

Zlato moje! Ovo ti je posljednje pismo od Marte Božićeve, kratko i isprekidano. A čemu da ti i pišem više? Sad ćeš ti svaki čas doći meni u pohode, pa boraviti kod mene, dok te bude volja. Cjelujem te nebrojeno puta; hoću, da te na skoro uistinu ogrlim. Dođi, da vidiš, kakva je sada tvoja prestretna Marta.

JANKO JURKOVIĆ:

PAVAO ČUTURIĆ

ULOMCI IZ LOMNA I KRŠEVITA ŽIVOTA JEDNOGA STAROVJERSKOGA PUČKOGA UČITELJA.

I.

Da je tko uoči dne 15. kolovoza g. 18.. prošao glavnom ulicom sela R..., bio bi u svestranoj tami, kod inače vedre i lijepe noći, opazio još rasvijetljene prozore učiteljskoga stana; i da nije dviju šarenih pregača, kojima je gospođa učiteljica prozore iznutra zastrla, da ne gleda svatko, tko prođe, što u sobi biva, bio bi vidio lijep i zanimiv prizor, koji je zavrijedio, da se njim poigra šaljivi kist koga živopisca[1]; bio bi vidio, kako uza prostrt stol sjede do dva čovjeka trošeć posljednje ostatke obilne, kako se vidi, večere. Jedan je od njih čovjek vremešan, prevalio možda četrdeset godina, a drugi je nešto mlađi. Jedno je domaćina, učitelj P a v a o Č u t u r i ć, a drugo mu je gost L o v r o N e v o l j a, učitelj kao i on. Domaćin slavi dvadesetgodišnjicu svoga učiteljevanja, i u to je ime pozvao si prijatelja i susjeda, zaklao posljednju gusku i iscijedio posljednju kap vina iz smjerna sudića, koj mu je čas pun, čas prazan, kano mjesec, samo što više prazan negoli pun. Sjeli su jedan naprama drugomu, kako su ostali sjedeć kod večere. Gost na obje ruke glavu naslonio i laktovima se o stol opr'o; prste s obje strane u brke zavukao i nos u sredini uhvatio, vrat pako prama svijeći ispružio, pa tako sjedi, na jedno oko drijemajuć, a drugim nešto mutno gledajuć. Kako nam se domaćin drži, rekao bi, on da nešto pripovijeda, a onaj drugi da sluša.

---

[1] ž i v o p i s a c, slikar.

Na stolu je u kositrenoj zdjeli okosnica posljednje guske; okolo nje tamo amo druge prazne zdjele i tanjuri, dvije tri boce, dvije šaljice bez drška i jedna bukarica,[2] — čemu ne ima gospodara, jer sve drugo u kući već spava, osim dva prijatelja, koji ne će da su se uzalud sastali, već su radi da se svojski porazgovore. U istoj sobi leži kraj peći jedno dijete u kolijevci, a drugo u koritu; a u drugoj sobi ne bi znao tko je, da dobri mjesec, noćni putnik, ustavivši se upravo nad kućom učiteljevom, kroz prozor i kroz tavanice u sobu ne svijetli osvjetljujuć dvije postelje od bijela jelova drveta i u jednoj od njih nešto živa, crvena i ovelika kano dobra paprika, što se tekar po dužem promatranju raspoznaje, da je nos gospoje učiteljice, osim koga su joj sve ostale dražesti bijelom ponjavom pokrivene, pa i samo lice duboko u uzglavlje propalo. Ostalo živo i neživo pokućstvo samo ćemo napomenuti. Do matere leži jedan sinčić, od koga se ništa ne vidi, a u ovećoj postelji drugi. To je dvoje već odrasle djece. Obitelj popunjava velik šaren mačak, što pod stolom sjedi i prede.

— Pazi brkove, Lovro! To je prvo, što čujemo od domaćina skrbećega nježno za ono brkova, što je još preostalo gostu od prvoga požara.

— Mani se, pazim ja; već mi reci, što sam te pitao. Dakle danas dvadeset godina, kako si ovdje učiteljem. Ima već davno, što se mi dvojica znamo, a još mi nikad ne pripovjedi, kako si došao ovamo.

Domaćin ne odgovori ništa, uzme bocu od kisele vode te ju iznese napolje i dade momku, što hrkaše pred vraitma, da donese vina, i vrativši se rekne:

— Počekaj malo, brate, da si grla pokvasimo.

Utom dođe vino i, kucnuvši se, iskapi svaki svoju čašu.

— Sada slušaj, da ti kažem, što si me pitao.

[2] bukarica, mali vrč.

Gost se namjesti, kako će mu biti najnaručnije, a domaćin se nakašlje, glavom nekoliko puta izmakne i pritom rupcu šeput[3], koj mu je već bio iznad lijevoga ramena, sasvim u zatiljak zatjera.

— Moj brate! Samo da znam, gdje bih počeo. Ti veliš, da jesi, kao što nisi, veći čovjek, nego što jesi, da bi se o tebi mnogo pisalo i govorilo. A ja ti velim, da si ti u tom prama meni patuljak — pače ništa. Da nije udes šarovit, kao što jest, već da ide sve na svijetu pravim putem, već ja ne bih ni znao kazati ob ovom, što ću sada da kazujem; — zatoliko bi morao iščeznuti sedlarski šegrt pred onim, što bih ja danas biti morao.

To rekav rukom o stol udari, glavu uvis digne i nekoliko časova postane, da vidi, što će na to prijatelj — koj međutim drijemaše.

Žena se probudi i zagrmi:

— Lagano aveti[4]! Što si pobjesnio?

Kao da je grom pukao, učitelj se strese, a prijatelj mu se od sna trgne te ga poplašen pogleda. On pako prijatelju okom u drugu sobu namigne i šapćuć mu rekne:

— Vidiš li ti, što je to? Doći će i na nju red; samo slušaj, a ne drijemaj. Rekoh ti dakle, da ja sam sebe danas poznao ne bih. Ja sam i slušao o toliko njih, koji su istim putem išli, pa su postali veliki ljudi. Što ja nisam, to je iznimka. Viditi ćeš, da je mene neka sudbina na visoko gonila; ali, kao što svaki čovjek ima svoga nečastivoga, tako sam ga imao i ja. Sreća bi me na svojih krilih ponijela, a on uzamši me za noge: »Ne ćeš, Pavle Čuturiću, jok vala[5]« — i tako sve se penji i padaj. Otac mi je bio mali trgovčić, koj je od besposlice također nešto učio, i uvrti si u glavu, kako sam mu ja bio jedinac, da od mene štogod načini. Svršim male škole i

[3] šeput, zamka, mašlja. [4] avet, utvara, sablast. [5] jok vala, ne zaisto.

pođem u latinske. Na tom se osnivahu njegove nade. Ne znam, kako to bijaše te su me uvijek držali nevaljalim đakom. Ja sam istina đakom malo učio, ali sam puno mislio; i da nisam uzato imao tu pogrešku te ništa pod nebom ne znadoh kazati, bilo bi se drugačije o meni mislilo i govorilo; a ovako, kako bijah smjeran i šutljiv, svi su me držali za lolu; jer sam već onda kose na oči tjerao i u odijelu navalice nemaran bio, kako sam slušao za druge velike ljude. Kraj svega toga nije se nijedno šiblje izderalo, kojega ja okusio nisam, a u razrednici bijah uvijek posljednji. Posljednji! pazi dobro. Već odatle vidiš, da je u momu životu išlo sve naopako: »Ne ćeš, Pavle Čuturiću, prvi, nego posljednji. E dobro: posljednji, pa posljednji; ali nije razrednica Sveto pismo. Tako mišljah u sebi sve se nadajuć, da će i moja zvijezda napokon prosinuti, osjećajući živo, da sam sretniji nego mnogi od onih, što onda bijahu preda mnom te i danas nose na plećiju zlatne dolame[6] i na trbušinah krstove. Te tako šibaj danas, šibaj sutra, protukoše me kroz četiri škole. Kad na svršetku te četvrte godine dođe učitelj — što velim učitelj? — vrag moj! — on se prometnu učiteljem, — dođe momu ocu u dućan i reče mu: »Znate li vi što, gospodaru Niko? Vaš je sin lijenčina, tokmak« — i što je Bog dao pogrda, sve to na me metnuo — »izvadite vi njega iz škole, pa ga podajte na zanat, dok je vrijeme. Nije on za knjigu, već za malj[7]; šilo ili sepiju[8]. Nekom je Bog dao dobru glavu, a nekomu čvrste mišice: vašem Pavlu ako ovo drugo ne pomogne, kod svoje će glave kruha prositi«. Moj kukavni otac gledaše ga sav zapanjen ne mogućj vjerovati, da je ikad takav porod izrodio; a ja, to slušajuć, osmjehnuh se potajno misleć u sebi: tikva tikvu krsti; pače da reknem ... Da da! svejedno! ali ćeš vidjeti, što poslije san reče

[6] dolama, donja haljina; [7] malj, čekić; [8] sepija, kaca krznarska.

na raskršću života moga. Vrag bijaše, što ono momu ocu za me govoraše iz učitelja četvrte škole; i on bijaše, koj ga uputi; jer ti valja znati, da su već stari mudraci držali, da Bog s njim dijeli vladu nad svijetom, kano mi dvojica ovu bocu vina. Ta je samo za moje opravdanje. Moj me dakle otac zovne i rekne mi: »Ej, sine Pavle, kad ti ostaješ magarčina te magarčina, a ti šibaj u zanat. Govorio sam već s majstorom Lukšom, i sutra ćeš k njemu.« Taj Lukša bio je sedlar u našem mjestu. Ja dakako ne mogoh se s ocem prepirati niti mu dokazivati, kako ja nisam magarčina jer on ne razumijaše drugo do odrezati za groš slanine, vagnuti funtu sala i t. d.; a što je quae maribus composita, syntaxis i k tomu syntaxis ornata,[10] o tom ne mogaše s njim biti razgovora, — a i ti o tom — oprosti — slabo što znaš. Osim toga znadoh ja, odakle taj vjetar duva i što će se odatle izleći, te privolim bez ikakva prigovora, da knjigu šilom zamijenim. Nu ne bijaše li već to neka tajna slutnja moje budućnosti, što sam, idući na zanat, sve knjige sobom ponio?

O svom šegrtovanju ne ću mnogo da govorim. Povazdan djecu držao; sve u kući: gospodaricu, kalfe, djecu, mačke i pse dvorio; u kuhinji za vratima jio, na sjeniku spavao; posljednji legao, prvi ustajao, napokon više batina izvukao negoli zalogaja izjeo: kriv, nekriv; il što usfali ili se što razlije: kriv, nekriv; udri po meni; kamogod se obazrem, vidim svoje ljute dušmane: u svakom kutu po batina, a za vratih nemili korbač; pak što bih njim i izmakao, to me dočekaju klete šake. Ako nikad, tud sam zaslužio krunu mučeničku. Nu ako se promisli, što sam ja upravo u to doba, gdje batinama htjedoše da me umlate, na svoju ruku u

[9] quae ribus composita, iz nekoga pravila u latinskoj gramatici; [10] sytaxis ornata, pravila o kićenom načinu govora.

potaji radio, to se vidi očito, da je bdila nada mnom ipak promisao Božja, koja si ne da mrsiti svojih puteva. Uzmi to: amo modra leđa, uši uvijek nategnute, glava od samoga čupanja kao kokoš očepurana, bosonog, više gladan nego sit, — a onamo gori na sjeniku, tom ležaju mojih jada, u sijeno zakopana moja knjižnica: moja draga biblika, moja gramatika pars[11] II. i III. i syntaxis ornata; za krovom više glave vranilo[12], artija i sitno urezano perce. Slikarstva, kojim sam se nekoć bavio, moradoh se u to doba okaniti. Međutim nitko o tom ne znadijaše ništa; i tko bi bio slutio, da sam ja sjenik gospodara Lukše pretvorio u Parnas?[13] I da je od mene kojom srećom postalo ono, što sam ja uvijek mislio, danas sutra bi se taj sjenik skupo plaćao. Bio je neki pjesnik u Engleskoj, za koga ti sigurno ne znaš, velik pjesnik, kojega se najsitnije stvari, bud da su prnje i olupci[14], još uvijek velikim novcem plaćaju, kano što se je onomad čitalo, a ja zabilježio, nalazeć po pripovijedanju o njegovu životu neku srodnost između sebe i toga čovjeka, kojega nikad vidio nisam, već taj put prvi put čuo za njega. Tako isto, da je kod mene htjelo ići, kako valja, to moja djeca ne bi trebala od mene druge baštine, nego ovo malo što vidiš. Pitalo bi se za koju godinu poslije moje smrti: to li je lula, to li je periš[15], to li je pero, kojim je pisala neumrla ruka Pavla Čuturića? Što išteš za ovo, što za ono? — To je samo exempli gratia[16]. U to sam doba pisao svoj životopis, a osobito potanko bilježio sve muke i patnje šegrtovanja svoga. To djelo naći će se danas sutra među mojim pismima pod imenom: »Patnje za volju Božju i ono, što

[11] p a r s, dio; [12] v r a n i l o, crnilo, tinta; [13] P a r n a s (Parnassus), brdo u Fokidi (Grčka), iz koje je bilo Delf i kastalsko vrelo, posvećeno Apolonu i Muzama; [14] o l u p c i (olupak), što polupano, staro, nevaljalo; [15] p e r i š, nožić; [16] e x t e m p l i g r a t i a, kao primjer.

ga — salvo jure divino[17] — čeka, Pavla Čuturića, zasada sedlarskoga šegrta« i pod mottom: »Tvrđi je čovjek od kamena«. U isto vrijeme sastavio sam nekoliko čestitaka uz novu godinu i imendane kojekakvim ujakom, stricem, kumovom i t. d. i od nagrade, što bih dobio, podmirivao bih troškove svoje književne radnje.

Nu sada »paulo maiora canamus.«[18] kano što stoji in syntaxi ornata. Tud se već bješe dovršila borba između moga crnoga prijatelja i onoga, koj je od Božje strane nada mnom bdio. Sjećaš li se ti, Lovro, što se je dogodilo svetom Pavlu, mojem imenjaku, kad je jašio paripa u Damask? — Kad sam ja ono đakom učio, nisam mislio, da će se isto dogoditi i meni. Ta ti se i ne čudiš i ne pitaš, što je? Misliš li, da je to stvar svagdanja? Ili si možda i ti imao takovih prikaza? Nisi, ne, moj Lovro! To su stvari izvanredne za izvanredne ljude. Ja štujem tebe i tvoju znanost i tvoju vještinu u mnogih strukah; ali malo ih je, skupa s tobom, koji su oči u oči s višimi duhovi općili. Nisu to vukodlaci i druge babje sablasti, s kojimi vi drugi posla imate, — to su kćeri Božje, neumrle Muze[19], s kojimi se je Pavao Čuturić na sjeniku sedlara Lukša razgovarao, kao što se sada s tobom razgovara.

To je učitelj ponešto žešće rekao i pritom nogom o zemlju udario čekajuć, u svečanu položaju, što će na to prijatelj Lovro. Al ovaj se tek sada iza sna prenuo, a i Bara se s desna na lijevo u postelji okrenula! što kad on opazi, ljutito i šapćuć rekne Lovri:

— Zar ti tako slušaš? Misliš li, da su moje tajne da se u vjetar govore? Ti si prvi komu to pripovijedam i zato je vrijedno da me slušaš.

[17] s a l v o i u r e d i v i n o, ne dirajući u Božje pravo; [18] p a u l o m a i o r a c a n a m u s, govorit ćemo o znatnijim stvarima; [19] M u z e, božice, zaštitnice znanosti i umjetnosti u staroj grčkoj i rimskoj mitologiji.

Lovro si oči rastare i nekoliko puta zine, zatim bunovno rekne:

— Ta slušam ja, Pavle; samo sam se malo zanio. Tko ne bi slušao? Ima li vina? Ja sam zagorio.

Domaćin iznese opet bocu momku pred vrata te mu prišapne:

— Ovu na veresiju.

Vino se donese, napiju se i domaćin nastavi:

— Znaš li, Lovro, gdje smo ostali?

— Znam brate, gdje se ono žena na nas izderala. Govori samo dalje.

— Žena se od to doba već drugi put probudila, a ja došao do obratnika svoga života, a ti sve to, kako vidim, prespao. No slušaj me barem sada; ovu hoću svakako da čuješ. Nekoliko dana prije nego što će me majstor osloboditi, učini mi se noću, kao da me netko zove, glasom tihim, ali što čovjeku kosti cijepa. To nije glas ljudski, i tim se upravo razlikuje glas Božji od glasa ljudskoga, da, i kad šapće, a ono je strašnije, negoli da grmi. Ako će na sudnjem danu jedna trublja biti dosta svemu svijetu tako, da ćemo si svi uši začepiti, kada zatrubi; to odatle možeš suditi, kako se čuje, kad Bog ili tko od njegovih s čovjekom govore nasamo. Mene su vilama svako jutro budili, jer vikati ne hasnijaše[20] ništa; a ovdje mi samo nešto šapnu, i ja se prenuh: »Pavle, Pavle!« — »Evo me! hvala na pitanju; što zapovijedate?« — i ne znajuć, kako bijah mlad i lud, da se s božicama Muzami govori kao s rođenimi sestrami. — Otvorim oči i zagledam, — što misliš koga? Ženu mladu, u bijelo odjevenu, kao što se slikaju Muze — ako si kad slušao — i ona, osmjehnuvši se na mene kano draga na dragoga, namigne mi i rekne: »Pavle! Pavle! mani se ti šila; nije šilo za tebe; pero i knjiga je oruđe za tebe!«

---

[20] h a s n i t i, koristiti.

i iščezne. Ja znadoh, kamo to šiba; ali ne htjedoh nikomu ništa govoriti niti što na svoju ruku raditi, nego ostavih sudbini, da ona radi, što ju je volja. Pustim dakle da me oslobode za kalfu, i otac da me u vandrovku[21] spremi. Nu tu već sudbina bijaše izrekla svoj »non plus ultra«, a to će reći: »Ne ćeš dalje, slaninaru Niko! Tvoj je po krvi a naš po Bogu.«

— Dosta mi je, Pavle, čudesa, reče nestrpljiv Lovro; nego mi još samo ukratko reci, kako si ovamo došao i gdje si se s ovom bijedom — pokazujuć na ženu — sastao. Meni je vrijeme da se doma vraćam. Imam i ja to zlo kod kuće.

Utom se Pavao digne i ode u jedan sobni kut te, pogledav u vis tavanicama, rekao bi da nešto vrača,

— Ta još kosci izišli nisu; imaš nebore kada.

Taj kut je zvjezdarnica učitelja Pavla Čuturića.

— Zar ti tako, Pavle, te iz sobe zvijezde motriš? zapita ga gost.

— Nije zgorjega, kad su noći lijepe, gledati iz ove suzne doline u neizmjerne prostore utjehe i nade preko groba. Ali da nastavim i svršim, jer ti je skoro zeman[22] poći.

Prije nego ću u vandrovku, odem na selo jednom župniku, da u njega nešto radim. Tud budem dvije nedjelje dana. Čovjek me taj sve to vrijeme pozorno motrio i vidi mi na čelu, da sedlarstvo nije moj pravi zanat. Jednom kod ručka zapita me, da li znam čitati i pisati? Ja se nasmiješim i odgovorim mu ukratko latinski: »Multa tulit fecitque puer sudavit et alsit,«[23] — a to će reći otprilike: »I ne sanjaš ti, sokole moj, s kim govoriš«

[21] v a n d r o v k a, putovanje. Bio je prije običaj, da je naučnik naučivši zanat pošao na putovanje, da se usavrši u svojem obrtu. U XIV. i XV. vijeku bila je upravo dužnost takoga pomoćnika ili kalfe da se dade na putovanje. Istom god. 1869. to je putovanje u Njemačkoj zabranjeno. [22] z e m a n, vrijeme; [23] Mnogo je toga dječak morao podnijeti, znojiti se i zepsti.

i reknem mu, tko sam i što sam. On bijaše dobričina, pak će odmah nato: »Nikad bolje. Hajde more, da te učinim svojim učiteljem.« Drugi sedlarski kalfa morao bi se s takve ponude snebiti; no ja se samo osmjehnuh na nj i na sudbinu svoju. Znadoh ja, što je to, i rekoh: »Zašto da ne budem?« — Od njega se vratim kući i ne rekoh od svega ocu ni riječi. On doduše opazi, da sam se nešto promijenio u ponašanju, odijelu i poslu. Od sedlarskog kalfe ni traga ni glasa. Kratki odgovori, oko vrata bijel rubac, u ruci knjiga dan i noć. Međutim sam učio u našega učitelja orgulje, i od to doba zlo čujem. Napokon stigne pismo od župnika; moj se otac začudi i ne znade što da rekne. Ja se odmah pokupih i odoh. Ovo mi je već treći župnik od to doba, i danas evo dvadeseta godina što služim.

— Pa kako, prijatelju, sa župnikom? upita Lovro, koji i inače, a osobito sada, ne pazijaše razgovoru saveza.

— Kako? — On s menom kano sa svojim učiteljem, a nije njega briga za Pavla Čuturića; a ja s njim moram kano sa župnikom. Tako ima dosta stvari na svijetu, te stoje posve naopako, ali koliko toga stoji na glavi mjesto na nogah! Svijet je ovaj neka vrst ropotarnice, gdje je sve razbacano jedno preko drugoga; kako što je palo, onako i leži. To je ono, što ljudi zovu slučajem; ali pametan se čovjek za to ne sakriva. Nu rekao bih, da kod nas učitelja baš nigdje ne ima iznimke. Ja sam si jednom živo pomišljao stvorenje svijeta, i učini mi se, kao da je bilo od prilike ovako: Bog podijeli svim ljudem, što će tko raditi; samo jedan zakasni na diobu, — i toga prijaviše. Bog se zadugo obaziraše amo i tamo, što će početi od njega; napokon digne knjigu sa stola i dade ju tomu čovjeku: »E, sinko, ja ti ne mogu pomoći; već evo pa budi učitelj; ja ću skrbjeti i za te« — i od to doba svijet za učitelja ne mari.

— Jako dobro. Nu kako si se oženio?

— Dugo sam sâm o sebi živio; ali bih se rastužio, kadgod bih pomislio, da ne ću imati potomstva. U našega pokojnoga provizora[24] bijaše kuharica, ova moja sadašnja Bara. Ona nam je obično poslije ručka kahvu utabala[25]; te najprije namiguj, poslije pomiluj, razgovaraj se s večeri pred kućom ... Ljudi to opaziše i oženiše me veleć mi, da ću dobiti barem gazdaricu u kuću, ako ništa drugo. Bara je dobra njiva: evo mi je dosada rodila četvero, a dat će Bog i još koje; ... inače ti mogu reći, da je sve ono, što se govori o vječnosti i blagosti koljena Evina, — sve su to izmišljotine, kojimi se svijet vara, samo da se ne zatare rod čovječji.

— Jezik za zube! ugursuze jedan. U postelju! nesrećo, dok te nisam — Tu Pavlu jezik zapne i umukne; prijatelj mu se na noge skoči i uzam[26] štap i kapu ode. Pavao ga isprati i vràti se u sobu.

II.

Vrativši se u sobu kod prozora stane i, staviv prst na usta, duboko se zamisli. On je običavao, kao i drugi mnogi veliki ljudi, koje sam ja iz života poznavao, katkada po čitavu uru govoriti sam sobom. To se događaše osobito u takvih trenucih, gdje bi mu se duh sasvim oteo putenosti, te bi govorio i rukama lomatao ne znajuć ništa o tom. Tako i sada stane ovako sâm sobom razabirati:

»Gluho doba noći; mrtva tišina, slast za čovjeka, komu je svijet omrznuo te se bar koj čas osjeća samim, a muka za male, praznovjerne duhove. Ali, da istinu kažem, što se toga dotiče, i ja, premda mogu reći, da sam čovjek uopće prosvijetljen, opet se katkada sam sebe stidim, kako me neki čudnovati strah obuzme noću. To

[24] provizor, viši vlastelinski činovnik; [25] utabati, ugaziti; [26] uzam, uzevši.

su utisci, koji su nam ostali od mlađih godina. Sve je uzalud. Ja na priliku nikad, dok sam živ, ne ću zaboraviti one strašne, ali i znamenite noći, o kojoj sam malo prije kazivao Lovri, i koja je riješila pitanje svega života moga. O Bože! Otkad mi se ono prikazalo, od to doba ne mogu sasvim da ne vjerujem u duhove.«

»Nu trice i kučine! Sada valja na posao«, i stane brojiti na prste. »Najprije mi valja načiniti pjesan pogrebnu, kojom ću sutra opjevati pokojnoga Bartola Stonogu. Novce sam već primio i potrošio, a pjesan još na vrbi svirala. Drugo: imam pregledati, što ću sutra pjevati u crkvi. Mlada je nedjelja i u župnika će biti gosti, dakle valja gledati kakav »Kyrie.«

»Najprije pjesan. Bože moj! Što znam da reknem o Bartolu Stonogi? Jedno zna sav svijet o njem: da je bio upisna pijanica[27], i prije nego je izdahnuo, kažu da je litru rakije ispio, i tako je — ne upiši mu u grijeh, Bože! — pred prestoljem tvojim pijan stajao. Jer ja, koliko sam o tom mislio, ne znam upravo nikada, što je ono u čovjeka, kad je pijan, pijano: duša ili tijelo? I za jedno i za drugo moglo bi se reći. Ja sam poznavao ljudi, koji su još sasvim pametno govorili, a noge ih već tako izdale, da se na njih ne mogahu držati. Tu je očevidno pijano tijelo. A znao sam i takovih, koji su još na nogu stajali i t. d. a već nisu znali, da li se vino pije ili grize. Vidio sam i takovih, koji mišljahu, da je jedna noga njihova, a druga da nije. Pokojni namjesnik L . . . čki imao je slučajno nešto malo ovelik nos, a na njem do dvije bradavice; pa kad bi se opio, poplašio bi se sam svoga nosa te bi dotle pred njim natraške uzmicao, dok ne bi gdjegod pao i zaspao. Naš seoski knez ima osim drugoga i to, da, kad je pijan, ništa ne razabire. Tako se je onomadne, idući kući iz krčme, sa seoskim

[27] upisna pijanica, prava pijanica.

stupom, na koji se oglasi pribijaju, više od pol ure razgovarao i molio ga, da ga kući odvede, a jednoć je, vidivši nebo i mjesec u bari, preplašio se, da se je svijet okrenuo, te sve vrijeme, dok se nije otrijeznio, htjeo da ga osove na glavu vičuć: kad sav svijet stoji na glavi, zašto da on sam bude naopako? Ovo su, čini mi se, slučajevi, po kojih bi se moglo suditi, da je katkad duša, a katkad tijelo, a katkad da je obadvoje pijano. — Kako mu drago, pokojni Bartol Stonoga naginjao je na sve tri ove vrsti, i ne znam, da li su tamo gore odmah, čim je došao, mogli s njim računati. Pijanac je bio, i ja drugo ništa o njem ne znam. Što dakle u pjesmi da reknem? Kako da ga hvalim? — Ja držim da svaka nekrjepost ima i svojih krjeposti. Tako je pokojnik bio u pijanstvu kao dobar dan; dao bi košulju sa sebe! izljubio bi, gdje bi koga stigao; a zla niti bi šta činio niti govorio. A tko zna, kakav bi bio, da je vodu pio? To se dakle može na svaki način napomenuti, — i to je dosta.«

Sjedne dakle i napiše pogrebnu pjesan u slavu pijanoga Bartola Stonoge, kao što su ga u selu zvali.

Zatim izvadi svoj glazbeni repertoir te potraži misu, koja je prvi put pjevana g. 17 . . . prigodom posvećenja župne crkve N . . . ke, te je kroz mnogo ruku došla do njeg i bila oduvijek ljubimicom njegovom. Zatim potraži ona pomagala, kojima se je obično služio proti monotoniji crkvene glazbe i izabere nekoliko veselih komadića za iterludija i napokon jedan lijep »deutsch[28]« za svršetak mise. To sve htjede sada pokušati na svom glasoviru, uz koji je on — budi mimogred rečeno — obično i ustima pripijevao, ne da glasoviru drug bude, nego da ne bi zaboravio, što svira.

Nu jedva što je jedno dvije promjene »kyriea« ispjevao, al gospodarica Bara se iza sna prenula te šče-

[28] deutsch, njemački plesni komad (Ländler).

pavši nešto, što učitelj dobro poznavaše, premda se u mraku ne viđaše, izdere se na nj:

— Vilovnjače jedan! Zar ti još ne spavaš?

Još ona nije ni dorekla, al on se već pokupio, tiho se svukao i legao.

I valjade mu otpočinuti od tolikoga duševnoga i tjelesnoga napora te se okrijepiti za radnju, koja ga čekaše.

III.

Oko četiri ure poslijepodne otvoriše se mala, od četiri daske slupana vraca školske bašče i u nju stupi učitelj Pavao Čuturić. Držanje mu je vele ozbiljno i rek bi svečano. Desnu je ruku zataknuo u oprsje svoga modroga kaputa između dva koštena puceta, gdje u sredini i za treće mjesto prazno bijaše; a u lijevoj mu je smotak čiste artije. Gologlav je, da mu ništa ne priječi razvoj misli, što mu se bijahu zarodile u onoj njegovoj bistroj glavici; dapače je i kose raščupao; jer mu se činjaše nesnosno i to runo, kojim je narav zaodjela glavu čovjeku, pošto mu je već i onako sijelo duha, rojište misli — mozag — zbila u lubanju kano tvrdi oklop: sužnja, koj svim svijetom vlada, u toli tijesnu tamnicu. Za uho je zataknuo oštro zarezanu olovku i uspevši se na jedan kup oplijevljenoga štira[29] i druge travurine, štono stajaše do vrata i otkle je lijepo pogledati prama jugu, metnu ono svoje sokolovo oko u žitnu ravnicu zahvativši u krug te čarobne slike i modre planine, koje ravnicu s te strane zaklanjaju, te poče razvaljenim ustima i očima upijati u se miomiris poljskoga cvijeća i mlade tek za tri prsta zemlji otevše se travice; te dok tako s jedne strane priziva u pomoć sve pet ćutila, kojima opći tvar sa tvarju, poniknu s druge duhom u otajstvenu ljepotu

[29] š t i r, neka biljka (amaranthus blitum).

prirode, u ovu divnu raznoličnost tvora i boja, kojoj se duh njegov divljaše izvodeć si na pogled ispod crne zemlje i jednolikoga lišća bijelu i crljenu blitvu, žutu mrkvu, mrki krumpir i drugo povrtelje, što ga okružavaše, kad mu ne bijaše rumenih ruža, bijelih lijerova, šarih đorđina[30] i drugoga vrtnoga cvijeća. Ne zna gospodarica Bara, što je pjesnik, što li pjesništvo i njim sloveća po izbor priroda. Nu sve to, što Bog stvori, divno je, i veliki duh naći će i u najneznatnijoj travčici, što da ga ushiti. On dakle tim poče buditi u sebi onaj prirođeni dar, koj katkada, istina, zadrijema, ali zato mu upravo treba da se probudi. Pošto je tako neko vrijeme stajao, kao da se je odrvenio, trže se najedamput kano iza sna.

»Ha! Evo već osjećam, kako se sve kreće u meni. Krv mi je uzavrela, mozag hoće da iskoči, glava da se raspadne. Na posao, dok je zavrućа!«

I to rekavši dohvati iza uha olovku, razvije artiju i, na dlan ju nasloniv, pohiti drugom rukom da piše.

Jedno napiše, a drugo mu na pamet padne te tako ono prvo izbriše. Kad je tako već jednu stranu do pola iskrižao, strese se ljutito i rekne sâm sebi:

— Ne ima ništa. Valja mi počekati, dok se plamen izbukti, dok se bura slegne. Bura, da! Lijepe slike, da njom označim ono, što se u meni zbiva. I jest mi u grudih, kano kada se dignu vjetrovi sa sve četiri strane svijeta. Misli su mi more, a ja njim plovim, i brod mi je hitan od jedne obale k drugoj; ne ima sidra, da ga usidrim, ne ima pristaništa, gdje da pristanem. Evo živa slika — ovaj list artije. Treba počekati, dok se bura slegne. — I tako me jedna prigoda zadešava za drugom. Sad opet da budem tumač misli i čuvstvom općinara uz povratak Njegove Preuzvišenosti. Zadatak je mučan, ali je i slava zamamljiva. Ne daj se, Pavle! Jedna prigoda za drugom pro-

[30] đ o r đ i n a, obična georgina (Dahlia).

lazi; nu doći će vrijeme, doći će čas, gdje ćeš zaboraviti sve što je bilo i što si bio, od čuda nad onim, što se od tebe stvorilo; gdje sam sebe poznati ne ćeš. Što ćeš tada reći, Lovro, takmače moj! Tebi Pavao Čuturić nije govornik, nije pjesnik, nije glazbenik; nu ja ti velim, da će doći čas, gdje će se znati posvuda, da je Pavao govornik, da je pjesnik, glazbenik — i što si najvećma od Boga želim — poglavar tvoj. Ali sad mi valja poći knezu i starešinam, da se dogovorimo, kako ćemo sutra.«

To rekavši povrati se iz bašče u kuću, i za kratko vremena vidimo ga onakova, kakova ga vidjesmo u bašči, samo pokrivene glave i sa drvenim štapom u ruci, gdje ide knezu na dogovor.

Knez i kmetovi seoski sjeđahu već dugo u krčmi, gdje bijahu ugovorili da se nađu čekajuć učitelja. Za seoske vlade Petra Valjevca bijahu svi poslovi rješavani mjesto pod lipom ispred grada u krčmi čivuta Leporta, gdje onaj svoje bogate kuće i svoga sela mali silnik sjeđaše sa svojim po izbor viječem dan na dan pijuć kršteno vino nekrštena krčmara. Tu se dočekivahu sve prijave i tužbe, tu se izdavahu naredbe preko seoskih stražara, koji vazdan moradoše da sjede na stubah pred krčmom. Tu bijaše i bubnjar seoski; ukratko: to je bila stolica i središte togodišnje seoske vlade.

Kad učitelj stupi u sobu, pozdraviše ga svi s čašama u ruci.

Dobro nam došao meštre![31] Gdje te je tako dugo? Što je prošlo, od onoga ti ne ima dijela. Nego sjedi; nisi zadocnio; međer[32] ćeš ga, ako te je volja, još dosta odnijeti. Ej, krčmaru! amo čašu i vina!

Krčmar vino donese i, položivši ga na stol, udari uči-

---

[31] m e š t a r, učitelj (od lat. magister, nj. Meister); [32] m e d e r, dakle.

telja dlanom po plećiju, to jest pozdravi ga, a njemu se lice odmah razvedri.

Iskapivši ih nekoliko progovori učitelj ovako:

— Ljudi! Evo dođoh, da se dogovorimo radi dana sutrašnjega. Je li sve u redu, kneže: kola, popudbina i drugo što treba?

— Sve je u redu, meštre, odgovori mu knez; Pilipu sam zapovjedio, da spremi dvoja kola i da upregne najbolje konje; baba Manda je spremila popudbinu, pa sutra da idemo, čim svane. Ti gledaj, da s tebe ne dangubimo, a mi smo gotovi. A sada Bog te živio!

Ispiše u zdravlje učitelju i, obredavši se još dva do tri puta, skoči najedamput učitelj Pavao Čuturić i reče:

— Ljudi! Meni nije duže ostanka. Valja da se idem spremati na put. Lako vam; ali večeras mene čeka još veliki posao doma.

— Da, da, meštre; znamo mi; hajde nebore i gledaj da se opošteniš. Bit će tamo i drugih općina; pa ako ne budemo prvi, da bar nismo posljednji. Ti znaš njemčati; izvijaj, kako najljepše možeš, da bude na čast općini, tebi i knjizi, koju si učio.

Valja čitateljem pobliže znati, o čem se tu radi.

Vlastelin onih sela čovjek je stran, rodom Nijemac, i samo kadšto dolazi da svomu dobru prigleda — u pet šest godina po jedamput. A ostao od starine običaj, da, kadgod među svoje dođe, a oni da idu i da mu čestitaju sretan dolazak, svaka općina zase, sa svojim govornikom, obično učiteljem ili bilježnikom seoskim. U to ime izabraše i našega Pavla Čuturića njegovi općinari, da ih on Nj. Preuzvišenosti privede.

Tu se dakle opet radi o slavi, — slavi, koja se dosada osniva na više od pedeset svečanih govora i malo manje prigodnih pjesmotvora, što on sve u rukopisu brižno čuva, ili da, kad uzmogne, to blago štampom svijetu pri-

opći, ili, ako ga smrt zateče, prije nego što joj se nada, da ga svojoj djeci ostavi.

Došavši kući nađe ženu i djecu već spavajuć.

To je dobro, mišljaše u sebi. Tišina je mati uzvišenih misli. I tako razabiruć užeže crijep te ga na stol položi. Zatim potegne iz žepa onu istu artiju, na kojoj je prije dva sata počeo crtati velepjesan svoju, te i nju na stol položi, a olovku za uho zadjene.

Zatim za tri koraka natrag od stola odstupi i, jednom se nogom o pod uprvši, glavu uvis digne, kano da saziva vile pjesmotvorke, nakon po četvrta sata ščepa stolac i podmetne ga te sjednuv pograbi olovku i napiše naslov. Izatoga još jedamput postane i onda, osmjehnuvši se na svoju posetrimu, koja mu se bješe kroz pjesničku maglu utvorila, rukom izmahne i napiše dva prvorođenca toli mučnoga poroda:

Wir hören mündigst

Das Euer Excellenz gekommen ist gnädigst...

— Dobro je! — Hajde dalje!

»Gekommen! ...

Odakle? ... quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando[33]. Hm! Hm! ...

»Von Wien österreichischen schönsten Stadt...

»Stadt, Stadt, Stadt — — —

»Wo Seiner Majestät Residenz hat.«

— Veoma dobro! — Uh baš sada mora da hrče. Takova što pjesnika, pa da je u trećem nebu, opet na zemlju obori.

Nato opet isklliješti oči kao Pitija[34] na svom tronošcu i

[33] tko, što, gdje, čim, kako, kada; [34] Pitija, svećenica u delfijskom proročištu, koja je proricala.

digne se na prstih uvis, da srkne malo zraka iz viših sfera, te nastavi:

»Von, von — — —

— Sada ide: Kamo?

»Nach Grafthums...

»Vor hundert Jahren genannt...

— Tako! Treba malo i povijesti; i ona imade svoju Muzu.

Nato upre oči u jedan sobni kut te stane bubnjati prstima po stolu. Zamalo mu se opet stane glava lagano nadnositi nad artiju, pozorno, kao da se štogod iz nje ne istrese, i u jedan mah kao bijesan:

— Evo je, evo je! Drž', Pavle, ne puštaj. Sada ili nikada! — zaviknu i tijelom na stol padne, a nos s artijom sastavi te na nekoliko dušaka napiše čitavu pjesmu.

— Gotovo je! — duboko uzdahne i znoj si s čela otare.

— Nu sada valja još jedamput pročitati, pa onda lijepo za Nj. Preuzvišenost prepisati.

Tud si zasiječe pero i odmota tabak lijepe artije, što je čivut Leport velikodušno darovao općini, da se na njoj napiše čestitka Nj. Preuzvišenosti. Na artiji je lijep plavetan anđeo raširio krila s jednoga kraja na drugi te puše u dugačku trublju navještujuć općini veliko veselje sa sretna dolaska Nj. Preuzvišenosti.

Pavao Čuturić dakle velikim oprezom artiju na stol položi, da joj se štogod ne dogodi, i napisavši odozgo štamparskim velikim pismenima naslov stade velikom mukom risati početno slovo W., u koje malo pomalo dođe veći dio grba i cijelo ime Nj. Preuzvišenosti. Prepisavši zatim i ostalo, svuče se i legne.

Sutradan u prvu zoru dolažaše mu sa svih strana obećana toaleta: čizme od g. kapelana, hlače suknene od g. provizora i visoki škrljak od šumara. Bio bi se našao i frak u selu; nu činjaše mu se, da će u svom modrom ka-

putu biti kud i kamo ugledniji. Gospoja provizorica zamotala mu i dobar komad pomasti, da si njom namaže brke i glavu.

Odjenuvši se dakle od pete do glave pristupi k nekakvu ispucanu ogledalu, i tu se najprije uredi odvrh glave do ispod nosa, zatim od ustiju do bijelog rupca, što mu ga je gospodarica Bara kicoški oko vrata svezala. Napokon natjera na glavu malo otijesan škrljak, smota čestitku i turi ju u žep, pak, oprostivši se s Barom, ode pred krčmu.

Tu ga dočekaše ostali odbornici u svečanom odijelu te ga posade s knezom i još dvojicom u kola i krenuše kao svatovi put stolnoga mjesta Nj. Preuzvišenosti.

Tamo se opet pred krčmom zaustave, zairu u sobu unesu te sjednu, da se založe i za čestitku pripreme. Učitelj morade još jedamput, prije nego što će u dvor, da si ponačini brke i kose, jer mu se mast bješe putem otopila na suncu. Kad se sasvim uredi, stane posred odbornika, te im obrednik poklona ovako protumači: »Vi ste ljudi prosti i ne razumijete, kako ide u velike gospode. Zato ne treba da vam mnogo govorim, nego pazite na mene, i što vidite, da ja činim, to činite i vi.«

Nato krenu put dvora. Nu od treće kuće vrati se učitelj u krčmu i još jedamput iz čuture podobro povuče, osjećajuć da ne ima još dovoljno odvažnosti, koja je u takovih prilikah glavna stvar.

Općine, koje bjehu prije njih došle, budu najprije pripuštene. Tamo zagleda Pavao i svoga takmaca, meštra Lovru; nu ovaj put ni riječi s njim. Kad na nje red dođe, učitelj pred vrati šešir s glave skine i u nj pjesan tako udesi, kako će si moći u nuždi pomoći.

Ušavši u dvoranu pristupi krepkim, ponešto drvenim korakom k Nj. Preuzvišenosti i duboko se nakloni. Zatim se natrag obazre, da vidi, da li je sve u redu, i pročita drhćućim glasom najprije naslov pjesmi, a onda se

još jedamput okrene i odbornike izmjeri, nakašlje se i jasnim glasom počme:

»W i r h ö r e n e t. c.«

Nj. Preuzvišenost bijaše čovjek malašan i dobro ugojen, i kao što sva velika gospoda imaju u svom držanju štoto osobito, tako i u Njegove Preuzvišenosti bijaše običaj, te bi ruke uvijek na trbuhu držao, pa bi ili palcevi prebirao ili, što je još neobičnije, po trbuhu bubnjao.

To učitelja malo zabuni i kod osmoga stiha zapne. Ponovivši još jedamput riječ »etlichen Stund« prigne glavu, da u škrljak pogleda, a odbornici se svi duboko naklone; i tako još nekoliko puta, i to upravo na nesreću kod najneznatnijih mjesta svoje pjesni, kao što je »K r ä u t e r«, »S t i m m e n« i t. d.

Njegova Preuzvišenost već se je odavna nešto nadimala, i krv joj bijaše udarila u lice; a kod riječi »i h r e S t i m m e n« ote joj se smijeh. Nu kao što jesu velika gospoda te umiju sve vješto sakriti, tako i Njegova Preuzvišenost već imaše pripravan rubac i učini se, kao da joj se je kihnulo.

Učitelj i odbornici pokloniše se duboko i povikaše: na zdravlje!

To Nj. Preuzvišenost još većma razigra te, mahnuv rukom, reče smijuć se:

— Dosta dragi moj učitelju! Vi ste moj stari pjesnik; znam, da mi sve dobro želite. Hvala Vam.

Pošto ih Nj. Preuzvišenost bješe otpustila, vratiše se u krčmu, gdje odbornici učitelja lijepo počastiše kujuć u zvijezde njegovo hrabro i sigurno držanje, krepak glas kojim je govorio i t. d.

A on sav zanešen povika:

»Eh! Što ne bi tamo moga protivnika, inače prijatelja Lovre, da vidi, kako se čestita i s velikom gospodom govori. To je najljepši dan moga života, i ne bih ga dao za mnogo, što ljudi inače slavom nazivaju.«

Kažu, da je slavodobit tako djelovala na duh njegov, da upravo toj dobi imamo zahvaliti nekoliko velikih pjesni, od kojih danas imamo samo još neznatne ulomke i za naše oko vrlo hijeroglifične[35] nacrte.

Široko i daleko govorilo se ob ovom pjesmotvoru njegovu i prepisi zaredivali su od ruke do ruke, i mi sačuvasmo jedan za vječitu uspomenu na meštra svih meštrova — Pavla Čuturića[36].

[35] hijeroglifičan, hijeroglifi, sveto slikovito pismo starih Egipćana, koje je teško odgonetnuti.

[36] Ta pjesan nije izmišljena, nego je upravo uz ovakovu jednu prigodu, kano što je upisano ovdje, sastavljena, i ja imam autograf samoga pjesnika, kojega sam u glavu poznavao.

Glasi pako potpunim tekstom ovako:

Wir hören mündigst
Das Euer Exccellenz gekommen ist gnädigst
Von Wien, oesterreichischen schönsten Stadt,
Wo Seiner Majestät Residenz hat,
Nach Grafthums....
Vor hundert Jahren genannt
Wir freuen und schreien mit Mund
Bald täglich etlichen Stund.
O Gott vir loben dich barmherzig
Dass du gegen uns bist barmherzig
Und lasset kommen nach
Vor zehn und neunzig Jahren genannt
Das heist unsern liebsten Vater
Zu... Proprietär und Grundherr
Mit Nahmen ....
Dazu gebend Seiner Excellenz.
Vohin reiset unser liebster Vatter
Soll überall wachsen Kräuter
Und verschiedene Gattungen Blüm
Sollen lassen ihre Stimmen.
Darum fallen wir auf unsere Knien
Und machen wir unsere Mühen.
Segnen sollte alles Euer Excellenz, was der Gott
Himmlischer Vater und Sabaoth
Geben werde mit der Zeit
Sehen werden alle Leut:
Das heist Glückseligkeit.

IV.

»Dakle iza nedjelje ima se Nj. Preuzvišenost ovuda provesti, da u našem kraju lovi. Ne bi li to bila lijepa zgoda svečanim načinom pričekati ga i, da se manem repa te da se držim same glave, predložiti mu, pače ga na oči uvjeriti o rđavu stanju škole, opisati mu bijedu učiteljskoga života i moliti ga za polakšicu, koju ne mogoh dosada izmoliti od njegovih činovnika?«

Tako govoraše sam sobom poslije jela učitelj Pavao Čuturić.

»Ovuda mora naići; tuda mi ne može umaći. Da ga dakle ovdje pred kućom pričekam i zamolim, da se dostoji na časak samo navratiti u ovo smjerno prebivalište pučkih Muza i viditi, što se od njih radi. Kuća je sva prokapljiva, i kao što Božje sunce po bijelu vremenu svijetli onamo, gdje mu mjesta nije: u stan učiteljev i školu seosku, tako i kiše i vjetrovi gospodare po njih, kako ih je volja. Čemu mi drva, kad jedan živalj nije sklonjen pred drugim? Čemu mi krov, kad pod kišobranom toliko puta jedem i spavam? Čemu mi ova četiri ispucana i poduprta zida, kad mi se nije sigurno noću u postelji pružiti, da me tko s ulice za noge ne potegne? A kako je u školi? Polovica djece sjedi skvrčena na zemlji; a i oni, što su u klupah, nisu ni jedan čas sigurni za svoj život. Sve je naopako. Tabla mjesto da je crna, izlizala se i pobijelila, te što drugi kredom pišu, to bi meni valjalo ugljenom. Abecedarka otrcana i oglodana: jednom pismenu fali trbuh, drugom glava, a trećemu noga; pa kako da u dječjih glavah ne bude sve bez glave i repa? Nu i što li bi mi sve to? Ljeti škole ne ima, a zimi kako će da bude? Tako ljudi, videć da ne ima škole, drže, da ne ima ni učitelja; bira[37] ne daju, već što koj dade iz smiljenja i dobre volje. Gdje i posljednji seljak ima svoj ru-

[37] bir, ono, što se daje po selima svećeniku i učitelju

čak i večeru, valja učitelju više puta, kad zazvoni podne, sa ženom i četvero djece prst u zube. I da još ne ima duševne naslade i hrane, po tjelesnoj bi učitelj već davno ležao pod zemljicom, strven potrebom i nuždom, kakove ne trpe ni ovce ni konji, ali ju trpe Božji ljudi po zvanju prvi, a po uživanju posljednji. Mi smo međer oni volovi, za koje se veli u Svetom pismu, da jim pri vršidbi ne valja zavezati ustiju, nego jim dati što ih ide; a nam se evo zavezuju, nam se ne daje. Mi smo oni magarci, koji nesamo subotom nego i nedjeljom u jamu padamo, pače iz te jame nikada ne izlazimo, pa ne ima nikoga, da nas iz nje izvuče. Nu možda će i nam doći dan izbavljenja. Baš mi je drago, da mi se je ovo ovako duh razmahao; eto mi gotovih dokaza, koje ću sve sastaviti u jedan memorandum[38] te ga predati Njegovoj Preuzvišenosti. Vidio sam, da do mene nešto drži; sad ću vidjeti, koliko mu je stalo do njegova staroga pjesnika! Ta ne treba mi drugo, nego da potražim onu molbenicu, što ju je prije četiri godine podnio učiteljski zbor okružnom nadzorništvu, a ja — da ja ju sastavljao. Ono su argumenta perpetua[39], i što je onda valjalo, valja i danas od riječi do riječi.«

Nato otvori stolnu ladicu i izvadi svežanj pisama te našavši spomenutu molbenicu sjedne odmah da ju prepisuje.

»A sada valja da se dogovorim s Barom, kako ćemo urediti svečanost. Župniku ne ću da govorim o tom, jer on je, budi među nami rečeno, čovjek dobar, ali čovjek koji se slabo razumije u takve poslove.«

---

[38] m e m o r a n d u m, spomenica, spis u kojem su zapisane nečije želje, molbe, zahtjevi; [39] a r g u m e n t a p e r p e t u a, dokazi koji uvijek vrijede.

V.

Od to doba vidimo nekoliko dana izastopce učitelja Pavla Čuturića opet nakon toliko vremena kod svoga kista, s kojega bi danas sutra slavio slavom umjetničkom, da ga nije udes bacio na stazu znanstvenu, na kojoj se međutim također beru lovorike, pa treba i drugim štogod ostaviti. Nu ovo malo, što je on razumio slikarije, sada mu je upravo dobro došlo. Vrata je zabravio, da mu nitko ne ulazi u sobu i da stvar ostane tajna. Na stolu je razastr'o tri velika modra tabaka modre debele artije, koja na selu morade da valja mjesto risaće. On, kao što je u svemu bio čovjek vješt i ništa mu se otelo nije, tako je i ovdje pogodio, kako treba. Znadijaše da Nj. Preuzvišenost uživa u svom grbu obiteljskom. Izumi dakle, kako bi iz sastavina grba složio više samostalnih slika. Sjećaše se, da u grbu stajahu s jedne strane ribe, a s druge strane jelen. Sjećaše se i krune nad grbom. Razgodi dakle tu heraldičku[40] kombinaciju na tri posebna dijela.

Najprije uze risati jelena. Nu što će sa samim jelenom? Odluči dakle okružiti ga primjernom stafažom. A što jelenu dolikuje ljepše negoli lovac? S jednoga kraja načini strmu pećinu i za njom lovca, koj se samo od pasa viđaše, kako se je iza pećine natkučio te na jelena pušku opaljuje. Jelena je načinio u onom tragičnom trenutku, kako se je upravo pogođen zrnom iz puške prekobacio, zablenuo i noge u zrak digao. Oko njega načinio travu i, jer upravo bijaše još toliko mjesta prazna — do njega pružio lovačkoga psa.

Potom uzme drugi list. Ribe su mala stvar, a artija je velika. Ribe žive u vodi. Načini dakle vodu i tim si prištedi mučno risanje cijelih riba. Učini dakle, da sve tri

---

[40] h e r a l d i č k i, od heraldika, nauka o grbovima.

ribe u jednom redu proviruju glavom iz vode, kao iz koša guske, kada ih nose na pazar. Nu što je to sve? — Kao što je na prvom listu, tako i ovdje nariše lovca s udicom; ali da ga ne slika svega, zakloni ga panjem, iza koga da na ribu vreba. Lovački prizori stajahu u savezu sa samom prigodom svečanosti; jer, kako rekosmo, Nj. Preuzvišenost imaše upravo daj dan loviti u kotaru općine R.

A sada dođe kruna. Nju je osobitom pomnjom snimao s naslovnoga lista jedne školske knjige, gdje pod njom stajaše: »s dozvolom poglavarstva.« Kod krune mu se učini najpriličnije naslikati pod njom glavu same Nj. Preuzvišenosti. Tim mišljaše, da će visokom gostu osobito ugoditi. Nu bijaše još s obje strane mnogo prazna mjesta. To ispuni sa dva lonca cvijeća, koja postavi uz okrunjenu glavu Nj. Preuzvišenosti.

Ne ćemo se ovdje upuštati u rasuđivanja njegove umjetnosti. Nu za jedno ga moramo ispričati, što su mu mnogi prigovarali, da naime boje nisu svagdje dolikovale predmetu. Nu tuj si on ne mogaše inače pomoći, već, gdje mu oskudijevaše prave boje, tamo uze onu, koja je najbliža. Tako je na pr. Nj. Preuzvišenost izgledala u licu kao da je taj dan cigle vozila; jer ne bijaše boje, koja ide za meso.

Utom dođe i ponedjeljak. Vrijeme je bilo lijepo, i tako su đaci prošle nedjelje provodili idilički život na polju i u planini za ovcami, kozami, konji i t. d. A sada mu ih trebaše nekoliko za grbonoše, cvjetonoše, pjevače, — isto tako i nekoliko djevojaka. Valjade mu dakle uoči dana, kad je sve kod kuće, zaći po selu i zamoliti ljude, da mu nešto djece pošalju u školu. Bara je vazdan plela vijence i uređivala školu. Zidovi bijahu zastrti velikimi rupci svakojake boje i po njih isprikopčani vijenci raznovrsna cvijeća. Nad stolicom učiteljevom bijaše golem vi-

jenac od samih đorđina i u njem cvijećem upisan pozdrav »vivat[41]«.

Ponedjeljak je dakle osvanuo. Čuturić se digne u svu zoru i pregleda sve u školi. Potom razveže svežanj pisama i položi s jedne strane povelju, kojom je imenovan za učitelja, a s druge strane spomenuti memorandum. Zatim ode još jedamput u vrt i ondje načupa trave, te njom pospe pomost školski, da Nj. Preuzvišenosti bude meko hodati.

Utom prispiju đaci i djevojke te budu najprije nakićeni: djevojčice po đorđinom za svako uho, potom jednom za njedra, jednom za pas, a poslije imadoše uzeti još u svaku ruku po jednu. Momci jednom za šešir, jednom za prsluk, a poslije dobiše još po jednu u svaku ruku. Zatim pokušaše ispjevati kratku pjesmicu; »Sini, Sunce, na zapadu« — jer Nj. Preuzvišenost dolazijaše sa zapada — štono ju bijaše učitelj upravo za tu prigodu sastavio te se pjevaše kao božićna pjesma: »Čestit svijetu danak svanu«.

Kad to obavi, odabere od ostale djece tri grbonoše i njima dade svakomu po jedan dio grba u ruke te ih postavi u red tako, da kruna s likom Nj. Preuzvišenosti dođe u sredinu, i zapovjedivši im da budu u miru, ode i preodjene se sasvim onako, kao što je prije osam dana Njegovoj Preuzvišenosti čestitao; i budući već sedam ura odbilo, izađe pred kuću i stane za dud, da čeka visokoga gosta opetujuć svejednako njemački govor, kojim imađaše pozdraviti Nj. Preuzvišenost.

Poslije četvrta na osam nasta zvrka kočije izdaleka; a on u živi čas kapu s glave skine, brkove i opravu ponamjesti te iziđe malo napolje iza duda, odakle je Nj. Preuzvišenosti na pogledu.

[41] vivat, živio.

Kad se kočija približi, on mahne kočijašu rukom da stane, i ovaj stane. Učitelj pristupi k vracam od kočije i poklonivši se tri puta, počne:

»Euer Excellenz —«

Kočijaš, kad to vidi, izdere se na nj:

— Sam vas vr ... nosi, zar ne vidite da Nj. Milost spava?

Uto se Njegova Preuzvišenost iza sna prene i, videć da kola stoje, prepane se te htjede da skoči upravo na onu stranu, gdje učitelj stajaše kod vrataca. Spazivši njega trgne se natrag i dosjeti se odmah jadu.

Učitelj, prepadnuvši se od mrka pogleda Njeg. Preuzvišenosti, ne znade što da počne. Amo mu šešir iz ruke na zemlju pao, a onamo mu se kosa od straha naježila i brci mu se počeli odvijati, kao što se odmata trava satovka, kad se djeca njom igraju. Usta kao da su mu drotom sašivena, — ni mrtve riječice da proslovi. Ruke mu visijahu po običaju svaka na svoju stranu niz noge, i uzalud mu bijaše micati s oba palca — kao da vesla, ne bi li mu se pokrenuo brod govorništva — ne mogaše da govori.

Njegova Preuzvišenost, kako bijaše čovjek inače dobar, videć gdje se učitelj kao pile u kučine zapleo, zapita ga ljupkim glasom:

— Šta je, moj učitelju?

Usta mu se ne razriješiše, ali ruke se razdrveniše i sve, što mogaše, bje te rukom pokaza na školu.

Njegova Preuzvišenost, da ispuni volju ubogu čovjeku, siđe s kola i pođe u školu. Kad dođoše pred vrata, požuri se učitelj, da mu ih otvori i uniđe za njim; nu u toj velikoj revnosti noga mu se po masnoj travi omakne, i on, padajuć nauznačice, sruši pred sobom dva grbonoše tako, da više ne mogahu rabiti, a za sobom tablu. Nj. Preuzvišenost prihvati ga rukom pa ga tješijaše radi nesreće; a on mu neprestance odvraćaše:

— Oprostite, Vaša Preuzvišenosti; nije bilo hotimice.

Djeca, çineć svoju dužnost, zapjevaše, dok još učitelj padaše: »Sini, Sunce, na zapadu«; ali im on mahnu rukom da šute, i tek kad se bješe opet osovio i Nj. Preuzvišenosti ispričao, zapovjedi, da se snova pjeva, a on sam odmjerivaše takt.

Nj. Preuzvišenost, odmah kod prvih riječi, stane izjavljivati svoje zadovoljstvo neprestanim »vrlo dobro« i »dosta je«, tako, da učitelj, napokon upućen o povoljnu uspjehu pjesme, presiječe pjevanje, kojega se jeka odbijaše od zidina školskih u šarom raznoglasju tako, da Nj. Preuzvišenost bi prisiljena malo si pročistiti uši.

Potom se imadijaše držati govor, u kom se učitelj ispričavaše, što se evo usuđuje Nj. Preuzv. na pol puta ustavljati i t. d.; nu i tud se Nj. Preuzv. nekako spasi popleskavši učitelja po ramenu.

Tada uze ispitivati djecu, od koje nekoja moljahu, druga čitahu, a treći kazivahu: po čem se pozna, kad će kiša; da li guske i ostala životinja ima svoj jezik; zašto se čovjek strese, kada ga Smrt preskoči? i t. d.

Napokon zapita učitelj jednu djevojčicu: gdje se je rodio Spasitelj i kakav se odatle izvodi praktičan nauk za nas? A djevojka odgovori: da kad je njemu bila dobra štalica, mi da ne tražimo bijelih dvorova; kad je on mogao spavati na slamici, mi da ne tražimo mekih dušeka[42]; kad je on mogao s volom i magarcem pod jednim krovom spavati, zašto da i mi — Tud joj učitelj presiječe riječ. — Dosta je, dijete toga, — jer valjade sve, što djeca govorahu, protumačiti Nj. Preuzv. na njemački.

Nj. Preuzvišenost, koja već svega bijaše sita, pohvali ukratko sve, primi memorandum, koj mu učitelj uz duboki naklon predade, i izilazeć na dvorišna vrata reče mu:

---

[42] d u š e k, jastuk, vanjkuš.

— Za nedjelju dana dođite momu nadstojniku po odgovor, a držite se pomalo i općine.

Kukavni učitelj znadijaše dobro što će to reći: »nadstojniku po odgovor« i »općina«, pak misleć uzato na nesreću, koja mu se je malo prije dogodila te glavni dio svečanosti uništila, zatim na kobni odgovor o jaslicah Gospodnjih uzdahnu duboko i reče:

»Da, da, Gospode! Tvojih osam blaženstva jedina su naša blaženstva«.

Za osam dana nalazimo učitelja skupa sa ostalom svjetinom u letvami pretinjenom tobožnjem predsoblju Njegove uglednosti g. nadstojnika. Pandur vlasteoski proziva redom ljude, kako mu ih kazuje g. nadstojnik. Najedamput zavikne:

— Učitelj Pavao Čuturić!

— Hier! odjavi se on.

— Evo Vam Vaše molbenice s rješenjem, reče nadstojnik i pruži mu onaj poznati memorandum preko ramena, kako mu stojaše za stolom, i ne pogledavši ga u lice.

Učitelj, koj bijaše odlučio, da danas ne će štediti riječi, kud puklo da puklo, ne htjede da se odmah ukloni, nego stade za stolcem Njeg. uglednosti i čitaše rješenje: »Ob instantes hoc anno penes ovile, stabula caeteraque aedificia oeconomica multiplices reparationes, petito deferri nom posse.«[43] Kad to pročita, kako bijaše čovjek čedan, ne htjede da čini prostačina, nego, kako će fino prevući ispod nosa nadstojniku tu nepravdu, reče mu smiješeć se — kako mišljaše — ironično:

— Hvala vam, gospodine nadstojniče.

Ovaj pako uze to pod istinu i odgovori naklonivši se:

[43] Poradi mnogih popravaka, koji su potrebni oko ovčarnice, staja i ostalih gospodarskih zgrada, ne može se molba predati na riješenje (ne može se molba zadovoljiti),

— Na malu, učitelju.

Na malu da, mišljaše u sebi učitelj i tek na stubah dvorskih šaku stisne te, obazrevši se nekoliko puta tamo amo, rekne oštro i glasno nadstojniku u drugom spratu: Na malu! Što na malu? Na ničem! i tako si iskalivši srce na nadstojniku, ode seoskom knezu.

— Dobar dan, kneže!

— Bog daj, učitelju!

— Brate kneže. Sad ne ima više šale, već gledaj s općinom da mi opravite kuću. Nesamo da je sramota za općinu, nego ja mogu svaki dan u njoj skupa sa ženom i djecom izgubiti glavu. Pa da bar tom prigodom uzbude i naše djece nekoliko, te bi unapredak bili valjada malo pametniji.

— Učitelju moj, odgovori knez, sve je to lijepo i toliko puta se već mislilo na tvoju kuću. Nu ove godine valja pokriti općinsku krčmu, valja stražu, valja nam, kako smo se zavjetovali, sagraditi pred selom kapelicu svetomu Antunu.

— E, tako li je to? ražesti se učitelj. Onamo su preče ovce i koze, konji i volovi, negoli učitelj i obitelj njegova; ovamo se gradi krčma i straža, a učiteljevu stanu što Bog dade! Sebi pravite zaštitnike, da vam brane marhu i polja. Ja ne trebam ni jednoga od njih. Tko će dakle zaštitavati mene i moju dječicu? Sveti Antun, nije li, kneže?

— Tko mu drago; ele ti si zabilježen posljednji.

— Znam, znam, reče učitelj odilazeć. Bog će mene čuvati, braniti i hraniti kao i dosada. Gradite si ovčare i štale, da vam ne pokisnu ovce i da vam ne zebu konji i volovi, a ja ću u svojoj kobači[44] živiti sa svoje četvero pilića, dok bude Božja volja. Vas neka štiti sveti Antun; a ja

[44] k o b a č a, od drveta kao krletka (kavez), gdje se drže kokoši ili kakva druga živad.

se izručujem mudrici sv. Kati i učitelju svih učitelja spasu našemu Kristu. Hranite se vi bijelim hljebom i mesom, a ja ću projom i kiselicom kao i dosada. Nu i ti, kneže, i ti nadstojniče, ne daj meni Bože, kao što se tvrdo nadam, sjesti na onom drugom svijetu uz prijestolje Božje, pa da vas obojicu, a i Nj. Preuvišenost — budi među nami rečeno — smotrim, kao onaj Lazar evanđeoski, na dan pakla, gdje jedan drva tovari, drugi nosi, a treći vatru loži; pa da onda vi, smotrivši mene, stanete zalamati rukama i vikati što vas grlo nosi: »Slatki ljubazni meštre Pavle! Daj nam dobaci štogod, da se uspnemo k tebi«; a ja bih onda uzeo kakvu podugačku gužvu[45], pa bih vam ju dodao; a kad bi bili jedno dva tri hvata od zemlje, onda bih vas najedamput — zvec! o zemlju. — I tako, kao što iz svega vidim, učitelj je zbilja samo prognanik na ovom svijetu, a prava njegova domovina tamo je gori.

VI.

Kako se doznaje iz književne ostavine učitelja P. Čuturića, imenito iz njegova dnevnika, koga ulomci evo pred nami leže, morao je on dvije tri godine poslije ovih događaja umrijeti; jer opisavši još učiteljsku skupštinu, u kojoj je on opet pero vodio, i upisavši govore, koje je tom prigodom držao, zaključuje dnevnik ovim riječima: »Buduć pako da osjećam, da mi doskora valja umrijeti, stoga se ovim, — salvo de reliquo creatoris in creaturam dominio[45] — odričem već unaprijed svega svijeta, i što mi još preostaje vremena, to ću da se za smrt pripravljam. Ako se međutim ipak sluči štogod znamenita, što bi za moj život bilo od kakve važnosti, to će se naći na koricah moga molitvenika.«

[45] gužva, savijeno gipko pruće; [46] ne dirajući u ostalu vlast, što je ima stvoritelj nad svojim stvorom.

U ostalom na tom molitveniku ništa se drugo ne nalazi zabilježeno do nekoliko oka veresije u krčmara Leporta i da se je 14. travnja otelila krava zekulja[47], a 29. da je tele mesaru prodano skupa sa kravom.

U seoskom zapisniku stoji, da je — kao mnogi drugi veliki muževi staroga i novoga svijeta — sahranjen na općinske troškove; što se također za dopunjenje životopisa napomenuti mora.

Njegovi rukopisi nalaze se u dječjeg skrbnika, koj ih čuva kao znamenitost neku i još nije pravo odlučio, kojemu zavodu da ih pokloni. Nam ih je ustupio samo za porabu, te iskreno ispovijedamo, da nam je žao, što ništa nije potpuno, već moradosmo pobirati po ulomcih, gdje šta znamenitijega mogosmo naći. Ima i boljih proizvoda pera njegova, nego što je dnevnik, koj među rukopisi dolazi pod latinskim naslovom: Commentarii Pauli Csuturics ludimagistri R ... sis[48] — ali tim bi trebao velik komentar, koj posao mi ostavljamo drugim.

Pavao Čuturić bio je jedan od ljudi, koji su umrli, a nikada pravo ne znali, zašto su se upravo rodili. Laćali se ovoga i onoga, samo jednoga ne — za što su možda upravo bili. Čovjek inače dobra srca, koj se je mogao nad svačim rasplakati, nad zaklanim piletom, a kamoli ne nad nesretnim čovjekom. A sam bijaše nesretnik i mučenik ovoga svijeta sred umišljene svoje sreće. On si je sam vračao od zla dobro, od siromaštva bogatstvo, od nužde krjepost, od neukosti znanje, i to bez ikakve čarolije: čaša vinca, jedan dan dobar među deset rđavih pretvaraše mu pakao u raj. Ako ga gdje uspitaju, kako je živio, a on će reći: onako, kako sam znao i mogao. Bio je u ostalom niska, malo nerazmjerna stasa, kratkih nogu i dugačka tijela; jake kose, koju je uvijek na oči natjerivao; dugih ruku, koje je samo u osobitih prigodah di-

[47] zekulja, krava zečje dlake; [48] memoari, zapisci učitelja Pavla Čuturića.

zao, inače su mu uvije visile, i u govoru je občino samo palcevi kretao i prebirao. Imao je mnoge pogreške i običaje velikih inače ljudi: mucao, kao i najveći govornik stare Grčke; uvijek se jednako odijevao kao Napoleon Veliki; ljubio čašu vinca kao Lesandro[49] bio u nuždi s malim zadovoljan, a u svih nezgodah života ravnodušan kao Sokrate i Diogene. Inače je malo govorio, a mnogo mislio. U običnom govoru imao je tri poslovice, kojimi je govor izmjence preplitao: »Kako da kažem« »Što ti ja znadem« »I tako dalje«; a svečana mu je poslovica bila: »Sic itur ad astra!«[50].

---

[49] Lesandro, Aleksanar Veliki; [50] Tako se postaje slavan.

JANKO JURKOVIĆ:

MEMOARI STARE GREŠLJE.[1]

---

[1] greš1ja, grešljika, nekakav sitni novac (njem. Gröschel).

I.

Bijah sinom siromašnih roditelja, koji su me do osme godine kod kuće držali, kako su znali, odgajali, kako mogli, u školu otpremali, a napokon, nekom dobrom srećom ili, da pravo reknem, pomoću možnih zagovornika u neki zavod smjestili. Pokojna moja majka — Bog joj dao duši dobro! — kako bijaše blaga srca, prepuna ljubavi prama nam, djeci svojoj, i kako preko gora našega zavičaja ne bijaše vidjela ni samo pedlja drugoga svijeta, otpravljajući me u zavod — koji bijaše jedno pol dana od rodnoga mi mjesta — ono posljednjih nekoliko dana često bi me, kradom od oca, k sebi privukla i, uzamši mi glavu među one mile ruke, sva bi mi blažena u oči pogledala, pa bi onda najedamput plakati briznula, a za čas se opet ljupko nasmiješila i snova me dragat uzela, svakako me svjetovala, a na posljetku uvijek dodala: »Pa nam često piši, rano moja.«

Tolikoj ljubavi majčinoj odazvaše se sve sile duše moje. I koliko po slaboći djetinjoj poslije možda ne učinih, zaonda bar odlukom potpuna muža bjeh odlučio, da ću ju u svem poslušati: da ću se učiti, da ću se dobro vladati, da ću na nju uvijek misliti i da ću joj često pisati. A da navlastito uzmognem zadovoljiti ovoj posljednjoj želji, bijah se po siromaški opskrbio svom listo-pisaćom spravom, samo ne imadoh pečatnika. Da ga si nabavim, ili da mi ga nabave, o tom ne smjedoh ni misliti. Za ono doba među đaci ovaj pečatnik bijaše atribut gospodstva i među stvarima, koje se poželjeti mogu, stojaše on na

onoj visini aspiracija[2], na kojoj stoje danas zlatni lanci i ure zlata materinih. — U starom obiteljskom ormaru poznata kroja poput tabernakula[3] crvenih, s množinom svakojakih ladica, bijaše u jednoj od ovih među drugom sitnom ropotarijom stara grešlja (novac), lijepo izrazita lika; — nju uzeh, da mi bude pečatnikom, dok ne stečem svoga.

Od svih stvari, koje imah u životu, ne bijaše mi ni jedna tako vjerna kano ta zamjenica pečatnikova. Ona me po svih mojih raznih putevih pratijaše od djetinjstva do muževne dobe. I koliko bijah čuvaran i pazljiv, mnoge stvari i krupnije i vrednije i meni milije izginuše premetačinom dosta nestalnoga života, silnim seljakanjem od mjesta do mjesta; nu svaki val, koji bi mene dalje ponio, i koliko bi drugoga progutnuo, moju bi grešlju uvijek na suho izbacio i na vidik iznio.

Bijaše u mene ujak svećenik, koji me je jednom uz imendan za čestitku tvrdom križarom[4] darivao. Prvi trošak od nje bijaše mi pečatnik sa znakovi vjere, ufanja i ljubavi i početnim slovi moga imena. Srce mi od radosti silnije kucaše, kad ga prvi put u vosak utisnuh; čuvstvo, koje me obuze, bijaše srodno onomu, kad si nakon više godina prvi put vidjeh ime naštampano. A kako, mišljah, da će mi se tomu istom obveseliti majka! Znadoh, da će kod prvog lista, zatvorena tim novim pečatom, prije nego li ga otvori, ona slova izljubiti i suzami natopiti, jer će joj se mjesto hladnih i tuđih crta novčanoga napisa prikazati iznenada očima pouzdani, rječiti, živi znakovi imena, upisana u srcu njezinu.

Otkako stekoh taj pečatnik, povrgoh grešlju, i potucaše se po svih kutovih moga maloga đačkoga i potonjega gospodarstva. Ali, kako rekoh, sto puta se zametnu, i mi-

---

[2] aspiracija, želja; [3] tabernakul (tabernacuhum), u katoličkoj crkvi kućica, gdje se sprema presv. otajstvo; [4] križara, srebrni novac što ima na sebi krst (križ).

šljah je izgubljenom — pače i ne mišljah više na nju —, i sto puta se opet ukaza. Gdjegod bih što tražio, tuj bih nju našao; gdje bih što premetao tuj bi ona ispala. Ako bi ju izmeli; i na buništu bi se opet našla; k pralji bi otišla, i opet bi se povratila; djeca i mlade mačke bi se njom igrale, i opet bi došla na svoje mjesto. Obično boravište bijaše joj na posljetku među pijeskom u mastioniku (tintarnici). Tuj bi po njoj, pišuć, mastilom štrcao, i dogodi mi se jednom te u hitnji napisav gotov list, zagrabim žlicom da ga pospem; al kad tamo, i ona mi se pridruži te mi sve pismo zamrlja. Ljutit, hitim ju kroz otvoren prozor, pomisliv u sebi: »kako me se ova rđa nadovezala, neka ide do bijesa!« — Nu za časak: kuc, kuc na vratima, i u sobu stupi mali uličnjak te improviziranim[5] poštenjačkim držanjem pruži mi moju grešlju. »Ovo će, reče, biti vaš novac, jer je na vaš prozor izletio i meni upravo na glavu pao. Ako sam i siromah, pošten sam te vam ga donosim«. Dobro se bijaše dovio mali! Uz jeftinu slavu poštenja, mjesto mrtve dobi živu krajcaru, a ja grešlju bacih opet u pijesak.

U to doba dođoše mi ruku spisi Addisonovi[6], te naiđoh, gdje pripovijeda, kako ga jedne večeri bješe pohodio prijatelj, čovjek silna razgovora, kojim bi mu vrcale misli i primjedbe koliko nove toliko neobične. Između ostaloga tvrđaše, da se hoće više uma tihu i samotnu negoli bučnu i nemirnu životu. Mnogi ljudi našega vijeka da se nečim grade stoga, što se neprestano tamo amo vrzaju te čine koješta male ili nikakve vrijednosti. To govoreć spazi na stolu domaćinovu nekakav novac i brzo smisli primjedbu, da mnogi od onih vrzala nisu doživili

---

[5] improviziran, bez spreme zamišljen, učinjen; [6] Addison Josip (1672.—1719.), engleski pjesnik i državnik. Najviše je izišao na glas kao humorist i svojim esejima o moralu.

ni polovicu onoga, što bi nam mogao pripovijedati onaj novac, da govoriti umije.

Tom opaskom prijateljevom zaplodiše se u duhu Addisonovu »Memoari šilinga«,[7] koje pročitavši ne mogoh da ne pomislim na svoju čudnovatu grešlju; i kao što se u razgovoru onoga prijatelja bješe razigrala mašta Addisonova, tako plod njen, ona domišljata pripovijest zgoda šilingovih, bijaše pokrenula mojom ponešto življom razmnjevom[8].

K tomu nadođe još jedna okolnost, podobna u onaj čas pobuditi vjeru u tajni savez i najslučajnijih prigoda. Kad je mene upravo najživlje zanimala pripovijest Addisonova i moguća srodnost sudbine između njegova šilinga i moje grešlje: dođe mi sestra i, nauma pitati gusku za Martinje, zaiska, da joj dam, ako je još gdjegod, onu grešlju, da ju skljuka u gusku, kako će se bolje upitati; jer da se to tako drži i čini — s dokazanim uspjehom.

Upravo sada! To mi se učini sumnjivo. Odreknem sestri i mjesto grešlje dam joj drugi novac; nju pako, mješto u pijesak, stavim na ormarić uz postelju, dok ju gdjegod bolje spravim.

Bila je večer i, došavši doba spavanju, legnem se i po običaju uzmem knjigu — i to opet Addisona — da čitam. Prevraćajuć list po list stvari poznate dođem opet na povijest o šilingu. Zanesem se u misli, a pomalo i u san. Svatko zna, da je to stanje polusna za otajstvene stvari — kojekakove prikazni — najprikladnije. Učini mi se, da nešto zuji, kano glavom maloga zvona, i odmah zatim ču se riječ ljudska: Χαῖρε — — — ave! — — — zdravo! na koji posljednji pozdrav otvorim oči i imam što da vidim.

---

[7] š i l i n g (shilling), engleski srebrni novac; [8] r a z m n j e v a fantazija.

Kakogod šiling Addisonov, tako se moja grešlja na rub osovila. Potezi maloga lišća počeše joj oživljavati i razmicati se, iz odsječena vrata porastoše ramena, ruke i ostalo tijelo, te preda mnom stajaše potpuna slika čovjeka, lakat od prilike velika, živa proletera današnjega kalupa, od glave do pete otrcana, kroz kapu propalih vlasi a kroz čizme prsta, nu lica veoma umiljata i izraza u njem dobroćudna, — te poskočiv jednom nogom i zamahnuv. kapom još me jednom pozdravi: Zdravo!

Ja ga zapanjen pogledam.

— Što me tako gledaš, reče, čemu li se čudiš? Da li ovom mom odijelu? ili jeziku, kojim te pozdravih? Ne čudi se ni jednom ni drugom. Sve ćeš znati. Odijelo mi lijepo dolikuje, a jezik sam, premda tuđin, vremenom naučio; a to je čini mi se manje čudo, nego što neki (e) od vas svakojake znate, a svoga ne umijete.«

— To je sve dobro, reknem mu; nu tko si ti?

— Ja sam tvoja grešlja. Znaš, kako sam te se od djetinjstva vjerno držao, i sve to vrijeme gledao sam priliku, da ti se otkrijem i da ti pripovijedam zgode mnogovječnoga bivstvovanja svoga. Taj nagon oživlje u meni tim jače, kad danas čuh, da imam tečaj svoga života zaključiti krutim zatvorom u želucu guskinom. Svatko je rad poslije sebe ostaviti kakovu uspomenu. Čuj me, dakle, ne ćeš se kajati.

N. B. Prije nego počnem: Tebi se možebit čini, da bi meni, kano grešlji, valjalo govoriti u ženskom spolu. Nu ja se držim generičkog svoga svojstva kano novac; i budući taj u vas muškoga spola, ne budi ti na spačku[9], što se služim tim spolom. To je — da se razumijemo.

Rodio sam se na otoku Cipru (otkuda i cuprum, bakar) u vrijeme, kada su Grci taj otok Perzijancima oteli ratom kušali. Ne ću da ti naširoko kazujem, kako su me iz

---

[9] s p a č k a, smetnja.

zemlje izvadili, od truse oprali, vatrom stopili i u štap skovali i u kovnicu dovezli te novac od mene načinili. Jednoga se ugodno i s ponosom sjećam; kad naime gotov ispod tiskala izidoh i kušalac, udariv menom o kamenu ploču, reče: dobar je! t. j. da nisam šupalj ili inače nedotupav. A to spominjem zato, što mi se čini, da bi taj postupak katkada bio veoma potrebit i kod vas ljudi, prije nego vas u tečaj stave. — Nu to je samo onako uzgred rečeno.

»Najprije dakle bijah grčki novac. Ne znam, koje si ti misli o seobi duša. Vi ljudi o tom dosta govorite, ali, čini mi se, malo znate, a još manje osjećate. Početnik, toga nauka, moj zemljak one dobe, Pitagora[10], bijaše jedini te se usudi ustvrditi o sebi, da za doba trojanskoga rata Euforbo, sin Pantoov, ne bijaše nitko drugi, nego on (naime Pitagora), i za dokaz tomu pozivaše se na štit u hramu Junonimu[11] kod Mikena[12], kojim se on kano Euforbo bijaše služio i na kom bijaše zbilja napisano ime toga junaka. Od to doba čuje se među ljudi, da je ovaj ili onaj nalik ptici, zecu, majmunu, divljemu mačku, konju i t. d., nu nitko se o sebi ne sjeća, ili možda ne će da kaže, da je kad bio takovom živinom, pa ma i čim boljim. Ali zato ja ipak vjerujem u seobu duša ili produžnju bivstvovanja uopće. Vi se ljudi toga valjada ne opominjete, jer se bez svijesti rađate i bez svijesti umirete; jer mnogi od vas ni u životu ne zna što je jučer jio, a nekmoli bi znao, što je nekoć bio; nu zato se ipak kod množine od vas pokazuju tako očiti tragovi i gotovo neposredni nastavci inakih predovoživotnih eksistencija, da bi se moglo prstom pokazati i sigurno reći: ovaj je, prije nego

[10] P i t a g o r a, grčki filozof (582.—500. pr. Hr.); [11] J u n o, božica, žena najvećega boga rimskoga Jupitera; [12] M i k e n a, prastari grad u Argosu (Grčka), prijestolnica kralja Agamemnona, poznatoga iz Homerove »Ilijade«.

što postade čovjekom, bio — ovo, o ovaj — ovo, te blizu srodstvu sa svijetom Ezopovih[13] basna«.

»Što se mene tiče, izvjesno znam i opet ti velim, da sam najprije, i to dugo, bio grčki bakreni novac. Iza kako je naša kultura već davno bila osvojila život rimski, i stari Katon[14] kako već odavna pod sijedu glavu bijaše morao učiti grčku slovnicu, za vrijeme cesara Tiberija[15], nađe se u Ateni neki gladni retor, inače privrženik stoe,[16] te ne imajuć ni kaše da se njom nahrani, a misleć, makar da su grčki pedagozi Rim poplavili, i za njega da će se možda naći gdjegod bolja korica hljeba: spremi malo popudbine: vrećicu smokava — koliko se mogaše sigurno pronijeti od sikofanata*) — nekoliko glavica češnjaka, dva tri somunića hljeba, pa krene na put u Rim s gotovinom od jedne drahme u bakrenom novcu, među kojim bijah i ja.«

Pristavši i iskrcavši se u Brundiziju[18] te obračunavši što je putem potrošio — jer ostalo morade odveslati na brodu — nađe se još prilično pri novcu, o kom, što prosеć što od svoga trošeć, što pješke što povezački stigne sretno u Rim i ja s njim.

[13] E z o p, (Aisopos), grčki pisac basna. Ne zna se, kad je živio, [14] K a t o n stariji (M. Porciuns Cato superior, 234. do 149. pr. Hr.), znamenit državnik rimski, vojevao protiv Hanibala, čovjek strogih načela i pisac. [15] T i b e r i j e, Tiberius Claudius Nero, rimski car (14—37. poslije Hr.). [16] s t o a, osobita filozofska škola u staroj grčkoj, koju je osnovao filozof Zenon god. 300. pr. Hr. Karakteristika joj je strogost i heroizam moralni, [17] s o m u n i ć, somun, pšenični u kiselo umiješani hljeb. [18] B r u n d i z i j (Brundusium), danas Brindisi, grad u Italiji na istočnoj obali Jadranskoga mora.

* Sikofanti zvali su se oni, koji bi koga radi zabranjena iz Atike izvoza smokava tajno prijavili. Poslije je ime to preneseno i na one, koji bi prokazivali i druge stvari, nego što su smokve, te se danas zovu denuncijanti

O tom čovjeku ne će biti više razgovora. Toliko ću samo još spomenuti, da je s vremenom postao glasovit čankoliz[19] (parasit) i lakrdijaš neke senatorske obitelji u Rimu.

Dogodi se, da je u to doba cesar Tiberio morao s vojskom u Panoniju (zemlja na donjem Dunavu), da uguši pobunu. Po duhu onoga vremena i taj vladar bijaše više Grk nego Latinac te na svom dvoru strane mudrace grčke rad prikupljivaše i s njimi se zabavljaše. Jednoga od njih bješe sobom poveo u Panoniju. Nu ubogi čovjek, nevikao onomu podnebju i hrani, najede se jednom jabuka petrovača, dobije groznicu i umre. Kad bijaše da se sahrani, nasta neprilika za propisani obol (novac), koji ide Haronta[20] u ime prevoza na onaj svijet. Užurbali se dvorani carevi obilazeć i propitkujuć, ne ima li tkogod kojom srećom novac, da dâ. Kad eto ti nekoga brijača — inače građanina rimskoga i legionarca careva[21] — kod kojega se, došavši u Rim, bijaše najprije nastanio onaj retor iz Atene, te, uzev brže bolje nož, ispori njim iz kabanice novac, koj mu — premda proti reglementu[23] — služijaše pucetom — i to bijah ja — pa ga tamo dade. Neki primijetiše da mora biti obol[24], a ovo da ga je samo osmi dio, te se zapodje prepirka, hoće li biti dosta prevoznine. Napokon pametniji uvidješe, da je bolje išta nego ništa; a to potvrdi i brijač kazujuć, kako ga je retor menom za nevolju namirio, pošto ga već bijaše obrijao.

---

[19] čankoliz, tko (tuđe) čanke (zdjele) liže, tko se drugome ulaguje, da kod njega dobro jede; [20] Haront, u grčkoj i rimskoj mitologiji onaj, koji prevozi duše pokojnika preko rijeke Stiksa u podzemni svijet; [21] legionar, legionaš, rimski vojnik iz legije (dio vojske u poznije vrijeme od 5000 do 6000 vojnika); [22] retor, učitelj u govorništvu; [23] reglement, propis, zapovijed; [24] obol (obolus), maleni grčki novac, od prilike 10 p.

»Neka se nagađa tamo dolje sa starim prevoščikom, da mu ono drugo popusti«, rekoše napokon pa me mrtvacu u usta utisnuše dodavši tim masniji kolač za troglavo pseto[25].

»Pokopaše nas, i ja mišljah, da sam se zauvijek s ovim svijetom oprostio. Nu tko je ikada podvojio o ispraznosti grčke vjere odnosno na onaj svijet: evo živa dokaza mene, koji mogu posvjedočiti, da niti smo mi vidjeli Haronta niti Haront nas; nego probaviv i ja i moj filozof više godina među krtovi šest stopa pod zemljom dođu jednom te lopatami izbace i mene i njega.«

»Što s njim bje — ne znam. Mene u Sisak odnesoše i na brzu ruku rimskim novcem prekovaše«.

»Od to doba mnogo sam se kojekuda potucao. Koliko bijaše cesareve zemlje, svagdje me je bilo, dok me napokon s mnogimi drugimi ne stiže žalosna sudbina te nas u pokrajini Noriku[26] nekakav čovjek siromah i tvrdica u vrt pod krušku u kotlu zakopa i umre.«

»Došavši opet na ovaj svijet postadoh ovim, što sam: c. kr. grešljom«.

»Kako vidiš, ne promijeniv sućstva, u tri sam se lika svijetu prikazao. Tri sam vlade prebavio: jednu republikansku i dvije carske, ali se svojemu demokratičnomu značaju ne iznevjerih. Nisam rad nikoga učiti, nikom ne prigovaram; — samo kažem.«

»Kad se na tu svoju prošlost osvrnem: moram reći, da nimalo ne zavidim svojim gospodskim drugovim od srebra i zlata. Istina, bijah uvijek novcem ubogara i djece, novcem Božjim škrabice crkvene, novcem prosjačke podjele; ali zato i sprovodijah svega vijeka život slobodan, iduć neprestano od ruke do ruke; vidjeh mnogo

---

[25] troglavo pseto, Cerberus, koji čuva ulaz u podzemni svijet. Svakoga pušta u nj, ali nikoga napolje. [26] Norik (Noricum), u starini kraj na zapadnoj obali Italije, od prilike današnje provincije Napoli i Caserta.

svijeta, obveselih mnogo malih srdaca, utroh i pogdjekoju suzu skrajnjega potrebnika, dočim oni zlatnici i srebrenjaci vijek svoj ponajviše u bogatirskih sanducih i škrtačkih kesah pročamiše, obiljem dodijaše, nedostatkom sve zlo počiniše. Ja ne vidjeh mnogo gospodskih dvorova, ne iziđoh izvan kruga potrebe, ali zato ne vidjeh niti onih dosadnih i lakomnih lica, ne morah služiti mitu niti na polju Martovu[27] (u skupštinah), niti na forumu[28] (sudovih), ne morah služiti nasilnomu otimanju, izdajstvu, otrovu, podmitanju oporuka, podvodništvu, bludništvu, ubojstvu. Neka se i veli: ne vrijedi ni poture, prebijene krajcare i t. d., ali se ne tiče nas bar ono, što se iz važnih ustiju reklo: »Zlato i srebro ne znam, da li milostivi ili osvetni bogovi dadoše (ljudem).«

»Ti ćeš pomisliti jamačno: da brbljave grešlje! — Prosudi, kako bi tebi bilo slatko govoriti, da si stotine godina morao mučati. Zato se još ustrpi.«

»Vraćam se na svoju posljednju fazu, kad postadoh c. kr. novcem.«

»Tu me iz kovnice, kroz više ruku, kroz koje samo prođoh, dobi posve novi neki javni blagajnik u ovoj zemlji, pa digavši me pod ploču, pokloni me, odmah prvu nedjelju zatim, na voće sinčiću, koji mu bijaše ljubimac. On me dade seljanki, seljanka na selu pekaru, pekar me izmijeni provizoru, kod kojega se zimi igraše svaku večeri na karte malo društvo i u tom društvu ljepota kći domaćinova. Ovdje moram postati. Potegnuv djevojci loša sreća u igri segne otac u džep, izvadi me i rekne: »Evo ti za bolju sreću, zlato moje« i pogladi ju po licu. U toj službi, koju bi mi mnogi zavidjeli, dobro se ponesem, i da vidiš, kako su me one lijepe ruke njegovale,

[27] Martovo polje, u starom Rimu ravnica uz Tiber, gdje su se održavali izbori i skupštine. [28] forum, Forum Romanum, najstariji trg i stjecište svega javnoga života u starom Rimu.

one lijepe oči pazile, ona snježna njedra čuvala! Dok jednoć nedjeljom na polasku u crkvu ne zabugari tužna pjesma: »Krajcarak je malen darak, al velika zadužbina«. Kano golupče u gnijezdu ganu se nešto u srcu djevojčinu. »Hoće li me dati?« — dade me.

»Dotle sve bijah sretan i zadovoljan; kad odatle još kroz nekoliko ruku dospjeh u ruke nekakvim malim nevaljalcem, koji uzamši zrcaline, posrebriše me i staroga nekoga Grka (trgovca) napola slijepa za oraščiće prevariše.«

»Tom nesretnom domišlju malih zlikovaca dokopah se opet sužanjstva i najcrnijih dana života svoga.«

II.

»Moj novi gospodar, kojega imadoh priliku češće vidjeti, bijaše malen starčić, čudnovata lica i obješene glave — poput hijene, — krezub, krmeljivih očiju, obilate ali raščupane kose, neobrijan, neopran i posvakidan prilično odrpan. Od teške lakomosti i njezine rođene sestre nenavisti i tijelo mu se osušilo i duša usahla; kad bi išao, sve bi kosti na njemu grohotale, a kad bi govorio, jedva bi riječ po riječ mucajuć smogao i pritom bi nemirno i bojazljivo onima svojima staklenim očima strigao. Najznamenitije mu bijaše pogledati prste na ruci. Od samoga brojenja kano da su mu se zgrčili, i bez prestanka prebiraše njima kano da sve nešto hoće da grabi. Nemirne usne uvijek mu šaptahu, ali nikada ni pozdrava, ni molitve, ni blagoslova, nego od jutra do mraka lihvarske kamate, o kojih bi dapače i noću sanjao i kroz san govorio. Ne imaše ni časa mira, gdje bi sjeo, tu bi odmah i ustao pa bi se naglo nešto tražeć — ushodao, pa opet sjeo i opet ustao. Najmilije mu mjesto bijaše uz ladicu novčanu. Sve po kući zaključavši i u svaki kut prije zavirivši nju bi

otvorio, pa kesu po kesu u ruke uzimao, u nje zagledao, na svaku se osmjehnuo — i to mu bijaše jedini smijeh — pa ih onda opet sve zatvorio — osim kada bi novce brojio ili svjetlao. Kad bi ga tu sjedećega gledao, često mi na um dođe ono pseto u jaslama, koje niti samo ječma ne žderaše niti ga gladnu konju dade da ždere. A bijaše u starca i zbilja takav konj — jedini nećak —, koji međutim, i koliko mu starac ne dade, znadijaše dobro, da će ga on — onoga zlatnoga i srebrenoga ječma — jednoć ipak žderati. A to upravo bijaše tvrdici strašna muka. Da je moguće one kese sa sobom u grob ponijeti: to bi on najvolio; pokloniti ih: strašne misli! a uništiti ih: ne da se. I stoga bi ga sve groze spopadale, kada bi gledao onoga zdravoga i veseloga mladića, pa pomislio, da će on jednom lakoumno trošiti, a možda i ubrzo rasuti ono, što je on svoga života, trapeć se svakom oskudicom, spravljao. Već sada nevaljani dečko ono malo, što imaše, često večeri u raskošnih sastancih potipaše, dok on o suhu kruhu i plijesnivu siru uz smrdljivu svjetiljku uzdišuć brojaše svoju još koj dan imovinu, a poslije sigurno toga potepuha baštinu.«

»Da se vratim, gdje sam stao. Kad me starac od djece za oraščiće primi i njim, što iđaše, sitna novca vrati: uze me među svoje željezne prste i, odnesavši me u sobu, otvori ladicu, razveže jednu kesu i bacivši me u nju reče: Sedamdeset i pet!«

»Čim se ladica zatvori i sve se umiri, čujem u povelikoj kesi blizu sebe žamor neki i, prisluškujuć pozorno, razaberem, da se govori latinski.«

»A to su Rimljani« pomislim u sebi. »Valja se pritajiti.«

»Za tu mrtvu ili, kako ju zovu, numizmatičku[29] družinu, valja mi napomenuti, da ju je, kako poslije doznadoh, neki seljak iz okoline onoga grada na svojoj njivi izorao i Grku ispod ruke prodao«.

»Upravo nukahu jednoga između sebe, da pripovijeda ili, kako mi se činjaše, započet jur razgovor nastavi.«

»A on riječ preuze: »Dakle Libon Druso i Firmije Kato bijahu dobri prijatelji. Jednom poslije užine sjeđaše upravo Libon — pristao, zdrav i vatren mladić — u trijemu griskajuć kojekakove poslastice i srčuć iz zlatne kupe izabrano vino, a uz to katkad pogledajuć na slike pređa svojih i teško uzdišuć. Kad eto ti Firmija Kata, rimskoga vijećnika[30]; od brza se hoda zasopio i uljegav u trijem: da si mi zdravo, dovikne, prijatelju! On mu lijepo odzdravi, na noge se skoči i, srdačno mu ruku stisnuv, mjestom ga ponudi i odmah zovne roba:

— Vrč falernca[31], momče!

»Kad se vino donijelo i rob ih poslužio, otpravi ga gospodar, pa će svomu gostu i prijatelju: Jedva sam te čekao. Kakove mi nosiš glase? Dosada si ih uvijek dobre donosio, mili moj Firmijo.

— Sa zlimi bi se i ne vratiti volio. Čvrsta volja i srce odano savlada i najveće zapreke. Prokleti lihvar bijaše opor i tvrd kao stijena. »Mladi se je već jako zadužio, reče: imetak mu sve na manje ide; jamstvo sve lošije biva.«

— Nisam došao, kažem mu, da slušam tvoje prigovore, od Libona ti ni dosada nije krivo, pa ne će ni odsada. — Jedva se skloni i dade — ali uz trideset po sto. Eto ti novaca. — Lijepa Lidija do večeri te očekuje. Rufilla joj je odnijela zlatne narukvice i iz carskoga vrta kitu cvijeća. Uzalud se trudi onaj izažeti tupoglavac Pomponije: Lidija je tvoja!

---

[29] numizmatički, od numizmatika, nauka o (starim) novcima,

[30] vijećnik, senator; [31] falernac, znamenito vino iz »Ager Falernus« u sjevero-zapadnoj Kampaniji. Pominju ga stari rimski pjesnici.

— Ti si moj, mili Firmijo; danas si opet zaslužio, da te poljubim. U tvoje zdravlje! reče ushićen mladić i poljubi si prijatelja.

— I u tvoje, krasni Libone, prihvati gost. Ali sada valja da koju progovorimo i o drugih stvarih. Bio sam kod zvjezdoslovaca; oni dobro nagovještaju; vrači mi potvrđuju, a i onomadnji ti se san dobro tumači. Sreća ti odasvuda namiguje. Dok je vremena i zgode, valja raditi; silnik sve to goropadniji biva.

Libon ga tužno pogleda. — Okanimo se, boga ti, tih poslova, reče i podignuv kupu: U nas obojice zdravlje! napi.

— U naše zdravlje, a propast silniku! doda Firmijo. Ne skanjuj se, prijatelju! Unuku Pompejevu[32] i Skribonijinu[33], bratučedu cesarića, tako se ne pristoji. Pogledaj, kako te prijekorno motre slike davnih pređa tvojih!

»»Mladić se nasmije. — A ti radi, što znaš, reče, i kako znaš. Kada sve bude gotovo — ja se ne odričem.

»»Za malo dana nađosmo se, taj krasni prijatelj i ja s njim, u dvorovih Tiberijevih. Potraživši tuj nekoga Flaka Veskularija, pouzdanika careva, uze ga na stranu te mu prišaptnu: Imamo izdajicu! Javi me cesaru, da me pusti preda se. — Ne pustiše ga, već morade sve iskazati Veskulariju. Poslije nadođe neki Trion — glasoviti sikofant — te ubogoga mladića strašnim optužbama smotaše i, od svih najboljih prijatelja ostavljena, pred senat dovedoše. Dok se branijaše i teškoj sudbini otimaše, vojnici mu kuću opkoliše, i on, videć da mu je poginuti, pošto se uzalud bješe molio robovima, da ga ubiju, sam se dva puta nožem u utrobu udari i umrije.

»»Po njegovoj smrti obreli se iznenada u kesi Firmija Kata, onoga krasnoga prijatelja, otkud i znam, da su do-

[32] Pompej, Cn. Pompejus Magnus († 35 poslije Hr.). [33] Skribonije, L. Scribonius Drusus, potomak stare i odlične plebejske porodice.

bra onoga nesretnoga među optužitelje njegove podijeljena, a bijaše ih, kako čujem, koje su povrh toga još zapale i preture[34] izvanrednim načinom.

»Ta pripovijetka bje od svega kupa primljena izrazom najvećega nezadovoljstva — Sramotno! povikaše svi u jedan glas. A ja sad već mogoh znati, da je društvo gospodsko; jer osim same stvari, onaj, što bješe pripovijedao, činjaše mi se da govori uglađenim jezikom Kaja Julija Cesara.«

»Nato se istaknu drugi i ponudi društvo još zanimivijom pripovijetkom. Kad mu povladiše, uze kazivati ovako:

»»U ruskoj pokrajaini Sibiriji življaše za cezara Tiberija žena imenom Martina, na glasu radi vještine u varenju svakojakoga otrova.

»»K toj ženi dođe jednom matrona[35] rimska, lica koprenom zagaljena; i stupiv u sobu ogleda se najprije, te uvjeriv se da su nje dvije same, otkri lice, a domaćica se natrag trže, duboko se nakloni i nehotice joj se izmakoše riječi. Plancina, supruga Pizonova![36]

— Da, ja sam Martino! Ne boj se. Samo ako nas nitko ne čuje.

— Same smo.

— Dobro dakle; kazat ću ti ukratko. Jednoga, žedna slave, žedna osvete, treba da napijemo! i uklopi joj u ruku kesu punu zlatnika, među kojima, jao! bijah i ja. — Na, zvari mu napitak, kojim smrt lagano lazi, ali — pamti zaboga! — sigurno stiže. Ti si tomu vještakinja; ti ćeš to umjeti.

[34] pretura, pretori, velika čast u rimskoj republici, kojoj je bilo povjereno sudstvo. U carsko vrijeme znatno im je pala čast i ugled. [35] matrona, svaka poštena udata rimska žena. [36] Pizo, Cn. Calpurnius Piso, konzul, upravitelj Španije, koji je po svoj prilici dao otrovati Germanika. Optužen poradi toga sam se ubio, još dok je trajala parnica.

— Umijem, ako ćeš na dan; nu ne će li biti pogibelji? Lagani otrovi, kadgod su se tražili, bili su gospodskim životom namijenjeni, pa poslije biva neugodna raspitkivanja i govorkanja.

— Opet ti velim, ne boj se. Takova gosta još podvorila nisi; ali je povlađeno odonde, odakle će se morati ušutkati svako raspitkivanje i neugodno govorkanje.

— Dobro dakle. Do večeri biti će smrt pod krovom — Germanikovim![37]

— Šuti prokleta ženo, skoči Plancina i rukom joj usta zatisnu, koprenu namaknu i žurnim korakom ođe; paklena pako kuharica smrtonosno bilje prebra i kotlić nastavi.

»»Što se je poslije toga dogodilo, ne znam. A mora da bijaše ipak raspitkivanja i govorkanja, jer ona strašna žena, zvana u Rim, morade i sama, svoje volje i iz svoje ruke kusnuti smrti, ali takove, koja lagano ne lazi, nego smjesta ubija.

»Tada preuze riječ treći i pripovijetku, gdje je prekinuta, kano očevidac, ozbiljnim glasom i jedrim slogom povjesnika nastavi:

»»Cezar Germaniko, tijelom jur iznemogao, kad mu već valjade umrijeti, progovori prijateljem oko sebe ovako: Da i svojom (smrću) umirem, pravedno bih se i na bogove tužio, što me mlada rodbini, djeci i domovini otimlju preranom smrću. A ovako, opačinom Pizonovom i Plancininom smaknut, posljednju vam ovu molbu na srce stavljam. Javite ocu i bratu, kakovimi bolmi rascviljen, kakovimi zasjedami opasan, vele jadan život najužasnijom smrću svrših. Ako se je tko od mene čemu nadao;

[37] G e r m a n i k (Caesar Germanicus, † 19 poslije Hr.), sin Nerona Klaudija Druza, koji je radi svojega hrabroga vojevanja u Germaniji dobio od svojega brata cara Tiberija za se i za svoje potomke naslov »Germanicus«.

ako me je tko od rodbine ljubio te ako me je tko za života i mrzio, oplakati će me, gdje, nekoć slavan i toliko bojeva preživivši, ženskom opačinom poginuh. — I malo zatim umrije. Ožali ga pokrajina i izokolni narodi; ožališe ga strane zemlje i kraljevi: muža u najljepšem cvijetu života, tijelom krasna, duhom velika, ljubezna prijatelja, blaga neprijatelja, supruga jednoj ženi, oca sigurnoj djeci, na oružju junaka — premca Aleksandru Velikomu!«

»A tko vas je poznavao Popeju Sabinu[38]? priupita četvrti.

— Da li ovu ženu divne ljepote, koja optužena od Mesaline[39], bojeći se strahota zatvora, sama sebi smrt zadade u isto doba, kad je Azijatiko[40] vuhvenstvom iste Mesaline i od besramnih ustiju Vitelijevih[41] junačkom smrću poginuo?

»»Ne tu, već istoga imena kćer njezinu, cesara Nerona potonju suprugu. Crna duša, da se riješi svoje prednjače, uboge Oktavije[42], kojoj dan vjenčanja bijaše mjesto sprovoda, uze kesu zlata te njom podmiti jednoga od slugu Oktavijinih, da najružniju sumnju baci na gospodaricu, podmetnuvši krivcem nekoga svirača iz Aleksandrije[43]. Što da se dokaže, uzeše mučiti svu žensku družinu, dok se među ostalimi ne nađe jedna, smjela srca, a

[38] P o p e a S a b i n a, Popea Sabina, lijepa no raskalašena i okrutna žena Neronova. [39] M e s s a l i n a, Valerija, lijepa ali opaka, okrutna i raskalašena žena cara Klaudija, koju je on napokon dao pogubiti. [40] A z i j a t i k o, bit će neki potomak L. K. Scipiona, pobjednika kralja sirskoga Antiocha (kod Magnezije god. 190 prije Hrista), poradi čega je dobio naslov »Asiaticus«. [41] V i t e l i j e, Aulus Vitellius. Igrao je veliku ulogu na dvoru prvih rimskih careva. Bio je čovjek okrutan, rasipan i razuzdan, dok nije umoren groznom smrću god. 69. poslije Hrista. [42] O k t a v i j a, kći cara Klaudija i žena Neronova. [43] A l e k s a n d r i j a, znameniti i veliki grad u donjem Egiptu. Osnovao ga je Aleksandar Veliki god. 331. pr. Hr.

oštra jezika, te lijepu Tigelinu, u toj stvari istražitelju, a inače konjušniku i drugu svih pustolovstva i opačina Neronovih, biču svih poštenih ljudi, ne skresa dvije tri, od kojih mu se ja u džepu, a čini mi se i potplati na nogu porumeniše, — a on se ne porumeni. Oktaviju otjeraše u Kampaniju,[44] i mjesto nje sjede Popeja uz koljeno Neronu.

»»Ne bijaše dosta! Još je kriva, jer je živa. Potkupiše opet nekoga Aniceta, muža dokazane vrline, ubojicu matere Neronove, te za dobre novce i lijep dvorac obijedi iznova preljupstvom Oktaviju. Otpraviše ju zatim na otok Pandateriju[45], i tamo ju za nekoliko dana kruto svezaše i po svem joj tijelu žile pootvaraše i, da krv brže isteče, u vrelu ju kupelj baciše, mrtvoj glavu odsjekoše i Popeji, da ju vidi, donesoše.

»»Ja bijah, prihvati peti, krvavom nagradom ljutomu prokazivaču i varalici Kosucijanu, koji, ne mogavši ništa poštena ni valjana očima vidjeti, odluči da potajnimi tužbami uništi sveta muža, živu krepost, Traseju Peta. Prišuljavši se k caru Neronu uze ga potpaljivati spominjuć mu, kako je ovaj buntovnik, kad se je ob Agripini (materi cesarevoj) vijećalo, iz senata otišao; kako je za Antistija, što je cesara pjesmama pogodio, na smrt osuđena, blaže glasovao; kako se je Popeji u sprovod doći kratio; kako ga već tri dana u vijećnicu ne ima i t. d. — i eto ti! Jednoga dana bijaše Traseja podvečer u vrtu razgovarajuć se s Demetrijom filozofom, kad mu od prijatelja neki javi, da ga je senat na proizvoljnu smrt osudio. Pođe zatim u trijem i tamo sretne kvestora konzulova te, razumjevši što mu se nalaže, na obje si ruke žile presiječe i, prosipljuć po zemlji krv, dozva bliže kvestora, pa

[44] Kampanija, u starini kraj na zapadnoj obali Italije, od prilike današnje provincije Napoli i Caserta. [45] Pandaterija, ostrvo u Tirenskom moru ispred obale kampanijske (sada Ventotene).

mu reče: »Žrtvujem Jovu[46] izbavitelju. Gledaj, mladiću! vrijeme, gdje si srce valja utvrditi odvažnim primjeri.«

»»A u isto doba, nastavi šesti, ja se okaljah rukama Ostrija Sabina, viteza rimskoga, tužitelja Soranova, čijega štićenika Egnatija, čovjeka i inače pod poštenjačkom krinkom nevjeru, kukavca, lakomca i pohotnika, on novcem naslada si upropasti prijatelja. Strašno bijaše pred okrutnimi suci uza stara oca pogledati mladu kćercu, ispod dvadeset godina, udovu prognanika Poliona, kako se moli, kako zaklinje suce, kako im se pred nogama savija i žrtvenik rukama objema, okrivljena onom hudobom od čovjeka, da je nakit mirazni i đerdan[47] ispod vrata na vrače potrošila. »Jesam, reče jadno dijete, drago kamenje, odijelo i časne znakove dadoh za onoga, za kojega bi krv i život dala. A dadoh da od vrača doznam, hoćete li ovomu dobromu ocu život oprostiti.« To rekavši htjede oca ogrliti; ne dadoše joj, i presudiše: smrt neka si oboje biraju.

»Kada Neronu, preuze sedmi, bijaše dodijalo po kući i vrtu pjevati, već mu se prohtije kano javnomu umjetniku najprije u Napulju prikazati se — od čega se i sruši kazalište tamošnje —; vraćajući se on odanle preko Beneventa kući i ustavivši se u gladijatorskom borilištu Vatinijevu, dospijem iz ruku cesarovih u ruke onoga šoštara nagrdna tijela i neoprana jezika, te moradoh biti svjedokom, kako nečistim uplivom toga i drugih nekih nevaljalaca zaglavi odličan muž Torkvato Silano, presjekao si i on, po običaju onoga vremena, žile na ruku. Prije toga bijah zadugo u ruku Senekinih[48], dok ga ne

[46] Jovo, Jupiter, najveći bog kod starih Rimljana. [47] đerdan, ogrlica, niz od ukata, bisera ili dragoga kamenja što se meće oko vrata. [48] Seneka, L. Annaeus Seneka. Rodio se oko god. 4. pr. Hr., znamenit filozof i književnik. Bio je učitelj cara Nerona. Optužen poradi sumnje da je bio pristaša Pizonov, sam je sebi prerezao žile i tako umro,

optužiše, da je preko mjere obogatio te sjajnošću vrtova i dvorova već vladara sama nakrilio; da slavu govorništva jedinomu sebi prisvaja i pjesme da je upravo od onda graditi počeo, otkako se je cesar u tu umjetnost zaljubio; kad kočijaši, da mu se smije; kad pjeva, da mu se ruga. — I smrću učenik namiri naukovinu učitelju.

»Još jedan htjede kazivati o potkupljenoj pravdi Snilija, nezdušna sudije, ali tim glasovitijega sikofanta, po kojega dojavi poginuše dva rođena brata, što je jedan od njih sanjao o zlatnom vijencu s naopako okrenutim klasjem, ili, kako drugi kažu, o lozovom vijencu s bjeličastim lišćem na cesarevoj glavi; jer što mogahu značiti drugo ti sni, nego: jedan glad, a drugi smrt Klaudijevu[49].«

»No u tom zaštropota ključ od ladice, i naš starac, s krpom sukna i bjelicom u ruci, izvadi nas, kesu po kesu, da nas malo prosvjetla.«

»Kad nas natrag spravi, nastade strašna vika među ispremiješanimi Rimljani. »Idi od mene, strašna sliko, ne mogu te podnijeti! Što me mučiš? Zar ti nije dosta osamdeset stotina godina!« poviknu jedan ćelave glave i krastava lica; a to bijaše Tiberio, goneć od sebe Germanika. »Što si mi se popela na dušu, okrutna ženo! Zar još nije okajano? Odvrni oči, nemoj me tako gledati!« vapijaše drugi, i to bijaše Neron, braneć se od svoje matere Agripine. »Udavismo se u krvi! Pomagajte!« zaurlaše više glasova, i nasta jauk, dreka, vika, molenje, proklinjanje, — kao usred pakla!«

»U tom užasnom društvu provedoh još neko vrijeme, dok starac ne umrije, a baštinik me ne baci među djecu u svatovih«.

»Tko me uhvati, upozna me u lažljivu ruhu i, riješiv

[49] K l a u d i j e, Tiberius Claudius Nero Germanicus, nećak cara Tiberija, rimski car (41.—54. poslije Hr.).

me pogibeljna varka, dade me dalje, i tako dospjedoh i u tvoje ruke.«

»Sad sam gotov; — sad mi je odlanulo; i jer je i onako prošlo moje vrijeme, — sada me podaj guski!«

Nato se probudim. — Svijeća dogorila; rastarem si oči i razmišljajući o tom čudnovatom snu nađem da nije ništa, nego da sam rekapitulirao[50] — i vi s menom — nekoliko odlomaka iz rimskoga povjesnika Tacita[51].

[50] r e k a p i t u l i r a t i, ponoviti. [51] T a c i t, Cornelius Tacitus, najveći rimski historik. Živio je u prvom vijeku poslije Hr. i napisao povijest prvih rimskih careva poslije Augusta (»Ab excessu divi Augusti«).

VILIM KORAJAC:

ŠIJACI

ŠALJIVA PRIPOVIJETKA

I.

»Mušterija[1] koze pase«
Narodna poslovica.

Jesi, li dragi čitatelju! bio ikada u svom životu u kotlu? — Ne mislim u kakovu parokotlu, gdje bi se čitav za nekoliko trenutaka, kao kakva inštalacionalna[2] pečenka, ispržio! — Ne mislim ni Belzebubov kotao, u kojem se đavli vare! — Ali ne mislim ni onaj bakreni kotao, u kojem se o jeseni rakija peče, nego mislim onaj rukom Stvoriteljevom istesani kotao, koji je tako lijep, krasan i veličanstven, kao što je sve u Božjoj prirodi lijepo, krasno i veličanstveno! — Pođi, ako imaš dosta vremena i koju suvišnu manguru[3], k slobodnomu i odrpanomu kr. gradu Požegi, pa kreni iz ovoga varoškoga sela ili seoskoga varoša — jer to ti je Požega i ništa više — prema sjeveru, ne ćeš se voziti ni kakovih deset časaka, ali će puknuti pred tvojima očima lijepa, krasna i dražesna ravnica u spodobi skoro posve pravilne elipse, koje veća os od istoka k zapadu proteže se od prilike pet do šest milja, a manja od sjevera k jugu ne iznaša ni potpune dvije milje. Ta ti je ravnica okružena odsvud uokolo gorama: od istoka kršnom Krndijom; od sjevera Papukom, kaptolačkim kamenom, svetovačkom i kutjevačkom planinom; od zapada Psumom i Brezovim poljem;* a od

---

[1] m u š t e r i j a, koji što želi, ište. [2] i n š t a l a c i o n a l n a, instalacija, svečanost kad se netko uvodi u kakvu čast ili službu. [3] m a n g u r a, neki novac.

* Brezovo polje nije polje nego visoka nad Cernikom planina, a na najvišem vrhu lijep je i ravan brezik, pa otud i prozvaše planinu brezovim poljem.

juga požeškom gorom. Kad se koji putnik novajlija u tom polju prvi put snađe, pa se uokolo ogledne, pomisli, da je u kakovu veliku kotlu, i taj ti kotao prirode okrstiše neki ljudi šaljivdžije, osobito Osječani, »šijačkim poljem«, a ljudima od toga kraja nadjenuše nazivalo »Šijaci«.

Da me tko upita, otkud taj »šijački« naziv, bio bih u sto neprilika; jer valja ti, dragi čitatelju, znati, da sam ja i sâm 1. Šijak, a 2. kao takav dobar čankoliz, ali slab jezikoslovac! Međutim ću ipak saopćiti dva o tom mnijenja onako, kao što sam od drugih ljudi možda boljih jezikoslovaca, doznao.

Neki tvrde, o čem ja međutim u najsmjernijoj poniznosti dvojim — da su Šijaci veoma razumni i obrtni ljudi; da se upravo na njima obistinjuje ona narodna poposlovica: »mušterija koze pase«; jer da se oni upravo u sto zanata razumijevaju; tako na pr. vele: »Šijak se potpuno razumijeva u lončarstvo«. Nu ovdje valja razumjeti samo jednu granu lončarstva t. j. pokljukarstvo. I to je živa istina! Šijak napravi tako lijepe išarane, a kraj toga jeftine pokljuke[4] i ćupine[5], da im nema prigovora! To mogu posvjedočiti i svi Osječani i svi Srijemci i svi Bačvani, kamo Šijak svoje rukotvorine na prodaju izvaža. — Nadalje vele: »Šijak je tako dosjetljive i izumljive pameti« — o čem ja i opet dvojim — »da on ni ne treba mnogo, kao drugi ljudi, za svoju porabu obrtnika, n. pr. šeširdžija, opančara, abadžija[6] i t. d.; jer je već sam gotov svake ruke obrtnik!« I tu ima nešto istine; jer je zbilja živa istina, da Šijak nosi ljeti i zimi upravo svojom rukom ispleten, ali dakako i slamnat, škrljak; što će mu dakle šeširdžija? Istina je doduše, da slamnat škrljak nije za zimu zauhar, ali šijak si misli ovako: »Kad može slama pokrivati moju kuću i u ljetu i u zimi, zašto

[4] pokljuka, crepulja, lopudža. [5] ćupina, ćup. [6] abadžija, krojač koji pravi haljine od abe (grubo sukno).

ne bi mogla pokrivati slama i ljeti i zimi moju glavu, koja je svakako meklja od kuće? Pa toj logiki nema prigovora. — Šijak će si kadšto kupiti nove opanke, ali onda mu moraju trajati bar pet ili šest godina; jer si ih odsele sam nadglavljiva ili potkrpava, pa osim toga čitava ljeta i čitave jeseni hoda bos, slabo dakle i opančare treba. Napokon Šijak si u abadžije samo gunjac kupuje t. j. ne kupuje nego kupi; jer to je jedan — prvi i posljednji put! — a onda si krpa sâm svake godine, pa kad već izgleda kao kakav sukneni mozaik[7]: krpa do krpe, rupa do rupe tako prorovan, da kad bi u njega pustio miša i odmah za mišem sto mačaka, ni sve te mačke ne bi miša ulovile! — još se on tim odrpanim gunjem služi! Hlača si, osobito zimskih, nikad ne kupuje, nego si sâm šije — i otud tvrde neki, da je postalo ime Šijak. To je jedno mnijenje.

Drugi opet vele: »Šijaci ni u ljeti ni u zimi« — što je doduše živa istina — »ne zamataju si, kao drugi ljudi, rupcem vrâta, a osim toga nose rubinu naopako t, j. razdrljita strana ne dođe na prsa, već na šiju, otkud i u narodnim pjesmama mnogo puta im se prišiva od šale »golovrati« ili »gole šije« ljudi — pa otud možda postadoše »šijaci«!

Ja, kao što već napomenuh, imam kao i svi drugi Šijaci dobar želudac, ali slab jezikoslovni um, pa se ne usuđujem u ovoj vele važnoj filologičkoj raspri ustvrditi, koje je od dva mnijenja temeljitije, t. j. je li šijak bliže k riječi »šiti« ili k »šija«, toliko samo smijem s poštenjem svojim pisarskim zajamčiti, da je Šijak čovjek dobar, kao dobar dan — ako je dobre ćudi; jer kao među ljudima uopće, tako i med Šijacima imade ih svakojakih: i dobre i pasje ćudi! — Šijak potpuno vjeruje u istinu one narodne poslovice, da »od inata[8], nema gorega zanata«, — zato je

[7] mozaik, slika koja nastaje poredanjem kamenčića.
[8] inat, svađa.

i miran kao janje — dok ga ne rasrdiš; ali kad ga naljutiš, opsovat će ti onaj pupčar, s kojim ti je baba pupak rezala, ili onu šklocu, s kojom gospodin Bog u nebu hljeb reže, a onda u najvećoj žestini — pružit će ti tikvicu s rakijom, da se napiješ i s njim pomiriš! To je obično tako, ali znade kadšto srdžba i po čitavih četrnaest dana trajati. — Šijak je nestrpljiv, te krpari i životari, kako se može, a na sudbinu se ne će nikada potužiti; jer zna da narodna poslovica ne laže, kad veli: »krpež i trpež pô svijeta drže!« Šijak niti imade rogova niti četir noge, pak je ipak svakomu bijesu bezuvjetno poslušan kao mnoga rogata i četveronožna životinja! On je u svemu pokoran i gospodi i knezu i kućanskome gazdi, dapače svaki mlađi rad se u svem pokorava starijemu, osobito dijete ocu; pa kad rekne koji nabrusiti ćaća svomu osamnaestgodišnjemu sinu — a to se zgađa vrlo često — »ti ćeš se oženiti s onom četrdesetipetgodišnjom udovicom, s njom i s nijednom drugom!« sin sluša i ne prigovara; jer si misli: otac je i stariji i pametniji od mene, dakle bolje znade, što je za mene! — Šijak je srca mekana kao papula[9]; zato je i darežljiv kao svaki siromašan čovjek — da je samo čime! — Šijak je i gostoljubiv, ali samo jeseni i zimi; jer do proljeća Šijak sve, što imade, i pojede i popije! Narodna poslovica veli: najprije dobijmo, pa popijmo. Šijak veli naopako: najprije popijmo, onda dobijmo! — Napokon Šijak je i rađen, ako ne baš kao mrav ili pčela, ali barem kao svaka tegleća životinja, pa će kadšto i kod najtežega posla zapjevati, ali čim zine, poznat ćeš namah, da pjevač nije, prem se dobro razumijeva u glazbu, t. j. u gdjekoje glazbene strojeve na pr. u diple[10] i gajde, u frulu i dvojnušu[11]; osobito je u mlađim godinama kao pastir ustrajan i neumoran

[9] p a p u l a, jelo od zgnječena graha, sočiva i dr. [10] d i p l e, kao gadlje. [11] d v o j n u š a, dvojnice.

frulaš, nu čim nastupi muževniju dob, kani se i frule i dvojnuše, te se baci od sve duše na špekulaciju, t. j. počne tjerati trgovinu naveliko: s kestenjem, s voćem, i to sa svježim i suhim voćem, s orasima, s ćupovima, s kapcima[12], a osobito s pokljukama. Sve te pazarske stvari zove on »robom«, koju počne najprije o Šimunju izvažati u Đakovštinu, a onda, što tu ne proda, to vozi kući, te u Lučinju opet u Osijek, i ako još što preostane, ide on s robom i u »Bukovar«*, dapače znade on čak kadšto i Bačkom zaći.

Jest, vjerujte mi, Šijak vam je veliki trgovac — samo me ovdje, oprosti dragi čitatelju! napala nekakva kijavica! Bog zna, što je to, ali kolikogod se puta gdje povede riječ o šijačkom trgovačkom talentu, pa ja to moram na svoje uši slušati, uvijek me spopadne nekakva zijavica ili kijavica ili štucavica! Je li to kakva simpatična u naravi tajna, ili možda mimični[13] izraz moje čudne hiperkritične[14] naravi — ja ne znam, ali će zato saznati čitatelj.

II.

»Brez starca, ne ima udarca«.
Narodna poslovica.

Kad se voziš iz Kaptola u Veliku, onda uprav između ta dva mjesta u sredini na desnoj strani opaziš ukraj druma ustobočen hrastov stup, na njem lakat široka četverokutna ploča, a na ploči kišom izlizana, ali još ipak čitljiva pismena »Češljakovci«. To je selo jedva dobar hitac od druma udaljeno, pa usred sela, ako skreneš na-

* Tako Šijak zove Vukovar.
[12] k a p a k, zaklopac na pr. od kazana (kotla). [13] m i m i č a n, mimika, umijeće izričajem lica pokazati misli, osjećaj. [14] h i p e r k r i t i č a n, koji previše, preko mjere kritizira, čemu zabavlja.

lijevo, vodi te obično »zdravo« blatan, jer ilovačan, put preko jarka u selo »Golobrdo«. Tu je majdan[15] šijačkoga obrtništva, hoću da kažem pokljukarstva.

Selo Golobrdo maleno je, možda jedno od najmanjih u čitavoj Šijačkoj, ali — »si licet parva compenere magnis« t. j. ako je slobodno prispodobiti dragoga Boga sa šeširdžijom — Golobrdo je Atena šijačkoga genija, jer u Golombrdu ugledao je mnogi lončarski umjetnik svijetlo ovoga svijeta, te je mnogom rukotvorinom svojom osvjetlao lice i sebi i svojoj kući i svojemu selu i čitavu rodu šijačkomu. Što je Perikle[16] bio Ateni, to je selski knez djed Mišo Kuburdžić svome Golombrdu. On seljane bodri na svakovrsne pothvate, pa, ako je tomu nužda, i poučava, ukratko — sa svim svojim kneževskim ugledom nastoji, da se u Golombrdu prave najčestitije pokljuke, najukusniji čupovi, najljepši rakijski kapci. Zato je djed Mišo prvi i prijatelj i učitelj i savjetnik svomu selu. Pokvari li se komu kolut, to ga nosi k djedu Miši, da ga djed razvidi i popravi. Ne zna li tko išarati pokljuke kako treba, to dolazi k djedu Miši na nauk — uopće se o djedu Miši može reći: u čitavom Golombrdu bez toga starca ne ima udarca! Ali zato je Golobrdo važno mjesto u Šijačkoj. Nijedno selo u čitavoj Šijačkoj nema toliko obrtnika, koliko Golobrdo; ne imade 30 kuća a 70 lončara, jer gotovo u svakoj kući imade po dva, a u gdjekojoj i po tri »majstora«. — Ali u planini Golobrdskoj imade i lijepa kestenja, lijepih srčika, slatkih zimica, krupnih oraha, dobrih oskoruša — ukratko: voća svake ruke; ele zgoda je živa Golobrđanima upustiti se u voćarsku trgovinu. To je svakako hvale vrijedan pothvat, kad bi ga samo Šijak pametno izvađati umio, pa kraj toga ostale kućanske poposlove ne zanemarivao. Ali, koliko je njemu koristi od

[15] majdan, matica, središte. [16] Perikle, atenski državnik.

toga trgovačkoga poduzeća, vidi se najbolje otud, što su Golobrdci u čitavoj Šijačkoj prvi trgovci i najveći obrtnici, ali ujedno prvi slijepci i najveći bokci!

Ne poznajem siromašnijega sela od ovoga. Tu bi dakako trebalo puno pouke — ali okanimo se suhoparna mudrovanja i zanovetanja; imade u čitavu svijetu pod svakim podnebljem puno kojekakvih grbina, pa zašto da bude Šijačka Bogom poveljena iznimka? Hajdemo dakle u Šijačku — u tu zemlju obrtničku — i to uprav u Golobrdo, to gnijezdo izumljivih sokolova, pa bez ikakva zanovetanja gledajmo, kako tu stoje stvari, kako se tu živari.

Na kraju sela, a uprav na najvišem mjestu, stoji nekakva neobijeljena i samo ilovačom izmazana a sa snopljem pokrivena odrpina, koliba, što li je? Svijet veli, da je to kuća djeda Miše Kuburdžića, kneza golobrdskoga. Doduše djed Mišo piše se kod gospode Mijo Pavlović, ali svaki Šijak misli ovako: »Kad velika gospoda mogu imati svaki po dva po tri krsna imena, zašto ne bi Šijak mogao imati dva prezimena?« Uostalom rado priznajem, da pravoga toj naravi uzroka ne znam. Kako mu drago, mi ćemo našega djeda Miju Pavlovića zvati Mišom Kuburdžićem, jer je pod ovim imenom poznat u selu. I zbilja je djed Mišo nesamo u Golombrdu, nego i u svoj šijačkoj okolici važan čovjek. On je i gospodi u volji radi svoje poslušnosti — a još više radi svojih purana i gusaka, kojima često gospodu dariva. Ali seljani ga uprav kao kakva proroka poštivaju; jer valja znati, tko je čitav svoj vijek, kao naš djed Mišo Kuburdžić, knezujući proživio, taj je stekao u selu toliki ugled, da mu se sve, i staro i mlado, duboko klanja, i nema toga u selu, tko bi se usudio njemu, kad on što naredi, usprotiviti, osim možda jedine babe Bare, njegove žene; ali i ona je samo jezikom od djeda Miše jača, a da dođe do šaka, ne znam, tko bi komu rebra namjestio. No do toga ne će doći,

kad je djed dobra i blaga duša. On je, kao i svi brđani, zdrav i krupan čovjek a crnomanjasta lica, osim nosa, — jer sâm Bog neka znade, od čega je to, ali tako je: lice crno, a nos uvijek — kao kakva zrela paprika crven! Glava mu je kao zrela misirača[17]: glatka i ćelava, pa samo kraj ušiju strše dva bijela džbunčića[18] od sijedih vlasi. Djed Mišo ne ide nikada bez štapa pješke; jedno da sačuva svoj kneževski ugled, i to je glavni razlog, a drugo, da mu je zgrčitim lijevčama — jer tako mu izgledaju noge — lakše micati se. On je prevalio već šezdesetipetu godinu; ali ako izuzmeš noge, on je duhom i tijelom još uvijek snažan kao kakav mladić. Srca je kô rovito[19] jaje meka; ali znade kadšto, premda u rijetke petke, i planuti, te kad opsuje šklocu[20] ili burgiju[21], onda znaj, da još malo fali, pa će se rasrditi! Djed je Mišo stožina, oko koje se čitav stog naše pripovijesti sadijeva.

Druga odmah do Miše najvažnija u kući Kuburdžićevoj osoba jest Bara, njegova žena, koju on nikada drukčije, nego uvijek svojom babom zove. — Bara je malena i uzgojna stasa, okrugle i plosnate, kao pokljuka, glave, a ljuta jezika, kao paprika, tako da joj u tom čitavom selu para nema. Znade često i djeda Mišu u rog zatjerati, osobito ako je djed malo vinom prekantario[22]; ali kraj svega toga — kao i sve Šijakinje — dobra gazdarica i dobra kuharica t. j. trećinu hrane kradom prodade, a kad napravi žgance, sve se usta lijepe! Poslena je i marljiva kao malo koja Golobrtka. Neke žene, kad se nasmjehnu, pokažu sva trideset i dva zuba; nu Bara, da se i najslađe nasmije, pokazala bi samo tri zuba, — jer su svi drugi popadali.

---

[17] misirača, bundeva; [18] džbunac, mali grm. [19] rovito jaje, jaje na umak, obareno; [20] škloca, britva (nožić) drvenih korica; [21] burgija, mali svrdlić; [22] prekantariti, pretjerati, prevršiti mjeru.

Djed Mišo imade i rođenoga brata, zovu ga Šepavi Grga, jer je prije pet godina, kad je jednom orahe tresao, s debla pao pa i ohromio; ali i ovaj je već, premda od Miše mlađi, ipak već blizu šezdeset godina. Grga je u braku nesretan bio, jer mu žena pokojnica nadarova više ženskih, a nijedno muško čedo — a to se u zadružnom životu nesrećom smatra — od kojih su još i danas u kući dvoje: Kata svinjarica i Marica kozarica. Grga, kao mlađi brat, obavlja u kući one poslove, koje Mišo ne će t. j. sprema kola, namiruje marvu i t. d., dakle stoji prema Miši kao sluga prema gospodaru. Imade samo tri male mane: 1. rad prigovara; 2. u poslu je spor: pravo gengalo[23] i oklijevalo, te da nema djeda Miše, koji ga uvijek opominje, ne bi se puno uradilo t. j. da nije Miše starca, ne bi bilo udarca; a 3. malo je lakom na jelo i pilo, izjeo bi — štono kažu — masno ćebe na Veliki petak.

Ali još je jedno i to najvažnije čeljade u kući djeda Miše. — Mlada Jelica jedino je još živo dijete djeda Miše i babe Bare; jer obadva Mišina sina otidoše prije reda na onaj bolji svijet, jedan u mlađahnoj dobi, a drugi kao vojnik u Italiji. — Jelica je dobra, čedna, poslena i svemu vješta djevojka: kada prede, onda cmilji, a kad veze, kanda perom piše! Ali jedna je samo nesreća: ona je jedinče, pa k tomu žensko jedinče, ele kad izumru muškarci Kuburdžići, što je kraj staroga Grge i još starijega Miše blizu, ostat će kuća bez potomka — rastepst će se imovina Kuburdžićeva kao pljeva na vijanju! Ali se ipak ovdje pobrinuo naš mudri djed. On je naumio budućega si zeta prizetiti t. j. u svoju kuću uzeti i na svoje zemljište prepisati: ali je samo težak izbor, jer tko će Jelicu da zasluži, taj mora da bude i dobar i bogat i pametan u svakom smislu čestit mladić, a gdje ćeš naći takova?

---

[23] gengalo (gengati, gegati se), koji tromo hoda.

Jozo Bogović prvi je susjed djedu Miši: on je skroz čestit i pošten čovjek, pa zato velik prijatelj Mišin; oni se dva paze kao nokat i meso. Jozo ima i sina Milka, lijepa, vrijedna i pametna momka, koji se i u knjigu razumijeva, t. j. znade čitati, pisati i nešto računati. Njega je već davno djed Mišo uzeo na oko: »taj ili nijedan bit će moj zet« — odlučio je on sam u sebi, ali, dakako, ako vrijedan te milosti bude, t. j. ako ostane čestiti i valjan; dapače tu je svoju namjeru saopćio i Milkinom ocu, svomu prijanu Jozi i svojoj babi Bari, pa svi su tim izborom posve zadovoljni bili. E istina je živa, Jelica i Milko bio bi par ljudi, kako vele, što mi ga radiš! Jelica se ne skiće, kao druge gdjekoje djevojke, do neko doba noći po kolu i u selu; to ne dopušta ni deda Mišo, ni maja Bara; ali i Milko je posve čestit i, kao većinom svi brđani, nepokvaren mladić.

U Golombrdu je još jedna osoba, s kojom se upoznati moramo, a to vam je Marko Kulinić, kum djeda Miše, t. j. kumovi su im možda bili pradjedi, pa kako su Šijaci dobre pameti, to se kumstvo sačuvalo jošte danas u dobroj uspomeni. Marko Kulinić takodjer je dobar i pošten čovjek; imade doduše jednu malu pogrešku: gleda duboko u čašu; ali pošto je on 1. kum Mišin, a 2. to je u Šijaka — kao i istočni grijeh — od pradjedova baštinjena mana, ne zamjerava mu ni djed Mišo tu malu pogrešku, te se i s njim pazi kao hljeb sa solju; s njim i s prijateljem Jozom Bogovićem u zajednici putuje, u zajednici trguje.

Sada smo se upoznali s najvažnijim osobama u Golombrdu. Imade tu još i druge zanimive čeljadi; ali pošto nemaju sreće biti u pouzdanijem odnošaju s djedom Mišom, moram ih ispustiti iz opisivanja moga te se ograničiti na krugove čim tjesnije, da ne bude, umjesto proste pripovijetke, kakva debela knjižurina.

Dakle vratimo se na djeda Mišu, toga najvažnijega u u Golombrdu čovjeka, prototipa šijačkoga genija, starca bez kojega u čitavom selu nema udarca!

III.

»Što se danas može učiniti, ne ostavljaj to za sutra«.
Narodna poslovica.

»Što se sutra može učiniti, čemu da to danas činiš«.
Šijačka poslovica.

— Grga, ti znaš, da sam se dogovorio s prijateljem Jozom i s kumom Markom, da sutra vozimo kestenje u Đakovo; evo je Šimunje pred vrati, valja dakle zaslužiti koji grošić; dakle moramo gledati, da se na put spremimo.

— Bome moramo!

— Nije to dosta reći »bome moramo!« Zar ti mene ne razumiješ, što ja hoću tim da reknem?

— A dabome da razumijem.

— Pa odgovaraj dakle, kad razumiješ.

— A što ću odgovarati?

— Ama, to, što, mislim.

— A što ja znam, što ti misliš?

— E vidiš, da još malo, pa si pravi blesan![24] Kaži ti meni, kad naumiš kamo ići n. pr. u drva ili ma kud s koli, što onda najprije činiš?

— Najprije se najedem i napijem.

— E vidiš, da si pusti obijesni pustosvat[25]! A što dakle onda činiš, kad sebe namiriš?

— Onda namirim konje i spremim kola.

— To je vidiš ono, što ja mislim. Jesi li dakle namirio vrance?

---

[42] b l e s a n, luđak. [25] svat koji nema službe (u svatovima).

— A dabome da sam ih namirio.

— A jesi li i nagrabio dosta zobi?

— Bome pošten tovar, može uprav do Bačke!

— Tako i treba, tko nosi, ne prosi. A jesi li kola pregledao, da ne će podosina ili koja obloga pofaliti?

— To se ne može znati.

— A što se ne bi moglo znati? Ako je sve zdravo i čitavo, onda lje ne će pofaliti.

— A bome to nije istina; i moja je noga prije pet godina bila i zdrava i čitava, pa sam ju ipak najedamput i čitavu slomio! E, tko bi znao, što se može u čas dogoditi?

Tu se naš djed Mišo duboko zamislio. Doveo ga mlađi, pa dosljedno i luđi brat u zabunu, te mu ne ide nikako iz glave, kako mu itko u selu, a najmanje mlađi brat, štogod odgovarati i prigovarati smije. On je knezovao kojekakvih trideset i više godina, i nitko mu u selu nikad ne smjede ni riječi protusloviti, a evo brat mu i mlađi i luđi usuđuje se kadšto u bezobraznoj drzovitosti prigovarati; usuđuje se reći, da se ne može znati, hoće li ne će li kola pofaliti! To je ipak mnogo! Ali što će? Grga je 1. brat i k tomu rođeni brat, a 2. radi kao rob, premda sporo i lijeno, ali na posljetku ipak sve uradi i sve sam posvršava, a djed Mišo sjedi i počiva, dakle što će mu? Ovo promislivši i promozgavši kao uvijek tako i sada uzme djed Mišo blagu ali ozbiljnu ovako:

— Grga! ja te i kao brata i kao ukućana rado imadem; ali ne trpim taj tvoj nesretni adet[26], svakomu u svem prigovarati. Ja tomu nisam vičan i ako se ti te lude navade ne okaniš, posvađat ćemo se i počupat ćemo se u stare dane, gdje nam i svađa i kavga najmanje pristoji. Zato te opominjem i molim, da se okaniš ludoga običaja. A sada otiđi prividi, jesu li šinje, lijevče i čivije u redu, pa mi dođi kazati.

[26] a d e t, običaj.

Grga posluša i otiđe; jer nije on neposlušan, samo malo spor, a takve je ćudi, da rad priklapa, zanoveta i prigovara; a međutim djed Mišo izvadi iz torbe svoju malu lulicu s još manjim kamišcem, (jer u tom su Šijaci slični Ciganima: kamiš im je bar dva ili tri puta kraći od lulice!) napuni ju s klompirom t. j. lišćem od krumpira, jer duhan je skup, a što si malo duhana sâm posadi, to mu sve nemilosrdna »c. kr. filancija« iščupa, — dakle on se zadovolji, uprav kao i ciganin, i s klompirom.

Međutim se Grga povratio najavivši, da je jedna šinja odviš izlizana, druga poderana, treća ne valja, a četvrta nije više za ništa; osim toga su palcevi na zadnjem lijevom točku rasklimani kao babini zubi, a prednja desna lijevča samo što se nije raspala u dvoje; uostalom je — reče — sve drugo u potpunom redu!

— Eto vidiš, da si teleban! Kako može biti govora o potpunom redu ondje, gdje sve naopako u najvećem neredu stoji? Ali si lijen ko klada, a tup ko kustura![27] Baš se je i gospodin Bog zabrojio, kad je tebe stvarao; on je sigurno htio stvoriti kakvo lijeno kljuse, pa se zabunio. A zašto mi to prije nisi kazao, da kola ne valjaju?

— A zašto mi nisi prije kazao, da ih pregledam?

— Dakle uvijek trebaš opomene ko i Kulinićev kulaš[28], kad ogladni. Ali i pravo mi je, kad se na šušu oslanjam. Nije fajda[29], sad moram putovanje odgoditi, ali pitanje je, hoće li htjeti prijatelj Joza i kum Marko na to pristati? Što, ako oni bez mene otiđu? Baš idem do njih, pa ću ih umoliti, neka odgode.

Dok se djed tako u misli mučio, evo obadvojice: i prijatelja Joze i kuma Marka u sobu na vrata:

— Dobar veče, djede Mišo!

— Bog dao! a baš dobro, da ste ovdje. Pođoh uprav do vas, da vas nešto umolim.

[27] k u s t u r a, kaže se s pogrdom za nož. [28] k u l a š, konj mišje dlake. [29] f a j d a, korist.

— Da, i mi, djede, dođosmo — odvrati Joza, da tebe nešto umolimo.

— Drage volje, al' onda morate i vi dva moju molbu uslišati, pa makar ja platio ribu u Osijeku. (Valja znati, da kolikogod puta Šijak u Osijek dođe, nikad ne pođe kući, a da se dobro ne najede ribe. Riba je njemu rijetka, pa zato mila hrana.)

— Dakle, djede! da čujemo najprije tvoju molbu, ti si stariji!

— Ama — hm — oprostite mi, al moj brat Grga istom mi danas najavi, da kola nisu u potpunom redu, pa bih vas molio, da odgodimo putovanje.

— Upravo to smo i mi tebe došli molit; ja sam zaboravio dati konje potkovati, danas mi stopram[30] palo na pamet, a danas Tune kovača nije doma, dojt će istom sutra oko podne. Marko opet mora dati okivat podosinu.

— Pa dobro, pa ćemo mjesto sutra prekosutra!

Tako vam Šijaci putuju. Drugi ljudi vele: »Što će biti jesenas, nek bude večeras!« Šijak veli naopako: »Što će biti večeras, nek bude jesenas!« Drugi ljudi pregledaju kola i konje bar dva tri dana prije polaska, Šijak razgleda posljednji dan, pa kad pronađe — što običajno svaki put biva — da još nije moguće polaziti, odgodi sutra utanačeni dan, kao i svaki flegmatički filozof, na preksutra, a preksutra na zanosutra i t. d. i tako se često puta dogodi, da se jedva osmi dan od namišljena roka na put krene, a onda obično štogod zaboravi: ili lanac, kojim će točkove zapinjati, ili sjekiru, kojom će, ako što ustreba, popravljati, ili uzice, kojima će obođe, ako popucaju, nadovezivati, ili što mu drago — samo na bukliju s rakijom i na asuru* ne će Šijak nikada zaboraviti. Šijaka ćeš lako poznati po kolima: on je zimi i ljeti, i na kiši i na lijepu vremenu, uvijek pod asurom, a svaki četvrt sata vadi bukliju[31] i nateže ju, a hrani konje na dan bar pet ili šest puta! Ako se je Šijak od kuće već pet ili šest milja udaljio, to se on sasma hladnokrvno vraća natrag. Dapače neki pripovijedaju, da će se gdjekoji Šijak i zbog zaboravljene šklјoce kući vratiti; nu to je već pretjerano, barem ja to teško i samo za gdjekoji slučaj vjerujem.

Naši su se putnici ipak u neke nekavice na put skanili i otišli.

Tko bi mislio, da Šijak kano drugi ljudi u svu zoru urani, taj bi se kruto varao. Ali što rekoh u svu zoru? Ni kad sunce izađe, ne će se Šijak na put krenuti. On si ovako misli: »Sunce je, istinabog, svemu svijetu općenito i kazalo i ravnalo, ali je i sunce promjeljive ćudi: ob zimu se digne dosta kasno, a ob ljetu urani prerano! ele tko je kriv, što se sunce ob ljetu diže prije reda? Ako dakle sunce kadšto — kao krmad na valov — navalice srnja i glavinja, ne treba razborit čovjek da to čini! Drugi Šijaci opet ovako svoju sporinu ispričavaju: Čovjek je u nečem kao i konj: jesti mora, i gladan ne može putovati, dakle dok se ne naruča, ne će on na put, a to bude oko deset, jedanaest, a kadšto i dvanaest sati. Tako bilo i ovaj put. Oko pol dana krenu troja kestenjem natovarena kola, sva troja nabijena sijenom, što se bolje može; jer valja znati, da Šijak na putu ništa ne kupuje ni za sebe ni za konje, već sve, što treba, sa sobom ponese. Da ih ovako spremljene kakav tuđi čovjek opazi, pomislio bi, da sijeno voze na prodaju. Sva su troja kola arnjevima[31] prevučena i rogožinom pokrivena, premda niti sunce peče, niti kiša pada. Konji trče a šipke fićukaju, velim šipke;

[30] stopram istom.
* Tako se zove u Šijačkoj rogožina, s kojom se po kišovitom vremenu kola pokrivaju.

[31] buklija, ploska. [32] arnjevi, sve ono čim se seljačka kola, drukčije otvorena, natkrivaju od sunca, da bude na njima sjen, a i od kiše.

jer rijetko koji Šijak ima bičalo; al kako i bi? Koliko bičalo košta, za toliko možeš dobiti u židova čitav sajtlik rakije.

Dakle putnici trgovci odjuriše u Đakovo — sretan im put! Mi ćemo ostati u Golombrdu kod Jelice i kod Milka, budućih zaručnika, a onda možda i mladenaca — ako Bog da!

IV.

»Sastalo se zlo i gore,
Da se malo razgovore.«
Narodna poslovica.

Hajdemo u kuću Jeličinu ili, što je svejedno, u kuću djeda Miše.

U sobi u jednom kutu a na tronožnom stolčiću sjedi čiča Grga, puši i skale teše; dvaput teše triput lulu pali. — Skale u Šijačkoj trebaju naveče umjesto svijeća; od skala im je dosta svijetla; jer si Šijak nikada svijeća ne kupuje, osim na Badnjak i onda kupi muket ili voštanicu; jer lojenice znadu i babe same lijevati; nu i te se pale samo onda, ako kakav gospodski gost u kući prenoći; inače se pale crepulje ili, što je još običnije, skale. U drugom kutu sjedi baba Bara, pa prede; do nje sjedi veliki domaći mačak — i on prede. Jelice nije u sobi: ona je u svom kiljeru[33] i veze si rukave na rubinama.

— Čuješ, Baro! meni se sve čini, da sam ja nešto opazio.

— A koga si vraga opazio?

— Ama znaš — tu odloži Grga svoju bradvu, izvadi iz usta kamiš, okrene se k zidu i pljucne mašući glavom — znaš, meni se sve čini, kao da sam ja nešto opazio.

[33] k i l j e r, ćiler, kućerak.

— Pa govori, valjda nisi jezik slomio, što si opazio? Jesi li duhove ili vukodlake[34] opazio?

— Jok; čuo sam doduše za njih pripovijedati, ali ih nisam nikada na svoje oči vidio.

— A da što si onda opazio, valjda mačka kako suho meso krade?

— Jok; drugo nešto.

— Pa valjda nemaš ćitila na zubima, da ne možeš reći, što si opazio?

— Opazio sam — nastavi Grga svejednako klimajući glavom — da se onaj Bogovićev Milko često mnogo oko naše kuće šulja i polaza. Jedamput dođe na naš bunar, a imadu i sami kod svoje kuće zdenac; drugi put opet prođe kraj naše kuće, pa kad je kod dvorišta, onda se propne uvis, koliko je dugačak, pa se ogleđe naokolo, ko da nešto traži; a najljepše je, što je juče bilo. — Juče ti on dođe sav zabelendan k meni u pojatu i potraži u zajam, znaš što? našu Jelicu! Bogami, našu Jelicu! A kad ga ja pogledah i ponovih: što, našu Jelicu? onda on ko rak na ugljenu pocrveni i reče, da se je zabunio, da je htio reći — našu teslicu[35]. Isto tako ako traži zdjelicu, on će opet reći Jelicu; i tako mu je uvijek Jelica i sama Jelica na pameti. Meni se sve čini, da tu nije čist posao.

— E vidiš, kakav si mamlaz! Zar je to nečist posao, ako se oni dvoje vole? Zar ti nisi tvoju pokojnu Mandu uoči zaruka volio?

— Ja Mandu ikada volio? Bože me sačuvaj! Moj me je otac jedamput dozvao preda se, uhvatio me za uho i rekao mi: »Čuješ, Grga! ti ćeš uzeti za ženu Mandu Pecikozinu, jesi li me razumio?« — Ja sam kazao: dobro, i uzeo sam Mandu; a da je on kazao: »Ti moraš uzeti guravu Birđu Puljonakovu«, a ja bih uzeo guravu Birđu!

[34] v u k o d l a k, čovjek u kojega poslije smrti uđe zao duh te noću izlazi iz groba pa uznemiruje ljude. [35] t e s l i c a, oruđe što se njime kopaju na pr. korita.

A dabome, otac mora bolje od sina znati, što je za sina! Tako će i Miša znati bolje od Jelice, što je za Jelicu. A veliko je pitanje, hoće li Miša na to pristati?

— To nije tvoja briga — uzme Bara malo oštrijim glasom, t. j. takvim, da se je do pete kuće u selu moglo čuti. — Miša je već na to pristao i odlučio, da Jelica mora poći za Milka, a to je i moja volja; to je i Milkinu ocu pravo, a oni se dvoje već ljube, ali da se i ne ljube, to je naša volja, a mi smo gazde i na tebe to ništa ne spada, jesi li me razumio, šeponjo stari?

— Jesam, babo od tri zuba! Ali ja nisam ni reko, da to na mene spada — odvrne Grga malo uvrijeđen, a malo poplašen.

— Pa što se onda uplićeš ko jazavac u tuđ kukuruz? Ako ti znaš, da to na tebe ne spada, onda ti moraš držati jezik za zubi i šutiti, bilo ti pravo ili ne bilo, jesi li me razumio?

— Tä dobro, i meni je posve pravo, ako ste tako vi dvoje uglavili. Ta ja bih na posljetku i sam želio, da se oni dvoje uzmu. E, što je vajda[36], valja priznati, Milko je zbilja čestit orač, dobar kopač, marljiv berač, a što je još najvažnije: on je najvještiji u selu kosac, pa onda poštena vladanja momak, upravo bi on jedini zaslužio našu Jelicu.

— Ali i Jelica je — upadne mu brzo Bara u riječ — i marljiva i poslena i vješta i okretna i dobre ćudi i dobra srca —

— Dakako!

— Oni bi se dvoje dobro slagali. —

— Uprav ko naši vranci! jedan ljepši od drugoga, jedan bolji od drugoga. Ej Bože, već se veselim, kako ću piti i vesel biti, kada će se prstenovati i kad vjenčati. To ćemo, dok Miša kući dođe.

[36] v a j d a, korist.

— E pa to bi sve još moglo do sv. Kate biti?

— A dakako da bi moglo, ali kakva je sila? Ne gori krov nad glavom.

Dok se je Bara s Grgom u sobi o Jelici i o Milku razgovarala, htjela je Jelica u jedan par sa svojom vezarijom unutra unići; ali kad je na vratima začula, da se njezino ime spominje i da se o njoj razgovara, postade na pragu i jasno razabra ove materine riječi: »Miša je već na to pristao i odlučio, da Jelica mora poći za Milka, a to je i moja volja!« To je njoj dosta bilo. Nikada prije nije iz materinih riječi razabrati mogla, da li je njoj Milko po ćudi ili ne. Za oca je znala, da bi mu Milko posve povoljan zet bio, jer ga je već sto puta hvalio kao najčestitijega i najpoštenijega mladića u selu. Sada je dakle i o materi sigurna. Sad je spokojna, sad je blažena. E, kako će se dojduće nedjelje puno veselije i živahnije u kolu kretati, kad znade, da joj već nitko Milka preoteti ne će! Samo da je kako moguće s Milkom se sastati i s njim se nasamu o tom porazgovoriti! Ali kako će? — Kod prostih Šijaka nije to laka tvar, da se dragi s dragom nasamu sastati može. Šijaci su, kao i svi brdani, nepokvareni. Roditelji paze na svoju djecu, kao na svoje oči, i nema o tom daljega razgovora, da bi se miljenici gdjegod u kući nasamu sastati mogli. Ali možda misliš, da se može nasamu sukobiti kozar s kozaricom, svinjar sa svinjarom i t. d.? Ni to nije tako moguće. Kozarice su uvijek zajedno i ne odvajaju se jedna od druge; tako i svinjarice. Ali pomislit ćeš, da je možda prélo mjesto, gdje bi se nasamu dragi s dragom sastati mogao? Nije tako! U prelu je veliko društvo, kao i na mobi,[37] a tako je i u kolu. Ele o kakovim »rendez-vous-ima« u narodu ni govora nema. A da kako si ljubavnici ljubav očituju? Evo kako. — Nedjeljom ili svetkovinom sastanu se momci i

[37] m o b a, rad kod seljaka u neke svece bez plaće.

djevojke u kolu, a radićakom na móbi ili u prelu. Koji momak koju ljubi, onaj u nju često pogledava, a kad se njegov pogled sukobi s njezinim pogledom, onda se on brže bolje okrene na stranu, ili baci oči na zemlju, ili si počne brojiti dugmeta na prsluku, a djevojka se slatko naškubi — i ljubav je međusobno očitovana! Najveći stupanj ljubezne izjave — ali to samo kod nekih vragoljastih momaka — sastoji u tom, da će dragi dragu kadšto malko u poramak uštinuti, a ona će ga rukom ošinuti po prstima ili po plećima ili kud ga zahvati. No ni to ne smiju pred svojim roditeljima ili pred starcima, a i to, kako već napomenuh, čime samo neki alakasti[38] i djavolasti vjetrogonje, med koje Milko nikako ne spada. On se, bilo u kolu ili na prelu, istinabog sunča na Jeličinom licu i ne će pustiti oka s nje, doklegod ga ona ne pogleda, ali onda se uprav, kad ga ona očima prostrijeli, kao ljetnim suncem opaljen, vas u licu zažari i okrene u stranu. Neki Nijemci noveliste tvrde, da je ovakova mimika[39] pretpotopno stanje, znak slabe naobraženosti; no ja bih želio svomu narodu, da se nikad ne popne na stupanj one visoke naobraženosti, koja zahtijeva, da se uglađen mladić donle oko djevojke savija i previja, donle laže i maže, dok ju ubogu ne zamami! — Ali kanimo se mudrovanja, te pustimo i Jelicu i Milka i Baru i Grgu i čitavo Golobrdo, pa se vratimo na naše putnike: djeda Mišu, prijatelja Jozu i kuma Marka.

---

[38] a l a k a s t, što nema razboritosti. [39] m i m i k a, vidi bilj. 13.

V.

»Zaludu je začina,
Kada nije načina!«
Narodna poslovica.

Naši se putnici, kao što smo vidjeli, za Šimunjski sajam dugo opremali i oklijevali, te u neke nekavice ipak otputovali. U putu do Đakova nije se dogodilo ništa izvanredno, što bi vrijedno bilo napomenuti, osim da su se s piškorevačkim maltarom[40] za dva krajcara posvadili, no to je nešto obično kod Šijaka. Oni su dva dana putovali i drugi dan predveče sretno u Đakovo — zakasnili. Upravo su stignuli na Šimunje pred mrak, kad se već sav svijet s vašarišta razilazi! Ne preostade im ništa drugo, nego izdati kestenje pošto poto, koliko se je prodati moglo, a što se nije prodati moglo, s onim klapaj kući natrag! Da su se požurili, bili bi ipak još prispjeli. Ali Šijak si sasma filozofično misli: tko lagano ide, dalje dođe! No tko je kriv, da su oni umjesto jednoga putovali dva dana? Po mnijenju djeda Miše bio je kriv Jozo i Marko, a po mnijenju ove dvojice bio je kriv djed Mišo; jer na prvoj postaji htjede Jozo, da se po starom šijačkom običaju na svakoj, dakle već i na prvoj štaciji, konji hrane. Na drugoj postaji bio je kriv kum Marko, jer je ogladniv i ožedniv predložio, da se objeduje i da se sve tri čuture najedamput popiju. Prijedlog mu je bio primljen, a uslijed toga je djed Mišo kruto zaspao i odviše dugo počivao. Ele jedan je obarao krivnju na drugoga, jedan je drugoga karao i tako su se čitavim putem kući vraćajući prepirali. Dakako u početku prepirahu se malo tiše, onda uzeše sve jače i oštrije, a kad kući dođoše, malo da se ne pobiše. Gdje je sada prijateljstvo? Gdje je sada kumstvo? — Sve se je kao kakva stara čarapa rasparalo i razonodilo! Djed Miša psuje Jozi i Marku onu bur-

---

[40] m a l t a r, carinar.

giju, s kojom je dragi Bog nebo izbušio, a ovi djedu psuju onu tkanicu, s kojom mu se pradjed pāsō.

Da vidiš sada djeda Mišu, kako je i na Baru i na Grgu i na Jelicu i na čitavu kuću i sam na sebe srdit.

Čim je kući došao, dozove Jelicu preda se.

— Jelice, amo!

— Evo me, oče.

— Kaži ti meni, ljubiš li ti Milka Bogovićeva?

— Govori samo, ljubiš li ti Milka Bogovićeva?

— Pa zašto me to pit —

— Kako ne bih, dragi dada.

— Ali kako bi — pitam ja?

— Tā, oče dragi! ti si ga sam toliko puta hvalio, da je on čestit, dobar i pošten —

— Dā, to je on bio; ali otkad mu je otac postao lopovom, odonda je i sin to isto; jer kakav otac, takav sin! Jesi li me razumila? Ti Milka ne smiješ više voliti!

— Pa ja ne ću, oče.

— Tako; a ja ću se već pobrinuti, da za tebe drugoga mladoženju potražim.

Takav je od prilike razgovor poveo i Jozo Bogović sa svojim sinom Milkom. Ubogi Milko i kukavna Jelica! Vaši se roditelji zavadiše, a vi morate najviše trpjeti, oni poludiše, a vi morate tomu krivci biti.

Tako trajala srdžba čitavih osam dana, ali na posljetku ipak ugasnula; jer valja znati, da se Šijaci brzo zavade, ali brzo i pomire. Oni su u svadi pravi Cigani: danas se čupaju, a već sutra se grle i ljube.

Osmi dan su se djed Mišo i prijatelj Jozo izmirili i djeci svojoj naložili, da se opet vole, što je doduše suvišan nalog bio; a nekoliko dana kašnje već su se s kumom Markom dogovoriti, kako će zajedno u Osijek srčike voziti. — Sutrašnji je dan za putovanje, a dakako rano u zoru t. j. u deset sati.

Uoči toga urečenoga dana, pred mrak, dođe k djedu Miši neki stranski gospodin, majstor, trgovac, što li je.

— Dobar veče, djede! Jesi li ti djed Mišo, knez selski?

— Dā, ja sam taj; a tko ste vi?

— Ja sam trgovac iz Osijeka, Znam, da vi Šijaci imate dosta jabuka, dok ih u Osijek na prodaju vozite; došao sam dakle amo u požeški kraj misleći, da ću ovdje puno jeftinije kupiti, a eto čuda! Ovdje ne mogu nigdje puna kola ispod dvadeset forinti dobiti, a u Osijeku dobio bih od istih tih ljudi po osam ili po devet forinti.

— Što, po osam ili po devet forinti? To nije istina! To ne može biti! Ja znam, da se u Osijeku kola po dvadeset forinti prodati mogu!

— Što dvadeset?

— Jest, bogami dvadeset!

— Tā Bog s tobom, djede! kakovih dvadeset?

— Bogami, lijepih dvadeset forinti šajna!

— E to može biti; pa to je onda svejedno; osam forinti srebra ili dvadeset forinti šajna.

— Kad je svejedno, a vi govorite u šajnu. (Valja znati, da Šijak još i dandanas uvijek računa u šajnu.)

— Pa dobro; bih li ja dakle mogao ovdje dobiti kola jabuka po osam forinti ili kako ti hoćeš, po dvadeset forinti šajna?

— To ne znam. I ja imadem dosta jabuka na prodaju; ali ih ovdje ne bih dao ispod trideset forinti, premda znadem, da ću u Osijeku možda samo dvadeset dobiti.

— E pa kako je to?

— To nije nikakvo čudo. Mi kad već dođemo u Osijek, onda moramo prodati pošto poto, da ne vozimo »robu« natrag; ali ovdje bome ne moramo.

— Ali, djede! ako vi možete doma uz istu cijenu kao i u Osijeku svoje jabuke prodati, zašto bi vi išli u Osijek?

— Mi moramo ići u Osijek. Tako smo od naših starih naučili, to je naš nazat, od toga mi živimo!

— E, to je drugi račun. Da sam ja to znao, ja lje ne bih išao iz Osijeka amo. Sad moram bez jabuka natrag; a pitanje je još veliko, hoću li ja dobiti kola za Osijek. Možda ti, djede, imaš konje?

— I to dobre! Moje vrance ne bih mijenjao ni sa spainskim[41] doratima![42]

— Pa možda bi me ti mogao odvesti u Osijek i pošto?

— Zašto ne — ali ispod trideset forinti ne bi vas sutra ovdje nitko, pa ni ja vozio. Da je koji drugi dan, hajde, bilo bi jeftinije; ali mi smo se skoro svi, koji ovdje konje imamo, dogovorili, da sutra vozimo jabuke u Osijek; ele ja ne znam, kako bi vi sada za sebe ovdje kola dobili.

— To je čudnovato! Od mene ištete za kola trideset forinti, a vozit ćete jabuke, za koje ne ćete dobiti ni dvadeset forinti.

— Pa valjda vi, Bog s vama, niste jabuka?

— To je istina; ali nisam ni tako težak, kao što su puna kola jabuka.

— To je opet istina; ali mi jabuke moramo voziti pošto poto, a vas ne moramo!

Tu se trgovac Osječanin malo zamislio. — Pao mu na pamet onaj čovjek, koji si je jednom preduzeo švajcarskoga sira jesti, pa kad dođe predvečer u dućan, a trgovac mu u zabuni umjesto sira odsiječe komad sapuna — kupac dođe kući i poče sapun kao sir jesti. A kad se taj sir pjeniti stade, on nastavi žvakanje govoreći: pjeni se ti, koliko ti drago, ja sam naumio sira jesti, pa ću te i pojesti, ma se ti koliko mu volja pjenio! Tako je i sa Šijakom; kad on što naumi, ništa ga više od nakane ne odvrnu! To je i ovaj trgovac opazio, te znajući, da Šijaka nikakvim pod nebom logičnim razlozima ne će tako lasno pobiti, morade logiku uhvatiti za čupe, pa sofističnim

[41] spainski od spahija, gospodar od zemlje, vlastelin.
[42] dorat, konj mrke dlake.

razlozima o šijakovu lubanju pokucati. Kad je dakle sve dobro razmislio, uzme ovako djedu govoriti:

— Dragi kneže, ja već vidim, da ne ću moći dobiti posebna kola za sebe u Osijek. Nego kad već ti svakako moraš s jabukama u Osijek, ti bi mogao i mene usput povesti?

— To bih, i to ću drage volje učiniti.

— A po što ćeš me usput povesti?

— A zato je lako; platit ćete koju holbu[43] vina na putu.

— Pa znaš što, kneže? Ne trebam ti ništa platiti; nego ja ću, kad dođemo u Osijek, kupiti od tebe sve tvoje jabuke uz onakovu cijenu, kakva bude u Osijeku.

— E pa dobro, to je još bolje; bar imadem sigurna kupca! A sad vi, dragi gospodine i prijatelju, pođite u ovu malu sobicu, pa ćemo malo večerati; moja će nam baba skuhati malo tarane na mlijeku; imade i suha mesa, a najt će se i koja čaša vina; pa kad se okrijepimo, onda morate ovdje prenoćiti, pa ćemo sutra uraniti i zajedno se k Osijeku otisnuti. Baš mi je drago! Sam vas je Bog k meni nanio!

I otiđoše u sobicu, gdje običajno gospodski gosti kod kneza noćivaju. Osječanin se u sebi smijao, a Šijak prezadovoljan bio, što će sigurna kupca u Osijeku imati. Ej, Šijače, teško šuši s vukom ratujući! Zaludu ti začina, kada nije načina!

Sjutradan Šijaci s trgovcem Osječaninom uraniše — pred podne i odjuriše u Osijek. S djedom Mišom vozio se i njegov kupac, koji je: 1. sebe iz velike neprilike iskopao; 2. Šijake pošteno nasamario; 3. badava se kući dovezao; 4. kod kuće nesamo od djeda Miše, nego i od svih Golobrdaca sve dovezene jabuke kupio po osam forinti, jer to je bila onaj dan cijena na pijacu; a tri dana kašnje sve je opet rasprodao piljaricama u manje obroke

[43] holba, boca, mjera za tekućine.

a dakako uz mnogo višu cijenu. Tako mu je suvišni put u Šijačku bar trostruko naknaden bio; jer je i proučio Šijake kao trgovce prodavaoce, a to nije ni rutina ni putina za pametna kupca.

Kad bi Šijak htio ili umio prodavati svoje jabuke na manje obroke, on bi sigurno dva puta toliko dobio, koliko dobije; ali on to ne će, on voli dati i za manje novce, ako tko najedamput čitava kola kupi. Na taj način kupuju voće od njih imućniji ljudi u Osijeku, pa preprodavaju piljaricama. Tako bi mogo i sam Šijak učiniti. ali to Šijaku ne bi ni svi akademici u glavu utuvili, ne ću bome ni ja! To će naučiti vrijeme i s vremenom učiona...

Naši su se Šijaci sasma zadovoljno vratili kući. Svaki je zaslužio jedno dvadeset forinti šajna, a od toga potrošio je vraćajući se kući bar polovicu, osim toga izgubio pet ili šest dana i — vidio Osijek! Toliko je možda, i ništa više, namjeravao. Ali kako mu drago. Šijak je zadovoljan, pa kud ćeš veće sreće od zadovoljstva?

Naši su Golobrdci sretno kući prispjeli.

VI.

»Bježi kao vrag od krsta«.
Narodna poslovica.

»Bježi kao Šijak od malte«.
Djakovačka poslovica.

Vrijeme je nekako predbožićno. Snijeg je zapao do koljena. Sad više ne putuju Šijaci, pa ni Golobrdci. Sad je nastao odmor u naravi: cvijeće usnulo, rašće zadrijemalo, čitava priroda zaspala — pa i Šijak. Ako kadšto u šumu u drva izide, to mu je sav posao. Tako je sve do proljeća.

U tom zimskom vremenu nije se u Golombrdu dogodilo ništa osobito, što bi vrijedno bilo napomenuti, osim da je često puta Jelica uzdisala za Milkom, a Milko za

Jelicom. Prijatelj je Jozo htio doduše isprositi još zimus Jelicu za svoga Milka, ali Bara reče, da nije sila, da treba još više rubina i tkanja Jelici prirediti, pa kad je već zakasnila svadba do ove sv. Kate, to će se moći odgoditi i do slijedeće sv. Kate. Kao u svem, tako se i ovdje Šijak drži onih filozofičkih al ujedno i flegmatičnih narodnih poslovica: »Hitar odviše sreću preskače« — »Dvaput mjeri, treći kroj« — »Ako i kasno, bit će časno« i t. d.

Već je nastupilo proljeće. Traci sunčani sve jače i jače griju. Gora bistra, cvijeće cvate, ševe cvrkuću, a pčele po cvijeću optrkivaju: sva se priroda od sna prenula i svi stvorovi oživjeli — pa i Šijak! Sad se prave kapci, ćupovi i pokljuke. Još nekoliko dana, pa će biti Filiplje — veliki vašar u Đakovu. Tu valja koju krajcaru ugrabiti. Čitavo selo u poslu — lončarskom. Osobito radi neumorno djed Mišo, prvi majstor u Golombrdu. Hajdemo u njegovu kuću.

U sobi za stanom sjedi Bara i prebaciva čunak sad nalijevo, sad nadesno. Do nje sjedi Jelica i veze. U zapećku Grga teše skale, usred sobe na niskom tronošku stolcu sjedi djed Mišo, a pred njim se vrti veliki lončarski kolut. Na desnoj mu ruci kraj koluta stoji velika drvena zdjela vodom napunjena, zatim dvije kožice, kojima se ilovača gladi, rovacka ili špriklja, t. j. trouglasta daščica, kojom lončari svoje rukotvorine šaraju i urešavaju, i žica, kojom gotove ćupove ili pokljuke s koluta snimaju. Na lijevoj mu strani stoji čitava rujaga[44] od zbijene ilovače. — Djed je u poslu: desnom nogom vrti kolut, a u lijevoj ruci drži kožicu i ugladjiva njom pokljuku, pa samo kadšto kljucne desnim palcem u lulicu, da mu se pepeo slegne i duhan, t. j. klompir, bolje gori. — Evo ga već nadomaku, i posljednja je pokljuka zgotovljena. Sad je djed bez brige.

---

[44] rujaga, hrpa, gomila.

Imade svega tri kapka, pet ćupova i dvadeset i četir poklјuke — to nije šala. Dakle prekosutra će »majstori« u Đakovo, dakako djed Mišo, prijatelj Jozo i kum Marko u zajednici.

Upravo je djed Mišo žicom snimio posljednju pokljuku, odložio ju nadesno, a onda obadvije noge prebacio prama stanu, gdje Bara sjedi:

— Babo, je li ti znadeš, da ću ja s Jozom i s Markom prekosutra na put?

— Pa što je to mene briga?

— Mi ćemo u Đakovo.

— Ma u Kudiljevo; ne tarem si za to glave.

— Ali to nije dosta. Jesi li ti luda?

— Da, mlada pa luda.

— Jesi li ti pri sebi, Boga ti?

— Bogati čohu nose, a ja blato gazim.

Videći djed Mišo, da je baba danas na lijevu nogu ustala, poplašen uzme drugim blažim glasom:

— Draga Baro! mi ćemo na vašar, pa valjda ću ja i tebi što s vašara donesti. Nego znaš, kad se ide na dalek put, onda treba, znaš, papule i koji sirac, a bome i malo suha mesa, onako koje rebarce je li, draga Baro?

— Dobro; pa ću ja i pogaču ispeći.

— Ha, tako valja! Ti si ispak dobra i poštena.

— Takva mi je i mati bila. Ali nemoj zaboravit na vašaru kupiti plave vune.

— Bit će.

— I crvene!

— Ne će faliti.

— I jedne opanke.

— Sve će biti.

Ovakve su sve babe u Šijačkoj: lukave i mudre kao lisice, te kad hoće da od muževa što izmame, onda najprije prouče narav njihovu; ako je muž škrt, oštre i goropadne ćudi, onda počnu najprije nježnim i umilnim glasom, i ako to ne pomogne, završe vikom, kavgom, psovkom i kletvom; ako li je muž kakav benasti dobričina, kao naš djed Mišo, onda najprije počnu oštrom i osoritom riječi, dok se starac ne uplaši, a onda okrenu blagim glasom, pa izmame, što ih volja. Ja bih se usudio ustvrditi, da su u Šijačkoj poprijeko sve žene pametnije od svojih muževa; jer i ondje, gdje muževi od škrtosti ili sebičnosti ni krajcare ženama ne dadu, obično su žene bogatije od muževa. Dakako, da se mnoge žene kadšto i rđavim sredstvom na pr. krađom služe, no i tomu su ludi muževi krivi, koji brineći se samo za svoj želudac, ne kupuju ženama, što je nužno i potrebno. Ele žene ih ipak nadmudre. Ali pustimo žene Šijakinje, pa se vratimo na Šijake.

Djed je Mišo i prijatelj Jozo i kum Marko s pokljukama na putu u Đakovo. Već su na posljednjoj postaji do Đakova, u Vrpolju, t. j. pred Vrpoljem; jer Šijak ne će nikad u selu konje hraniti, nego ili pred selom ili za selom. Dapače i kad gdje prenoćiva, on najvoli blizu sela, ali u selu ne će nipošto! Da ga tko upita, zašto on to čini, ja mislim, da ni on sam ne bi kazati znao. Dakle pred Vrpoljem jedno pedeset koračaja od prve kuće hrane konje naši putnici pokljukari. Kum Marko grcnuo nekoliko puta iz rakijske tikvice, a onda s bičem otišao šetajući se u Vrpolje, da razgleđe selo, koje je već sto puta vidio; jer i to je Šijakov običaj, kad mu je vrijeme dugo; a djed Mišo i prijatelj Jozo ostali kraj kola; prostrli pokrovac, posadili u sredinu tikvu i čuturu, pa se izvadili u blaženoj flegmi natrbuške, jer je i to šijački običaj, pa zasnovali ovaj prevažni i kombinativno-veleumni razgovor:

— Čuješ, djede Mišo, ništa me toliko ne srdi, koliko ova prokleta malta[45] med Vrpoljem i Đakovom. (Valja

[45] malta, carina.

znati, da je Šijaku malta ono isto, što đavlu sveta voda i krst, otkuda i postade u Đakovštini poslovica: bježi kao Šijak od malte.)

— Tu je maltu sâm đavo izmislio. Sad od konja plati dva krajcara, kada tamo ideš, onda plati opet, kad se natrag vraćaš, a može se dogoditi da robu ne prodaš, već ju svu neprodanu opet kući voziš, — ali za to maltar ne pita, nego veli »plati«.

— Pa znaš, još bi dobro bilo, da nije tereta, da su prazna kola, hm — ja bih opuknuo moga pajka i kulaša,[46] da bi kao zvrk projurili kroz žuto-crnu đermu[47]. E, ali ovako s teretom što ćeš? Ništa, već plati pa šuti!

— Istina je. Alaj da mi je znati, tko je prvi maltu izmislio?

— To ti je sigurno Francuz bio. Kažu, da je i onu žicu, ne znam kako je zovu, tereglaf — tereglam — kako li je — kažu, da je i to Francuz izmislio, a u zao čas po nas! Jer vjeruj ti meni, Mišo, ne će proći ni dvije godine dana, pa ćemo mi i od te žice porez plaćati!

— A, to može biti.

— Ne može, nego to će sigurno biti. Nego znaš, djede, meni je nešto palo na pamet.

— Što?

— Hajde da mi obiđemo tu maltu. Ja sam čuo pripovijedati, da tu odmah negdje povrh Vrpolja nalijevo imade put kroz njive u livade, onda izađeš tamo negdje na Dragutinski most, pa uokolo na Gašince dođeš u Đakovo.

— E to bi dobro bilo, samo da znamo put.

— Ne boj se; valjda nismo djeca, ne možemo zaći.

— E pa dobro; ali ako zađemo?

— Ja ću biti kriv.

---

[46] k u l a š, konj mišje dlake. [47] đ e r m a, đeram, voluga kojom se što zatvara.

— Dobro.

I tako utanače, da će piškorevačkoga maltara prevariti.

Đakovčani pripovijedaju, da je to živa istina, kako Šijaci obilaze maltu gdjegod mogu, pa makar morali tri ili četiri ure, makar i pol dana izgubiti, oni za to ništa ne mare; jer kao u svem, tako i u tom Šijak ne računa na to, da obilazeći naokolo puno vremena gubi; on misli; vrijeme ne košta ništa, a malta košta ipak četir krajcara. Ele i naši putnici, što smisliše, to i učiniše. Kad su konje namirili i sebe okrijepili, onda pođu dalje i povrh Vrpolja skrenu nalijevo. Tu moradoše prevaliti najprije velik dio ugarite[48] livade, ali kako je na takvim njivama velika truskavica, porazbijaju gotovo sve poklјuke. No na to nisu računali, i koji bi se Šijak tomu nadati mogao? — Doduše djed je Mišo čitavim putem mrmoljio i u sebi mislio; ako samo jednu poklјuku na toj truskavici razlupam, platiti će mi štetu Joza, koji me je na to nagovorio.

I zbilja kad su u neke nekavice oko kere u Đakovo došli i pronašli, da su gotovo sve poklјuke polupali, posvadiše se i počupaše se među sobom tako, da prije najbolji prijatelji postadoše sada krvni dušmani. Nije ni čudo; dobro veli narodna poslovica: braća ko i braća, a toboci ko krvnici. Sada nema više ni divana o tom, da bi djed Mišo htio dati svoju Jelicu za Jozinoga Milka. Sad je vez prijateljstva međ kućom Kuburdžićevom i Bogovićevom kao rasparaklisan[49] točak raspao se i kao očijano perje u vjetar odlepunuo. A tko će najviše tu platiti? — Kukavna Jelice i ubogi Milko — na vas se uvijek kola slome!

---

[48] u g a r i t, preoran. [49] r a s p a r a k l i s a t i, razderati.

VII.

»Dok se jednomu ne smrkne,
Ne može drugomu svanuti.«

Narodna poslovica.

Kad je djed Mišo s razlupanim i oštećenim kapcima kući došao, izleti pred njega Bara s veselim licem nadajući se, da će joj Mišo s vašara donesti plavoga i crvenoga pamuka i opanke i možda još štogod. Ali kako se u čudu snađe, kada se smrknu i namrgodi, kako usne čvrsto stisnu, a nos k zemlji osmolji,[50] kad joj Mišo reče, da nesamo da ništa nije kupio i prodao, nego povrh toga puno štetovao. Tu joj morade sve nadugo i široko pripovijedati, kako ga je Joza nagovorio, da maltu obiđu, kako su se onda ugaritom njivom preko brazde truskali i sve kapke oštetili i sve pokljuke polupali. Svemu tomu, pridodade, da je kriv Joza, jer ga je on na to nagovorio,

— Eto sad, — završi djed Mišo — sudi sama, kakav je to čovjek, taj Joza Bogović!

— Nije on Bogović nego Vragović.

— Bome pravi Vragović —

— I nitkov i lopov i laža i varalica i obješenjak! Ali tebi se čudim, ti si stari jarac, ti si vuka znao, pa što si se dao?

— E kud sreće, da sam znao! Ali sad sudi sama, bi li pametno uradili, da dademo našu Jelicu za njegova Milka? Jer kad je otac takav, zar može biti bolji sin? Zar može izaći soko iz vranjega gnijezda?

— Ili janje iz kurjačjega dupljа! To ne će, to ne može biti, pa makar morala Jelica upravo za luckastoga Tunu Puljokanova!

— Tako i ja mislim .

Ne treba ni spominjati, da je djed Mišo zabranio Jelici misliti više na Milka.

---

[50] osmolji, pocrniti.

Jednoga dana sjeo u sobi za stol i podupr'o se laktom o stol, a šakom pod bradu. Mora da je zamišljen, jer tako se posade svi Šijaci, kad su zamišljeni. Ujedamput zove Jelicu preda se i povede s njom ovaj po prilici nježni razgovor:

— Jelice! ti se moraš sutra čisto obući, da dočekaš prosce.

— Kakve, dado, prosce?

— No, ja sam ti našo mladoženju.

— Kako to, a kazao si, da više ne smijem ni misliti na Milka.

— No to jesam; ali nisam kazao, da ne smiješ misliti na Tunu Puljokanova.

Jelica protrnu, a onda poslije male stanke očajnim glasom upita:

— Što za onoga Tunu luckastoga?

— No, on je malo luckast, ali je i pametan dečko.

— Dakle za onoga guravoga —

— Dȁ, on je malo gurav, ali on je dosta i pristao momak. Hvali ga čitavo selo, da je vrlo mirne ćudi i poštena srca, pa upravo takva mladoženju trebam ja, a što je bolje znadem od tebe. Sad se smiri, pa otidi i nastoj, da prosce veselim licem dočekaš; a onda ćemo se, kad budu svatovi, svi skupa veseliti i dobre volje biti.

Jelica otiđe u svoj kiljer, sjedne na jedan kovčeg i stane — ja ne znam, je li gorke ili kisele? jer ja ih jošte nikad nisam kušao — suze lijevati. To je jedino, što je djevojci u Šijačkoj dopušteno. Roditeljima suprot njihovoj volji odgovarati ne smije, no plakati, koliko ju volja, to smije. Kukavna šijačka djeco. Vi ste kod ženidbe osuđena da kupujete mačka u vreći. Koliko puta mora se djevojka zaručiti s momkom, koga do zaruka nikad ni vidila nije. Ali svaki narod ima svoje posebne nazore, svoju filozofiju — tako i Šijak. On misli, čemu bi čovjek

ono prije vidjet morao, što uzeti kani? Koliko puta — veli Šijak — kupiš konja, koga prije nikad ni vidio nisi, pa se zgodi dobar i čestit konj, da mu u čitavu selu para nema. A koliko puta ogledeš na vašaru sve vrance i žerave i dorate, pa si u neke nekavice izabereš jednoga — mniješ — najljepšega, a kad kasnije, ti se osvjedočiš, da to kljuse nije ni tri mangure[51] vrijedno bilo. Šijak ovdje zaboravlja, da čovjek nije konj; on misli: i konj je stvor Božji.

Vidjesmo, kako je u kući djeda Miše; ali kako je u kući Joze Bogovića? Nije mnogo drukčije, negoli i u Mišinoj. Kukavni Milko razumio od oca, da se je s djedom Mišom posvadio i da mora na Jelicu zauvijeke zaboraviti. Nesretni Milko! Zar on mora biti kriv za grijehe, što ih je otac njegov počinio? Doduše žao je i ocu njegovu, što mu ne će sin za Jelicu poći; jer je djed Mišo bogat i imućan čovjek, a naumio je budućega si zeta prizetiti, pa kako bi to za sina mu lijepo bilo, kad bi došao u veliku kuću i baštinio tolik imetak! Ali što će, pred djeda više ne smije, jer osjeća sam u sebi, da je kavgi krivac.

Međutim su prosci Puljokanovi Jelicu isprosili i prstenovali — za luckastoga Tunu. Već su i pred gospodinom župnikom upisani i tri puta naviješteni. Prekosutra će svatovi biti.

Nesretna Jelica! Ona se kini i žalosti u svom srcu, ma cvili i plače, nit šta jede nit šta pije, već gladuje i jaduje, al nikomu jada ne kazuje, jer ih kazat ne smije.

U kući Mišinoj sve je živo i zabavljeno. Djed Mišo izabire najljepše bravče za zaoblicu, Grga djela ražanj, Bara peče sirnu pitu i suhe kolače, a Jelica — plače i jadikuje, jer mora sutra pred oltar, a da je za koga, već za luckastoga i guravoga Tunu. Čitavu je noć sprovela plačući i uzdišući za ljubljenim al izgubljenim Milkom! Hvala

[51] m a n g u r a, nekaki novac.

Bogu, da nije po zahtjevu 19. vijeka naobražena bila, jer bi možda pokušala bila ublažiti si žalost sa cijankalijem ili drugim kakvim od 19. vijeka propisanim lijekom.

Sutradan — na urečeni dan vjenčanja — u svu zoru lupa netko na prozoru djeda Miše.

— Tko je Božji?

— Otvori, djede!

— Tko je?

— Ja sam, prijane. Ivan Puljokan.

— Pa što te nosi u svu zoru?

— Nesreća, prijane! — odgovori žalosnim glasom Ivan.

— Što je, za Boga?

— Moj sin Tuna, tvoj nesuđeni zet, eto baš sada izdahnuo.

— Ta što govoriš?

— Udarila ga kaplja; jučer smo malo veseli bili i malo više pili, pa se kukavac valjda prehladio i eto sad umjesto radosti, crne žalosti.

— A jao meni! Baš sam na nesreću odsuđen!

— Ja još na veću. Zbogom, moradoh ti saopćiti, da se ravnati znadeš.

Sutradan u djeda Miše kući sve je tužno i žalosno, samo Jelici pao mlinski kamen sa srca. Sada barem imade nade.

Isto je tako i Milku odlanulo, a i ocu je njegovu ta nesreća mila bila. Tako je u svijetu: »D o k s e j e d n o m u n e s m r k n e, n e m o ž e d r u g o m u s v a n u t i«. Sad ću ipak — mišljaše Jozo Bogović u sebi — gledati pomirit se s djedom Mišom; ta možda je već zaboravio na uvredu, koju sam mu nanio bio. — Smišljeno učinjeno.

Za nekoliko dana evo Joze k djedu Miši.

— Hvaljen Bog, djede Mišo!

— Amen, navijek! — odvrati Mišo zlovoljnim licem — što imadeš javiti? Reci brzo, pa odlazi; jer ja ne trpim, da se onaj, koji me je prevario i uvrijedio, kod mene dugo zadržava.

— Djede Mišo! oprosti mi — odvrati Jozo, — ja priznajem, da sam te uvrijedio; ali ja sam odlučio sav ti kvar nadoknaditi, evo sam ti pripravan za počinjenu štetu dati deset mjerova raži; ali se ne smiješ više srditi; jer znaš, braća bila, braća mila, pa moraš na sve zaboraviti.

— E pa ja se ne srdim — prihvati blažim licem djed Mišo.

— Pa kad se ne srdiš, a ti uzmi moga Milka za svoga zeta.

— Pa ja ne bih mario, samo ne znam, hoće li Bara na to pristati.

Ne trebam ni spominjati, da je Bara, kad je začula, da će Jozo dati deset mjerova raži, na sve privolila i tako je u kratkom vremenu Jelica za Milka isprošena i prstenovana. Tko je sada sretniji od Milka i od Jelice? Tko je sada veseliji od njih? Ali sreća je ljudska ko proljetno vrijeme: i lijepa i promjenljiva, i jedna je samo velika pogreška: kad je oblačno i burovito, onda se čovjek obično vedrini nada; ali kad je lijepo i vedro — upravo kao Milko i Jelica — ni ne sanja, da se u čas naoblačiti može. Ali s druge opet strane moram ispričati i Jelicu i Milka; jer oni su: 1. prosti ljudi, a ne mudraci; 2. ljubovnici; a 3. Šijaci, ele je ludo: 1. iziskivati, da svi ljudi budu mudraci; 2. još je luđe iščekivati takvu mudrost od zaljubljenih, dakle smušenih ljudi; a 3. najluđe je tražiti pameti u — Šijačkoj.

VIII.

»Nekomu i pluto tone,
a nekomu i olovo pluta.«

Narodna poslovica.

»Šijaku i pluto i olovo tone.«

Ja.

U staroj Grčkoj med raznolikim mudracima ne bijahu posljednji Elpistici. — Ovi učahu, da je nada još jedini u svijetu način, koji život snošljivim čini. — Vjerujte mi, ti Elpistici ne bijahu posve — kao što su obično mudraci — ljudi, jer su svi ljudi manje više Elpistici. — Što je dijete, kad mu se bujna mašta razvijati počinje? Elpistik. Što je mlado čeljade, u kojem se iskrica ljubavi pojavila? Elpistik. Što je čovjek, koji se u sreći valja? Dobro mu je i boljemu se nada, dakle opet Elpistik. A što je čovjek u nesreći? Gotov Elpistik. Dapače i sijedi starac klapavac, koji se jedva miče i vuče — i on je još uvijek Elpistik. Tä da čovjeku nade nije, — ne bi se mnogo i mnogo puta u računu prevario — hoću da kažem, ne bi mnogo i mnogo puta mudrac bio, bar ne elpističn mudrac, pa to bi velika sramota bila, jer je ta mudrost svakomu urođena. Nemojte se dakle čuditi ni Milku ni Jelici, što su oni, premda prosti i neuki ljudi, kraj svega toga dobri i ustrajni Elpistici. Oni se čvrsto nadaju, da će skoro doći onaj sretni i blažen dan, kad će se kao mladenci grliti, kao golubovi cjelivati moći. Oni snuju, a na kakvu zapreku ni ne sanjaju. Ali ne zamjerimo pijanim ljudima, jer to su ljubovnici.

Jednoga dana predvečer, kad su poslovi dovršeni bili i kad je djed Mišo pušeći u sobi svoju šklocu oštrio, evo prijatelja Joze na razgovor, dakako s lulom, jer Šijak bez lule, kao i Šijakinja bez vretena na razgovor ne ide.

— Dobar večer, djede!

— Bog dao, deder sjedi.

I Jozo sjedne kraj djeda. — Nastade stanka. — Samo kadšto koji pljucne. — Djed si brusi belegijom[52] otupljeni nož, a Jozo prebacio desnu nogu preko lijeve, pa pogleđe čas u svoju lulu, a čas u djeda, čas u belegiju.

Nijedan s nijednim ne govori ništa; mora da je Joza s kakvim važnim predlogom k djedu došao; jer onda obično Šijak šutnjom počne, da tobože sve misli dobro razmisli, pa onda istom dobro promozgani predlog zaprede.

U jedan par pretrgne se šutnja. Djed prvi započne:

— Alaj ti je to kubura[53], kad ostariš.

— E bome, to je, dakako.

— Sad već vidim, da me vid ostavlja. Htjedoh danas popraviti svoj kolut i zadjelat tri nove rovacke — aja! ne moš pa ne moš! Dva puta zadjelam, treći put pokvarim; onda otupi škloca, onda opet oštri pa iznova djelaj — aja! još gore ispade! Tako ti se izmučih čitavo popodne. Ali ja već vidim, da ću se ja rado skoro kaniti koluta; nije to više za mene, a opet i ne unaša više danas, kao nekoć, velika provita.[54]

— A to imaš pravo! I ja sam to već mislio. Pa da vidiš i s našim ti voćem nije mnogo bolje. Vrag bi ga znao, kako je to, dok ne dođeš u Osijek, jabuke su svejednako u dobroj cijeni; ali čim mi tamo, cijena im padne, ko da svi đavoli učaraju. A tako je i s kestenjem i s orasima i sa suhim šljivama, no hajde suhe šljive kako tako, one su još u najboljoj cijeni, ali ih ne možeš mnogo nasušiti, jer treba puno za rakiju ostaviti.

— Baš sam i sâm više puta tako mislio; kako to, da gdjekoji ljudi, čega se god late, sve im ide od ruke. A gdjekoji opet čovjek — e da sedlo s neba pane, upravo bi njega kuskusi[55] oko vrata zavrzli.

---

[52] b e l e g i j a, gladilica, brus kojim se oštri kosa ili britva brijaća. [53] k u b u r a, petljarija. [54] p r o v i t, dobit korist [55] k u s k u h, podredpnica (remen).

— Ili da padne pokljuka s neba, upravo bi njega poklopila. To je baš živa istina. A gdjekoji opet čovjek ima u svem ludu sreću. Evo uzmi našega židova Vilipa. Njemu i olovo pluta[56]. To znaš sâm, kako je amo došo, imao je nekoliko kamiša, škloca i čakmaka[57] — e — a gle ga danas! Bogatiji je od nas petorice; uvijek imade novaca i još mu je čitavo selo dužno.

— To je, bogami, upravo je tako.

— Nego, znaš ti, djede, čim je Vilip najviše obogatio?

— Čim?

— Brate, upravo s rakijom! Jest, on je to sam meni pripovijedao. E, ali kako ne bi? On ti ju kupi, kad je najjeftinija, a proda ju, kad je najskuplja! Hm — s rakijom ti je najbolje trgovati! Baš sam ja zato upravo k tebi došao, da ti nešto predložim.

— A što to?

— Ama ja sam dugo o tom mislio i mislim, da sam dobro smislio. Ja velim, kad nam ne ide od ruke trgovina ni s voćem ni s pokljukama, bar ne onako, kako bi mi želili, hajde da se bacimo na špekulaciju s rakijom. Pa kad se naš Židov Vilip s rakijom obogatiti mogao, zašto ne bi i mi mogli?

— E, pa dobro. Pa bi mogli odmah koji dan započeti; ja imam dosta rakije.

— Čekaj, dok ti sve kažem. Znaš, moramo se u toj struci učiti od pametnijih ljudi. Vidiš, naš Vilip prodaje iz početka vrlo dobru rakiju, a za jeftine novce, pa kad svijet tim namami, onda daje i puno lošiju, a uz višu cijenu!

— E pa što hoćeš tim?

— Tim ja hoću reći, da ne trebamo početi s našom rakijom: naša je dosta slaba, a u početku moramo kupce s čestitom namamiti. Kašnje će i naša dobra biti. Zato

---

[56] p l u t a t i, plivati. [57] č a k m a k, ognjilo, ocilo, kremen.

s početka kupimo od Vilipa jedan akov od njegove najbolje, pa ćemo ju makar čak do Bačke voziti.

— Meni je pravo.

— Daj ruku.

— Evala!

I uglaviše novu vrst špekulacije — s rakijom.

Za nekoliko dana kupe od židova Vilipa akov od najbolje rakije po 24 forinta i spreme se na put — u trgovinu!

Ali budući da bi se moglo i Šijaku na putu prohtjeti svoje rakije piti, pa bi mogli, umjesto da prodadu, sami popiti, zato sasma mudro utanače: da ni oni sami ne smiju zabadava piti; nego ako se komu na putu prohtije, mora od svake čašice platiti grošić. Ponesu dakle sa sobom i malu čašicu, prirede sve, što je za put trebalo, i otputuju veseli i puni najljepših nada, kao što se pristoji mudrim i pametnim trgovačkim Elpisticima.

Jedva su se četvrt ure od kuće udaljili, već se prohtjede djedu Miši malo grcnuti; umoli dakle prijatelja Jozu, da mu natoči jednu čašicu. Jozo natoči, djed popije i odmah izvadi grošić i plati Jozi u gotovu novcu, da bude čist račun. Odmah zatim zaište i Jozo, da i njemu djed natoči. Djed natoči, a Jozo izvadi onaj isti grošić i plati djedu također u gotovu, da ne bude kasnije kakve zabune.

Tako su se mijenjali i svaki put jedan drugomu platili — ali uvijek s onim istim grošićem, koji je iz jedne ruke prelazio u drugu, iz jednoga žepa u drugi. Tako za šest dana popiju čitav akov! Kad su opazili, da je rakija već na dnu, onda kod prve postaje stanu, pa će novce brojiti! Kad tražili po džepovima, nema pa nema više od jednoga grošića.

— Čuješ ti, Jozo, kako je to da nema više nego samo jedan grošić, a ipak je puno — tko bi ih sve izbrojio —

čašica bilo? pa svaki je uvijek za svaku čašicu pošteno u gotovu novcu platio?

— Ta baš se, djede, i ja tomu čudim — mora da je tko uvračao!

— Nije uvračao, nego si ti rado, čini mi se, sakrio —

— Što, ja sakrio? Tako mi Boga i Bogorodice, ja nisam sakrio. Nego ako je tko od nas dvojice sakrio, onda si ti to učinio, jer ja, bogami i sveca mi, znam, da nisam.

— Što ti, obješenjače, ti smiješ reći, da sam ja sakrio?

— Ti si, dȁ; jer ja znam, da ja nisam!

— Ali ja znam, da ja nisam! Ti lopove, otpadniče i t. d.

Naši se Šijaci nesamo posvade, nego ovaj put i potuku. — Povratiše se, ali svaki za sebe, kući, i odsada je med njima prijateljstvo možda do groba prekinuto. Sada nema više izgleda za pomirenje.

Uboga Jelice i kukavni Milko! Gdje su vam sada lijepe nade vaše? Gdje je sada prosta i naravna a svakomu čovjeku urođena elpistička filozofija? Ode u Frkljevac, kao i one djeda Miše pokljuke na truskavoj njivi vrpoljačkoj.

IX.

»Dok je glava bit će kapa.«
Narodna poslovica.

Dok je srdžba med djedom Mišom i Jozom Bogovićem trajala, dotle je crna tuga, kao kakva noćna mora i jednu i drugu obitelj pritiskivala. Valja istinu priznati: nije ni djedu posve pravo bilo, što se je s Jozom svaditi morao; jer Jozin bi sin, sve je badava, najprikladniji bio za njegovu Jelicu. Nu još je više od djeda žalio Jozo; jer ovako poštene i poslene nevjeste teško da bi igdje više za svoga Milka našao; a osim toga tast bi ga prizetio i na svoje zemljište upisao.

Ali najviše tugovahu Jelica i Milko. Hoću li vam, dragi čitatelji, opisivati, kako je Milko odsele svagdje nujan, sjetan, neveseo — a kako Jelica, kadgod se kamo potkrade nasamo, cvili i suza lijeva? — To ne ću, jer to da pravo kažem kao zakleti dušmanin svakomu plaču ne bih ni znao. Rađe ću vam pripovijedati, kako se je djed Mišo s Jozom opet pomirio. Evo, to se ovako dogodilo.

Jednoga dana, kad je Jozo mislio, da je gnjev djedov malo ohladnio, dođe on predveče k Miši na pomirenje. Ta Šijak se ne zna dugo ni na svoga najkrvnijega dušmanina srditi.

— Djede, dobar veče!

— Uzjahao na magarče!

— Djede, ti se još srdiš?

— A tko se ne bi srdio?

— Djede, nemaš ni ti pravo, a nemam ni ja pravo. Niti sam ja tebe, niti si ti mene prevario. Meni je moj sin Milko sve razložio, i sad sam ja potpuno osvjedočen, da niti sam ja kriv, niti si ti kriv.

Djed ga pogleda natkrivenom glavom, nadignutim obrvama a otvorenim ustima, kao da mu ne vjeruje, da je to baš tako. On znade doduše o sebi, da kriv nije, ali još uvijek misli, da je Joza kriv.

Poslije male stanke nastavi Jozo:

— Vidiš, djede, ti si najprije zaiskao čašicu rakije, je li?

— Ali odmah sam i isplatio.

— Dobro, ti si odmah i isplatio. Dao si mi grošić.

— Tako je.

— Onda sam ja opet od tebe zaiskao jednu čašicu, je li?

— Jest.

— Pa sam i ja tebi platio, je-li?

— Jest.

— Jest, ali znaš kako? Ja sam tebi dao onaj isti grošić, koji sam od tebe dobio. Onda si ti opet slijedeći put taj isti groš meni dao, a ja opet tebi onaj isti groš povratio — i tako ti je taj jedan te isti groš kolao iz jedne ruke u drugu, dok nismo čitav akov smirili. Je li sada razumiješ?

Djed tresne nekoliko puta glavom u znak, da počinje razabirati, a Jozo nastavi dalje:

— Je li se dakle još na mene srdiš?

— E pa ja se ne bih ni onda rasrdio, da si ti meni odmah tako razložio.

— E da sam ja to prije znao; ali to je meni razložio moj Milko istom ovih dana, kad sam mu pripovijedao, zašto smo se mi dvojica posvadili. Dakle je li, da se više ne srdiš?

— Tă pa ja se davna već ne srdim. Što je to, ako smo se malo porječkali? Ta znaš, štono vele: s kim se ne možeš počupati, ne možeš mu ni drag biti! Ele ja sam bio već otkada pripravan pomiriti se, ali sam mislio: ti si mladi, ti moraš k meni prije doći i samo da nisi još za dva dana k meni došao, ja znam, što bih ja učinio! — pridoda djed ozbiljnim licem, a u sebi se smijao.

Takvi su svi Šijaci, oni su upravo slični onoj dvojici Engleza, što su — ali pripovijedat ću čitavu pripovijećicu. — Dva se Engleza u nekakom tjesnacu s kolima sukobila — nijedan ne će da se u stranu skrene, već obadva s kolima stanu jedan prama drugomu na pol puta i neko vrijeme jedan drugoga mirno gleda! Ujedamput jedan od njih izvadi iz žepa novine, te stane sasma flegmatično čitati. To isto učini i drugi. Napokon jedan od njih, komu se više žurilo, skrene u stranu, a onaj će mu drugi na to grozeći se pesnicom: »Ali samo da se nisi još domala ti uklonio, ja znam, što bih ja učinio!«

— »Pa što bi ti učinio?« — upita ovaj.

— »E pa ja bih se uklonio!« — odvrne onaj.

Tako vam je upravo i sa Šijacima. Da nije Jozo još za dva dana došao k djedu Miši, došao bi djed Mišo k Jozi.

Ele prijateljstvo je opet ponovljeno, ali ovaj put dugotrajnije, negoli prijašnje koje... Da ne duljim lakrdije: u kući djeda Kuburdžića, kneza golobrdskoga, velika je tišina i velik žamor. Čitavo se selo saletilo, u kući se jede i pije, a u dvorištu kolo vodi, pjeva se i podcikuje — slavi se svadba Jeličina i Milkova.

U našem narodu goste se svatovi gdjegdje po tri, a gdjegdje i po četiri dana — u Šijačkoj najmanje osam dana! Ništa to, zašto je velik trošak. Šijak misli: »Dok je glava, bit će kapa«. Tako bilo i ovaj put kod djeda Miše: čitav tjedan trajala gozba, a onda — onda je konac ovoj pripovijetki.

Jezikoslovlje, književnost, eseji.

ADAMOVIĆ J. Dr.: »Francuska drama« (br. 1641.) D 30.—
ANDRIĆ Dr. N.: »Branić jezika hrvatskoga« (br. 1316.) D 20.—
ANDRIĆ, Dr. N.: »Pod apsolutizmom« (br. 684.) D 4.—
BIBLIOTEQUE SUD-SLAVE (br. 688) D 12.—
BOGDANOVIĆ-GUNDULIĆ: »Dubravka« (br. 689.) D 20.—
BOGDANOVIĆ: »Pregled književnosti hrvatske i srpske«, 1. knjiga (br. 1374.) D 48.—
BOGDANOVIĆ: »Pregled književnosti hrvatske i srpske«, II. knjiga, I. dio (br. 690.) D 68.—
BOGDANOVIĆ: »Pregled književnosti hrvatske i srpske, II. knjiga, II. dio (br. 691.) D 51.—
BOGDANOVIĆ Dr. D.: »Narodne pripovijetke« (br. 1249.) D 45.—
BOGDANOVIĆ: »Srpski pripovijedači«, I. knjiga (br. 692.) D 28.—
BOGDANOVIĆ: »Srpski pripovijedači«, II. knjiga (br. 693.) D 22.—
BREYER MIRKO: »Predlozi k staroj knjivnoj povijesti hrvatskoj, broširano (br. 1509.) D 18.—
vezano D 28.—
DEŽELIĆ V.: »Uspomene Ivana Franjina Gundulića i Dubrovniku« posvećeno od Hrv. Akad. društva »Zvonimir« sa 1 slikom u litografiji (br. 150) D 50.—
DUKAT VL.: »Iz povijesti engleske književnosti« (br. 695.) D 42.—
DERKOS IV.: »Genij domovine« (br. 694.) D 6.—
EMERSON R. W.: »Veliki ljudi« (br. 696.) D 5.—
FILIPOVIĆ: »Hrv.-njemačka besjedovnica« (br. 697.) D 50.—
GORKI MAKSIM: »Uspomene na L. Tolstoja« D 8.—
GAVAZZI Dr. M.: »Pravopisni rječnik« (br. 1215.) D 20.—
JAGIĆ V.: »Ruska književnost« (br. 698.) D 36.—

JAMNICKY, Prof. I. i L.: »Hrvatska stenografija« (br. 699.) D 35.—
KATIĆ, prof. F.: »Nešto o akcentu« (br. 700.) D 5.—
Dr. KARLIĆ PETAR: »Vatikanski rukopis« Gundulićeva »Osman« (br. 1511.) D 6.—
KUHAČ FR.: »O hrvatskom ili srpskom pravopisu« (br. 701.) D 4.—
KUKULJEVIĆ SAKCINSKI: »Jugosl. knjižnica« (br. 1375.) D 12.—
KUKULJEVIĆ: »Stari pjesnici hrvatski« (br. 724.) D 10.—
KUKULJEVIĆ: »Arkiv za povjestnicu jugoslavensku« (br. 702.) D 38.—
KUKULJEVIĆ: »Lucijan Martinov Vranjanin« (br. 1376.) D 12.—
KURELAC: »Imena domaćih životinja« (br. 703.) D 12.—
LUCERNA KAMILA: »Zur Asanaginica« (br. 1726.) D 6.—
LUCERNA KAMILA: »Die Hochzeit des Maxim Crnojević (br. 1513.) D 10.—
MARETIĆ T. Dr.: »Jezični savjetnik« I. dio. (br. 1731.) D 40.—
MAŽURANIĆ: »Slovnica hèrvatska« (br. 704.) D 12.—
MEDINI: »Povijest hrv. književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku« (br. 705.) D 50.—
MILČINOVIĆ ADELA: »Draginja Jarnevićeva« (br. 1514.) D 10.—
MUSIĆ AUG.: »Povijest grčke književnosti«, I. dio (br. 707.) D 40.—
MUSIĆ AUG.: »Povijest grčke književnosti« II. dio. (br. 708.) D 46.—
OBRADOVIĆ DIMITRIJA DOSITEJ: »Život i priključenja«. Uvod i komentar napisao dr. David Bogdanović (br. 1515.) D 30.—
OGRIZOVIĆ, Dr. M.: »Slava Augustu Šenoi« (br. 709.) D 10.—
PINTER R.: »Njemačka književnost« (br. 710.) D 58.—

KNJIŽARA ST. KUGLI, ZAGREB, ILICA 30.

PETRAČIĆ F.: »Historija grčke literature« (br. 711.) D 26.—

PETRAČIĆ ANTE: »Studije i portreti« (br. 1518.) D 40.—

PODGORŠEK: »Oblici njemačkoga jezika« (br. 712.) D 12.—

Dr. PROHASKA DRAGUTIN: »Ženska lica hrv. književnosti« (br. 1516.) D 5.—

Dr. PROHASKA DRAGUTIN: »Das Kroatisch-Serbische Schriftum in Bosnien und Herzegovina«. Vezano (br. 1517.) D 40.—
broširnao D 30.—

POPIS PUBLIKACIJA JUG. AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI (br. 714.) D 5.—

SARAZIN: »Ogledi iz francuske književnosti« (br. 1700.) D —.—

SLAVIN SERGIJ JABLANOV. »Makarenske uspomene i Don Miho Pavlinović«. Prilog za njegov životopis (br. 1500.) D 12.—

ŠEGVIĆ K.: »Dr. Ante Starčević« (br. 716.) D 48.—

ŠEGVIĆ K., prof.: »Književne študije« (br. 1231.) D 24.—

SKABIČEVSKIJ: »Povijest novije ruske književnosti« (br. 717.) D 14.—

SPOMENCVIJEĆE IZ HRV. I SLOV. DUBRAVA (br. 718.) D 80.—

STROHAL, prof. RUDOLF: »Grad Senj«, prvo kulturno središte hrvatskoga naroda (br. 1519.) D 5.—

STROHAL, prof. RUDOLF: »Hrvatska glagoljska knjiga« (br. 1520.) D 32.—

STROHAL, Prof. Rudolf: »Hrvatski dijalekti« (br. 1521.) D 5.—

STROHAL, Prof. Rudolf: »Mirakula ili čudesa« (br. 1522.) D 8.—

STROHAL, Prof. RUDOLF: »Zbirka starih crkvenih pjesama od 14. do 18. vijeka« (br. 1523.) D 9.—

ŠKARIĆ, Dr. GJURO: »Semazijologijske studije« (br. 1524.) D 10.—

Cijene bezobvezne.